

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:22

Socialdepartementet

SOU
1958:22 A

TORNEDALSUTREDNINGEN

Första delen

GRUNDLÄGGANDE UNDERSÖKNINGAR AV

LÄNSSTYRELSEN I NORRBOTTENS LÄN

Stockholm 1958

Statens offentliga utredningar 1958

Kronologisk förteckning

---

1. Vägplan för Sverige. 1. Riktlinjer och förslag samt karbilagor. Idun. 226 s. K.
2. Vägplan för Sverige. 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. Idun. 243 s. K.
3. Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. Marcus. 270 s. H.
4. Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. Idun. 91 s. S.
5. Permanent skördeskadeskydd. Idun. 547 s. Jo.
6. Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. Av L. Sköld. Idun. 355 s. Ju.
7. Småbrukarstödet. Marcus. 120 s. Jo.
8. Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. Norstedt. 95 s. I.
9. Häradsråts sammansättning i brottmål. Idun. 24 s. Ju.
10. Förslag till varumärkeslag. Idun. 464 s. Ju.
11. Reserverna för högre utbildning. Idun. 124 s. E.
12. Civilförsvarsutbildningen. Idun. 176 s. I.
13. Civilförsvarets organisation. Idun. 465 s. I.
14. Regeringsarbetet. Idun. 184 s. Ju.
15. Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. Idun. 429 s. I.
16. Betänkarde med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m. Idun. 154 s. S.
17. Socialföräkring och rehabilitering. Kihlström. 87 s. S.
18. Gotland. Idun. 195 s. S.
19. Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. Statens reproduktionsanstalt. 96 s. Fl.
20. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. Idun. 78 s. I.
21. Lärarbris och läraröverskott. Idun. 110 s. E.
22. Tornedalutredningen. Idun. 234 s. S.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:22

Socialdepartementet

TORNEDALSUTREDNINGEN

Första delen

GRUNDLÄGGANDE UNDERSÖKNINGAR AV

LÄNSSTYRELSEN I NORRBOTTENS LÄN

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB

STOCKHOLM 1958

Innehåll

Skrivelse till Konungen	7
Kap. I. Historik	11
Kap. II. Allmän beskrivning	15
Utredningsområdets omfattning	15
Topografi m. m.	15
Landhöjningen	17
Temperaturförhållanden	17
Nederbördsförhållanden	19
Strålningsklimat	21
Kap. III. Kommuner och tätorter	23
Allmänna uppgifter	23
De särskilda kommunerna	24
Haparanda	24
Nedertorneå	25
Karl Gustav	27
Hietaniemi	28
Övertorneå	28
Överkalix	31
Korpilomolo	34
Tärendö	35
Pajala	36
Junosuando	38
Karesuando	39
Vissa indelningsfrågor	40
Kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning	43
Befolkningsförhållanden	43
Inledning	43
Befolkningsutvecklingen	43
Befolkningsrörelsen	45
Födelseöverskott m. m.	48
Könsproportionen	49
Åldersfördelningen	50
Framskrivning av befolkningen över 15 år	52
Yrkesförhållanden	54
Inledning	54
Jordbruksbefolkning-stadsnärbefolkning	54
Den förvärvsarbetande befolkningens förändring	56
Fördelning på olika näringsgrenar	59
Allmänna synpunkter	63

Kap.	V. Malmer, mineralförekomster och jordarter	65
	Allmän geologisk beskrivning	65
	Malmer och mineralanledningar	66
	Malmer	66
	Järnmalmer	67
	Kopparanledningar	68
	Särskilda mineralanledningar	69
	Grafitfyndigheter	69
	Kalkförekomster	69
	Tekniskt användbara jordarter	70
	Tegellera	70
	Grusförekomster	71
	Svallgrusförekomster	71
	Isälvsgrusförekomster	71
Kap.	VI. Samfärdseln	73
	Vägnätets och järnvägarnas tillkomst	73
	Nuvarande trafik- och transportförhållanden m. m.	75
	Vägnätet	75
	Järnvägar och järnvägstrafiken	81
	Hamnanläggningar och sjöfart	84
	Motorfordon och landsvägstrafiken	85
	Allmänt	85
	Yrkesmässig persontrafik	86
	Yrkesmässig lastbilstrafik	86
	Landsvägstransporterna	89
	Telekommunikationer och post	91
Kap.	VII. Elkraftförsörjningen	93
	Kraftkällor och distribution	93
	Elkraftförbrukning	96
Kap.	VIII. Jordbruket	97
	Inledning	97
	Jordbruksfastigheterna	97
	Brukningsenheternas antal och storleksgruppering	97
	Fördelning i ägoslag samt jordbrukets skogsinnehav m. m.	99
	Fastighetsbeståndets utveckling	102
	Avvittring och laga skifte	102
	Jordbrukets expansion	103
	Nuvarande ägoanordning	105
	Allmän karakteristik	105
	Särskilda undersökningar	107
	Äganderätt och vissa brukningsförhållanden	113
	Rationaliseringsfrågor	116
	Storleksrationalisering	116
	Fastighetsreglering i övrigt	118
	Jordbrukets fasta anläggningar	119
	Nyodling	119
	Täckdikning	120
	Betesanläggningar	121

	Jordbruksvägar	122
	Ekonomibyggnader	122
	Jordbruksdriften	124
	Åkerjordens användning och avkastning	124
	Gödningsämnen och utsäde m. m.	126
	Husdjursskötseln	129
	Trädgårdsodlingen	134
	Jordbrukets mekanisering	135
	Bidrag till investeringar	136
	Administration	138
	Jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse	138
Kap.	IX. Renskötseln	140
Kap.	X. Fisket	142
	Sötvattensfisket	142
	Kustfisket	143
Kap.	XI. Skogsbruket	147
	Skogsbrukets naturliga förutsättningar	147
	Skogsmarken och virkesförrådet	148
	Skogsarealen och dess fördelning på ägarekategorier	148
	Virkesförrådets storlek och sammansättning	151
	Virkesavkastningen	153
	Virkesuttagets storlek	153
	Virkeskördens utnyttjande	154
	Virkesbalansen	155
	Behov av åtgärder för att höja avkastningen	156
	Återväxtåtgärder	156
	Röjning	158
	Skogsbilvägar	159
	Arrondering	160
	Flottningen	162
	Skogsbrukets administration m. m.	163
	Administration	163
	Bidrag till skogsförbättringsåtgärder	164
	Utbildning	164
Kap.	XII. Industri och hantverk	166
	Malmbrytning och metallindustri	166
	Jord- och stenindustri	167
	Träindustri	167
	Livsmedelsindustri	171
	Övrig industri och hantverk	172
	Hemslöjd	173
Kap.	XIII. Byggnadsverksamhet m. m.	174
	Bostadsförhållanden och bostadsproduktion	174
	Allmänna byggnader m. m.	177
	Vatten- och avloppsanläggningar	177
	Övrig byggnads- och anläggningsverksamhet	179

Kap. XIV. Handeln	180
Grosshandel.....	180
Detaljhandel.....	182
Postorderhandel.....	184
Hotell, pensionat och kaféer.....	184
Bankverksamhet m. m.....	184
Gränshandel.....	185
Kap. XV. Turismen	186
Kap. XVI. Arbetsmarknaden	189
Inledande synpunkter.....	189
Verksamheten vid arbetsförmedlingsorganen.....	191
Arbetslösheten.....	193
Kap. XVII. Skolor och yrkesutbildning	202
Allmänt.....	202
Allmänbildande skolor.....	202
Yrkesutbildande skolor.....	204
Folkskoleväsendet.....	205
Kap. XVIII. Hälso- och sjukvården	209
Vård- och sjukhusenheter.....	209
Öppen sjukvård.....	210
Övrig hälsovård.....	211
Allmänt hälsotillstånd.....	211
Kap. XIX. Socialvården.....	213
Administration m. m.....	213
Socialhjälp.....	213
Åldringstillsyn.....	214
Social hemhjälp.....	217
Barnavård.....	217
Nykterhetsvård.....	218
Kap. XX. Kommunernas ekonomiska förhållanden	219
Befolkningens förvärvskällor.....	219
Kommunernas ekonomiska bärkraft.....	219
Kommunernas utgifter och inkomster.....	224
Befolkningens ekonomiska förhållanden.....	228
Vissa synpunkter på kommunernas ekonomiska ställning.....	229
Kap. XXI. Återblick	232
Bil. 1 Karta över Tornedalen	

Till Konungen

I två likalydande motioner till 1954 års riksdag, väckta den ena inom första kammaren under nr 79 av herr Grym m. fl. och den andra inom andra kammaren under nr 98 av herr Jansson m. fl. hemställdes, att riksdagen måtte

besluta att i skrivelse till Eders Kungl. Maj:t begära en snar och snabb utredning om de åtgärder, som kunde sättas in för att göra Tornedalen och Överkalixbygden rustade att försörja sin egen befolkning med anlitan-
 de av befintliga naturtillgångar och tillgänglig arbetskraft.

I utlåtande över motionerna (nr 17) hemställde bankoutskottet, att riksdagen med bifall till motionerna måtte begära att den äskade utredningen måtte komma till stånd. Bankoutskottet anförde därvid bl. a. att utredningen, som borde vara helt förutsättningslös, borde direkt inriktas på praktiska åtgärder, vilka redan på kort sikt kunde förbättra utkomstmöjligheterna för befolkningen. I första hand borde man försöka underlätta för bygdens egen befolkning att finna uppslag för lönande företagsamhet samt överväga huruvida icke det stöd från det allmännas sida, som sedan länge lämnats med betydande belopp, kunde givas i sådana former att bygdens förutsättningar till produktivt arbete ökades. Sådana bidragsformer som syftade till att främja och underlätta en rationellt bedriven och på längre sikt ekonomiskt lönande verksamhet vore självfallet att föredraga framför subventioner och direkta understöd, vilka kunde bidra till att fördröja sådana förändringar som leder till ett bättre utnyttjande av resurserna och som därmed är ur ekonomisk synpunkt för landet som helhet gynnsamma. Det förtjänade särskilt klarläggas inom vilka branscher en nyetablering av lönande företag lämpligen kunde komma till stånd. Vidare borde undersökas om möjligheter föreläge att förbättra jordbrukets och trädgårdsodlingens avkastning och att underlätta avsättningen. Då skogen finge anses som bygdens viktigaste råvarukälla torde förhållandena inom skogsbruket särskilt böra uppmärksammas och undersökningar göras rörande förutsättningarna för en ekonomiskt fördelaktig vidareförädling av skogens avkastning, varjämte kraftförsörjningens och kommunikationsväsendets områden borde ägnas uppmärksamhet.

Sedan riksdagen i skrivelse den 21 april 1954, nr 187, anmält, att riksdagen fattat beslut i överensstämmelse med vad bankoutskottet föreslagit, uppdrog Eders Kungl. Maj:t den 26 maj 1954 åt länsstyrelsen i Norrbottens län att företaga den begärda utredningen i samarbete med arbetsmarknadsstyrelsen och med iakttagande av vad bankoutskottet anfört i sitt utlåtande. Utredningsarbetet borde bedrivas under medverkan av vederbörande statliga myndigheter samt kommunala och enskilda organ inom länet.

För att klarlägga orsakerna till de bekymmersamma förhållanden, som råder inom ifrågavarande område, samt för att få underlag för förslag till lämpliga förbättringsåtgärder, har länsstyrelsen funnit det nödvändigt att kartlägga området ur olika synpunkter. Arbetet därmed har utmynnat i föreliggande betänkande. I detta lämnas en redogörelse för utredningsområdets struktur och utseende, dess befolkningsförhållanden och dess kända naturtillgångar. Vidare beskrives samfärdselsförhållandena samt de vikti-

gare näringsgrenarna inom området ävensom arbetsmarknadsläget därstädes. Hälso- och sjukvård, socialvård samt undervisning ägnas särskilda avsnitt, varjämte kommunernas ekonomiska förhållanden belyses.

Länsstyrelsen avser att i ett särskilt betänkande, som är under utarbetande, framlägga förslag till direkta åtgärder för att skapa bättre försörjningsmöjligheter inom utredningsområdet och stimulera till ökad verksamhet inom näringslivet.

Vid utarbetandet av nu förevarande betänkande har samarbete ägt rum med arbetsmarknadsstyrelsen, som även biträtt med att utforma Kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning. Sveriges geologiska undersökning samt Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut har tillhandahållit underlaget till Kap. II. Allmän beskrivning och Kap. V. Malmer, mineralförekomster och jordarter. Vidare har socialstyrelsen, skolöverstyrelsen och kommerskollegium lämnat visst material till utredningen.

Såväl statliga som kommunala länsmyndigheter och institutioner samt flera organ och sammanslutningar av enskild natur har i olika avseenden bistått länsstyrelsen under utredningsarbetet. Bl. a. har länsarbetsdirektören G. Karlsson och länsbostadsdirektören O. Olsson medverkat att utforma Kap. XIII. Byggnadsverksamheten m. m. och Kap. XVI. Arbetsmarknaden. Överlantmätaren W. Hertting, lantbruksdirektören C.-E. Dahlgren och sekreteraren hos Norrbottens läns hushållningssällskap, E. Arwidsson, har deltagit vid utarbetandet av Kap. VIII. Jordbruket. Skogsvårdsstyrelsen i länet har bidragit beträffande Kap. XI. Skogsbruket samt vägförvaltningen, distriktskansliet vid S. J:s femte distrikt och distriktsbyrån vid Televerkets sjätte distrikt i fråga om Kap. VI. Samfärdseln.

Pastorsämbetena inom utredningsområdet har tillhandahållit vissa befolkningsuppgifter.

Under utredningsarbetet har sammanträden och överläggningar hållits med företrädare för de berörda kommunerna. Kommunala förtroendemän och befattningshavare har biträtt med att inskaffa uppgifter inom olika områden. Representanter för länsstyrelsen och länets företagareförening har besökt flertalet småindustrier inom området.

Samråd har vidare ägt rum med utredningsmannen beträffande kvarstående olösta norrlandsfrågor, f. d. generaldirektören E. Lindeberg.

Genom nådigt beslut den 7 februari 1958 har medgivits att förste assistenten vid länsarbetsnämnden i länet, Edmund Andersson, finge biträda länsstyrelsen vid utarbetandet av betänkandet.

Samtidigt som arbetet med denna översiktliga utredning pågått, har länsstyrelsen — i enlighet med de för utredningen lämnade direktiven — tagit olika initiativ och gjort vissa framställningar i syfte att främja utkomst-

möjligheterna för befolkningen inom utredningsområdet. Ifrågavarande åtgärder redovisas under respektive kapitel i detta betänkande.

Detta ärende har handlagts av undertecknade, landshövding och landssekreterare.

Luleå i landskansliet den 30 juni 1958.

Underdånigst

Manfred Näslund

Torsten Segrell

KAPITEL I

Historik

Tornedalen torde vara den älvdal i övre Norrland, som tidigast koloniserats. Anledningen var de livligt frekventerade handelsvägarna mellan Botten-viken och Atlanten. Redan under vikingatiden var — att döma både av förhistoriska fynd och av uppgifter i de isländska sagorna — färdvägar kända längs övre Norrlands älvdalar upp mot fjällvärlden. Någon fast bosättning torde dock icke ha förekommit vid denna tid. De förhistoriska fynden ger endast besked om att ett mycket primitivt, tydligen halvnomadiserande fiskar- och jägarfolk på stenålderskulturens stadium förekommit. Någon datering av fynd har ännu ej kunnat ske. Spåren efter dessa förmodade folkstammar är för övrigt synnerligen vaga.

Under äldre medeltid torde handeln inom det nordskandinaviska inlandet i stort sett ha behärskats av karelarna. Den viktigaste handelsvägen gick från deras hemland mot nordväst genom centrala Finland över nedre Tornedalen och upp mot Lofoten i Norge. Förutom pälsverk var torkad fisk en av de viktigaste handelsvarorna. Kanske var det karelarna, som även öppnade handelsförbindelserna från Bottniska vikens nordöstra kust upp mot Vita havet och Kolahalvön. Den karelska handeln synes emellertid ha ebbat ut omkring år 1300. Redan vid denna tid torde dock den mångomtalade birkarlahandeln ha börjat framträda som ett slags efterföljare.

Flera skäl talar för att det redan under äldre medeltid uppstått en del handelsfaktorier i övre Norrlands kustland. Man har bland annat pekat på namnet Björkö vid Torneälvens utlopp, vilket ansetts antyda, att en handelsplats förekommit, där den s. k. Björköarätten tillämpats vid varuutbytet. Enligt andra åskådningar är dock detta oriktigt. Man har i stället påstått att ön fått namnet Pirkkiö av Pirkkala och att Pirkkiö sedan försvenskats till Björkö. Säkert är emellertid att flera sådana handelsplatser som Björkö funnits. Det är också begripligt, att Torneälvens mynning tidigt framträtt som ett viktigt centrum för handeln. Där sammanstrålade handelsvägarna från det nordskandinaviska inlandet och dit upp kunde man komma sjöledes från de olika östersjöländerna. Därtill kom att Tornedalen utgjorde den viktigaste anslutningsvägen för handeln med norra Norge. Nedre älvdalen var det viktigaste stråket. Därifrån gick en ganska trafikerad led längs övre delen av Torne älv, varefter man tog sig över till Rombaksbotten. Den mest betydelsefulla

vägen följde dock Muonio och Könkämä* älvar och ledde till Skibotten, som ända in i sen tid var en av de viktigaste handelsplatserna i Nordnorge. Från trakten av Karesuando förde en väg rakt norrut över Kautokeino till Alta samt en något östligare ner genom Tana älvdal mot Varanger. Skulle man från Torneälvens mynning ta sig mot nordöst, fanns en färdväg från nuvarande Övertorneå upp mot norra Finland och vidare norrut. En annan väg följde i stort sett Ule älv och vidare mot Vita havet och Kolahalvön. Det var naturligt, att de flesta varutransporterna över land skedde vintertid och att varorna lagrades vid Bottenvikens kust i väntan på öppet vatten. Pirkkiö (Björkö), som redan på 1300-talet var kyrkligt centrum för Tornedalen och där nu finska Nedertorneå kyrka är belägen, synes vid den här aktuella tiden ha haft en godtagbar hamn. Man kan därför utgå från, att åtskilliga handelsmän hade magasin och bodar på denna plats och att flera personer var bosatta där för bevakning av godset. Någon direkt kolonisation av bygden torde det dock icke varit fråga om.

Omkring år 1330 började den egentliga svenska kolonisationen av övre Norrland. Det är känt, att några stormän mot visst vederlag fick i uppdrag att hjälpa de på statligt initiativ uppmuntrade kolonisationsörarna i bland annat Pite och Lule älvdalar till rätta under de första brydsamma åren. Någon sådan anordning är ej bekant i Tornedalen. Man har anledning antaga, att orsaken därtill var, att det redan fanns så många förmögna köpmän mer eller mindre fast knutna till denna älvdal, att de kunde bistå nyodlarna vid starten.

Under yngre medeltid synes Tornedalen icke ha samlat så många kolonisationsörar som t. ex. Lule älvdal. Tornedalens nyodlare torde däremot ej som de övriga älvdalarnas kolonisationsörar ha koncentrerat sin verksamhet till själva kustlandet. Redan på ett tidigt stadium synes sålunda flera nybyggare ha sökt sig upp längs älven, där det på många ställen fanns goda förutsättningar för bosättning. En starkt bidragande orsak till denna utveckling kan givetvis den utomordentligt livliga trafik ha utgjort, vilken gick längs älvdalen till Norge och som för nybyggarna betydde goda extraförtjänster för medverkan i körslor. Tornedalens särart som kolonisationsområde framgår tydligt, när landskapsbegreppet vid 1600-talets början applicerades på övre Norrland. Bygden indelades i de nuvarande landskapen Västerbotten och Lappland. Gränsen mellan dessa landskap drogs onedelbart ovanför de överst belägna skattelagda hemmanens inägor. Muonio hade alltså redan då fast bosättning. Vid denna tid började även en finsk invandring till Tornedalen med anledning av de ryska härjningarna i östra delen av Österbotten. Det kan antagas, att flera av de finska invandrarna dragit sig ännu längre mot norr än Muonio men ej då fått sina hemman skattelagda. Tidigare än alla andra äl-

* Muonio älv byter namn strax norr om Karesuando kyrkby och benämnes Könkämä älv.

dalar har således Tornedalen fått en bebyggelse utmed de sedan flera århundraden tillbaka kända färdvägarna långt upp mot fjällvärlden.

En ny kolonisationsvåg till Tornedalen kom vid 1600-talets mitt i samband med exploateringen av den övre älvdalens malmtillgångar. Då anlades också Kengis bruk. Denna bosättning liksom transporter till och från gruvorna och förädlingsverken gav älvdalen än större betydelse och ökade starkt dess karaktär av betydelsefull kommunikationsled. Efter en tillfällig lågkonjunktur vid 1700-talets början intensifierades nyodlingen kring sekelskiftet 1800, då även bergsbruket kraftigt expanderade.

Finska kriget 1808—1809 och dess härjningar betydde ett svårt avbräck för Tornedalens utveckling. Riksgränsens flyttning från vattendelaren mellan Kemi och Torne älvar till Torne och Muonio älvar samt Finlands nya karaktär av ryskt lydrike blev vidare en hämsko vid försöken att återuppliva älvdalens ekonomiska liv. I fråga om jordbruket kompenserades dock i viss mån förlusten av östra stranden av en intensiv nyodling på den västra. Under hela 1800-talet steg befolkningsantalet oavbrutet. Vid århundradets slut inträdde en ny kris genom bruksrörelsens successiva nedläggande, som träindustrins uppblomstring icke förmådde uppväga.

Den för Tornedalens näringsliv utan gensägelse allra viktigaste händelsen var emellertid färdigställandet av järnvägen Luleå—Narvik år 1903. Detta utgjorde slutet på en omdaningsprocess av kommunikationerna inom norra Skandinavien. Dess följder för Tornedalen kan närmast betecknas som katastrofala.

Som ovan nämnts var Tornedalen sedan urminnes tider den stora kommunikationsleden från Bottniska viken och norrut. Ända fram till tiden omkring år 1600 ansågs allt fast land i nuvarande norra Norge som svenskt, vilket furnerades med varor via Tornedalen. Det var egentligen endast övärlden kring Lofoten och runt Nordnorge, som räknades såsom norsk. Även mitt under kriget mellan Norge—Danmark och Sverige 1611—1613, vilket bland annat just gällde dessa gränsförhållanden, fortgick trafiken och handelsutbytet i stort sett som vanligt. Efter freden 1613 beslöts att gränsen skulle gå »längs fjällryggen». Detta begrepp var klart söderut men rätt diffust längst i norr, vilket bland annat berodde på, att klimatgränsen i norr för norska Finnmarken går vid randfjällen vid fjordbottnarna. Det var därför naturligt, att hela Finnmarken även efter 1613 ansågs som svenskt land. Visserligen drogs sedan den nuvarande gränsen mellan Norge och Sverige—Finland upp år 1751. Denna gräns kom dock mest att existera på papperet. I själva verket fortlöpte kommunikationer och varuutbyten på samma sätt som det gjort sedan sekler tillbaka. I och med malmбанans färdigställande kom dock trafiken längs Tornedalen att så gott som definitivt upphöra. En medverkande faktor därtill var, att hela Nordnorge under loppet av några få decennier vid

1800-talets slut genom förbättrade kommunikationer kom att väsentligt fastare än tidigare knytas till Sydnorge.

Befolkningen i Tornedalen har icke livnärt sig enbart på handel och varutransporter. I äldre tid förekom en icke obetydlig export från Tornedalen. För att belysa detta må några siffror lämnas, vilka hämtats beträffande 1700-talet från tullhandlingar om exporten över Torneå samt ifråga om 1800-talet från landshövdingarnas femårsberättelser om exporten över Haparanda. Sålunda exporterades från Tornedalen år 1735 35 700 kg smör och 38 250 kg torkad fisk, år 1771 97 400 kg smör och 62 000 kg fisk samt år 1815 246 000 kg och år 1858 255 000 kg smör. År 1856 exporterades bl. a. 153 000 kg talg och 14 600 kg lim samt år 1857 1 359 st renhudar och 1 253 st kalvskinn. Härjämte kan omnämnas att år 1866 fördes 30 000 st ripor från Pajala till januarimarknaden i Skibotten samt att år 1851 via Haparanda exporterades 3 500 tunnor tjära. Även s. k. gråverk utgjorde en betydande exportvara.

KAPITEL II

Allmän beskrivning

Utredningsområdets omfattning

I den skrivelse, vari länsstyrelsen anbefallts att göra denna utredning, har endast angivits att utredningen skall omfatta Tornedalen och Överkalixbygden. En närmare geografisk precisering av utredningsområdet har alltså varit nödvändig. Efter överläggningar med representanter för olika länsmyndigheter och kommuner har länsstyrelsen stannat för samma avgränsning av utredningsområdet, som gjorts i de motioner till 1954 års riksdag vilka initierat utredningsuppdraget, d. v. s. Haparanda stad samt Nederorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå, Överkalix, Korpilombolo, Tärendö, Pajala, Junosuando och Karesuando landskommuner. Dessa 11 kommuner, som sålunda ansetts utgöra Tornedalen och Överkalixbygden, kommer i det följande för korthetens skull att i sin helhet benämnas Tornedalen.

Utredningsområdet är till större delen beläget mellan Torne, Muonio och Könkämä älvar i öster samt Kalix, Tärendö och Lainio älvar i väster. Dessa vattendrag jämte Ängesån är också de största, som berör området. Tornedalens gräns i öster mot Finland är 536 km, i nordväst mot Norge omkring 75 km, i väster mot Kiruna stad samt Gällivare och Råneå kommuner 350 km samt i söder mot Töre och Nederkalix kommuner 100 km och mot Bottenviken 30 km (fågelvägen). Som en blick på kartan visar, har Tornedalen en mycket långsmal form. Längden fågelvägen från Haparanda i söder till treriksröset i norr är omkring 450 km. Det bredaste stället är 80 km och det smalaste endast omkring 25 km. Sammanlagt har Tornedalen en landareal om 20 220 km², vilket utgör omkring $\frac{1}{5}$ av länets och $\frac{1}{20}$ av landets yta. Polcirkeln skär området ca 2,5 mil norr om Överkalix (Bränna) och 2 mil norr om Övertorneå kyrkbyar.

Karta, utvisande Tornedalens läge m. m., återfinnes som bil. 1.

Topografi m. m.

Tornedalens landskapsbild utgör ett tvärsnitt av hela Norrbottens län från kusten till fjällen. Alla inom länet förekommande naturgeografiska zoner är representerade. Den viktigaste skiljelinjen mellan dessa zoner är

den högsta marina gränsen, som markerar den nivå till vilken havet högst nådde vid inlandsisens avsmältning för omkring 9 000 år sedan. Högsta marina gränsen ligger i Övertorneå och Överkalix på en höjd av omkring 210 m över havet och sjunker inåt land till ungefär 175 m vid Pajala. Under högsta marina gränsen har i svackor och dalgångar avsatts sedimentjordarter, som nu utgör underlag för de viktigaste odlingsområdena i kustlandet och de nedre älvdalarna. Över högsta marina gränsen dominerar moränmarkerna, som utgör underlaget för skogen. Längst i norr slutligen vidtager fjällvärlden.

Från söder till norr har Tornedalens topografi i stora drag följande utseende.

Södra delen av Nedertorneå kommun omfattar ett relativt låglänt skärgårdsområde av omkring 20 km bredd. Till övervägande delen består skärgården av mindre, i allmänhet skogbevuxna öar och holmar. Djupförhållandena varierar, men i stort sett kan skärgården betecknas som grund. Fastlandsdelen av kommunen omfattar odlade lättlere- och mojordar utmed Torne älv och Keräsjöki och i övrigt en flack eller lätt småkuperad morän- och myrterräng. Det odlade lättlere- och mostråket fortsätter utmed Torne älv till Korpikylä i Karl Gustavs kommun. Större delen av Karl Gustavs kommun består dock av jämna moränfält och stora sammanhängande myrar. Enstaka höjder når upp till 100 m över havet.

I Hietaniemi kommun övergår terrängen till en mera kuperad typ, som även återfinnes i Övertorneå, Överkalix och Korpilombolo kommuner. Bergshöjderna är här kraftigare markerade och kan nå mer än 400 m över havet, exempelvis Svartherget i Överkalix och Iso Aapua i Övertorneå. I trakterna vid Hedenäset, Övertorneå och Överkalix (Bränna) kyrkbyar är älvdalarna relativt breda med bördiga flacka fält och holmar av moiga älvsediment. I övrigt är älvdalarna i ovannämnda kommuner ganska trånga och de lättodlade sedimentjordarna har ej så stor utbredning.

Mot norr blir terrängen åter flack. Pajala, Junosuando och Tärendö kommuner bildar sålunda ett vidsträckt slättland, som huvudsakligen består av skogbevuxna moränområden och vidsträckta myrar. Enstaka höjder reser sig 100 à 150 m över slätten, vilken själv ligger omkring 200 m över havet. I trakten av Pajala kyrkby förekommer grovmoiga sediment, som utnyttjas för odling. Mellan Kassa och Kolari åter är finmo och mjäla ganska utbredd. Dessa tjälskjutningsjordar är emellertid ej lämpliga för odling i denna klimatzon och har också endast i ringa utsträckning nyttjats därför. Förutom till dikade myrar har odlingen i stället huvudsakligen förlagts till blockfattig morän och till grövre grovmoiga sediment.

Ännu längre mot norr samt västerut in mot Gällivare lappmark stiger terrängen och övergår i södra delen av Karesuando kommun till höjder, som når upp till björkskogsregionen. Längre norrut i Karesuando bildar höjdområdena vidsträckta kala lågfjäll, som åtskiljes av anmärkningsvärt

utbredda, mäktiga rullstensåsar och grusavlagringar. Egentliga högfjäll finns endast i nordligaste hörnet av Karesuando kommun vid treriksröset.

En närmare redogörelse för de geologiska förhållandena lämnas i Kap. V. Malmer, mineralförekomster och jordarter.

Landhöjningen

I övre Bottenviken är landhöjningen så pass stor som omkring 0,9 meter per 100 år. För jordbruket synes landhöjningen närmast innebära nackdelar. Svårigheter kan nämligen uppstå vid torrläggning av mark intill de långgrunda fjärdarna. Anledningen därtill är att avrinningsförhållandena försämrass i takt med landhöjningen. På en del håll i länet finns t. o. m. exempel på att lågt belägna odlingsområden måst övergivass till följd av de försämrade avdiktningssförhållandena. För hamnarna kan landhöjningen medföra dyrbara uppmuddrings- och fördjupningsarbeten. En även i och för sig obetydlig landhöjning kan vidare få nautisk betydelse, särskilt som farlederna i Torne skärgård redan nu har för navigering mindre fördelaktiga sträckningar och djupförhållanden. Särskilt vid navigation i isrännor kan riskerna bli stora vid ogynnsamma vindförhållanden. För fisket åter torde landhöjningen knappast ha någon större betydelse.

Temperaturförhållanden

Karesuando, Junosuando och Pajala kommuner tillhör de kallaste områdena i Sverige. Den normala månadsmedeltemperaturen under januari och februari månader är omkring -14° . De sydligare kommunerna kring Haparanda och Övertorneå har något mildare vintrar med en medeltemperatur under nyssnämnda månader på -11° å -12° . Under sommaren är temperaturskillnaden mellan de norra och södra delarna av Tornedalen mindre. De norra kommunerna har sålunda en normal julitemperatur på $+13^{\circ}$ å $+14^{\circ}$ medan de södra har $+14,5^{\circ}$ å $+15,5^{\circ}$.

Det kan vara av intresse att något jämföra temperaturförhållandena i Tornedalen med dem i det övriga Norrland. Medan julitemperaturerna är desamma i Haparanda och Härnösand, så är januari och februari månader $5-6^{\circ}$ kallare i Haparanda än i Härnösand. Under juli månad är temperaturskillnaden mellan Karesuando och Östersund omkring 1° , medan den under januari och februari utgör $6-7^{\circ}$. Tar man Piteå och Stensele (i Västerbotten) som jämförelseorter i stället för Härnösand respektive Östersund, blir differenserna givetvis mindre. Piteå och Haparanda har ungefär samma julitemperatur, under det att vintermånaderna är $1-2^{\circ}$ kallare i Haparanda. Karesuando har omkring 1° lägre sommartemperatur än Stensele, medan skillnaden under vintermånaderna är $2-3^{\circ}$.

Årsamplituden, d. v. s. skillnaden mellan medeltemperaturen för årets

varmaste och kallaste månad, är för hela Tornedalen 27—28°. Detta innebär, att Tornedalen utgör den del av landet, som har det mest utpräglade fastlandsklimatet. Ju större årsamplituden är, desto mer fastlandsbetonat är nämligen klimatet. Det kan nämnas, att årsamplituden i Östersund är 22°, i Stockholm 20° och i Lund 17°.

Sedan mitten av 1800-talet har en märkbar ändring av temperaturförhållandena skett i Tornedalen. För att belysa denna, lämnas i tabell 1 uppgifter om de olika årstidernas och hela årets medeltemperatur i Haparanda och Karesuando under olika tidsperioder.

Tabell 1. Medeltemperaturer under olika tidsperioder

Observations- ort	Årstad	Medeltemperatur		
		1856—1907	1901—1930	1921—1950
Haparanda	Vinter (december—februari)	— 11,1	— 10,0	— 9,1
	Vår (mars—maj)	— 2,0	— 1,1	— 0,7
	Sommar (juni—augusti)	+ 13,1	+ 13,4	+ 14,2
	Höst (september—november)	+ 1,4	+ 1,6	+ 2,4
	Året	+ 0,4	+ 1,0	+ 1,7
Karesuando	Vinter	— 14,6	— 13,5	— 12,5
	Vår	— 4,8	— 4,1	— 3,6
	Sommar	+ 10,4	+ 10,8	+ 11,6
	Höst	— 2,6	— 2,4	— 1,5
	Året	— 2,9	— 2,3	— 1,5

Ifråga om normalperiod har det internationellt överenskommit att perioderna 1901—30 och 1931—60 skall ges företräde. Medelvärdesberäkningar för andra perioder förekommer i allmänhet blott om särskilda skäl föreligger. Så kan sägas vara fallet beträffande temperaturen i norra Sverige, varför medeltemperaturen i ovanstående tabell jämväl angivits för perioden 1921—50. För efterföljande tabeller har behovet av speciella data för denna period uppgivits vara mindre.

Som synes av tabellen kan man notera en temperaturhöjning om 2° för vintern och 1—1,5° för övriga årstider. Det finns emellertid ej några fasta hållpunkter för en prognos. Det måste alltså betecknas som osäkert, huruvida den hittillsvarande utvecklingen kommer att fortsätta eller om en återgång till lägre temperaturer är att vänta.

Vegetationsperioden definieras som den tid, under vilken dygnets medeltemperatur befinner sig över + 3°. Tidpunkten för dess början och slut samt dess längd i genomsnitt för normalperioden 1901—1930 framgår av tabell 2.

Om uppgifterna i tabell 2 jämföres med motsvarande uppgifter för åren 1859—1900 finner man — vilket för övrigt var att vänta på grund av den ovan nämnda temperaturstegringen sedan mitten av 1800-talet — att vegetationsperioden förlängts i Karesuando med 5 dagar, i Haparanda med 3 dagar, i Piteå med 4 dagar samt i Stensele, Östersund och Härnösand med 2 dagar. Vidare kan utläsas att klimatförbättringen relativt sett är något mera accentuerad i de norra än i de södra delarna

Tabell 2. Vegetationstiden för normalperioden 1901—1930

Observationsort	Vegetationstidens		
	början	slut	längd
Karesuando.....	18 maj	24 september	129 dagar
Övertorneå.....	2 „	2 oktober	153 „
Haparanda.....	6 „	7 „	154 „
Piteå.....	29 april	11 „	165 „
Stensele.....	4 maj	2 „	151 „
Östersund.....	26 april	13 „	170 „
Härnösand.....	24 „	22 „	181 „
Stockholm.....	11 „	6 november	209 „
Lund.....	28 mars	19 „	236 „

av Tornedalen. Under 1930- och 1940-talen har vegetationsperiodens längd ytterligare ökat något. Lika litet som i fråga om temperaturen kan man emellertid beträffande vegetationsperiodens längd göra någon framtidsbedömning, då ju ifrågavarande båda faktorer är avhängiga av varandra.

För att ytterligare belysa temperaturförhållandena i Tornedalen lämnas i följande tabell vissa medeldata beträffande frostdagar.

Tabell 3. Medeldata beträffande frostdagar

Observationsort	Första frostdag	Sista frostdag	Antal frostdagar
Karesuando.....	1/9	8/6	232
Haparanda.....	13/9	26/5	200
Östersund.....	20/9	26/5	182
Härnösand.....	24/9	20/5	172
Stockholm.....	15/10	9/5	131
Lund.....	23/10	21/4	89

I Haparanda förekommer i regel icke någon frost under juni, juli och augusti månader. Beträffande Karesuando gäller detta allenast för juli månad. Juni har där normalt 2 och augusti 1 frostdag.

Som en sammanfattning av temperaturförhållandena i Tornedalen redovisas i tabell 4 medeltemperaturen under åren 1901—1930 för samtliga månader vid ett antal observationsorter i Tornedalen. För att jämförelser skall kunna göras, har motsvarande uppgifter medtagits beträffande några andra norrländska orter ävensom Stockholm och Lund.

Nederbördsförhållanden

Karesuando kommun är det nederbördsfattigaste området i hela Sverige. Nederbördsmängden utgör sålunda i medeltal endast 326 mm om året. Nedåt kusten ökar emellertid nederbörden successivt och uppgår i Haparanda i medeltal till 533 mm per år. I större delen av Tornedalen är

Tabell 4. Medeltemperaturen för normalperioden 1901—1930

Observationsort	Månad												Hela året	Års-ampl.
	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D		
Karesuando.....	— 13,8	— 14,2	— 10,3	— 4,2	+ 2,1	+ 9,2	+ 13,0	+ 10,4	+ 4,9	— 2,5	— 9,5	— 12,6	— 2,3	27,2
Lainio.....	— 14,2	— 14,3	— 9,4	— 2,8	+ 3,2	+ 10,2	+ 13,9	+ 11,1	+ 5,2	— 2,2	— 9,4	— 12,5	— 1,8	28,2
Kompelusvaara.....	— 11,8	— 11,4	— 6,5	— 1,0	+ 4,7	+ 11,0	+ 14,6	+ 11,5	+ 6,2	— 0,8	— 7,1	— 10,8	— 0,1	26,4
Övertorneå.....	— 11,6	— 12,3	— 6,8	— 0,4	+ 5,6	+ 12,2	+ 15,7	+ 12,9	+ 7,4	— 0,5	— 6,3	— 10,4	+ 0,5	28,0
Haparanda.....	— 10,3	— 11,2	— 7,0	— 1,1	+ 4,9	+ 11,7	+ 15,6	+ 13,0	+ 7,8	+ 1,4	— 4,4	— 8,4	+ 1,0	26,8
Stensele.....	— 11,9	— 11,2	— 6,7	— 0,7	+ 5,2	+ 10,8	+ 14,0	+ 11,4	+ 6,5	+ 0,4	— 6,0	— 10,7	+ 0,1	25,9
Östersund.....	— 7,9	— 6,8	— 3,7	+ 1,0	+ 6,3	+ 11,3	+ 14,2	+ 12,2	+ 8,0	+ 2,7	— 2,3	— 6,6	+ 2,4	22,1
Piteå.....	— 9,2	— 9,2	— 5,3	+ 0,3	+ 6,2	+ 12,4	+ 15,9	+ 13,4	+ 8,5	+ 2,2	— 4,1	— 7,8	+ 1,9	25,1
Härnösand.....	— 5,8	— 5,3	— 2,5	+ 1,5	+ 6,6	+ 11,9	+ 15,5	+ 13,7	+ 9,5	+ 4,2	— 0,9	— 4,4	+ 3,7	21,3
Stockholm.....	— 2,5	— 2,6	— 0,4	+ 3,6	+ 9,2	+ 13,8	+ 16,9	+ 15,2	+ 11,2	+ 6,4	+ 1,6	— 1,3	+ 5,9	19,5
Lund.....	— 0,3	— 0,6	+ 1,7	+ 5,3	+ 10,6	+ 14,1	+ 16,6	+ 15,3	+ 12,2	+ 7,9	+ 3,4	+ 0,9	+ 7,3	17,2

augusti den nederbördsrikaste månaden. I Karesuando kommun är dock juli maximimånaden och i Haparanda är den förskjutet till september månad. Den nederbördsfattigaste månaden för hela området är mars. I Karesuando kommun faller en tredjedel av hela årsnederbörden under juli och augusti. Nederbörden under var och en av dessa månader är fem gånger så stor som under mars. I Haparanda åter är nederbördsfördelningen betydligt jämnare. Den största månadsmängden (september) är där endast dubbelt så stor som den minsta (mars).

Den normala nederbördsmängden under samtliga årets månader under tidsperioden 1901—1930 framgår av följande tabell.

Tabell 5. Normal nederbördsmängd i mm (1901—1930)

Observationsort	Månad												Hela året
	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	
Karesuando.....	15	13	11	13	19	41	56	55	40	24	24	15	326
Lainio.....	23	15	12	13	19	41	55	51	41	33	34	22	359
Junosuando.....	19	19	17	18	25	47	54	60	54	36	32	24	405
Kompelusvaara.....	22	14	15	18	23	44	62	70	53	36	34	24	415
Övertorneå.....	27	24	22	26	26	41	48	58	51	43	43	31	440
Lappträsk.....	41	39	31	35	33	43	48	64	66	61	63	49	573
Haparanda.....	39	32	29	33	33	42	48	57	62	58	57	43	533
Stensele.....	26	20	26	24	35	60	67	90	49	43	34	30	504
Östersund.....	32	21	25	22	42	56	65	78	48	42	32	34	497
Piteå.....	29	22	23	28	30	41	41	61	56	52	45	36	464
Härnösand.....	43	32	37	38	52	55	49	81	64	70	58	53	632
Stockholm.....	37	28	28	38	41	47	70	80	53	53	48	47	570
Lund.....	45	36	32	41	40	56	68	77	50	58	59	55	617

I samband med denna tabell bör omnämnas, att man vanligen kan räkna med att snötäcke börjar bildas i Karesuando den 25 oktober, i Pajala den 1 november och i Haparanda den 25 november. I allmänhet har snötäcket försvunnit i Karesuando den 20 maj, i Pajala den 8 maj och i Haparanda den 3 maj.

Strålningsklimat

Större delen av Tornedalen ligger norr om polcirkeln. Inom hela området är det under några sommarveckor — längst i norr ett par månader — ljust hela dygnet, medan dagsljuset är mycket sparsamt under vintern. Detta åskådliggöres av tabell 6.

Som synes är det totala antalet timmar under året då solen befinner sig över horisonten ungefär lika stort i hela Sverige. Under sommaren däremot är antalet betydligt högre, under vintern avsevärt lägre i Tornedalen än i landets södra och mellersta delar.

Tabell 6. Dagens längd i antal timmar per månad (1901—1930)

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Året
Karesuando	71	210	358	471	647	720	711	543	397	285	138	0	4 551
Pajala . . .	112	220	359	463	612	717	680	529	395	290	160	46	4 583
Haparanda	140	228	360	456	589	675	639	515	393	296	176	94	4 561
Stensele . .	152	232	360	453	578	644	621	512	392	298	184	113	4 539
Östersund .	177	242	361	444	556	600	589	499	389	305	202	145	4 509
Piteå	149	231	360	454	581	652	626	514	392	298	182	107	4 546
Härnösand	183	244	361	442	550	591	583	496	389	306	207	153	4 505
Stockholm	212	257	363	432	524	551	548	479	385	315	229	189	4 484
Lund	236	269	364	422	501	520	520	464	381	323	248	218	4 466

Tabell 7 visar antalet solskenstimmar per månad. Under tiden april—juli är detta antal omkring hälften av det astronomiskt möjliga, medan det i januari, november och december utgör blott omkring en femtedel därav. Orsaken till denna skillnad är i första hand att den genomsnittliga molnmängden är större under vintern än vår och sommar; i andra hand att solljuset, då det går igenom atmosfären försvagas mest om solen står lågt på himlen. Antalet solskenstimmar i södra delen av Tornedalen hör till de största som förekommer i Sverige. Det överträffas dock under samtliga årstider av övriga kusttrakter i Norrland (Piteå, Härnösand).

Tabell 7. Antal solskenstimmar per månad (1901—1930)

	Jan.	Febr.	Mars.	Apr.	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Året
Karesuando	16	76	150	212	278	288	306	190	146	100	32	0	1 794
Pajala . . .	30	86	161	222	300	344	340	212	166	116	45	9	2 031
Haparanda	28	75	147	224	295	350	346	227	165	104	39	14	2 014
Stensele . .	36	79	148	208	265	296	305	200	160	99	45	19	1 860
Östersund .	35	73	134	204	267	306	294	215	160	98	43	20	1 849
Piteå	39	92	169	236	325	378	363	252	184	122	53	17	2 230
Härnösand	51	91	158	220	320	362	356	243	202	125	64	29	2 221
Stockholm	32	64	134	194	262	281	274	201	174	99	46	19	1 780
Lund	35	67	123	198	272	275	270	205	179	107	50	22	1 803

KAPITEL III

Kommuner och tätorter

Allmänna uppgifter

I föregående kapitel har omnämnts att utredningsområdet ansetts böra begränsas till de där angivna 11 kommunerna, tillsammans benämnda Tornedalen. Trots den stora landareal, som dessa kommuner omfattar, är de näringsgeografiskt och arbetsmarknadsmässigt ganska lika. Endast Karesuando kommun kan sägas ha en något annorlunda struktur. I nedanstående tabell redovisas tornedalskommunernas areal, folkmängd och folktäthet den 1 januari 1957 (uppgifterna hämtade från Årsbok för Sveriges kommuner 1957). I jämförelsesyfte har folkmängden den 1 januari 1946 medtagits.

Tabell 8. Folkmängd och folktäthet i Tornedalen

Kommun	Areal i km ² 1/1 1957	Folkmängd		Inv/km ² 1/1 1957
		1/1 1946	1/1 1957	
Haparanda.....	3,16	3 038	3 190	1 009,5
Nedertorneå.....	461,11	4 542	3 831	8,3
Karl Gustav.....	454,44	3 561	3 121	6,9
Hietanlempi.....	691,00	2 638	2 616	3,8
Övertorneå.....	1 675,56	6 844	7 380	4,4
Överkalix.....	2 779,00	9 171	9 007	3,2
Korpilombolo.....	1 498,80	3 690	3 994	2,7
Tärendö.....	1 665,20	2 251	2 269	1,4
Pajala.....	3 512,60	6 817	6 841	1,9
Junosuando.....	1 220,00	1 850	1 864	1,5
Karesuando.....	6 265,90	1 224	1 446	0,2
Hela området.....	20 226,77	45 626	45 559	2,3
Hela länet.....	98 909,31	229 661	253 303	2,6
Hela riket.....	411 098,78	6 673 956	7 341 122	17,9

Tillkomsten av gällande kommun- och församlingsindelning torde ha ett visst värde för bedömningen av rådande förhållanden i Tornedalen. En kort historik skall därför lämnas därom.

Hela det aktuella området med undantag för Överkalix kommun bestod ursprungligen av en enda enhet, nämligen Torne församling, som omnämnes som annex under Luleå redan på 1300-talet och som självständigt pastorat i början av 1400-talet. Torne församling omfattade från början allt land på ömse sidor

om Torne och Muonio älvar men därjämte även Kautokeino (i Norge) och Utsjoki (i Finland). En del av församlingen, nämligen Övertorneå — under den katolska tiden kallad Särkilax — torde till en början ha utgjort ett kapellag under moderkyrkan i Torneå. Sedermera synes Särkilax under 1500-talet ha kommit att bilda en egen kapellförsamling. Genom en år 1606 utfärdad resolution delades Torne församling i Neder-Torneå och Över-Torneå församlingar.

Från Övertorneå avdelades år 1673 Jukkasjärvi (numera Kiruna stad) samt från Nedertorneå år 1745 Karungi kapellag, som år 1782 blev eget pastorat under namnet Karl Gustav. Karesuando socken (intill år 1907 benämnd Enontekis) utbröts år 1748 från Jukkasjärvi församling.

Genom freden i Fredrikshamn år 1809 delades de vid gränsälvarna belägna församlingarna och de östra delarna avträdde till Finland.

Haparanda, som blev köping år 1827 och fick stadsrättigheter år 1842, ansågs från början utgöra en egen församling. År 1928 fastställdes dock att staden och Nedertorneå socken vore att anse som en församling, Nedertorneå-Haparanda församling.

År 1844 utbröts Pajala från Övertorneå församling. Korpilombolo socken tillkom år 1856 genom att delar av Överkalix, Pajala och Övertorneå utbröts till en kapellförsamling under Övertorneå pastorat. Eget pastorat blev Korpilombolo år 1920. Från Pajala skildes vidare bl. a. Tärendö år 1882 (eget pastorat 1916) och Junosuando år 1914 (eget pastorat 1948). Hietaniemi kapellförsamling avskildes år 1878 från Övertorneå och bildade samma år eget gäll.

Överkalix slutligen tillkom år 1644, då Kalix, som sedan den katolska tiden bildat eget gäll, delades i två pastorat, Nederkalix och Överkalix.

De särskilda kommunerna

I detta avsnitt skall beträffande en var kommun lämnas en kortfattad redogörelse för geografiskt läge, viktigare näringsgeografiska förhållanden och vissa befolkningsuppgifter (uppgifterna om ägoslag grundar sig på Jordbruksräkningen 1951). Vidare kommer vissa samhällsbyggnads- och lokaliseringsspörsmål att beröras i fråga om de orter, som år 1955 hade en folkmängd om 200 personer och däröver. Huvudvikten kommer därvid att läggas på de planinstitut, som gällde den 1 maj 1958 eller då avsågs att fastställas, samt för vatten- och avloppssituationen.

Upplysningsvis må omnämnas att avgränsningen av tätorterna gjorts av vederbörande pastorsämbeten enligt samma normer, som tillämpades vid 1950 års folkräkning. Emellertid bör observeras, att tätorterna i Torne-dalen ofta är mycket långsträckta med splittrad bebyggelse, varför de icke alltid är fullt jämförliga med tätorterna i södra och mellersta Sverige.

Haparanda stad

Haparanda ligger vid mynningen av Torne älv. Staden är uppbyggd på den flacka stranden, som svagt sluttar ned mot älven. Över Karungi har Haparanda förbindelse med det svenska statsbanenätet samt med Finland genom järnvägsbro över Torne älv. Ett flertal busslinjer utgår från staden. Till följd av den grunda och steniga skärgården utanför älvmynningen

kan hamn för större fartyg icke byggas för rimliga kostnader. En uthamn har visserligen byggts vid Nikkala (Nedertorneå kommun), omkring 15 km från staden, men hamnen är liten och föga djup och saknar dessutom järnväg. På grund av de dåliga hamnförhållandena är sjöfarten på Haparanda ringa. Detta torde vara en av anledningarna till att industri är nästan obefintlig i staden. Näringslivet uppbäres i stället av smärre servicebetonade hantverks- och trafikföretag samt av grossist- och detaljhandel. Haparanda kännetecknas därför främst av dess egenskap av gränsstad mot Finland samt av dess karaktär av administrativt och kulturellt centrum för den omgivande bygden. Staden har sålunda det enda fullständiga läroverket i Tornedalen ävensom ett småskoleseminarium. Vidare finns i Haparanda ett lasarett. Tre gånger i veckan utkommer i Haparanda Tornedalens enda tidning, Haparandabladet. Staden, som sedan år 1946 ökat med 152 personer, hade vid ingången av år 1957 3 190 invånare.

För större delen av staden har revidering av stadsplan nyligen skett. För de centrala och södra delarna gäller dock huvudsakligen stadsplan, fastställd år 1924. Dessa delar är f. n. föremål för översyn. Ett 70-tal bostadstomter finns tillgängliga liksom två industriområden invid järnväg, det ena avsett för småindustri (1,6 ha) och det andra för större industrier (2,0 ha). Några tillräckliga grundvattentäkter finns ej i staden eller dess närhet. Vattenfrågan har därför fått lösas med ytvattenverk, beläget i Mattila. Vatten- och avloppsnäten är utbyggda till omkring tre fjärdedelar, dock icke till de ovannämnda industriområdena. Till det mindre torde detta kunna ske utan större svårigheter, medan däremot avloppsfrågan för det större torde bli besvärligare att lösa. Det bör beaktas, att ledningsnätet i stadens centrala del är gammalt och efter hand måste omläggas. Revidering av tidigare upprättat vatten- och avloppsförslag har aktualiserats. Likaledes är det nödvändigt att inom den närmaste tiden bygga ett reningsverk. Detta projekt har diskuterats av stadens myndigheter.

Nedertorneå kommun

Kommunen är belägen vid kusten och Torne älv. Dess areal är 461,11 km². Antalet invånare, som år 1957 var 3 831, har sedan år 1946 minskat med 711 personer.

Huvuddelen av kommunen utgöres av ett tämligen flackt skogs- och myrområde. I den vidsträckta men glesa skärgården ligger Seskarön och ön Kataja, den sistnämnda med Sveriges östligaste punkt. Av kommunens landareal är närmare 5 % åker, 0,7 % ängsmark och 70 % skogsmark. Skogs- och jordbruk jämte fiske är de viktigaste näringsgrenarna. Fiskelägena Nikkala — det största — Seskarö, Vuono och Sävvis har ett 60-tal yrkes- och ett 50-tal binäringsfiskare. I södra delen av kommunen dominerar näringslivet av sågverksindustrin genom Statens skogsindustriers anläggningar på Seskarö.

Kommunen har ej någon egen huvudort, utan dess förvaltning är förlagd till Haparanda liksom huvuddelen av den kyrkliga administrationen. Staden och Nedertorneå kommun bildar nämligen en församling och ett

pastorat med kyrka i Haparanda. Församlingen är emellertid delad på tre kyrkobokföringsdistrikt, varav ett omfattar Haparanda stad, ett Seskarö och ett återstoden av Nedertorneå kommun. Haparanda är även i andra avseenden centrum för Nedertorneå kommun.

Rörande tätorterna inom Nedertorneå kommun må följande framhållas.

Nikkala by ligger till en del vid riksväg 13 samt till en del vid vägen mot Haparanda stads uthamn (727). Avståndet till Haparanda är 10 km. Byn har goda bussförbindelser med Haparanda samt med Luleå över Kalix. Av industribetonade företag kan nämnas två mindre sågverk och ett båtbyggeri. Vidare finns ett delvis med statslån uppfört fryshus. Av byns inkomsttagare lever 30 % av fiske och ungefär lika många av jordbruk samt skogs- och flottlägningsarbete. Folkmängden, som uppgår till omkring 500 personer, visar en tendens att minska.

Byn har relativt spridd bebyggelse. Utomplansbestämmelser finns fastställda för byn. Länsstyrelsen har beslutat, att byggnadsplan skall uppgöras för ett område i norra delen av byn och kommunen har där förvärvat ett markområde om ca 3,5 ha. Projektering för gemensam vatten- och avloppsanläggning pågår. Vattenförsörjningen avses baserad på en av distriktsingenjören rekognoscerad grundvattentäkt ca 600 meter norr om planområdet. Industrier, som kräver mycket eller högklassigt vatten, bör emellertid icke placeras i denna by. Ehuru Nikkala befolkningsmässigt minskar något, anses på kommunalt håll att samhället har förutsättningar att vidareutvecklas.

Seskarö samhälle är beläget på ön med samma namn. Trafiken med fastlandet upprätthålles med turbåt. Från fastlandet finns bussförbindelse med Kalix och Haparanda. Avståndet till sistnämnda ort är 20 km. Huvudarbetsgivare är Statens skogsindustriers sågverk med omkring 100-talet anställda. Sommartid är dessutom 30 å 40 man sysselsatta vid AB Mo och Domsjös anläggningar för flottläggning. Vidare finns en mindre snickeriverkstad och två små båtbyggerier. Det till omkring 1 000 personer uppgående invånarantalet minskar något.

Samhällets bebyggelse är koncentrerad. På grund av svårigheter att få fram grundkartor har byggnadsplan endast fastställts för ett mindre, huvudsakligen av kommunen ägt bostadsområde. I övrigt gäller utomplansbestämmelser. $\frac{1}{3}$ av den till 1,9 miljoner kronor kostnadsberäknade vatten- och avloppsanläggningen har hittills färdigställts. Industrier, som fordrar större mängder sötvatten — exempelvis en trämassefabrik — torde av kostnadsskäl icke kunna komma ifråga. Beträffande frågan om bättre förbindelser med fastlandet hänvisas till Kap. VI. Samfärdseln och Kap. XII. Industri och hantverk.

Sävis by ligger till största delen utmed vägen mot Staffans (724) och sträcker sig ned mot havet. Avståndet till Haparanda är 28 km. Orten har daglig bussförbindelse med Haparanda och Kalix. Omkring 60 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk och 20 % av skogs- och flottlägningsarbete. I byn finns en snickeriverkstad. Ett sågverk, som sysselsatt 15 å 20 man, står för närvarande stilla. Vidare bör omnämnas Svenska Cellulosa AB:s flottlägningshamn. Befolkningen, som uppgår till omkring 400 personer, håller sig konstant.

Byn är omkring 3 km lång och har relativt spridd bebyggelse. Utomplansbestämmelser finns fastställda för byn. Lantbruksnämnden har erbjudit kommunen ett markområde. Industrimark går att förvärva i Staffans vid hamnen. Gemensam vatten- och avloppsanläggning finns ej och torde knappast bli aktuell, i varje fall icke inom den närmaste tiden. En god vattentäkt har påträffats vid Mjöträsket. Denna torde vara tillräcklig även för industriändamål. Emellertid måste en eventuell industri vara så stor, att kostnaderna för att framdraga

ledningarna från Mjöträsket ej blir en ekonomiskt dominerande faktor. — Samhällets utvecklingsmöjligheter måste betecknas som ganska små.

Bland övrig bebyggelse må nämnas jordbruksbyarna Mattila och Vojakkala vid Torne älv. I Vojakkala ligger Tornedalens lantmannaskola och Tornedalens lant-hushållsskola.

Karl Gustavs kommun

Karl Gustavs kommun ligger vid Torne älv och finska gränsen. Dess areal är 454,44 km². Antalet invånare, som år 1957 var 3 121 personer, har sedan år 1946 minskat med 440.

Större delen av kommunen består av skogs- och myrmarker. Åkern upptar närmare 7 % av landarealen, ängen 0,5 % och skogsmarken 60 %. Huvuddelen av bebyggelsen ligger i Torne älvdal. Befolkningen livnär sig huvudsakligen av jord- och skogsbruk. Under senare år har åtskilliga personer tagit anställning vid Statens skogsindustriernas anläggningar i Karlsborgsverken inom Nederkalix kommun.

Centralort är Karungi kyrkby, där kommunens förvaltning är förlagd. Karungi är också affärscentrum för en stor del av kommunen. Befolkningen i västra delen torde dock gärna i affärsangelägenheter söka sig till Kalix. I kyrkligt avseende bildar kommunen eget pastorat och egen församling.

Beträffande tätorterna må följande nämnas.

Karungi kyrkby är ett stationssamhälle beläget där järnvägen från Boden möter järnvägen Haparanda—Övertorneå. Torne älv flyter strax intill samhället. 40 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk och 20 % är tjänstemän. I byn ligger ett slakteri, tillhörigt Norrbottens slakteriförening. Slakteriet sysselsätter ett 20-tal personer. Vidare finns en snickeriverkstad och några servicebetonade hantverksrörelser. Förekomsten av en handelsträdgård bör särskilt omnämnas. Antalet invånare, som för närvarande är omkring 700, tycks sakta öka.

Kyrkbyn är belägen dels på fastlandet och dels på Kyrkholmen i Torne älv. Bebyggelsen är ganska samlad med ett utpräglat centrum framför järnvägsstationen. Byggnadsplan har fastställts för en del av byn. Utonplansbestämmelser gäller för ett område norr om byggnadsplaneområdet. Kommunen äger inom byggnadsplaneområdet ett 1,2 ha stort industriområde och har för avsikt att förvärva ett bostadsområde inom det planerade området, innehållande 25 tomtplatser. Kommunen innehar också ett för industriändamål avsett område (2,7 ha) utanför planen. Båda industriområdena är belägna intill järnväg. Samhället har i huvudsak utbyggda vatten- och avloppsledningar. Vattenfrågan har emellertid i likhet med de flesta platser i Tornedalen varit svårlöst. En år 1951 borrad brunn lämnar dock tillräckligt med vatten för samhällets nuvarande behov. Avloppet ledes via en kloakpumpstation över Kyrkholmen ut i Torne älv. Reningsanläggning saknas men förslag till sådan har uppgjorts. Möjligheter att placera vattenkrävande mindre industrier i Karungi måste med anledning av det anförda bedömas som mindre goda. För en större industri finns givetvis möjligheten att lösa vattenfrågan genom ett ytvattenverk.

Lappträsk ligger 28 km väster om Karungi vid sjön Lappträsket och invid järnvägen Karungi—Boden. Omkring 65 % av inkomsttagarna lever av jord- och

skogsbruk. Någon industri finns ej. Folkmängden, som minskar något, uppgår till ca 700 personer.

Byn är synnerligen vidsträckt med ett centrum vid skolan, där kapell och pensionärshem nyligen uppförts. Byggnadsreglerande bestämmelser saknas. Mark för bostadsändamål står till buds för skäligt pris. Kommunen äger också några tomtplatser. Gemensamhetsanläggning för vatten torde ej ifrågakomma i detta samhälle på grund av dess struktur. Omkring hälften av byns fastigheter har för närvarande genom s. k. förbättringsbidrag erhållit tillfredsställande separata anläggningar för vatten och avlopp. Kommunen anser, att samhället har utvecklingsmöjligheter.

Förutom Karungi ligger vid Torne älv byarna Kukkola och Korpikylä (Skogskärr). Av byar i inlandet må nämnas Karhuvaara och Keräsjoki, båda vid järnvägen Karungi—Boden, samt Keräsjänkkä.

Hietaniemi kommun

Denna kommun är belägen vid finska gränsen och Torne älv. Arealen är 691,00 km². Folkmängden var år 1957 2 616 personer. Sedan år 1946 har invånarantalet minskat med 22 personer.

Huvudbygden ligger på slättlandet i Torne älvdal. Kommunen i övrigt sträcker sig genom småbergigt skogslandskap mot väster. Av landarealen utgör 2,2 % åker, 1,2 % ängsmark och 80 % skogsmark. Jord- och skogsbruk är huvudnäringarna.

Hedenäset är kommunens centralort och dess enda större by. Dit är kommunens förvaltning koncentrerad liksom en stor del av dess handel. Kommunen bildar eget pastorat.

Hedenäset är beläget vid Torne älv och järnvägen Haparanda—Övertorneå. Omkring 55 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk. 15 % är tjänstemän. I Hedenäset finns centralskola (kommunen utgör försöksdistrikt för enhetsskolan). Länets största mejeri med ett 30-tal anställda är förlagt till samhället. Vidare finns en mindre snickeriverkstad samt någon servicerörelse. Det sammanlagda invånarantalet uppgår till omkring 750 personer och håller sig tämligen konstant.

Samhället är relativt långsträckt med ett utpräglat centrum. För en del av detta centrum finns byggnadsplan fastställd. För återstoden av samhället gäller utomplansbestämmelser. Byggnadsplanen omfattar nästan uteslutande kommunägd mark och är i första hand avsedd för bostadsbebyggelse. Intill mejeriet och i närheten av järnvägen har kommunen förvärvat ett industriområde (2 ha). Samhället har ett i huvudsak utbyggt vatten- och avloppsnät med grundvattentäkt i åsen i södra delen av samhället. Grundvattenförekomsten är dock icke tillräcklig för industri av större omfattning.

Vid Torne älv ligger vidare byarna Vitsaniemi (Risudden), Niemis (Luppio) och Päckilä. Större byar i inlandet är Koutojärvi och Armasjärvi ävensom Kukkasjärvi, Matojärvi och Voumajärvi.

Övertorneå kommun

Kommunen ligger vid polcirkeln vid Torne älv. Dess areal är 1 675,56 km². Kommunens folkmängd, som år 1957 var 7 380 personer, har sedan år 1946

ökat med 536. Den bildar eget pastorat och egen församling, som emellertid är delad på två kyrkobokföringsdistrikt, Övertorneå och Svansteins.

Övertorneå kommun utgöres till större delen av ett bergigt skogs- och myrland med många höjder, belägna mer än 300 meter över havet. Huvudbebyggelsen ligger på bördiga flod- och havsavlagringar i den flacka Torne älvdal. Av landarealen utgör åkern 1,7 %, ängen 1,2 % och skogsmarken 60 %. Jordbruket sysselsatte år 1951 34,5 % av den förvärvsarbetande befolkningen och skogsbruket 15,2 %. Industrin är obetydlig.

Beträffande tätorterna inom kommunen förtjänar följande nämnas.

Övertorneå kyrkby — kommunens centralort — ligger vid Torne älv intill Haparanda—Karesuandovägen (400). Järnvägen Haparanda—Övertorneå har sin ändstation i byn. Färjeförbindelse med Finland har nyligen öppnats. Samhället är ett utpräglat affärs- och förvaltningscentrum. Uppskattningsvis har 50 % av inkomsttagarna sin försörjning av handel, hantverk och samfärdsl. Omkring 25 % är tjänstemän. Av industri och hantverk märks två mindre cementgjuterier, fyra små snickeriverkstäder samt några serviceverkstäder. Vägförvaltningen har en garage- och förrådsanläggning där. I samhället finns kommunal realskola, central verkstadsskola samt folkhögskola. Tillsammans med det intilliggande Turovaara uppgår befolkningen till omkring 1 700 personer. Befolkningen har på senare tid ökat med ett 100-tal personer årligen. Samhället har ett ganska stort uppland — byarna Ruskola i söder samt Haapakylä och Kuivakangas i norr — med tillsammans omkring 1 500 personer.

Kyrkbyn har stadsmässig prägel. För kyrkbyn och Turovaara by finns byggnadsplaner fastställda. Byggnadsplanen för kyrkbyn är föremål för revision och avses att ersättas med stadsplan. Inom själva kyrkbyn finns endast ett fåtal, kyrkan tillhöriga tomtplatser. I övrigt är marken i privat ägo. Inom Turovaara byggnadsplaneområde har kommunen ett 90-tal obebyggda tomtplatser. Kommunen har förvärvat industrimark i Turovaara (2 ha) och i själva Övertorneå åt Isovaara-hållet (17 ha). Industrimark finns även invid järnvägen i södra delen av kyrkbyn och sannolikt kommer också ett industriområde att utläggas i norra delen av byn. Inom Turovaara är vatten- och avloppsledningarna framdragna till bostadstomterna och kan föras fram till industrimarken. Vatten- och avloppsanläggning är utförd i Övertorneå utom beträffande industriområdena. Hur vatten- och avloppsfrågan skall lösas för sistnämnda områden är i viss mån beroende av den blivande stadsplanens utformning. Nytt grundvattenverk, som skall försörja kyrkbyn och Haapakylä by, har utförts. Möjligheter att erhålla vatten till mindre, ej alltför vattenkrävande industrier bedömes därigenom som gynnsamma. Övertorneå torde ha goda förutsättningar att utvecklas vidare.

Kuivakangas är som redan antytts beläget nära Övertorneå kyrkby, endast 8 km därifrån vid Torne älv. Huvuddelen av byn ligger utmed vägen Haparanda—Karesuando (400). Samhället består egentligen av de fyra byarna Tapani, Nedre Kuivakangas (största byn), Övre Kuivakangas och Suokolojärvi. Omkring 85 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk. Två mindre cirkelsågverk och en snickeriverkstad kan dock omnämnas. Folkmängden uppgår till omkring 600 personer och är ganska konstant.

Samhället är mycket långsträckt. Fråga om byggnadsreglerande bestämmelser för byn har upptagits till behandling. I första hand torde utomplansbestämmelser komma att fastställas. Kommunen avser att förvärva mark för ett mindre bostadsområde invid skolan i Nedre Kuivakangas. Ett för den tämligen koncentrerade

bebyggelsen i norra delen av Nedre Kuivakangas upprättat vatten- och avloppsförslag undergår f. n. revidering. Gemensam anläggning planeras även för visst område av södra delen av Nedre Kuivakangas. Vattenförsörjningen kan ordnas för den norra delen genom en schaktad brunn och för den södra delen genom en borrhälsbrunn. Dessutom har en vattentäkt lokaliserats norr om Övre Kuivakangas.

Juoksengi ligger likaledes vid Torne älv och utmed vägen Haparanda—Karesuando (400), 28 km norr om Övertorneå kyrkby. Samhället består av två bykärnor, Niskanpää och Juoksengi, av vilka den sistnämnda är störst. Omkring 75 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk. Ett cirkelsågverk och två mindre snickeriverkstäder finns i Juoksengi. Folkmängden, som uppgår till sammanlagt 1 000 personer, ökar något.

Samhället är omkring 10 km långt. Utomplansbestämmelser finns fastställda för ett större område av byn. För ett mindre område utmed vägen till Vyöni, vilket är avsett för nyttillkommande bostadsbebyggelse, har förslag till byggnadsplan upprättats. Vatten- och avloppsanläggning är utförd till största delen inom den egentliga byn. Grundvattentäkten ger en vattenmängd, som något överstiger det beräknade framtida behovet. Vattentillgången begränsar dock möjligheterna att lokalisera industri till Juoksengi. Regional- och individualplanering har utförts av lantbruksnämnden, som funnit att byn bör bestå och utvecklas som jordbruksby.

Svanstein är en kyrkby, belägen vid Torne älv och intill vägen Haparanda—Karesuando (400) samt 38 km norr om Övertorneå kyrkby. Inkomsttagarna utgöres huvudsakligen av skogsarbetare, virkesmätare, telegrafarbetare, tullmän och småbrukare. Några egentliga lantbruk finns ej. Industrin representeras av ett mindre cirkelsågverk. Befolkningen, omkring 300 personer, är tämligen konstant.

Svanstein har i likhet med många andra tornedalsbyar långsträckt bebyggelse. Frågan om att fastställa byggnadsreglerande bestämmelser har upptagits till behandling. Kommunen har för avsikt att göra vissa investeringar i ett blivande mindre byggnadsplaneområde i närheten av skolan. För detta område och närliggande bebyggelse har gemensam vatten- och avloppsanläggning projekterats. En del därav har redan byggts. En brunn vid folkskolan är avsedd att utnyttjas för vattenförsörjningen. Denna har dock ej sådan kapacitet, att den kan tillgodose en eventuell industri med vatten. Kommunen anser emellertid av olika skäl, att byns vidareutveckling bör understödjas.

Rantajärvi ligger vid sjön med samma namn, 11 km väster om Svanstein och 43 km från Övertorneå. Rantajärvi är en utpräglad skogsarbetarby. 85 % av inkomsttagarna har sålunda sin utkomst av skogs- och jordbruk. Befolkningsantalet är 300 och ökar något. I byn finns ett cirkelsågverk.

Bebyggelsen är sammanträngd. Utomplansbestämmelser ha fastställts. Grundkarta över byn har därjämte upprättats och byggnadsplan är under utarbetande. Mark för bostadsändamål lär kunna erhållas. Förslag till gemensam vatten- och avloppsanläggning för byn är under upprättande. Möjligheten att erhålla vatten bedömes vara gynnsam. Lantbruksnämnden har för ett par år sedan gjort en utredning om denna ort och funnit en fortsatt utveckling som skogsarbetarby lämplig.

Neistenkangas ligger 55 km norr om Övertorneå kyrkby vid Torne älv och utmed vägen Haparanda—Karesuando (400). Omkring 80 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk. Folkmängden, som uppgår till 200 personer, minskar något.

Neistenkangas är en typisk jordbruksby. Byggnadsreglerande bestämmelser saknas. Ej heller finns gemensam vatten- och avloppsanläggning. Sådan torde ej hel-

ler ifrågakomma med hänsyn till bebyggelsens karaktär. Byn torde ha goda nyodlingsmöjligheter. Intresset för en utveckling av byns jordbruk lär emellertid vara ringa. Skogarna runt byn äges av utomstående, vilket försvårar bildandet av bärkraftiga hemman. Virket köpes i stor utsträckning på rot av bolag. Samhällets utvecklingsmöjligheter måste på grund av det anförda betecknas som små.

Pello ligger 65 km norr om Övertorneå kyrkby vid Torne älv och vägen Haparanda—Karesuando (400). Den är söderut praktiskt taget sammanvuxen med Neistenkangas. Byn har färjeförbindelse med Finland. Närmare 75 % av inkomsttagarna i byn lever av jord- och skogsbruk. Två tidigare sågverk har nedlagts. Folkmängden, som uppgår till omkring 500 personer, minskar något.

Byn är långsträckt och glest bebyggd. Byggnadsreglerande bestämmelser finns icke. Ej heller har gemensam vatten- och avloppsanläggning anordnats. Bebyggelsen i den centrala delen av byn (vid skolan) torde dock vara lämplig för en sådan anläggning. En anträffad vattentäkt har dock ej sådan kapacitet, att den kan tillfredsställa även en måttligt vattenkrävande industris behov. Utsikterna för *Pello* att vidareutvecklas måste bedömas som ringa.

Bland övriga orter inom Övertorneå kommun kan nämnas inlandsbyarna Aapua, Hirvijärvi, Jänkisjärvi, Olkamangi, Ruokojärvi och Vyöni.

Överkalix kommun

Överkalix kommun är belägen vid polcirkeln kring Kalix älv och Ängesån och gränsar i nordväst mot Lappland. Dess areal är 2 779,00 km². Den utgör eget pastorat och egen församling, som är uppdelad på två kyrkobokföringsdistrikt, Överkalix nedre och Överkalix övre. Kommunens folk-mängd år 1957 utgjorde 9 007 personer. Den har sedan år 1946 minskat med 164 personer.

Kommunen omfattar ett kuperat skogsland, rikt på sjöar och myrmarker, vilket nästan helt ligger under 200-metersnivån. Högsta punkten är belägen 413 meter över havet. Huvudbyggnaden ligger vid ovannämnda vattendrags sammanflöde, där landet är lågt, endast 35—40 meter över havet. Av landarealen utgör åkern omkring 1 %, ängen 1 % och skogsmarken 65 %. Mer än halva arealen tillhör Kronan. Industrin är obetydlig och kommunens huvudnäringar är jord- och skogsbruk.

Kommunens huvudort är Överkalix eller Bränna som den också kallas. Som en integrerande del av centralorten bör även samhället Tallvik och i viss mån också Grelsbyn betraktas. I det följande kommer dessa orter dock att behandlas var för sig. Som en andra centralort för kommunen, närmast för dess norra del, kan Övre Lansjärv betecknas.

Om tätorterna bör följande framhållas.

Överkalix (Bränna) kyrkby ligger vid Kalix älv, som omger samhället i väster, norr och öster. Vägen Morjärv—Svartbyn—Korpilombolo (796 m. fl.) går genom samhället. Busslinjer utgår mot ett flertal orter. Samhället kan betecknas som ett betydande förvaltnings- och affärscentrum. Uppskattningsvis är 65 % av inkomsttagarna tjänste- och affärsmän. Ett sågverk med hyvleri är den enda egentliga industrin. Samhället har samrealskola. Folkmängden, som utgör 550 personer, ökar något.

Kyrkbyn har en stadsmässig karaktär. Byggnadsplan för samhället fastställdes

år 1933. Skissförslag till ny detaljplan föreligger. Beslut har dock ännu ej fattats, om vilket planinstitut som skall tillämpas. I själva Överkalix finns endast ett 20-tal obebyggda tomtplatser. De är dock svåra att komma över till skäliga priser. Kommunen har inköpt ett markområde (1 ha) för hyreshusbebyggelse. Ett mindre område för småindustri torde även kunna reserveras.

Tallvik ligger på norra sidan av Kalix älv en knapp kilometer från Bränna. Endast älven skiljer de båda tätorterna åt. Sedan numera en bro över älven tillkommit, kan de båda samhällena betraktas som ett. Tallvik har karaktären av villasamhälle. Inom samhället finns ett antal förråd och verkstäder, som tillhör domänverket, vägförvaltningen och lantmannaförbundet. Dessutom finns en mindre snickeriverkstad. Samhället bebos av omkring 250 personer.

Byggnadsplan finns fastställd för samhället. Till Tallvik förlägges så gott som uteslutande all huvudorten nytillkommande egnahemsbebyggelse. Inom Tallviksområdet finns ett 40-tal obebyggda tomtplatser, varav 25 ligger i anslutning till befintliga vatten- och avloppsledningar. För norra delen av Tallvik, det s. k. Tallviksvägsområdet, har beslutats att byggnadsplan skall uppgöras. Detta avses i huvudsak för industri, garage och upplag.

Grelsbyn tar vid, där vägbanken söder om Bränna slutar. Bebyggelsen är i huvudsak grupperad utmed vägen Svartbyn—Bränna (796). Omkring 50 % av inkomsttagarna har sin utkomst från skogen och jorden. 25 % är industriarbetare och lika många tjänste- och affärsmän. Industrin representeras av två snickeriverkstäder, en cementvarufabrik samt en bil- och mekanisk verkstad. Folkmängden, som uppgår till omkring 200 personer, har stagnerat.

Byn är ganska långsträckt. Utomplansbestämmelser finns fastställda. Frågan om att uppgöra byggnadsplan är emellertid aktuell. Lämplig industrimark lär finnas till skäligt pris.

Ur vatten- och avloppssynpunkt bildar de tre byarna Bränna, Tallvik och Grelsbyn en enhet. Ledningsnätet är redan till större delen utbyggt. Vattenförsörjningen är f. n. ordnad genom ett ytvattenverk vid Kalix älv. Utbyggnad av ett grundvattenverk vid Sandsjärv jämte förbindelseledning pågår dock. Ur vatten- och avloppssynpunkt torde det ovan omnämnda industriområdet i Grelsbyn vara lämpligare än det i Tallvik, då det förra relativt lätt kan anslutas till vatten- och avloppsnätet.

Svartbyn är belägen 7 km söder om Bränna. Bebyggelsen är samlad till östra stranden av Kalix älv vid vägen Morjärv—Bränna (796). Bussförbindelser finns med Morjärv, Överkalix och Kypasjärvi. 60 % av inkomsttagarna lever av jordbruk. Av byns företag kan nämnas en mindre sågverksrörelse och en mindre smides- och bilserviceverkstad. Den till omkring 800 personer uppgående befolkningen är tämligen konstant.

Byn är långsträckt med ett centrum vid nya folkskolan. Utomplansbestämmelser är fastställda för en del av byn. Beslut har fattats att upprätta byggnadsplan för ett område vid byns centrum. Slutlig ställning till byggnadsplaneområdets omfattning har emellertid ännu ej tagits. En del mindre gemensamma avloppsanläggningar — den största omfattar 17 fastigheter — har utbyggts i Svartbyn. Förslag till gemensam vatten- och avloppsanläggning för större delen av byn har upprättats år 1957. Befintlig grundvattentäkt torde vara tillräcklig även för någon industri.

Hedensbyn ligger 4 km från Bränna på västra stranden av Ängesån. Vägen Morjärv—Gällivare (386) går genom byn. Närmare 75 % av inkomsttagarna är jordbrukare. Folkmängden, som uppgår till omkring 350 personer, synes ha stagnerat.

Bebyggelsen är mycket spridd. Utomplansbestämmelser finns fastställda för en del av byn. På grund av bebyggelsens gleshet kan endast ett 30-tal gårdar komma ifråga för gemensam vatten- och avloppsanläggning. Med hänsyn till Hedensbyns belägenhet intill Bränna, kan diskuteras lämpligheten av att understödja en vidareutveckling av byn som bostads- eller industriort.

Gyljen ligger väster om Ängesån 10 km från Bränna. Vägen Morjärv—Gällivare (386) går genom byn. 60 % av inkomsttagarna är skogsarbetare. Några mindre serviceföretag finns i byn. Gyljens skogsförvaltning, som tillhör Svenska Cellulosa AB, har kontor där. Folkmängden, som utgör omkring 450 personer, ökar sakta.

Gyljen har en ganska koncentrerad bebyggelse. Utomplansbestämmelser har fastställts för en del av tätorten. Lämplig bostadsmark har uppgivits finnas i norra delen av byn. Gemensamhetsanläggning för vatten och avlopp är utbyggd utom för den norra bydelen Pjäran. Vattenförsörjningen sker från en grundvattentäkt, vilken har en kapacitet, som torde täcka även framtida behov. Under rådande förutsättningar — skogen är den främsta inkomstkällan och arbetskraftsbehovet är tillgodosett — torde möjligheterna för byns framtidskridande vara ganska små.

Övre Lansjärv är belägen på västra stranden av Skrövälvén vid vägen Morjärv—Gällivare (386). Avståndet till Bränna är 52 km. Bussförbindelse finns med Gällivare och Bränna. Byn kan betecknas som en jordbruks- och skogsarbetarby. 85 % av inkomsttagarna lever nämligen av jord- och skogsbruk. Industri och hantverk är ej företrätt i byn. Folkmängden uppgår till omkring 200 personer och ökar något.

Byggnadsplan har upprättats och är under fastställelseprövning. Inom planområdet finns lämplig mark för bostadsbebyggelse. Av projekterad vatten- och avloppsanläggning har omkring två tredjedelar utbyggts. Efter omfattande undersökningar har en godtagbar vattentäkt anträffats. Förutsättningarna för att kunna placera någon industri av betydelse till orten torde vara ringa. Kommunen hoppas emellertid på en utveckling av Övre Lansjärv som skogsarbetarby och som centralort för norra delen av kommunen.

Vännäsberget ligger 9 km från Bränna på östra stranden av Ängesån. Bebyggelsen är grupperad utmed en vägslinga, som ansluter till vägen Överkalix—Korpilombolo (836). Byn har bussförbindelse med båda dessa centralorter. Orten utgör en jordbruks- och skogsarbetarby. 85 % av inkomsttagarna har sålunda sin utkomst av jord- och skogsbruk. I byn finns emellertid en mindre snickeriverkstad, en såg och en cementvarufabrik. Invånarantalet uppgår till sammanlagt omkring 450 personer och är nästan konstant.

Byn är långsträckt med bebyggelsen något koncentrerad vid skolan och posten. Fråga om att fastställa byggnadsreglerande bestämmelser har väckts. Förslag till gemensam vatten- och avloppsanläggning utarbetades år 1949. Den västligaste delen av byn har emellertid så gles bebyggelse, att separata anläggningar torde vara att föredraga där. Med hänsyn till byns isolerade läge, vilket kommer att bli ännu mera framträdande sedan en planerad vägflyttning genomförts, samt dess nära belägenhet intill Bränna, synes i varje fall sådana rörelser, som har lika goda förutsättningar att kunna placeras i Grelsbyn eller Tallvik, icke böra förläggas till Vännäsberget.

I övrigt märkes i området nordost och öster om Bränna kyrkby byarna Nybyn, Allsån, Allsjärv, Lomträsk och Miekjärvi; i Kalix älvdal norr om kyrkbyn Stråkan, Rödupp och Jokk; i kommunens nordligaste del Ängeså; i området kring huvudvägen mot Gällivare Lansån, Marsjärv och Naisjärv; i skogsbygden i kommunens västra del Kölmjärv och Talljärv; samt längst i sydost Kypasjärvi.

Korpilombolo kommun

Kommunen ligger kring Kalix älv och gränsar i väster mot Lappland. Arealen är 1 498,80 km². Korpilombolo kommun ligger på en skogs- och myrplatå. Bebyggelsen är främst koncentrerad kring småsjöar. Älvdalen är smal och föga odlad. Åkern utgör sålunda blott 0,8 % av landarealen, ängen 0,8 % och skogsmarken 57 %. Skogen, som till större delen äges av Kronan, ger huvudsysselsättningen. Kommunen bildar egen församling och eget pastorat. År 1957 hade kommunen 3 994 invånare, vilket betyder en ökning sedan år 1946 med 304.

De olika tätorterna kan beskrivas sålunda.

Korpilombolo kyrkby, som är kommunens centralort, är tämligen långsträckt med huvuddelen av bebyggelsen koncentrerad till vägen mot Överkalix (392). Återstoden ligger vid vägen mot Tärendö (393) och uteder en byväg. Byn har bussförbindelse med Överkalix, Övertorneå, Pajala, Tärendö, Narken och Suoningi. Omkring 80 % av inkomsttagarna är tjänste- och affärsmän. Förutom en del företag av servicekaraktär märks en garage- och förrådsanläggning tillhörig vägförvaltningen. Den kommunala förvaltningen är förlagd till kyrkbyn och dit är kommunens affärsliv till stor del koncentrerat. I byn finns kommunal realskola. Folkmängden, som uppgår till omkring 750 personer, har de senaste åren ökat med 25 personer per år.

Byggnadsplan har fastställts för södra delen av tätorten. För återstoden gäller utomplansbestämmelser. Inom planområdet har kommunen genom expropriation förvärvat mark för ett 40-tal bostadstomter samt 1,5 ha industrimark. Genom markförvärvet har bostadsbyggandet, som tidigare varit relativt blygsamt, tagit fart. Kyrkbyn är i huvudsak utbyggd med gemensamma vatten- och avloppsledningar. De nu utnyttjade grundvattentäkterna kan relativt lätt kompletteras med godtagbart ytvatten. En viss industriell utveckling inom byn torde alltså ur vatten- och avloppssynpunkt vara möjlig.

Teurajärvi ligger 10 km söder om Korpilombolo vid vägen Överkalix—Korpilombolo (392) och enskilda vägen mot Hällfors. Bussförbindelse finns med Korpilombolo och Överkalix. Byn kan betecknas som en skogsarbetarby. 90 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. Invånarantalet, som uppgår till omkring 450 personer, har de senaste åren ökat med ett 10-tal personer per år.

Bebyggelsen är ganska vidsträckt med ett bycentrum mellan skolan och pensionärshemmet. Fråga om byggnadsreglerande bestämmelser har väckts och ett förslag till byggnadsplan har upprättats för nyss nämnda bycentrum. Gemensam vatten- och avloppsanläggning är byggd för byn. Vattentäkten har emellertid ringa kapacitet och avloppet ledes till en mindre bäck. En vidareutveckling som skogsarbetarby synes ligga närmast till hands.

Narken är belägen på västra stranden av Kalix älv vid vägen Korpilombolo—Gällivare (850) och vägen mot Iso—Puolamaajärvi (851). Avståndet till Korpilombolo är 24 km. Bussförbindelse upprätthålles med Korpilombolo. 90 % av inkomsttagarna i byn lever av skogs- och jordbruk. Ett mindre sågverk finns i byn. Folkmängden, som uppgår till omkring 350 personer, är stillastående.

Byn har en tämligen spridd bebyggelse med ett centrum vid skolan. Några byggnadsreglerande bestämmelser finns ej, men fråga om att fastställa sådana har aktualiserats. Kommunen har inköpt ett markområde (1,3 ha) avsett att utläggas till bostadsmark. Med hänsyn till bebyggelsens beskaffenhet är endast utbyggnad av den centrala delen av byn med gemensam vatten- och avloppsanläggning

aktuell. Den föreslagna vattentäkten torde komma att få ett mindre överskott av vatten.

Ohtanajärvi ligger 15 km nordost om Korpilombolo utmed vägen Korpilombolo—Pajala (392). Byn har bussförbindelse med Pajala och Korpilombolo. Omkring 70 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. I byn finns en snickeri-verkstad samt två mindre cementgjuterier. Folkmängden, omkring 250 personer, synes öka något.

Ohtanajärvi har en ganska spridd bebyggelse. Byggnadsreglerande bestämmelser saknas. Mark för bostadsändamål har hittills kunnat erhållas. Den glesa bebyggelsen är icke lämpad för gemensam vatten- och avloppsanläggning. Vatten- och avloppsfrågan har därför till omkring 90 % lösts genom separata anläggningar.

Jerijärvi, 13 km norr om Korpilombolo, ligger vid en avtagsväg (850) till vägen Korpilombolo—Tärendö (393). Bussförbindelse finns med Korpilombolo. Orten kan karaktäriseras som en skogsarbetarby. Ett mindre cirkelsågverk finns. Folkmängden, som nu uppgår till omkring 200 personer, visar tendens att minska.

Bebyggelsen i byn är relativt koncentrerad. Byggnadsreglerande bestämmelser finns ej. För egnahemsbebyggelse har kommunen inköpt ett markområde i södra delen av byn. Förslag till gemensam vatten- och avloppsanläggning för detta område har upprättats, men arbetet med dess utförande har ännu ej påbörjats.

Inom Korpilombolo kommun finns vidare ett flertal mindre byar, såsom Lahdenpää, Kirnujärvi, Kivijärvi, Markusvinsa, Nuoksujärvi och Suaningi. I den glesbebyggda västra kommundelen märks främst Lahnajärvi.

Tärendö kommun

Kommunen är belägen kring Tärendö och Kalix älvar. Dess areal är 1 665,20 km². Tärendö kommun utgöres av skogs- och myrland; i nedre delarna slättbetonad, eljest genomdragen av rätt glest liggande bergåsar, av vilka en del når höjder på drygt 300 meter över havet. De båda älvarna, som flyter samman i Tärendö kyrkby, ligger på en nivå av 176 meter. Bebyggelsen är övervägande koncentrerad till byar vid Tärendö älvs inflöde i Kalix älv. Egentlig industri finns ej i kommunen. Jorden är föga odlad. Av landarealen utgör sålunda åkern endast 0,4 %, ängsmarken 0,3 % och skogsmarken 50 %. Huvudnäringen är skogsbruk. Kommunen bildar egen församling och eget pastorat. Invånarantalet var år 1957 2 269 personer, vilket betyder en ökning med 18 sedan år 1946.

Om de olika tätorterna i kommunen är följande att säga.

Tärendö kyrkby ligger till större delen vid Kalix älv och utmed vägarna Korpilombolo—Anttis (393), Leipöjärvi—Tärendö (394) och Tärendö—Masugnsbyn (867). Kyrkbyn består rätteligen av fyra byar, nämligen Storbyn, Laakso (vid kyrkan), Välimaa (vid färjstället) och Laitamaa (mitt emot Välimaa på andra sidan Kalix älv). Bussförbindelse finns med Pajala, Gällivare, Korpilombolo och Vittangi. Omkring 60 % av den förvärvsarbetande befolkningen sysslar med skogs- och jordbruk. I byn finns två snickeriverkstäder, ett sågverk, en smidesverkstad och ett cementgjuteri, samtliga små. Länets skogsvårdsstyrelse planerar att förlägga en skogsvårdsgård i byn. Såväl den borgerliga som den kyrkliga kommunförvaltningen ligger i kyrkbyn. Folkmängden, som för närvarande uppgår till omkring 1 000 personer, ökar något.

Utomplansbestämmelser finns fastställda för Storbyn och ett område vid kyr-

kan. För att få underlag för centrumfrågan beslöts år 1952 att låta göra en generalplanemässig utredning för kyrkbyn. Utredningen har rekommenderat att ett nytt centrum bildas i Kielisennenä, som ligger mitt emellan de båda byhalvorna. Skissförslag till byggnadsplan för del av Storbyn, Kielisennenä och ett område vid ålderdomshemmet och kyrkan är under utarbetande. Enligt distriktsingenjören för vatten och avlopp är Storbyn lämpligast för expansion ur vatten- och avloppssynpunkt. Gemensamhetsanläggning har där redan utbyggt. Vattentäkten ger tillräckligt med vatten av god beskaffenhet. Av det anförda framgår att frågan om lokaliseringen av den framtida bostads- och industribebyggelsen alltså är obesvarad.

Kainulasjärvi ligger vid vägen Tärendö—Narken (850) intill sjön med samma namn. Avståndet till Tärendö kyrkby är 24 km. Byn har bussförbindelse med Tärendö och Gällivare. Icke mindre än 95 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. Två mindre snickeriverkstäder och två små sågverk finns i byn. Folkmängden, som uppgår till omkring 400 personer, har på senare år stagnerat.

Byns bebyggelse är ganska koncentrerad. Utomplansbestämmelser finns fastställda för en del av byn. Bostadsmark har hittills gått att erhålla. Gemensam vatten- och avloppsanläggning har utbyggt inom den centrala delen av byn. Det nuvarande vattenverket har emellertid icke en sådan kapacitet, att det kan bidra till vattenförsörjningen för en eventuell industri. Möjligheterna för en vidareutveckling av byn torde vara ganska små.

Kompelusvaara ligger utmed en sidoväg till vägen Tärendö—Gällivare (394). Bussförbindelse finns med Tärendö, Gällivare och Lansjärv. Även här har omkring 95 % av befolkningen sitt levebröd av skogs- och jordbruk. En mindre sågdrives i byn. Folkmängden, omkring 250 personer, är konstant.

Bebyggelsen är gles och tämligen långsträckt. Ett centrum har dock börjat utbildas vid skolan. Några byggnadsreglerande bestämmelser finns icke. På grund av bebyggelsens karaktär kan någon gemensam vatten- och avloppsledning knappast komma ifråga. För ett 10-tal fastigheter har dock gemensam vattenledning anlagts medan avloppsfrågan lösts separat. Möjligheterna för byn att under nu kända förhållanden utvecklas synes vara ganska ringa.

Saittarova (eller Saittajärvi) är belägen mellan de två sjöarna Saittajärvi och Ruokojärvi och utmed vägen Tärendö—Masugnsbyn (867). Avståndet till Tärendö är omkring 30 km. Bussförbindelse finns tre gånger i veckan med Tärendö och Vittangi. Närmare 95 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. Ett mindre sågverk är i drift i byn. Folkmängden utgör omkring 300 personer och visar tendens att öka något.

Byn är glest bebyggd och ganska långsträckt med något tätare bebyggelse vid skolan. Byggnadsreglerande bestämmelser saknas. Mark för bostadsändamål finns att tillgå. Förslag till gemensamhetsanläggningar har uppgjorts. Den föreslagna grundvattentäkten har emellertid visat sig ha alltför ringa kapacitet. Ytterligare grundvattenundersökningar har därför rekommenderats. Även Saittarova måste bedömas ha små utvecklingsmöjligheter.

Bebyggelsen i kommunen är starkt koncentrerad till de fyra nyss beskrivna orterna. Bland mindre byar kan nämnas Männikkö vid Kalix älv och Lautakoski vid Tärendö älv. Den sistnämnda har sin vägförbindelse mot Junosuando.

Pajala kommun

Kommunen är belägen norr om Övertorneå kommun vid finska gränsen. Dess landareal är 3 512,60 km². Folkmängden var år 1957 6 841 invånare och har sedan år 1946 ökat med endast 24 personer. Kommunen är upp-

delad i Pajala och Muonionalusta församlingar, vilka bildar ett pastorat. Pajala församling är i sin tur delad i Pajala och Kaunisvaara kyrkobokföringsdistrikt. Pajala kommun, som i söder genomflytes av Torne älv, utgöres i stort sett av småkuperad skogs- och myrmark. På nordgränsen når terrängen ungefär 500 meter över havet. Åker och äng utgör sammanlagt 0,6 % och skogsmarken 59 %. Skogsbruket är den främsta försörjningskällan.

Om de olika tätorterna må följande framhållas.

Pajala kyrkby är belägen på södra stranden av Torne älv utmed vägarna Haparanda—Karesuando, Pajala—Vittangi och Pajala—Korpilombolo (400, 392 och 395). Kyrkbyn är ett centrum för administration, skolväsen, affärsliv och kommunikationer och är sedan gammalt huvudorten i övre Tornedalen. Av industribetonade företag kan nämnas Norrbottens läns producentförenings mejeri. Vidare finns två cementvarufabriker, tre snickeriverkstäder, ett sågverk och några serviceverkstäder, alla relativt små. I samhället finns kommunal realskola samt en yrkesskola, vars huvudman är en kommunsammanslutning. Folkmängden, som uppgår till omkring 1 500 personer, ökar.

För Pajala kyrkby finns byggnadsplan fastställd. Byggnadsplanen kommer att upphävas i och med att underställt stadsplaneförslag fastställles. Kommunen har ej någon mark inom byn och det torde vara svårt att erhålla bostadstomter för rimliga priser. I stadsplaneförslaget har ett område om 3 ha reserverats för industriändamål. Förslag till gemensam vatten- och avloppsanläggning har uppgjorts för det område, som omfattas av den blivande stadsplanen liksom för bebyggelsen i norr utanför planen. Omkring två tredjedelar av anläggningen har hittills utförts. Vattenförsörjningen är nu provisoriskt ordnad genom en bergborrad brunn vid skolan. Kommunen har emellertid för avsikt att inom en nära framtid anlägga ett ytvattenverk vid Torne älv. Sedan detta blivit färdigt, kan vatten- och avloppsfrågan i Pajala sägas vara gynnsam även för relativt vattenkrävande industrier.

Muodoslompola kyrkby ligger 110 km från Pajala vid vägen Haparanda—Karesuando (400) samt några byvägar. Bussförbindelse finns med Pajala och Karesuando. Byn är kommunens utpost i norr och kan i viss mån sägas vara centrum för norra delen av kommunen. Omkring 65 % av befolkningen lever av jord- och skogsbruk. En mindre snickeriverkstad finns. Invånarantalet, omkring 350 personer, sjunker något.

Byn har tämligen spridd bebyggelse men med en tydlig centrumbildning. Den saknar byggnadsreglerande bestämmelser. Kommunen har inom byn *inköpt* ett område för bostadsbebyggelse (1,7 ha). I första hand avses att på detta område ersätta nuvarande äldre, olämplig bebyggelse. För området har en skiss till byggnadsplan uppgjorts, varjämte utomplansbestämmelser för byn föreslagits. Gemensam vatten- och avloppsanläggning för det sålunda skisserade området och närmast intill liggande bebyggelse har utförts under år 1957. Vattentäkten beräknas vara tillräcklig även för framtida behov, dock ej för industriellt ändamål. Recipientförhållandena för avlopp är ej särskilt gynnsamma, även om några olägenheter för närvarande knappast torde vara att befara. Byns förutsättningar för en vidareutveckling måste bedömas som ganska små.

Kaunisvaara ligger 25 km från Pajala vid vägen Haparanda—Karesuando (400) och består av en äldre del (östra delen) och en senare tillkommen del vid skolan (södra delen). Orten har bussförbindelse med Pajala och Karesuando. 65 % av

inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk. Folkmängden, som utgör omkring 600 personer, går tillbaka.

Byggnadsreglerande bestämmelser finns ännu icke. Inom byns södra del vid skolan har en mindre gemensam vatten- och avloppsanläggning utförts. För norra delen och den s. k. Sahavaaradelen har skilda vatten- och avloppsförslag upprättats. För norra delen beräknas utbyggnad ske inom den närmaste tiden. Bebyggelsen inom Sahavaaradelen är mycket gles, varför gemensamhetsanläggning där kan vara tveksam. Vattenförsörjningen inom samtliga områden bedömes som relativt gynnsam, medan däremot recipientförhållandena för avloppsvatten är mindre goda. Med hänsyn till nu kända förutsättningar måste byns utvecklingsmöjligheter bedömas med försiktighet.

Kitkiöjärvi är belägen utmed en avtagsväg till vägen Haparanda—Karesuando (400) och på ett avstånd av omkring 70 km från Pajala. Orten har bussförbindelse med Pajala och Karesuando. Omkring 75 % av inkomsttagarna lever av jord- och skogsbruk. Folkmängden uppgår till omkring 250 personer och minskar något.

Kitkiöjärvi har en ganska koncentrerad bebyggelse. Domänverket har låtit uppföra en del skogsarbetarbostäder där. Kommunen har icke kunnat förvärva mark inom byn. Domänverket äger dock för bostadsändamål lämplig mark. Byggnadsreglerande bestämmelser saknas.

Sattajärvi ligger 18 km söder om Pajala vid vägen Pajala—Korpilombolo (392). Bussförbindelse finns med Pajala och Korpilombolo. 70 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. En snickeriverkstad och ett garveri, båda små, finns i byn. Befolkningsantalet, 450 personer, är konstant.

Byn är tämligen långsträckt med bebyggelsen i huvudsak koncentrerad till de centrala och norra delarna. Byggnadsreglerande bestämmelser finns ej. Projekttering för vatten- och avloppsanläggningar har utförts för de båda mera koncentrerade bebyggelsegrupperna. Möjligheterna till industrilokalisering i Sattajärvi måste med hänsyn till den måttliga vattentillgången betecknas som mindre gynnsamma. Skulle det garveri, som finns i norra delen av byn, anslutas till det planerade vatten- och avloppssystemet, torde knappast några vattenreserver därefter stå till buds.

Parkalompolo bildar ändpunkt för vägen Junosuando—Parkalompolo (886). Avståndet till Pajala är 100 km. Förbindelserna dit är dåliga. Befolkningen söker sig därför till Junosuando, vilken ort måste passeras på vägen till Pajala. Omkring 75 % av inkomsttagarna har sin utkomst av skogs- och jordbruk. Renskötseln är ganska betydande. Folkmängden uppgår sammanlagt till omkring 300 personer.

Parkalompolo är ganska vidsträckt. Den centrala delen av byn är dock tämligen tätbebyggd. På grund av de mindre goda vägförbindelserna har byn, som nyss antytts, inriktning mot Junosuando och ej mot kommunens centralort. Byggnadsreglerande bestämmelser finns ej för Parkalompolo. Gemensam vatten- och avloppsanläggning har icke utförts eller projekterats. Med hänsyn till det nordliga och isolerade läget torde, så vitt nu kan bedömas, förutsättningar för en vidareutveckling av byn saknas.

Flertalet övriga byar inom Pajala kommun av någon storleksordning ligger i älvdalarna. Av dessa kan nämnas Jarhois, Kardis, Erkheikki och Anttis i Torne älvdal samt Kolari, Huuki och Areavaara vid Muonio älv. Längst i norr nära gränsen mot Karesuando kommun ligger byn Kätkesuando.

Junosuando kommun

Kommunen är belägen kring sammanflödet av Torne och Lainio älvar. Dess areal är 1 220,00 km². Folkmängden var år 1957 1 864 personer. Den

har lång tid hållit sig relativt konstant och sedan år 1946 endast ökat med 14 personer. Junosuando kommun består av småkuperad skogs- och myrmark. Åkern utgör 0,5 % av landarealen, ängen 0,4 % och skogsmarken 52 %. Kommunen bildar eget pastorat och egen församling. Skogsbruket är huvudnäringen.

Endast två tätorter av någon betydelse finns, nämligen Junosuando kyrkby och Kangosfors.

Junosuando kyrkby — kommunens centralort — ligger på södra stranden av Torne älv vid vägen Pajala—Vittangi (395). Bussförbindelse finns med Gällivare, Kiruna, Pajala, Kangos och Parkalompolo. 70 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. Två mindre snickeriverkstäder och ett sågverk finns i byn. Ett tegelbruk 3 km utanför byn är för närvarande icke i drift. Folkmängden uppgår till omkring 650 personer och är ganska konstant.

Kyrkbyn har en tämligen koncentrerad bebyggelse med centrum vid kyrkan samt där vägarna mot Lautakoski och Parkalompolo möter pajalavägen. Förslag till byggnadsplan har upprättats för den centrala delen av byn men har ännu ej fastställts. Ett mindre antal bostadstomter finns och kommunen avser att anskaffa ytterligare bostadsmark. Gemensam vatten- och avloppsanläggning för all bebyggelse inom planområdet har utförts. Vattenförsörjningen liksom recipientförhållandena för avloppet bedömes vara goda, varför det ur dessa synpunkter icke torde föreligga något hinder mot att placera mindre industrier i Junosuando. Kommunen hyser också förhoppningar om att byn skall utvecklas vidare.

Kangosfors är en by på västra stranden av Lainioälven vid vägen Junosuando—Parkalompolo (886). Avståndet till Junosuando är 10 km. Bussförbindelse upprätthålles med sistnämnda ort och med Parkalompolo. Cirka 70 % av inkomsttagarna lever av skogs- och jordbruk. Två mindre snickeriverkstäder och ett cementgjuteri är belägna i byn. Invånarantalet, som uppgår till omkring 550 personer, är konstant.

Byn är tämligen utdragen med två mera urskiljbara bebyggelsegrupper. Fråga om att fastställa byggnadsreglerande bestämmelser är aktuell. Lämplig mark för bostadsändamål lär vara svår att förvärva. Vatten och avlopp finns ej. Denna fråga synes böra lösas med två mindre anläggningar i stället för en större, för vilken projektering utförts. Möjligheterna för industrilokalisering bedömes ur vatten- och avloppssynpunkt som gynnsamma, sedan vattentäkt fastställts.

I kommunen finns ytterligare en större by, nämligen Lovikka, belägen vid Torne älv. Lovikka är känd för sina hemslöjdsalster, de s. k. lovikkavantarna.

Karesuando kommun

Karesuando kommun är Sveriges nordligaste. Den gränsar mot såväl Norge som Finland. Dess areal är 6 265,90 km², eller större än Kristianstads läns. Folkmängden, som år 1957 var 1 446 personer, har sedan år 1946 ökat med 222 personer. Befolkningen består till cirka 31 % av samer.

Karesuando kommun utgör ett platåland, vilket sakta stiger mot nordväst. Större delen upptages av skogs- och myrmarker, belägna 300—400 meter över havet. I väster utbreder sig kala fjällvidder och längst i nordväst reser sig högfjäll. Kommunen är Sveriges minst uppodlade med en åkerareal, som endast är 0,02 % av landarealen. Ängen upptar knappt

0,1 % och skogsmarken 7,3 %. Huvudnäringen är renskötsel. Kommunen bildar egen församling och eget pastorat.

Karesuando kyrkby ligger på ett näs mellan sjön Kaarevuopio och Muonio älv. Genom samhället går vägarna Haparanda—Karesuando (400) och Karesuando—Vittangi (343). Karesuando har bussförbindelse med Vittangi och Pajala samt färjeförbindelse med Finland. Kyrkbyn är kommunens huvudort. Såväl kommunalförvaltning som handel är koncentrerad dit. Av inkomsttagarna är 40 % tjänste- och affärsmän och ungefär lika många arbetare. Vägförvaltningen har förråd samt garage- och verkstadsanläggning i byn. Folkmängden, som för närvarande uppgår till 300 personer, ökar något.

Kyrkbyn är omkring 3 km lång. Byggnadsplan är fastställd för byn sedan år 1948. Inom byggnadsplaneområdet finns ett mindre antal tomtplatser för bostadsändamål. Dessa är emellertid svåra att förvärva, varför fråga väckts om att utvidga planen. Förslag till gemensam vatten- och avloppsanläggning har utarbetats. Utförda grundvattenundersökningar har visat, att erforderlig tillgång på gott vatten finns. Ur vatten- och avloppssynpunkt synes icke något lunder finnas mot lokalisering av någon mindre industri till Karesuando.

Övriga större byar inom Karesuando kommun är Kuttainen och Saivomuotka vid Muonio älv samt Mertajärvi och Idivuoma vid vägen Karesuando—Vittangi. Landets nordligaste by är Maunu, belägen vid Könkämä gränsälv.

Vissa indelningsfrågor

Efter den lämnade beskrivningen av tornedalskommunerna torde opåkalat den frågan uppstå sig, huruvida den nuvarande kommunindelningen är den lämpligaste och mest ändamålsenliga.

Norrbottnens län berördes icke av 1946—1950 års kommunindelningsreform. Partiella ändringar har dock i olika sammanhang diskuterats och i vissa fall också lett till åtgärder. Sålunda har Haparanda stad och Nedertorneå kommun år 1952 beslutat uppdraga åt en särskild utredningsman att undersöka förutsättningarna för en sammanläggning av de båda kommunerna. Denna undersökning är ännu ej avslutad. Karesuando kommun har hösten 1957 hemställt hos Kiruna stad om förhandlingar rörande kommunens uppgående i staden. Länsstyrelsen har år 1955 hos Tornedalskommunernas förbund väckt frågan om en översyn av kommunindelningen i hela Tornedalen. Förbundet förklarade sig emellertid då icke önska diskutera eventuella ändringar av kommunindelningen. Spörsmålet måste dock betecknas som synnerligen betydelsefullt för den framtida utvecklingen i Tornedalen. Genomförandet av enhetsskolan torde också komma att aktualisera frågan om en allmän översyn av kommunindelningen inom utredningsområdet.

För att något belysa förutsättningarna för en ändrad kommunindelning i Tornedalen har vissa undersökningar gjorts. På basis av förhållandena åren 1955 och 1956 har sålunda utretts till vilka orter befolkningen inom de olika kommunerna i första hand söker sig för att erhålla sjukhusvård, åtnjuta högre skolundervisning samt för att inköpa sådana förnödenheter, som ej

kan erhållas i hemtrakten. Undersökningen har givit till resultat, att Haparanda stad i dessa avseenden är centralort för Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi och Övertorneå kommuner samt i viss mån även för Pajala och Korpilombolo kommuner. Gällivare-Malmberget utgör centrum för Tärendö kommun och delvis också för Korpilombolo och Pajala kommuner samt Kiruna C för Karesuando och Junosuando kommuner och delvis även för Pajala. Överkalix kommun slutligen har Boden och Luleå samt i viss mån även Kalix som sådan centralort. Man kan alltså i detta sammanhang tala om fyra regioner: en omfattande Haparanda stad samt Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi och Övertorneå kommuner med inriktning mot Haparanda; en bestående av Korpilombolo, Tärendö och Pajala kommuner med inriktning huvudsakligen mot Gällivare-Malmberget; en omfattande Karesuando och Junosuando kommuner med inriktning mot Kiruna C; samt en bestående av Överkalix kommun med inriktning mot Boden och Luleå. Viss tvekan kan sägas råda ifråga om Pajala kommun, som i verkligheten torde vara uppdelad på de tre första regionerna.

Det förtjänar omnämnas, att genom undersökningen kunnat konstateras, att orterna Haparanda, Övertorneå, Pajala och Överkalix har en mera interkommunal prägel än övriga samhällen i Tornedalen.

Av betydelse för en kommunindelningsreform torde också vara gällande administrativa och judiciella indelning i övrigt. Därför skall nedan lämnas några sådana uppgifter, som ej kommer att beröras i övriga kapitel.

Haparanda stad samt Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå, Pajala, Junosuando, Tärendö och Korpilombolo kommuner tillhör Torneå domsaga. Domsagan består av två tingslag, nämligen Torneå tingslag samt Pajala och Korpilombolo tingslag med tingsställe i respektive Haparanda och Pajala. Karesuando kommun ingår i Jukkasjärvi och Karesuando tingslag av Gällivare domsaga. Kommunen har eget tingsställe i Karesuando kyrkby. Överkalix kommun tillhör Kalix domsaga och har tingsställe i Bränna.

Haparanda stad samt Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå, Tärendö och Korpilombolo kommuner bildar Haparanda fögderi. Pajala, Junosuando och Karesuando kommuner tillhör Kiruna fögderi samt Överkalix kommun Kalix fögderi.

Landsfiskals- och polisdistriktsindelningen i Tornedalen framgår av tabell 9.

Tornedalskommunerna berörs av tre lantmäteridistrikt. Haparanda stad samt Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå och Korpilombolo kommuner bildar Haparanda lantmäteridistrikt. Överkalix bildar jämte Nederkalix och Töre kommuner Kalix lantmäteridistrikt. Tärendö, Junosuando, Pajala och Karesuando kommuner slutligen utgör tillsammans med Kiruna stad Kiruna lantmäteridistrikt.

Tabell 9. Landsfiskals- och polisdistriktsindelningen

Kommun	Landsfiskalsdistrikt	Polisdistrikt
Haparanda	Haparanda	Haparanda
Nedertorneå		
Karl Gustav		
Hietaniemi	Övertorneå	Övertorneå— Hietaniemi
Övertorneå		
Korpilombolo	Korpilombolo	Korpilombolo
Tärendö		
Pajala	Pajala	Pajala— Junoſuando
Junoſuando		
Karesuando	Karesuando	Karesuando
Överkalix	Överkalix	Överkalix

KAPITEL IV

Befolkning och yrkesfördelning

Befolkningsförhållanden

Inledning

I detta avsnitt behandlas befolkningsutvecklingen, befolkningsrörelsen, könsproportionen och åldersfördelningen, varjämte en framskrivning göres av befolkningen över 15 år. Under vissa av dessa rubriker lämnas en motsvarande beskrivning av förhållandena inom de 37 största av de i föregående kapitel beskrivna 40 tätorterna med minst 200 invånare.

De statistiska uppgifterna rörande befolkningsförhållandena har hämtats ur materialet från folkräkningarna åren 1930, 1940, 1945 och 1950. Visst ytterligare material har tillhandahållits av statistiska centralbyrån varjämte en del uppgifter — företrädesvis ifråga om tätorterna och befolkningsrörelsen — inhämtats direkt från pastorsämbetena i Tornedalen. Det till buds stående materialet, som till övervägande del bearbetats av arbetsmarknadsstyrelsen, är sålunda delvis relativt aktuellt. Delvis har det emellertid blivit nödvändigt att utgå från 1950 års folkräkningsuppgifter för att kunna jämföra Tornedalen med motsvarande förhållanden i hela länet och hela riket. Trots detta torde likväl en godtagbar bild erhållas av befolkningsförhållandena i Tornedalen.

Befolkningsutvecklingen

För att få en uppfattning om befolkningsutvecklingen har i tabell 10 sammanställts invånarantalet vissa år under tidsperioden 1930—1955.

Som synes uppgick hela folkmängden i Tornedalen den 31 december 1955 till 46 000 personer. Från år 1930 har den ökat med 9 600 personer eller med 26,4 %. Motsvarande tal var för hela länet 25,6 %, för länets landsbygd 13,4 % och för hela riket 18,7 %. Tornedalens andel av hela länets befolkning utgjorde 18,3 % år 1955 mot 18,2 % år 1930. Större delen av folkökningen i Tornedalen inträffade under 1930-talet, då invånarantalet steg med 6 000 personer. Efter år 1940 inträdde en avmattning och under åren 1953—1955 minskade befolkningen med 700 personer. Mellan åren 1940 och 1955 var den relativa ökningen mindre i Tornedalen än i hela länet och hela riket och även mindre än inom länets landsbygd.

Folkökningen har varit kraftigast i Tornedalens norra del, närmare bestämt inom Övertorneå, Korpilouhola, Tärendö, Pajala, Junosuando och Karesuando kommuner. Av den tidigare angivna folkökningen mellan åren

Tabell 10. Befolkningsutvecklingen 1930—1955

Kommun	Absoluta tal							Relativa tal						
	1930	1940	1945	1950	1953	1954	1955	1930	1940	1945	1950	1953	1954	1955
Haparanda . .	2 519	2 690	2 940	2 955	3 102	3 152	3 194	100,0	106,8	116,7	117,3	123,1	125,1	126,8
Nedertorneå .	4 173	4 519	4 496	4 263	4 135	4 083	3 937	100,0	108,3	107,7	102,2	99,1	97,8	94,3
Karl Gustav .	2 890	3 410	3 540	3 397	3 353	3 299	3 226	100,0	118,0	122,5	117,5	116,0	114,2	111,6
Hietaniemi . .	2 489	2 648	2 637	2 670	2 674	2 657	2 644	100,0	106,4	105,9	107,3	107,4	106,8	106,2
Överkalix . . .	7 396	8 564	9 170	9 214	9 113	9 117	9 065	100,0	115,8	124,0	124,6	123,2	123,3	122,6
Övertorneå . .	4 909	6 216	6 841	7 410	7 506	7 509	7 402	100,0	126,6	139,4	150,9	152,9	153,0	150,8
Korpilombolo .	2 747	3 476	3 678	3 913	4 021	4 058	3 995	100,0	126,5	133,9	142,4	146,4	147,7	145,4
Tärendö	1 982	2 214	2 251	2 304	2 305	2 320	2 283	100,0	111,7	113,6	116,2	116,3	117,1	115,2
Pajala	4 850	6 256	6 803	7 064	7 141	7 065	6 941	100,0	129,0	140,3	145,6	147,2	145,7	143,1
Junosuando . .	1 348	1 748	1 848	1 915	1 925	1 918	1 870	100,0	129,7	137,1	142,1	142,8	142,3	138,7
Karesuando . .	1 086	1 229	1 225	1 327	1 415	1 427	1 425	100,0	113,2	112,8	122,2	130,3	131,4	131,2
Hela området .	36 389	42 970	45 429	46 432	46 690	46 605	45 982	100,0	118,1	124,8	127,6	128,3	128,1	126,4
Länets lands- bygd	—	—	—	—	—	—	—	100,0	107,2	111,6	114,0	114,6	114,3	113,4
Hela länet . . .	—	—	—	—	—	—	—	100,0	108,1	114,9	120,8	124,9	125,4	125,6
Hela riket . . .	—	—	—	—	—	—	—	100,0	103,7	108,7	114,6	117,1	117,8	118,7

1930 och 1955 om 9 600 personer kom sålunda på sistnämnda kommuner 7 000 personer. År 1930 bodde i dessa kommuner 47 % av Tornedalens befolkning. År 1955 hade samma kommuners andel av områdets folkmängd stigit till 52 %.

Den relativt största ökningen mellan åren 1930 och 1955 visar Övertorneå kommun med 51 %. I kommunerna norr om Övertorneå uppgick folkökningen till 30—50 %. Ett undantag utgjorde Tärendö kommun, där ökningen endast var 15 %. I Haparanda och Överkalix kommun ökade befolkningen med 27 respektive 23 %. Svagast var utvecklingen i Nedertorneå, där invånarantalet successivt minskat efter år 1940 och var lägre 1955 än 1930. En minskning av folkmängden har också ägt rum i Karl Gustavs kommun efter år 1945 och i Överkalix kommun efter år 1950. I Hietaniemi och Tärendö kommuner har befolkningsförändringen varit obetydlig sedan år 1940. Endast i Haparanda och Karesuando kommun har folkmängden ökat mera efter 1940 än under 1930-talet.

Befolkningsutvecklingen i Tornedalens nyssnämnda 37 tätorter sammanlagt för varje kommun redovisas i tabell 11. Tendensen i detta avseende beträffande varje särskild tätort har berörts i föregående kapitel.

Av Tornedalens befolkning bodde år 1954 nära 45 % i nämnda tätorter. Bortsett från Haparanda hade sagda år 13 tätorter mer än 500 invånare. De största var Övertorneå med 1 621, Pajala med 1 480, Tärendö med 1 001 och Seskarö med 974 invånare. Orterna Bränna, Grelsyn och Tallvik (Överkalix), vilka bör betraktas som ett samhälle, hade tillhopa 1 098 invånare.

Tabell 11. Befolkningsutvecklingen i tätorterna under åren 1930—1954

Kommun	Antal tät- orter	Absoluta tal					Relativa tal			
		1930	1940	1950	1954	Därav kvinnor	1930	1940	1950	1954
Haparanda.....	1	2 519	2 690	2 973	3 152	1 666	100,0	106,8	118,0	125,1
Nedertorneå.....	3	2 603	2 232	1 923	1 849	896	100,0	85,7	73,9	71,0
Karl Gustav.....	2	855	932	992	970	456	100,0	109,0	116,0	113,5
Hietaniemi.....	1	516	588	629	637	323	100,0	114,0	121,9	123,4
Övertorneå.....	7	2 606	3 010	3 365	4 012	2 010	100,0	115,5	129,1	154,0
Överkalix.....	8	1 669	2 117	2 696	2 615	1 301	100,0	126,8	161,5	156,7
Korpilombolo.....	4	734	1 072	1 320	1 433	720	100,0	146,0	179,8	195,2
Tärendö.....	3	1 439	1 569	1 636	1 662	781	100,0	109,0	113,7	115,5
Pajala.....	5	1 408	2 409	3 014	3 119	1 452	100,0	171,1	214,1	221,5
Junosuando.....	2	718	858	1 058	1 070	513	100,0	119,5	147,4	149,0
Karesuando.....	1	160	177	263	299	153	100,0	110,6	164,4	186,9
Samtliga tätorter	37	15 227	17 654	19 869	20 818	10 271	100,0	115,9	130,5	136,7

Endast i en kommun, nämligen Nedertorneå, minskade tätortsbefolkningen under åren 1930—1954. Anledningen därtill var främst den stora utflyttningen från Sesarö. Öns folkmängd hade sålunda år 1954 nedgått till hälften av den år 1930. I fem orter, nämligen Övertorneå, Pajala, Korpilombolo, Teurajärvi och Grelshbyn, har folkmängden fördubblats under tidsperioden.

I fem av kommunerna, nämligen Hietaniemi, Överkalix, Korpilombolo, Pajala och Karesuando, ökade den sammanlagda tätortsbefolkningen i snabba takt än hela kommunens befolkning.

Befolkningrörelsen

Då den starkt växande befolkningen i Tornedalen i stor utsträckning ej kunnat beredas sysselsättning där, har en icke oväsentlig utflyttning från området blivit följden. Vid ett bedömande av denna utveckling bör emellertid beaktas, att en tydlig eftersläpning ifråga om inflyttning från landsbygd till tätorter föreligger i Tornedalen i jämförelse med riket i övrigt.

För att klarlägga storleken av ut- och inflyttningen i Tornedalen har en särskild undersökning gjorts genom berörda pastorsämbeten beträffande åren 1946—1955. Undersökningen har också omfattat till och från vilka områden utflyttning respektive inflyttning skett i Tornedalen ävensom hur flyttningarna fördelat sig på olika åldersgrupper.

Resultatet av undersökningen framgår av tabell 12.

Som synes skedde en betydande flyttning mellan tornedalskommunerna inbördes.

Till övriga kommuner i Norrbottens län flyttade under dessa år från Tornedalen sammanlagt 5 000 män och 5 600 kvinnor. Till platser utanför

länet åter flyttade 4 200 män och 4 900 kvinnor samt till utlandet 200 män och 300 kvinnor.

Till Tornedalen inflyttade samtidigt från andra kommuner i länet 2 600 män och 3 100 kvinnor. Genom flyttningsrörelser inom länet förlorade således Tornedalen 2 400 män och 2 500 kvinnor. Då inflyttningen till Tornedalen från övriga Sverige under tioårsperioden utgjorde 2 300 män och 2 700 kvinnor, blev Tornedalens nettoförlust till Stockholm och andra län än Norrbottens 1 900 män och 2 200 kvinnor. Inflyttningen från utlandet av 500 män och 1 600 kvinnor medförde ett nettotillskott för Tornedalen om 300 män och 1 300 kvinnor.

Av Tornedalens totala *inrikes* nettoförlust under åren 1946—1955 på 9 000 personer gick således 4 900 personer till övriga delar av Norrbottens län och 4 100 till andra delar av Sverige. Den *inrikes* flyttningsförlusten uppvägdes delvis genom ovannämnda flyttningsöverskott från utlandet om 1 600 personer. Sammanlagt förlorade således Tornedalen under dessa år 7 400 personer.

Av den undersökning, som verkställets genom pastorsämbetena, har kunnat utläsas att av den totala utflyttningen från Tornedalen 26 % skett till städer och 38 % till landsbygden i länet samt 20 % till städer och 14 % till landsbygd utanför Norrbottens län samt 2 % till utlandet. Utflyttningen från Tornedalen har såvitt angår länet främst skett till malmfälten och Luleå samt beträffande riket i övrigt till Mellansverige.

Räknat i absoluta tal har nettoförlusten varit störst i Nedertorneå, Överkalix, Övertorneå och Pajala kommuner, vilka under åren 1946—1955 förlorade mer än 1 000 personer vardera; Överkalix ej mindre än 1 500. De minsta förlusterna redovisade Haparanda, Karesuando, Junosuando och Tärnö kommuner.

Relativt var emellertid nettoutflyttningen störst från södra delen av Tornedalen. De fem sydligaste kommunerna — Haparanda, Nedertorneå, Karl Gustav, Hietaniemi och Överkalix — inom vilka knappt hälften av Tornedalens folkmängd är bosatt, svarade sålunda för $\frac{2}{3}$ av den totala flyttningsförlusten under perioden 1946—1950. Under perioden 1951—1955 minskade emellertid flyttningsförlusten i dessa kommuner och uppgick till 54 % av Tornedalens hela flyttningsförlust. I Haparanda vägde in- och utflyttningarna jämnt under åren 1951—1955.

Nettoutflyttningen av män från Tornedalen var ungefär lika stor under åren 1951—1955 som under åren 1946—1950. För kvinnornas del var förlusten genom *inrikes* omflyttning större under åren 1951—1955 än under åren 1946—1950. Samtidigt var nettotillskottet från utlandet under perioden 1951—1955 svagare än under perioden 1946—1950.

Såväl ut- som inflyttningen berörde främst personer under 50 år. De största talen återfinnes, som framgår av förestående tabell, i åldersgruppen 15—30 år. Tornedalens *inrikes* flyttningsförlust i denna åldersgrupp till

länet utgör 1 400 män och 1 700 kvinnor samt till övriga delar av landet 1 100 män och 1 500 kvinnor. *Totalt* förlorade Tornedalen genom flyttningsrörelserna under den angivna tioårsperioden 1 400 personer i åldern 0—15 år, 5 000 i åldern 15—30 år, 800 i åldern 30—50 år, 250 i åldern 50—65 år och ett 20-tal i åldersgruppen över 65 år.

Födelseöverskott m. m.

Från pastorsämbetena har uppgifter inhämtats över antalet födda och döda i Tornedalen under tiden 1946—1950 och 1951—1955. En sammanställning av dessa uppgifter återfinns i följande tabell.

Tabell 13. Födda och döda jämte födelseöverskott åren 1946—1955

Kommun	Åren 1946—1950						Åren 1951—1955					
	Födda		Döda		Födelseöverskott		Födda		Döda		Födelseöverskott	
	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv
Haparanda	190	158	73	69	117	89	164	173	55	63	109	110
Nedertorneå	273	246	105	92	168	154	206	181	116	80	90	101
Karl Gustav	214	206	79	55	135	151	194	161	70	68	124	93
Hietaniemi	183	184	73	60	110	124	161	130	59	58	102	72
Övertorneå	604	556	173	133	431	423	502	463	137	112	365	351
Överkalix	605	570	201	167	404	403	484	473	180	142	304	331
Korpilombolo	336	300	74	70	262	230	247	265	69	57	178	208
Tärendö	174	171	51	39	123	132	127	119	38	39	89	80
Pajala	561	507	185	145	376	362	417	361	138	110	279	251
Junosuando	135	119	45	31	90	88	103	117	35	33	68	84
Karesuando	111	109	38	31	73	78	107	110	25	25	82	85
Hela området	3 386	3 126	1 097	892	2 289	2 234	2 712	2 553	922	787	1 790	1 766
Årligt genomsnitt i % av medelfolk- mängden	Män + Kv		Män + Kv		Män + Kv		Män + Kv		Män + Kv		Män + Kv	
Tornedalen	28,3		8,7		19,6		22,6		7,3		15,3	
Hela länet	23,6		8,6		15,0		19,4		7,7		11,7	
Hela riket	18,2		10,2		8,0		15,2		9,6		5,5	

Av tabellen framgår, att födelseöverskottet under den redovisade 10-årsperioden utgjorde omkring 8 000 personer. Vid en jämförelse mellan Tornedalen och hela länet samt riket finner man, att födelseöverskottet i Tornedalen under dessa år var mer än dubbelt så stort som i övriga delar av landet och ca 25 % högre än i övriga delar av länet. Som synes tenderar emellertid födelseöverskottet att minska. På den första 5-årsperioden belöpte sålunda 56 % och på den senare endast 44 %.

Det bör framhållas, att födelseöverskottet mer än kompenserade Tornedalens ovan angivna flyttningsförlust under samma 10-årsperiod.

Antalet flerbarnsfamiljer är som väntat proportionellt större i Tornedalen än annorstädes i riket. Av hela antalet bestående äktenskap år 1950 hade sålunda 38 % minst 3 barn under 16 år, medan motsvarande procenttal för hela länet var 22 och för riket 11.

De gifta kvinnornas andel av hela den kvinnliga befolkningen över 15 år var år 1950 lägre i Tornedalen än inom länet i övrigt och i hela riket. Resp. tal var för Tornedalen 56,9 %, för länet 59,8 % och för riket 59,6 %. Även inom den vuxna manliga befolkningen i Tornedalen var de giftas andel låg. Av samtliga män i åldern över 15 år var i Tornedalen 51,8 % gifta. Motsvarande siffra utgjorde för länet 56,1 och för riket 61,0.

Könsproportionen

Följande tabell åskådliggör antalet kvinnor i relation till antalet män.

Tabell 14. Antal kvinnor på 1 000 män

Kommun	År					
	1930	1940	1950	1953	1954	1955
Haparanda.....	1 099	1 055	1 148	1 112	1 125	1 138
Nedertorneå.....	928	950	917	912	912	906
Karl Gustav.....	959	929	968	944	939	934
Hietaniemi.....	934	890	975	940	917	937
Överkalix.....	929	919	920	903	906	912
Övertorneå.....	920	896	918	903	908	904
Korpilombolo.....	878	849	855	882	872	875
Tärendö.....	858	810	824	844	841	818
Pajala.....	908	872	876	875	868	881
Junosuando.....	954	940	960	925	916	916
Karesuando.....	964	942	943	957	949	949
Hela området.....	932	908	924	914	912	914
Länets landsbygd.....	948	930	924	920	919	919
Hela länet.....	960	949	944	942	943	943
Hela riket.....	1 033	1 016	1 008	1 007	1 007	1 006

Ett kvinnounderskott föreligger som synes i samtliga tornedalskommuner utom Haparanda. I hela Tornedalen var år 1955 antalet kvinnor på 1 000 män 914. Motsvarande tal var 919 för länets landsbygd och 937 för hela rikets landsbygd. Störst var kvinnounderskottet i Tärendö, Pajala och Korpilombolo kommuner. Från år 1930 till år 1945 ökade antalet män i området mer än antalet kvinnor och relationstalet minskade från 932 till 901 kvinnor per 1 000 män. Mellan åren 1945 och 1950 ökade däremot den kvinnliga befolkningen starkast och relationstalet steg till 924. Mellan åren 1950 och 1955 minskade antalet kvinnor i snabbare takt än antalet män, vilket ytterligare försämrade könsproportionen.

Även i de flesta tätorterna förelåg ett kvinnounderskott. Förutom i Haparanda var sålunda kvinnorna fler än männen endast i 10 orter.

Åldersfördelningen

Som underlag för redogörelsen om åldersfördelningen åberopas uppgifterna i följande två tabeller.

Tabell 15. Den relativa åldersfördelningen år 1950

Kommun	0—15 år		15—30 år		30—50 år		50—65 år		65— ω år		Antal personer i åldern 0—15 och 65— ω år på 1 000 personer i åldern 15—65 år
	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	
Haparanda	30,7	25,7	24,0	27,4	25,9	24,4	14,0	15,5	5,4	7,0	522
Nedertorneå	34,7	35,0	22,3	19,6	23,9	24,0	11,9	13,4	7,2	8,0	736
Karl Gustav	37,8	38,1	21,7	18,8	22,8	22,3	11,7	12,1	6,0	8,7	827
Hietaniemi	35,2	36,9	21,6	20,8	25,2	23,6	11,3	10,5	6,7	8,2	769
Överkalix	35,4	37,3	23,1	22,7	22,7	22,3	12,7	11,3	6,1	6,4	738
Övertorneå	41,8	40,2	22,4	23,9	21,9	22,1	9,5	8,9	4,4	4,9	842
Korpilombolo	39,8	43,5	24,9	22,8	21,4	20,3	9,5	8,6	4,4	4,8	855
Tärendö	36,4	38,2	24,9	22,0	22,5	23,0	10,5	10,5	5,7	6,3	760
Pajala	39,9	42,2	23,3	21,8	22,7	21,8	9,0	9,3	5,1	4,9	851
Junosuando	38,6	42,8	23,4	23,2	21,9	19,4	10,1	9,6	6,0	5,0	856
Karesuando	31,9	37,7	26,9	24,1	22,4	19,3	10,3	11,6	8,5	7,3	744
Hela området	37,4	38,3	23,2	22,4	22,9	22,2	10,9	10,8	5,6	6,3	778
Länets landsbygd	31,5	32,7	22,6	22,1	26,9	25,5	12,2	12,2	6,8	7,5	645
Hela länet	30,6	31,0	23,2	23,1	27,7	26,5	12,2	12,2	6,3	7,2	600
Hela riket	23,9	22,9	20,3	19,7	30,3	29,8	15,8	16,7	9,7	10,9	508

Tabell 16. Folkmängdsökningen inom olika åldersgrupper åren 1931—1950

Åldersgrupper år	Absoluta tal			Relativa tal											
	Tornedalen			Tornedalen			Norrbottens län			Länets landsbygd			Hela riket		
	1931— år	1941— 1940	1946— 1945	1931— 1940	1941— 1945	1946— 1950	1931— 1940	1941— 1945	1946— 1950	1931— 1940	1941— 1945	1946— 1950	1931— 1940	1941— 1945	1946— 1950
0—15	+1986	+1097	+332	+14,0	+6,8	+1,9	— 3,6	+ 7,8	+ 7,3	— 2,6	+ 5,6	+ 3,2	— 5,5	+10,8	+14,5
15—65	+4445	+1144	+576	+22,3	+4,7	+2,3	+13,7	+4,8	+4,1	+12,4	+2,6	+1,4	+10,4	+2,3	+2,1
65— ω	+150	+218	+95	+6,6	+8,9	+3,6	+15,8	+12,6	+6,4	+11,8	+10,6	+4,7	+5,9	+10,2	+9,2

Av befolkningen i Tornedalen var som kan utläsas av tabellerna år 1950 38 % i åldern 0—15 år, 56 % i åldern 15—65 år och 6 % över 65 år. Jämfört med åldersfördelningen inom länets landsbygd, hela länet och hela riket var åldrarna under 15 år kraftigt »överrepresenterade». Den relativa åldersfördelningen i Tornedalen har varit så gott som oförändrad sedan år 1930. Inom länet och länets landsbygd samt i hela riket minskade däremot de yngre åldrarnas (0—15 år) andel av befolkningen under 1930-talet med

ett par procentenheter. Åldersgruppen 15—65 år ökade däremot sin andel i motsvarande grad. Efter år 1940 skedde en viss återhämtning i de yngre åldersgruppernas andel och en däremot svarande relativ tillbakagång för åldersgruppen 15—65 år.

I Tornedalen ökade under 1930-talet antalet barn i åldern 0—15 år med 2 000, vilket motsvarade nästan en tredjedel av hela Tornedalens folkökning. Inom länet i övrigt liksom också i hela riket minskade däremot under samma tid denna åldersgrupp. Under 1940-talet åter var den relativa ökningen i åldersgruppen mindre i Tornedalen än i länet och riket. Ökningen var relativt liten under årtiondets senare del. Åldersgruppens andel av hela folkmängdsökningen i Tornedalen steg mellan åren 1940 och 1945 till 45 % men sjönk till 33 % under perioden 1946—1950. Under sistnämnda period var motsvarande andel 46 % för länets landsbygd och 57 % för riket.

Inom åldersgruppen 15—65 år var ökningen under 1930- och 1940-talen relativt sett större i Tornedalen än på länets landsbygd och i riket. Den var även större än i hela länet utom under 1940-talets senare del. Mellan åren 1940 och 1945 ökade befolkningen i åldern 15—65 år i Tornedalen med 680 män och 440 kvinnor. Mellan åren 1945 och 1950 åter var ökningen av antalet män endast 50, under det antalet kvinnor steg med 525. Den procentuella ökningen av antalet kvinnor i Tornedalen blev densamma som i hela länet men större än den på länets landsbygd och i riket. Männens ökning däremot blev relativt mindre än inom länet i övrigt och i riket. Slutligen kan i detta sammanhang nämnas, att den andel av hela folkmängdsökningen under perioden 1946—1950, som åldersgruppen 15—65 år svarade för, var i Tornedalen 57 % mot 50 % i hela länet, 39 % på länets landsbygd och 27 % i hela riket.

Den relativa ökningen av åldersgruppen över 65 år var under 1930- och 1940-talen betydligt lägre än i hela länet och på länets landsbygd samt i riket. Dess andel av folkmängdsökningen mellan åren 1945 och 1950 var i Tornedalen 9 % mot 15 % på länets landsbygd och 16 % i riket.

Åldersfördelningen i tätorterna sådan den gestaltade sig år 1954 har sammanställts i tabell 17. Därför har liksom i tabell 15 i en särskild kolumn antalet personer i åldern 0—15 år samt 65 år och däröver ställts i relation till antalet personer i åldern 15—65 år.

Av tätortsbefolkningen befann sig alltså år 1954 34 % i åldern 0—15 år, 60 % i åldern 15—65 år och 6 % i åldern över 65 år. Några jämförelsesiffror står icke till buds men med all sannolikhet kan sägas att åldrarna under 15 år är »överrepresenterade» i förhållande till såväl rikets tätorter som riket i dess helhet. Jämföres siffrorna i tabell 15 rörande åldersfördelningen i hela Tornedalen år 1950, skall man finna att i tätorterna skett en förskjutning till förmån för åldrarna 30—65 år.

Tabell 17. Relativ åldersfördelning inom tätorterna år 1954

Kommun	Antal tät- or- ter	0—15 år		15—30 år		30—50 år		50—65 år		65— ∞ år		Antal pers. i åldern 0—15 år och 65— ∞ år på 1 000 pers. i åldern 15—65 år
		Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	
Haparanda.....	1	29,1	26,2	23,6	24,8	26,9	25,0	14,1	15,5	6,3	8,5	538
Nedertorneå.....	3	29,4	26,8	21,4	19,3	24,9	25,3	16,9	18,1	7,4	10,5	588
Karl Gustav.....	2	34,8	31,2	23,8	21,4	20,7	23,3	13,3	17,2	7,4	7,0	672
Hietaniemi.....	1	34,1	33,4	23,5	24,1	22,0	24,8	13,7	8,1	6,7	9,6	722
Övertorneå.....	7	38,0	36,8	23,7	24,4	24,1	24,1	9,4	9,7	4,8	5,0	735
Överkalix.....	8	32,4	32,4	20,1	24,0	27,2	24,6	14,1	12,9	6,1	6,1	626
Korpilombolo.....	4	38,9	42,4	24,4	23,6	23,0	21,4	8,8	8,8	4,9	3,8	816
Tärendö.....	3	33,9	37,6	21,8	21,0	26,3	23,4	11,9	11,3	6,1	6,7	724
Pajala.....	5	36,9	37,1	24,5	24,4	24,3	24,4	8,4	9,3	5,9	4,8	726
Junosuando.....	2	39,2	41,0	21,9	24,8	24,2	19,3	9,7	9,8	5,0	5,1	823
Karesuando.....	1	41,8	31,4	19,2	28,8	24,0	23,5	9,6	10,5	5,5	5,0	728
Samtliga tätorter	37	34,6	33,9	22,9	23,6	24,9	24,0	11,7	12,1	5,9	6,4	680

Framskrivning av befolkningen över 15 år

Av den lämnade redogörelsen framgår, att en stark ökning av befolkningen i arbetsför ålder under den närmaste framtiden är att emotse i Tornedalen under förutsättning att flyttningsrörelserna balanserar varandra.

I tabell 18 har en framskrivning av befolkningen år 1950 skett till år 1965 under ovannämnda förutsättningar och att dödligheten blir densamma som åren 1946—1950 i hela riket.

Framskrivningen under ovannämnda högst teoretiska betingelser ger till resultat att befolkningen i åldersgrupperna 15—65 år kommer att öka med 5 400 män och ungefär lika många kvinnor eller med i genomsnitt 1 800 män och 1 800 kvinnor per femårsperiod fram till år 1965. Över hälften av ökningen kommer att ske i åldersgruppen 15—30 år. Uttryckt i procent blir — räknat från år 1950 — ökningen av antalet män i åldern 15—65 år i området 39 % mot 22 % i hela länet, 24 % på länets landsbygd och endast 6 % i hela riket. För kvinnornas del blir motsvarande ökning 44 % i Tornedalen mot 25 % i hela länet, 29 % på länets landsbygd och 4 % i hela riket.

Åldersgruppen över 65 år kommer under samma förutsättningar att öka med omkring 700 män och 600 kvinnor. Det innebär beträffande männen en ökning med 50 %, vilket är samma som för hela länet. På länets landsbygd beräknas ökningen bli 39 % och i hela riket 29 %. Stegringen av antalet kvinnor i denna åldersgrupp uppgår i Tornedalen till 45 % mot 42 % i hela länet, 33 % på länets landsbygd och 29 % i hela riket.

Folkmängden inom området skulle år 1958 enligt nyssnämnda beräkningsmetod utgöra 16 660 män och 15 354 kvinnor i åldern 15—65 år samt 1 717 män och 1 648 kvinnor över 65 år.

Tabell 18. Framskrivning av befolkningen över 15 år

Kommun	Åldersgruppen 15—65 år						Åldersgruppen 65— ω år									
	Män			Kvinnor			Män			Kvinnor						
	1950	1955	1960	1965	1950	1955	1960	1965	1950	1955	1960	1965				
Haparanda.....	878	907	963	1 052	1 063	1 080	1 134	1 170	103	139	140	110	136	163	192	
Nedertorneå.....	1 292	1 426	1 591	1 705	1 163	1 312	1 452	1 538	161	173	196	224	163	177	228	
Karl Gustav.....	970	1 125	1 245	1 353	889	1 044	1 168	1 273	103	133	148	152	145	148	173	
Hietaniemi.....	786	880	955	1 051	723	818	925	1 028	90	100	113	120	109	111	116	
Övertorneå.....	2 077	2 461	2 823	3 166	1 946	2 255	2 600	2 939	169	194	223	283	175	202	219	
Överkalix.....	2 812	3 087	3 420	3 705	2 488	2 819	3 200	3 491	290	346	415	463	280	321	361	
Korpilombolo.....	1 176	1 353	1 530	1 728	933	1 134	1 319	1 504	94	119	132	152	86	92	107	
Tärendö.....	732	815	918	1 006	577	652	746	831	72	83	83	104	66	75	71	
Pajala.....	2 072	2 428	2 775	3 083	1 745	2 086	2 406	2 721	190	214	225	267	162	198	228	
Junosuando.....	542	640	713	778	490	602	705	770	58	59	66	76	47	49	65	
Karesuando.....	407	427	459	527	354	406	445	497	58	63	65	57	47	54	67	
Hela området	13 744	15 549	17 392	19 154	12 371	14 208	16 100	17 762	1 360	1 587	1 805	2 038	1 390	1 556	1 721	2 008
Relativ utbeckling:																
Hela området.....	100,0	113,1	126,5	139,4	100,0	114,8	130,1	143,6	100,0	116,7	132,7	149,9	100,0	111,9	123,8	144,5
Länets landsbygd.....	100,0	107,7	116,8	124,2	100,0	109,1	119,6	128,7	100,0	109,3	122,0	139,4	100,0	110,0	119,7	133,5
Hela länet.....	100,0	106,5	114,8	122,1	100,0	107,3	116,7	124,8	100,0	111,8	128,9	149,6	100,0	111,5	123,7	141,7
Hela riket.....	100,0	100,6	103,5	105,9	100,0	100,0	101,8	103,6	100,0	108,7	117,9	128,8	100,0	109,3	118,8	128,8

Användes de på ovan angivna sätt för år 1958 framräknade befolknings-siffrorna som utgångstal för att beräkna hur befolkningen i åldrarna 15—65 år ter sig år 1960 resp. år 1965, erhålles följande relativa tal.

	1958	1960		1965	
		män	kv	män	kv
Tornedalen	100	104,4	104,9	115,0	115,7
Hela länet	100	103,0	103,4	109,6	110,5
Hela riket.....	100	101,2	100,8	103,6	102,6

Läget beträffande åldrarna över 65 år framgår av denna sammanställning.

	1958	1960		1965	
		män	kv	män	kv
Tornedalen	100	105,1	104,5	118,7	121,9
Hela länet	100	106,1	104,5	123,1	119,7
Hela riket.....	100	103,3	103,3	112,9	112,0

Yrkesförhållanden

Inledning

En jämförelse mellan jordbruk och »stadsnäringar» visar att i Tornedalen jordbruksbefolkningen dominerar till skillnad från länet i övrigt och riket. Visserligen har en omfördelning genom övergång från jordbruk till andra näringar — främst byggnadsarbetaryrket — skett under åren efter andra världskriget, men de antydda förhållandena är dock fortfarande markanta.

Till grund för de statistiska uppgifter om yrkesförhållandena, som redovisas i detta avsnitt, har lagts siffror från folkräkningarna åren 1940, 1945 och 1950.

Jordbruksbefolkning — stadsnärbefolkning

En närmare belysning av vad ovan sagts om förhållandet mellan jordbruks- och stadsnäringarna lämnas i tabell 19.

Av Tornedalens befolkning år 1950 tillhörde som synes 56 % jordbruket. Motsvarande relationstal var på länets landsbygd 46 %, i hela länet 36 % och i riket 23 %. Mellan åren 1940 och 1945 ökade jordbruksbefolkningen i fem av tornedalskommunerna. Särskilt framträdande var ökningen i Överkalix och Korpilombolo. Trots en minskning i vissa kommuner blev det likväl totalt en ökning i hela Tornedalen med drygt 200 personer. På länets landsbygd minskade däremot jordbruksbefolkningen under samma

Tabell 19. Befolkningens fördelning på jordbruk och stadsnäringsar år 1950

Kommun	Relativ fördelning 1950	Förändring			
		Absolut		Relativ	
		1941—45	1946—50	1941—45	1946—50
<i>Jordbruksbefolkning:</i>					
Haparanda	5,3	— 47	+ 13	— 24,7	+ 9,1
Nedertorneå	52,1	+ 134	— 91	+ 6,2	— 3,9
Karl Gustav	58,0	+ 14	352	+ 0,6	— 15,2
Hietaniemi	57,3	— 58	309	— 3,1	— 16,8
Övertorneå	52,2	— 31	154	— 0,8	— 3,8
Överkalix	58,1	+ 199	940	+ 10,3	— 14,9
Korpilombolo	64,9	+ 191	348	+ 7,1	— 12,0
Tärendö	72,3	— 84	93	— 4,6	— 5,3
Pajala	61,3	— 41	281	— 0,9	— 6,1
Junosuando	78,0	+ 24	42	+ 1,6	— 2,2
Karesuando	67,6	— 68	85	— 6,5	— 8,7
Hela området	56,0	+ 233	— 2 682	+ 0,8	— 9,3
Länets landsbygd	46,3	— 2 477	— 11 592	— 2,5	— 12,2
Hela länet	36,1	— 2 698	— 12 168	— 2,3	— 12,2
Hela riket	23,4	— 153 547	— 232 031	— 7,6	— 12,4
<i>Stadsnärbefolkning:</i>					
Haparanda	94,7	+ 297	+ 2	+ 11,9	+ 0,1
Nedertorneå	47,9	— 157	142	— 6,7	— 6,5
Karl Gustav	42,0	+ 116	+ 209	+ 10,5	+ 17,1
Hietaniemi	42,7	+ 47	+ 342	+ 6,3	+ 42,8
Övertorneå	47,8	+ 656	+ 723	+ 30,4	+ 25,7
Överkalix	41,9	+ 407	+ 984	+ 16,5	+ 34,1
Korpilombolo	35,1	+ 11	+ 583	+ 1,4	+ 73,9
Tärendö	27,7	+ 121	+ 146	+ 32,5	+ 29,6
Pajala	38,7	+ 588	+ 542	+ 36,7	+ 24,7
Junosuando	22,0	+ 76	+ 109	+ 32,1	+ 34,8
Karesuando	32,4	+ 64	+ 187	+ 35,8	+ 77,0
Hela området	44,0	+ 2 226	+ 3 685	+ 15,4	+ 22,0
Länets landsbygd	53,7	+ 9 330	+ 15 450	+ 13,0	+ 19,1
Hela länet	63,9	+ 16 261	+ 24 089	+ 14,3	+ 18,5
Hela riket	76,6	+ 455 864	+ 600 111	+ 10,5	+ 12,6

tid med ett par procent. Mellan åren 1945 och 1950 reducerades jordbruksbefolkningen i Tornedalen med 2 700 personer eller med 9,3 %. Den relativa tillbakagången under denna tid var i länet, på länets landsbygd och i hela riket mer än 12 %. I Tornedalen var minskningen lägst i de sex nordligaste tornedalskommunerna samt i Nedertorneå kommun.

Stadsnärbefolkningen i Tornedalen ökade under åren 1941—1945 med 2 200 personer och under åren 1946—1950 med 3 700 personer. I Nedertorneå kommun minskade dock stadsnärbefolkningen med 300 personer under 1940-talet, vilket torde bero på den minskade sysselsättningen inom sågverksrörelsen, främst på Seskarö. Den relativa ökningen inom stadsnäringarna var större i Tornedalen än i hela länet och hela riket.

Den förvärvsarbetande befolkningens förändring

I motsats till länets landsbygd i övrigt har **en** ökning skett av den förvärvsarbetande befolkningen i Tornedalen under 1940-talet. Följande tabell beskriver fluktuationerna inom olika näringsgrenar.

Tabell 20. Förändring i antalet förvärvsarbetande personer åren 1941—1950

Kommun	Indu- stri	Sam- färdsel	Handel	Off. tjänst	Husl. arb.	Övriga	S:a stads- när.	Jordbr. med binär.	Samt- liga
Haparanda.....	— 50	— 19	+ 56	+ 98	— 16	+ 24	+ 93	+ 4	+ 97
Nedertorneå....	— 87	+ 1	+ 5	+ 14	— 28	— 28	— 123	— 22	— 145
Karl Gustav....	+ 47	+ 21	+ 13	+ 30	— 3	— 55	+ 53	— 236	— 183
Hietaniemi.....	+ 44	+ 25	+ 13	+ 43	— 39	— 1	+ 85	— 234	— 149
Övertorneå.....	+ 162	+ 66	+ 98	+ 124	— 16	— 29	+ 405	— 119	+ 286
Överkalix.....	+ 177	+ 54	+ 89	+ 127	— 57	— 12	+ 378	— 557	— 179
Korpilombolo....	+ 91	+ 20	+ 23	+ 61	+ 21	+ 3	+ 219	— 63	+ 156
Tärendö.....	+ 27	+ 5	+ 19	+ 10	— 9	+ 7	+ 59	— 72	— 13
Pajala.....	+ 185	+ 26	+ 57	+ 87	— 24	— 33	+ 298	— 41	+ 257
Junosuando.....	+ 18	+ 4	+ 20	+ 32	+ 8	± 0	+ 82	— 49	+ 33
Karesuando.....	+ 26	+ 12	+ 12	+ 24	— 3	+ 13	+ 84	— 12	+ 72
Hela området...	+ 640	+ 215	+ 405	+ 650	— 166	— 111	+ 1 633	— 1 401	+ 232
<i>Relativ förändring:</i>									
Hela området...	+ 31,9	+ 28,6	+ 55,3	+ 57,2	— 29,1	— 45,3	+ 30,0	— 13,9	+ 1,5
Länetslandsbygd	+ 32,5	+ 30,2	+ 48,0	+ 53,6	— 45,6	— 35,8	+ 26,3	— 26,0	+ 0,2
Hela länet.....	+ 35,8	+ 21,8	+ 44,3	+ 52,8	— 42,8	— 17,4	+ 28,4	— 20,3	+ 6,9
Hela riket.....	+ 18,4	+ 24,4	+ 21,6	+ 31,2	— 42,9	— 32,1	+ 15,8	— 26,9	+ 3,5

Av tabellen kan bl. a. utläsas att den förvärvsarbetande befolkningen i Tornedalen under 1940-talet ökade med 230 personer eller med 1,5 %. På länets landsbygd var motsvarande ökning 0,2 %, i hela länet 6,9 % och i hela riket 3,5 %. Ökningen i Tornedalen inträffade helt under 1940-talets senare del. Under dess förra del minskade tvärtom antalet förvärvsarbetande personer med 200. Antalet förvärvsarbetande inom stadsnäringarna i Tornedalen ökade under 1940-talet med 1 600, varav 1 000 mellan åren 1945 och 1950. Jordbruket däremot minskade med 1 400, varav 600 under årtiondets andra hälft. Uttryckt i procent var stadsnäringarnas ökning större och jordbrukets tillbakagång mindre i Tornedalen än på länets landsbygd samt i hela länet och hela riket.

Härefter skall något beröras förändringen av de förvärvsarbetande människors och kvinnornas antal under åren 1946—1950. Detta framgår av tabell 21.

Den ökning av antalet förvärvsarbetande personer med drygt 400, som noterades i Tornedalen under perioden 1946—1950, bestod helt av kvinnor. Det må därvid framhållas, att uppgifterna för år 1950 beträffande de för-

Tabell 21. Förändring i antalet förväruksarbetande män och kvinnor åren 1946—1950

Kommun	Industri		Samfärdsel		Handel		Off. tjänst.		Husl. arb.		Övriga		S:a stadsnär.		Jordb. m. binär.		Samtliga	
	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv
Haparanda.....	— 32	—22	—29	+ 7	+ 22	+ 1	+ 6	+ 68	—22	—	— 2	+13	— 35	+ 45	+ 3	± 0	— 32	+ 45
Nedertorneå.....	— 9	— 6	+ 7	+ 6	+ 3	— 1	— 4	+ 23	— 6	— 74	— 3	— 5	— 77	+ 13	— 92	— 5	—169	+ 8
Karl Gustav.....	+ 50	+ 2	+26	+ 6	+ 7	— 7	+ 5	+ 16	— 5	— 61	— 5	— 7	+ 27	+ 7	— 62	+ 11	— 35	+ 18
Hietaniemi.....	+ 57	— 8	+ 8	+ 6	± 0	+ 9	+10	+ 21	— 5	— 1	± 0	— 2	+ 74	+ 23	—125	+ 22	— 51	+ 45
Övertorneå.....	+ 59	+ 7	+11	+16	+ 27	+34	+28	+ 42	+45	— 19	+ 2	— 1	+106	+146	— 42	+ 19	+ 64	+165
Överkalix.....	+130	± 0	+ 7	+13	+ 36	+ 3	+10	+ 78	—15	+ 3	— 1	— 3	+186	+ 78	—270	+ 34	— 84	+112
Korpilombolo.....	+ 89	— 3	+18	+ 4	+ 19	+ 6	+19	+ 30	+36	— 12	— 3	— 3	+133	+ 66	— 44	+ 18	+ 89	+ 84
Tärendö.....	+ 26	— 9	+ 4	+ 1	+ 10	+ 2	± 0	+ 1	+ 2	— 10	— 3	— 2	+ 30	— 2	— 59	+ 24	+ 29	+ 22
Pajala.....	+ 74	± 0	+ 4	+ 9	+ 27	+11	+11	+ 33	—19	— 11	+ 5	— 1	+105	+ 39	—134	+108	— 29	+147
Junosuando.....	+ 17	+ 1	+ 2	+ 3	+ 8	+ 7	— 4	+ 21	+ 3	— 2	— 1	— 2	+ 21	+ 34	— 13	+ 11	+ 8	+ 45
Karesuando.....	+ 21	+ 3	+ 5	± 0	+ 5	+ 3	+ 4	+ 15	— 8	— 3	— 2	— 2	+ 32	+ 11	— 30	— 11	+ 2	± 0
Hela området	+482	—35	+ 63	+71	+164	+68	+85	+348	+ 6	—192	+ 2	— 2	+602	+460	—868	+231	—266	+691
Relativ förändring:																		
Hela området.....	+23,8	—20,2	+ 8,7	+63,4	+32,6	+16,9	+13,2	+56,8	+ 1,5	—64,5	—54,0	— 5	+14,4	+25,2	— 9,8	+46,5	— 2,0	+29,8
Länets landsbygd.	+25,3	— 1,3	+13,4	+50,3	+18,2	+17,3	+14,1	+28,8	—18,6	—60,7	— 7,8	— 7	+17,5	+11,7	—14,8	+28,9	— 1,1	+14,4
Hela länet.....	+25,7	+ 5,0	+12,9	+49,7	+18,3	+17,3	+ 6,8	+30,9	—17,6	—52,4	+17,1	— 1	+17,1	+14,8	—14,7	+28,5	+ 2,4	+16,2
Hela riket.....	+11,1	+10,3	+11,0	+31,2	+16,2	+14,9	+ 5,0	+24,0	—24,9	—51,5	—15,4	— 2	+ 9,9	+ 9,2	—15,9	+17,2	+ 2,0	+ 9,7

värvsarbetande kvinnorna — särskilt inom jordbruket — ej är fullt jämförbara med 1945 års motsvarande siffror. Antalet förvärvsarbetande män ökade under åren 1946—1950 blott i Övertorneå och Korpilombolo samt — dock ytterst obetydligt — i Junosuando och Karesuando kommuner. I de övriga sju tornedalskommunerna minskade männen med sammanlagt 270. I procent minskade de förvärvsarbetande männen med 2,0 i Tornedalen och 1,1 på länets landsbygd. Däremot inträffade en ökning med 2,4 % i hela länet och 2,0 % i hela riket.

Inom jordbruket reducerades antalet förvärvsarbetande män i Tornedalen med 870 eller med 9,8 %, medan motsvarande nedgång på länets landsbygd och i hela riket utgjorde omkring 15 %. Inom det egentliga jordbruket (jordbruk med boskapsskötsel) var dock den relativa minskningen lika stor i Tornedalen som på länets landsbygd (omkr. 19 %). Inom skogsbruket åter ökade antalet förvärvsarbetande män i Tornedalen, medan antalet minskade inom länets landsbygd. Jordbruksnäringens minskning i Tornedalen var lägst inom de fyra förut nämnda kommunerna, som redovisade en ökning av totala antalet förvärvsarbetande. Relativt var ökningen störst i Hietaniemi (21 %), Överkalix (14 %) och Nedertorneå (13 %) kommuner.

Inom stadsnäringarna i Tornedalen ökade antalet män under åren 1946—1950 med 600, varav 480 belöpte på industrin. I Haparanda och Nedertorneå minskade dock antalet män såväl inom industrin som inom stadsnäringarna tillhopa. Den relativa stegringen av antalet sysselsatta män inom stadsnäringarna uppgick i området till 14,4 % under det att ökningen i hela länet och på länets landsbygd uppgick till omkring 17 %. Inom industrin var den relativa stegringen av ungefär samma storlek som i hela länet och på länets landsbygd. Inom handeln var däremot ökningen större i Tornedalen än på länets landsbygd och i hela länet. Sysselsättningen inom gruppen »offentlig tjänst» steg i Tornedalen relativt sett i ungefär samma grad som på länets landsbygd. Däremot var ökningen inom denna grupp större i Tornedalen än i hela länet. Jämfört med hela riket var den relativa ökningen inom stadsnäringarna med undantag för samfärdseln större i Tornedalen.

Antalet förvärvsarbetande kvinnor inom stadsnäringarna steg under perioden 1946—1950 med 460. Endast i Tärendö kommun förekom en obetydlig minskning. Ökningen ägde i huvudsak rum inom gruppen »offentlig tjänst», där 380 fler kvinnliga sysselsatta kunde noteras. Främst var det antalet anställda inom undervisningen, som ökade. Inom industri och hantverk minskade däremot antalet sysselsatta kvinnor. Relativt sett var den kvinnliga sysselsättningsökningen inom samfärdseln och offentlig tjänst samt inom stadsnäringarna totalt större i Tornedalen än inom länet i övrigt och i hela riket.

Fördelning på olika näringsgrenar

En närmare redogörelse för den förvärvsarbetande befolkningens relativa fördelning på näringsgrenar år 1950 lämnas i tabell 22.

Som synes hade år 1950 mer än 55 % av de förvärvsarbetande i Tornedalen sysselsättning inom jordbruk med binäringar. Motsvarande andel var på länets landsbygd 44 %, i hela länet 33 % och i hela riket 20 %. Bortsett från Haparanda var det endast i Övertorneå kommun, som de förvärvsarbetande inom stadsnäringarna var något flera än inom jordbruket. Störst var jordbrukets andel av de förvärvsarbetande inom de nordligaste tornedalskommunerna.

Utöver vad tabellen utvisar kan nämnas, att av jordbrukets manliga arbetskraft i Tornedalen 36,4 % var sysselsatta inom skogsbruk, vilket är ungefär samma relativa andel som på länets landsbygd. Skogsbrukets relativa andel var högst i Junosuando (52 %), Korpilombolo (50,1 %) samt Överkalix (47,5 %). Lägst var skogsbrukets andel i Karl Gustav (9,2 %), Hietaniemi (10,4 %), Karesuando (11,5 %) och Nedertorneå (22,5 %). Uppmärksammas bör, att inom det egentliga jordbruket i Tornedalen 96 % av antalet förvärvsarbetande män var sysselsatta vid brukningsdelar under 10 ha åker.

Fördelas den förvärvsarbetande stadsnäringsbefolkningen i Tornedalen på olika grenar och jämföres med motsvarande förhållanden i hela länet, på länets landsbygd och i hela riket, framgår att industrin är mycket svagt representerad i Tornedalen. Gruppen »offentlig tjänst» däremot var betydligt starkare företräd och utgjorde i Haparanda, Junosuando och Karesuando den största gruppen av stadsnäringarna.

Antalet sysselsatta inom »offentlig tjänst» fördelade sig år 1950 på följande sätt:

	Män	Kvinnor
Förvaltning	322	50
Försvarsväsen	11	—
Socialvård	3	54
Hälso- och sjukvård	56	302
Religionsvård	44	18
Undervisning	270	632
Övriga	21	4
Summa	727	1 060

Mer än hälften av de offentliga tjänsterna hörde alltså hemma inom undervisningen. Motsvarande andel i hela länet var 30 % och i hela riket 20 %.

Även sysselsättningsförhållandena inom industrin skall här granskas något utförligare.

Tabell 23. Den förärvsarbete indutribefolkningens fördelning på olika industrigrenar år 1950 samt förändring den 1946—1950

Kommun	Malmbyrtn. o. metallind.		Jord- o. stenind.		Träind.		Pappers- o. grafisk ind.		Livsm.ind.		Textil- o. beklädn.- ind.		Läder, hår- o. gummind.		Kemisk tekn. ind.		Byggnads- verksamhet		Övriga	
	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50	Antal 1950	För- ändr. 1946— 50
Haparanda.....	19	-12	0	0	5	-9	19	-3	34	-18	12	-17	10	0	0	0	123	+5	9	0
Nedertorneå.....	12	-6	2	0	179	+7	0	-1	19	+8	2	-8	12	+2	0	0	114	-14	9	-3
Karl Gustav.....	8	0	1	+1	23	+5	1	+1	5	-3	16	+4	7	-2	0	0	115	+40	8	+6
Hietaniemi.....	11	0	0	-1	22	+15	2	+1	7	-1	8	-5	8	-1	0	0	88	+39	4	+2
Övertorneå.....	33	+4	2	-3	33	-15	3	+1	28	+3	38	+13	21	-7	0	0	239	+74	7	-4
Överkalix.....	33	+7	19	+8	83	+12	4	+3	37	+3	23	-8	19	-9	0	-3	381	+95	26	+22
Korpilombolo....	10	+4	2	+1	31	+21	1	+1	4	-1	3	-2	14	+3	0	0	106	+58	1	+1
Tärendö.....	7	+4	0	0	9	-3	0	-1	1	-3	1	-6	6	-1	0	-4	49	+31	7	0
Pajala.....	23	+8	3	-4	36	+6	1	0	15	-3	20	-3	36	-11	0	-2	224	+81	6	+2
Junosuando.....	7	+6	0	0	8	-2	0	-1	1	0	8	+1	6	-1	0	0	25	+15	0	0
Karesuando.....	6	+5	1	+1	3	+3	0	0	0	0	3	+3	0	0	0	0	30	+12	0	0
Hela området	169	+20	30	+3	432	+40	31	+1	151	-15	134	-28	139	-27	0	-9	1494	+436	68	+26
Relativ fördelning och förändring																				
Hela området...	6,4	+13,4	1,1	+11,1	16,3	+10,2	1,2	+3,3	5,7	-9,0	5,1	-17,3	5,2	-16,3	0	-100,0	56,4	+41,2	2,6	+62,0
Länets landsbygd	20,3	+29,6	2,1	+33,6	17,6	+9,2	5,1	+23,6	4,9	+11,2	3,5	-12,0	3,2	-13,1	0,2	-86,2	38,5	+39,2	4,6	+102,7
Hela länet.....	30,5	+34,2	1,5	+34,8	13,1	+8,7	5,1	+29,9	5,6	+5,6	3,7	-10,5	2,6	-14,4	0,2	-87,4	33,7	+38,2	4,0	+70,9
Hela riket.....	31,5	+16,3	4,0	-6,7	7,5	-0,9	7,4	+11,2	7,5	+5,1	12,9	+12,4	4,3	+5,7	2,6	+17,5	19,3	+12,7	3,0	+19,3

Inom de olika tornedalskommunerna var år 1950 industrins andel av den förvärvsarbetande stadsnäringsbefolkningen störst i Nedertorneå (50,5 %) och Överkalix (47,2 %). Lägst var den i Haparanda (20,2 %), Junosuando (30,9 %) och Karesuando (28,1 %).

Den förvärvsarbetande industribefolkningens fördelning på olika industrigrenar framgår av tabell 23.

Omkring 1 500 personer eller över hälften av den förvärvsarbetande industribefolkningen i Tornedalen var således år 1950 sysselsatta inom byggnadsverksamhet, vilket relativt sett är betydligt mer än i länet och riket. Den redovisade ökningen av antalet industrisysselsatta mellan åren 1946 och 1950 ägde nästan helt rum inom denna gren. I Kap. XVI. Arbetsmarknaden kommer anledningarna därtill att beröras. Träindustrin var den näst största industrigrenen i området och sysselsatte ca 400 personer eller 16 % av de industriarbetande. Den relativa andelen och den relativa förändringen åren 1946—1950 var för denna gren densamma i Tornedalen som på länets landsbygd. Livsmedelsindustrin var representerad i ungefär samma grad som i hela länet och riket. Övriga industrigrenar är svagt företrädda i Tornedalen och de förvärvsarbetande utgöres huvudsakligen av hantverkare. Inom fyra industrigrenar, nämligen livsmedelsindustrin, textil- och beklädnadsindustrin, läderindustrin och kemisk-tekniska industrin, minskade sysselsättningen i området under åren 1946—1950.

I folkräkningarna redovisas den kvinnliga jordbruksbefolkningen endast i ringa omfattning som förvärvsarbetande. På grund därav är det i och för sig naturligt, att den kvinnliga yrkesverksamheten i Tornedalen, där jordbruket dominerar, är lägre än i hela riket.

Vidare kan konstateras, att det kvinnliga inslaget är förhållandevis stort inom stadsnäringarna i Tornedalen. Sålunda var år 1950 antalet i stadsnäringarna sysselsatta kvinnor på 100 män 48 i Tornedalen mot 37 i länet och 45 i riket. Detta berodde främst på kvinnornas stora andel av gruppen »offentlig tjänst». Inom industrin var den kvinnliga sysselsättningen däremot obetydlig, vilket belyses av att i Tornedalen liksom för övrigt även i länet inom denna näringsgren var sysselsatta endast 6 kvinnor på 100 män mot 20 i riket.

Slutligen skall näringsgrensfördelningen inom tätorterna i Tornedalen beröras.

I tabellerna 24 och 25 belyses fördelningen i absoluta och relativa tal.

Flertalet av tätorterna i Tornedalen har ett starkt inslag av jordbruksbefolkning. I icke mindre än 21 av dem var sålunda över hälften och i 6 mellan 30 och 50 % av de förvärvsarbetande sysselsatta i jordbruk med binäringar. I 7 tätorter, nämligen Haparanda, Hedenäset, Övertorneå, Tall-

vik, Korpilombolo, Pajala och Karesuando var gruppen »offentlig tjänst» störst. Industrin var den största näringsgrenen på Seskarö.

Tabell 24. Tätortsbefolkningens näringsgrensfördelning år 1954

Kommun	Antal tät- ort.	Jordbruk		Industri		Sam- färdse		Handel		Off. tjänst		Husligt arb.		Övr.	
		Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv
Haparanda ..	1	68	5	248	10	193	26	145	134	187	157	—	95	20	25
Nedertorneå ..	3	211	19	236	1	37	5	15	18	15	20	—	33	44	45
Karl Gustav ..	2	109	15	55	3	53	4	14	14	17	21	—	18	4	2
Hietaniemi ..	1	55	4	33	4	21	3	5	8	39	28	—	20	5	—
Övertorneå ..	7	405	19	166	26	166	22	84	78	114	113	—	511	9	1
Överkalix ...	8	320	80	178	11	93	16	77	52	63	95	—	84	17	10
Korpilombolo	4	171	9	65	5	44	10	30	19	45	44	—	21	4	3
Tärendö.....	3	302	5	71	4	41	3	18	8	29	33	—	9	22	6
Pajala.....	5	361	12	125	10	75	15	65	59	77	61	—	425	27	—
Junosuando ..	2	175	2	40	3	17	5	9	19	17	24	—	30	9	1
Karesuando ..	1	19	—	3	—	19	2	4	2	14	20	—	4	4	—
Samtl. tätorter	37	2 196	170	1 220	77	759	111	466	411	617	616	—	1 250	165	93

Tabell 25. Relativ fördelning av tätortsbefolkningen på näringsgrenar år 1954

Kommun	Antal tätorter	Jordbruk	Industri	Sam- färdse	Handel	Off. tjänst	Övriga
Haparanda.....	1	6,0	21,2	18,0	22,9	28,2	3,7
Nedertorneå.....	3	34,5	35,6	6,3	5,0	5,2	13,4
Karl Gustav.....	2	39,9	18,7	18,3	9,0	12,2	1,9
Hietaniemi.....	1	28,8	18,1	11,7	6,3	32,7	2,4
Övertorneå.....	7	35,2	16,0	15,6	13,5	18,9	0,8
Överkalix.....	8	39,5	18,7	10,8	12,7	15,6	2,7
Korpilombolo....	4	40,1	15,6	12,0	10,9	19,8	1,6
Tärendö.....	3	56,6	13,8	8,2	4,8	11,4	5,2
Pajala.....	5	42,1	15,2	10,1	14,0	15,6	3,0
Junosuando.....	2	55,1	13,4	6,9	8,7	12,8	3,1
Karesuando.....	1	21,8	3,4	24,1	6,9	39,1	4,6
Samtliga tätorter	37	34,3	18,8	12,6	12,7	17,9	3,7

Anm. Gruppen husligt arbete har uteslutits i denna tabell, enär yrkesbegreppet synes ha tolkats olika i de skilda kommunerna och en jämförelse därför blir missvisande.

Allmänna synpunkter

De sista 25 årens exceptionellt kraftiga tillväxt av befolkningen i Torne-dalen i förening med den ringa ökningen av utkomstmöjligheterna där har helt naturligt utgjort den främsta anledningen till det försämrade och i flera kommuner högst bekymmersamma arbetsmarknadsläge som uppstått. Därtill kommer att under nämnda tidsperiod den största ökningen i åldersgruppen 0—15 år inträffade i början av 1940-talet, varför således arbetsmarknaden under de närmaste åren kommer att tillföras ytterligare stora

ungdomskullar. Den redan stora tillgången på arbetskraft kommer sålunda att ytterligare öka under dessa år, även om totala antalet invånare icke skulle tilltaga. Förändringen i åldersfördelningen, som inträdde åren 1946—1950, då barnens andel av ökningen var betydligt mindre, kommer att avspegla sig på arbetsmarknaden först under 1960-talet och gäller endast de grupper, som då träder ut i förvärvslivet. Med de sysselsättningsmöjligheter, som nu finns i Tornedalen, måste man räkna med fortsatt utflyttning från området i avsevärd omfattning. Endast en kraftig ökning av antalet sysselsättningstillfällen kan motverka en sådan utveckling.

KAPITEL V

Malmer, mineralförekomster och jordarter

Allmän geologisk beskrivning

Berggrunden i Tornedalen består av urberg med undantag för högfjällsområdet i det nordligaste hörnet av Karesuando kommun (Pältsa—treriksröset—Kilpisjärvi). Sistnämnda område är uppbyggt av för fjällkedjan speciella bildningar av huvudsakligen kambrosilurisk ålder (kvartsit, metamorfa skiffrar, dolomit, grönstenar m. m.). Det finns emellertid ej någon anledning att här närmare behandla detta fjällområdes geologi, då några mineralförekomster av ekonomiskt intresse såvitt är känt icke förekommer där.

Urberget kan i övre Norrland uppdelas på två åldersgrupper, en äldre och en yngre. Båda grupperna består av såväl ursprungliga ytbildningar av vulkaniskt och sedimentärt ursprung (grönstens- och porfyrslavor, skiffrar, kvartsiter, dolomit och kalksten) som djupbergarter (granit, syenit och grönstenar) samt av gnejser.

Stora delar av berggrunden i Norrbottens lappmarker består av det äldre urberget. Inom detta ligger bl. a. de stora järnmalmsförekomsterna vid Kiruna och Gällivare. Järnmalmen förekommer vid dessa fyndigheter tillsammans med porfyrer, som vid Gällivare omvandlats till s. k. leptiter. Liknande bildningar finns i pajalaområdet, men malm förekommer där endast spårvis i sådant sammanhang.

I stora delar av Norrbottens län utanför lappmarkerna, men också delvis inom desamma, är berggrunden uppbyggd av det yngre urberget. Dit hör ytbergarter (skiffer, grönstenslavor och tuffiter, kvartsit, dolomit och konglomerat) i mellersta Karesuando, i Junosuando, vid Käymäjärvi och Kaunisvaara i Pajala kommun samt i mindre områden, som sträcker sig från Finland in i Karl Gustavs och Nedertorneå kommuner. Ännu större utbredning har den grå, hornbländeförande haparandagraniten och den röda, oftast utpräglad förklyftade linagraniten samt denna tillhörande gnejsbildningar. Det yngre urberget är genomsnittligt icke så rikt på ekonomiskt utvinnbara mineralförekomster som det äldre urberget. Till det yngre urberget hör emellertid järnmalmerna vid Kaunisvaara och Junosuando—Masugnsbyn. I gnejserna finns här och var mindre grafitförekomster. Dolomitisk kalksten förekommer likaledes i nämnda ytbergsartsstråk.

Jordarterna i Tornedalen härstammar från tiden under och efter sista nedisningen. Den vanligaste är moränen, som utgör skogens viktigaste underlag.

Ur landisens smältvattensälvar har avsatts rullstensåsar, grus- och sandfält. Dessa har sin största utbredning inom nordligaste delen av Tornedalen. Däremot förekommer de betydligt sparsammare närmare kusten, där de skulle varit ekonomiskt värdefullare än i norr för grustäkt och för grundvattenförsörjning. Inom det område, som ligger över högsta marina gränsen, dominerar moränmarkerna jämte myrarna helt. Under denna gräns har i svackor och dalgångar avsatts sedimentjordarter, huvudsakligen mo, mjåla och lättlera, vilka nu utgör underlaget för de viktigaste odlingsområdena i kustlandet och de nedre älvdalarna. På vissa höjder åter har moräntäcket omlagrats av havsvågorna till svallgrus och sand.

Med några ord skall även beröras myrarna. De täcker mer än en fjärdedel av Tornedalens yta. Ehuru de vidsträckta myrarna i Norrland kan sägas vara en potentiell bränslereserv, så utgör för närvarande tekniska svårigheter och de långa transportavstånden praktiska hinder för deras utvinande i större skala. Bränsletillgångarna får ej heller överskattas, då torvmäktigheten genomsnittligt torde snarare under- än överstiga två meter. Dessutom torde långt ifrån hela torvmängden vara lämplig som bränntorv.

Malmer och mineralanledningar

I samband med Sveriges geologiska undersöknings ännu ej slutförda kartering av Norrbottens läns berggrund har hela Tornedalen varit föremål för åtminstone översiktliga malmletningsarbeten. Någon egentlig inventering av de kända malm- och mineraltillgångarna har däremot ännu ej skett. Undersökningen har nämligen ansett, att en sådan bör påbörjas först sedan berggrundkartan med åtföljande beskrivning i huvudsak föreligger färdig. Detta är nu förhållandet beträffande länets urbergsdel. Vid de översiktliga malmletningsarbetena har vissa nya fynd och uppslag framkommit, medan en del tidigare kända eller antagna fyndigheter visat sig vara värdelösa. Den följande redogörelsen lämnas alltså med reservationen att den icke är ett resultat av någon detaljerad inventering.

Malmer

Inom södra och mellersta delarna av Tornedalen, d. v. s. Haparanda stad samt Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå, Överkalix och Korpilombolo kommuner, saknas praktiskt taget uppslag till malmfyndigheter. I alla händelser är de få kända malmanledningarna antingen alltför obetydliga, såsom Pahtavaara kopparanledning, eller alltför fattiga, såsom de straxt utanför Tornedalen belägna nickelanledningarna vid Påläng och Östra Skogs-träsket i Nederkalix kommun, för att ha någon betydelse ur exploaterings-synpunkt. Inom de norra delarna av Tornedalen — särskilt Pajala kommun

och området vid Masugnsbyn — är däremot framför allt järnmalmer mycket utbredda.

Järnmalmer

De två viktigaste järnmalmfälten finns dels kring Kaunisvaara norr om Pajala och dels vid Masugnsbyn. Sistnämnda fält ligger visserligen icke inom men så nära Tornedalen, att det kan få betydelse för tornedalsbefolkningen. Det har därför ansetts påkallat att här redovisa även detta fält.

Kaunisvaarafältet består av tre, åtminstone enligt de magnetiska dragen, delvis sammanhängande fyndigheter, nämligen Sahavaara i söder samt Tapulivuoma och Palotieva i norr. Malmerna upptäcktes år 1918. De är helt täckta av delvis mycket mäktiga jordlager eller av myrmarker. På grundval av de undersökningar, som hittills utförts, har beräknats att inom det 8,5 km långa stråket finns malm med en sammanlagd area av 110 000 m². Malmen består av magnetit (s. k. svartmalm) med icke obetydlig kishalt i form av svavelkis, magnetkis och ibland kopparkis. Kännedom om malmernas utbredning mot djupet är mycket ringa. En uppskattning att hälften av malmen skulle bestå av 60-procentig styckemalm och andra hälften av 40-procentig anrikningssmalm måste likaledes betecknas som mycket osäker, då man ej känner till huruvida och i vilken utsträckning ofyndigt berg finns inom den angivna arean.

Masugnsbyfältet består av Junosuando-, Vähävaara-, Välivaara-, Vuoma- och Isovaarafälten. Malmerna i dessa fem fält är bättre kända än kaunisvaaramalmerna, även om vissa av de där angivna osäkerhetsmomenten föreligger också här. Detta gäller särskilt malmernas djupgående och möjligheterna att erhålla ett tillfredsställande anrikningsutbyte. Den sydligaste delen eller Junosuandofältet är känd sedan år 1644 och sporadisk brytning har förekommit där intill slutet av förra seklet. År 1914 upptogs undersökningsarbeten, som leddes av fil. doktor B. Högbom. Den följande redogörelsen grundar sig helt på en av Högbom uppgjord sammanfattning av resultatet över hans undersökningar.

Junosuandofältet. Den största malmförekomsten ligger strax norr om Junosuando kyrkby. Den har en area av 23 000 m² samlad malm. Därjämte kan man räkna med omkring 20 000 m² anriknings- eller sovringsmalm. Malmen i detta fält är en rik svartmalm med en järnhalt av 57—66 %.

Vähävaara- och Välivaarafälten. Dessa fält är belägna i Junosuandofältets nordliga förlängning. De är mindre noggrant undersökta men torde huvudsakligen föra anrikningsgods. Arean är uppskattad till sammanlagt 10 000 m².

Vuomafältet. Fältet ligger i Välivaarafältets nordliga förlängning och utgöres av sammanhängande, relativt smal men lång malm. Arean har uppskattats till 1 200 m². Dessutom finns en mindre parallellmalm med en sannolik area av 400 m². Vuomamalmen har bedömts vara av mycket jämn kvalitet. Den är relativt svavelren och har hög fosforhalt. Järnhalten torde uppgå till omkring 55 %.

Isovaarafältet. Detta fält, som ligger strax väster om Vuomafältet, består av ett flertal smärre, mestadels tätt intill varandra liggande malmlinser. Den sammanlagda arean för linser med en yta icke understigande 200 m² har uppskattats till 2 000 m². De olika linserna visar något olika malmtyper. Huvudsakligen torde de dock utgöras av relativt fosfor- och svavelrena grönskarnsmalmer. Järnhalten torde vara 42—69 %.

Enligt de sålunda angivna beräkningarna skulle alltså sammanlagda arean av samlad malm inom Masugnsbyfältet uppgå till omkring 26 000 m² samt sovrings- eller anrikningssmalmen till omkring 30 000 m². För varje avsänkningsmeter torde

fältet kunna antagas ge tillhopa omkring 75 000 ton styckemalm och 100 000 ton anrikningsgods. Av anrikningsgodset torde kunna utvinnas 50 000 ton slig.

Förutom de ovan omnämnda två järnmalmsfälten finns inom Pajala en del mindre icke närmare undersökta förekomster av järnmalm (Juhonpieti, Pellivuoma, Marjarova och Käymäjärvi). En utbredd magnetisk indikation vid Junosuando kyrkby har vid närmare undersökning visat sig vara förorsakad av en fattig magnetitimpregnation. Arean har visserligen beräknats till 10 000 å 15 000 m², men hittills påvisbar järnhalt har endast varit omkring 20 %, varför förekomsten knappast kan betecknas som malm.

Beträffande järnmalmsfyndigheterna i Tornedalen må nämnas, att Sveriges geologiska undersökning uppgivit, att en inventering i syfte att upptaga brytning inom fyndigheterna där måste bli mycket omfattande. Det är nämligen icke blott nödvändigt att känna till varje enskild malms storlek och kvalitet, utan hänsyn måste också tagas till exploateringen av i första hand Kiruna- och Gällivarefälten samt till i andra hand ännu orörda malmtillgångar inom Norrbottens län i övrigt. Dessa är ofta mycket stora och rika, exempelvis fyndigheterna i Svappavaara och Mertainen. Med anledning härav har länsstyrelsen i underdånig skrivelse den 7 juni 1956 framlagt ett kostnadsförslag för en inventering av järnmalmsreserverna i Norrbottens län samt föreslagit att Kungl. Maj:t måtte, på det sätt som kunde befinnas lämpligt, bereda representanter för förslagsvis kommerskollegium, Sveriges geologiska undersökning, LKAB, länsstyrelsen och landstingets näringskommitté tillfälle att överlägga därom.

Kopparanledningar

I Tornedalen har kopparanledningar hittills påträffats endast vid Pahtavaara i Nedertorneå kommun samt vid Muotkamaa i Pajala kommun.

Pahtavaara. Denna fyndighet är som redan omnämnts helt obetydlig. Enligt uppgift skall provbrytningar ha företagits där under första världskriget. Malmen lär ha bestått av fattiga impregnationer och rikare men spridda klumpar av kopparkis. Praktiskt taget all malm uttogs vid de anspråkslösa försöksarbetena och någon fortsatt mineralisering inom angränsande områden har ej påträffats vid Geologiska undersökningens karterings- och blockletningsarbeten.

Muotkamaa. Vid blockletningar våren 1952 påträffades vid Muotkamaa en del block, som innehöll koppar och även en viss myckenhet guld. Intill Lombolajoki lokaliserades också en serie småhällar och rösberg med en fattig men relativt jämn malmmineralisering. Kopparhalten torde dock vara relativt låg. Sedan fyndigheten under namn av Muotkamaagruvan nr 5—20 inmutats för statens räkning, har en del elektriska mätningar utförts, vars resultat tydde på förekomst av ytterligare kopparanledningar.

I detta sammanhang kan omnämnas, att Kungl. Maj:t den 28 oktober 1955 på framställning av länsstyrelsen anbefallt arbetsmarknadsstyrelsen att till Sveriges geologiska undersökning utbetala visst belopp för en närmare undersökning av förekomsten av koppar i Muotkamaagruvan. Med anledning

därav har Geologiska undersökningen under vårvintern 1956 utfört fem diamanthorhål om en sammanlagd längd av 390 m vid Muotkamaa kopparanledning. Två av hålen borrades i området för den i dagen påträffade mineraliseringen, därvid genomtvarades två kisförande zoner av endast ringa tjocklek (maximalt 3 m). I intet fall visade mineraliseringen sig vara av brytvärd kvalitet. I övriga tre hål påträffades överhuvudtaget ej malmmineraliseringar. Den tidigare erhållna starkaste elektriska indikationen kunde emellertid förklaras av grafitiskiffer, som påträffades vid borrhningen. Sammanfattningsvis kan sägas att den i dagen funna mineraliseringen endast är lokalt och ytligt uppträdande, då den snabbt avtager mot djupet. De utförda undersökningarna visar att någon malmföring av ekonomisk betydelse ej förekommer inom »Muotkamaafyndigheten» och att ytterligare undersökningar ej är motiverade.

Särskilda mineralanledningar

Här skall endast beröras grafit- och kalkförekomster, som främst kan tänkas utnyttjbara.

Grafitfyndigheter

Grafitförekomster är kända på flera platser inom de vitt spridda skiffer- och gnejsområdena, särskilt väster om Vittangi. Inom Tornedalen är en relativt liten men ganska rik fyndighet vid Vehkovaara i Tärendö för närvarande under brytning. Årsbrytningen uppgår dock endast till ca 250 ton, motsvarande Norrbottens Järnverks behov.

Vid Meraslinkka nordväst om Junosuando och vid Ristimella söder om Huuki vid Muonio älv har Sveriges geologiska undersökning under senare år utfört mätningar och provtagningsarbeten. Fyndigheterna har visat sig vara relativt små och grafithalten låg, mindre än 35 %. En grafitanledning vid Raittajärvi i Övertorneå kommun har flera gånger varit föremål för Ortsbefolkningens intresse. Grafiten på denna plats består emellertid endast av smärre klumpar och körtlar utan ekonomiskt intresse.

Kalkförekomster

Förekomst av kalksten resp. dolomit är känd på ett flertal platser inom Tornedalen. Bortsett från Masugnsbyn — som emellertid ligger utanför Tornedalen — har regelrätt brytning icke upptagits på något ställe. Bränning av kalk till husbehov har dock förekommit på sina håll, t. ex. vid Käymäjärvi, och en del smärre undersökningsarbeten har också utförts. Emellertid är undersökningarna alltför otillräckliga för att tjäna som underlag för ett bedömande, om någon eller några av kalkstensförekomsterna är exploateringsbara.

Tekniskt användbara jordarter

Tegellera

Lerförekomsterna i nedre Tornedalen är under grundvattenytan utbildade som överst en svart eller mörkt gråblå svaveljärnhaltig lättlera med en genomsnittlig lerhalt om 15—20 %. Under lättleran ligger en nedåt allt glesare svartstrimmig mellanlera med lägre svavelhalt och med en genomsnittlig lerhalt om 25—30 %. Nära markytan har svavlet oxiderats och delvis tvättats bort. I torrskorpan är lättleran sålunda grå och ofta rostfläckig samt mellanleran rödbrun. I ytan ligger ej sällan ett halvmäktigt molager.

Leravlagringar av någon omfattning förekommer endast i de delar av Tornedalen, som ligger betydligt under högsta marina gränsen. Så stora förekomster, att de kan tänkas nyttjas för industriell tegeltillverkning, finns dock allenast i Nedertorneå och Karl Gustavs kommuner. Dessa större lerförekomster, som i allmänhet återfinns i svackor, består av ett övre lager lättlera och ett undre lager mellanlera. Lättlerans sammanlagda mäktighet kan uppgå till 5—6 meter och mellanlerans till över 2 meter. Det bör emellertid observeras, att lerlagren blir tunnare upp mot sluttningar och kullar. Då lättlerans övre del dessutom ofta är mohaltig och mager, bör lertäkt om möjligt förläggas så, att lättlerans undre delar samt mellanleran i första hand utnyttjas. På grund av det sistnämnda och med hänsyn till dräneringsmöjligheterna torde det vara säkrast att räkna med, att högst 2—2½ meter lermäktighet kan utnyttjas under utrymningen av matjord och eventuell ytlig mo.

Leran i Norrbottens län är endast användbar för tillverkning av vanligt murtegel. Den är däremot icke lämplig till tak- och rörtegel. Anledningen härtill är den låga lerhalten. Tornedalsleran torde t. o. m. genomsnittligt ha något lägre lerhalt än den lera, som användes exempelvis vid tegelbruken i Nederluleå. Den torde i själva verket nära gränsa intill vad som är acceptabelt för att en godtagbar murtegelkvalitet skall erhållas. Den höga svaveljärnhalten hos tornedalsleran medför även, att leran måste brännas vid relativt hög temperatur, för att svavlet skall rostas bort fullständigt. Kvalitetsnedsättande saltutslag på teglet riskeras annars. Man kommer då så nära sintringstemperaturen, att särskild omsorg måste nedläggas på, att bränningen sker vid rätt och jämn temperatur. Detta är emellertid icke omöjligt, vilket framgår av resultaten vid tegelbruk i andra delar av Norrbottens län, där lera användes med lika hög svavelhalt som tornedalsleran. En god produkt torde dock kräva rationell drift i ganska stor skala.

I huvudsak två områden med större lerförekomster kan urskiljas i nedre Tornedalen. Det ena är beläget mellan Haparanda stad och Nedre Vojakkala i Nedertorneå kommun. Det andra ligger mellan Lomkärrs station och Karungi i Karl Gustavs kommun. Mindre lerförekomster, vilka emellertid i många fall torde erbjuda dräneringssvårigheter, har konstaterats i närheten

av kustlandsvägen, nämligen norr om Vuono, söder om Nikkala, vid Ylikoski, väster om Harrioja och vid Säivis. En mindre lokal lerförekomst har också påträffats vid Seitamaa i Junosuando kommun. Denna lera består av en grå issjölera (lättilera) och är alltså av en annan typ än den ovan beskrivna leran i nedre Tornedalen.

Grusförekomster

Såsom redan inledningsvis nämnts kan grusförekomsterna i Tornedalen med hänsyn till ursprung och uppträdande indelas i två kategorier, nämligen svallgrus och isälvsgrus.

Svallgrusförekomster

Svallgrusförekomsterna är vanligast närmast kusten, där de är spridda på och invid höjdsträckningar (i regel är det mesta gruset samlat på den sida av höjden, som legat i lä för bränningarna d. v. s. i Tornedalen på nordsluttningen), vilka en gång i tiden legat som öar i utsatt läge i havsbandet. Förekomsterna är i allmänhet ganska snävt begränsade och har i regel högst ett par meters mäktighet. I intet fall kan de mäta sig med en ordentlig isälvsavlagring. Endast två förekomster torde ha en sådan storlek och ett sådant läge, att de kan tänkas utgöra råvarubas för en cementvaruindustri, nämligen nordsluttningen av höjdsträckningen Kallioistenmaa i Karl Gustavs kommun samt den ovanligt stora och mäktiga sand- och svallgrusförekomsten på nordvästsluttningen av berget Annivaara i Hietaniemi kommun. Längre inåt land i Hietaniemi kommun och i södra delarna av Övertorneå och Överkalix kommuner är svallgrusförekomster ej fullt så vanliga och ej heller så stora. De kan dock få lokal betydelse. I norra delarna av sistnämnda båda kommuner och i södra delen av Korpilombolo kommun förekommer svallgruset blott sporadiskt. Förekomsterna torde endast undantagsvis nå en sådan mäktighet, att de kan utnyttjas för lokalt behov, såsom exempelvis skett på toppen av Kelkkavaara vid Jarhois. Längre inåt land förekommer icke svallgrus i egentlig mening. Om alltså svallgruset mera sällan förekommer i sådan mäktighet, att det kan tjäna industriella ändamål, får man dock ej förbise, att svallgruset särskilt inom kustzonen spelar en betydande roll för vägunderhållet.

Isälvsgrusförekomster

Isälvsgrusförekomsterna är ofta av större storleksordning både på djup och bredd samt har en lämpligare sammansättning än svallgrusförekomsterna. Tyvärr är de förekomster, vilka kan tjäna som bas för cementvaruindustri, fåtaliga i Tornedalen. De bästa finns i Överkalix. De flesta är dessutom ej undersökta i detalj. Undantag vad gäller mäktigheten utgör de nordligaste delarna av Tornedalen, främst norra delarna av Junosuando och Pajala kommuner, trakten Masugnsbyn—Vittangi samt Karesuando kom-

mun, där grusförekomsterna delvis är mycket betydande. Innan en eventuell cementindustri planeras vid någon av förekomsterna, är emellertid en närmare utredning av råvarufrågan nödvändig.

Mindre isälvsgrusförekomster, som kan få lokal betydelse, är vanliga. De utnyttjas för övrigt på en del håll för cementindustri i mindre skala, till väggrus m. m. Särskilt talrika synes dessa småförekomster vara i korpi-lombolotrakten.

Slutligen skall i detta sammanhang nämnas, att Kungl. Maj:t på framställning av länsstyrelsen i juni 1955 anbefallt arbetsmarknadsstyrelsen att ställa medel till Sveriges geologiska undersöknings förfogande för en utredning angående mängd och beskaffenhet av råvaror för betongindustri och tegeltillverkning inom Tornedalen. Denna utredning påbörjades efter sommaren 1955. På begäran av kommuner och enskilda har länsstyrelsen vidare i ett antal fall inhämtat Sveriges geologiska undersöknings utlåtande rörande vissa lokala ler- eller grusförekomster.

KAPITEL VI

Samfärdseln

Vägnätets och järnvägarnas tillkomst

Det har ansetts befogat, att som inledning till detta kapitel lämna en redogörelse för vägnätets och järnvägarnas tillkomst.

Bortsett från kustlandsvägen är vägnätet i Tornedalen av tämligen sent datum. Icke förrän på 1780-talet sattes sålunda landsvägen mellan Torneå och Övertorneå på västra sidan av Torne älv i stånd. I övrigt fanns sommartid i stort sett endast gång- och ridstigar. Detta tillstånd varade en bra bit in på 1800-talet. Det folkrika Överkalix fick sålunda först någon gång in på 1850-talet sin första vägförbindelse med kusten, för övrigt den första väg i Norrbottens län, som kom att åtnjuta statsanslag.

De svåra missväxtåren under 1850- och 1860-talen aktualiserade frågan om att bygga landsvägar mot inlandet. En bidragande orsak till att stora vägbyggen då igångsattes, var att arbetsförtjänster därigenom skulle beredas den nödlidande befolkningen. Däremot synes det expanderande skogsbruket endast haft ringa del i den avsevärda utvidgningen av landsvägsnätet vid denna tid. Under nämnda två decennier tillkom bl. a. vägarna Överkalix—Skröven—Hakkas—Gällivare samt Övertorneå—Suokolo—Ohtanajärvi—Pajala. Något senare förlängdes sistnämnda väg till Junosuando. Under de därpå följande årtiondena byggdes vägar i ganska ringa omfattning. Emellertid kan man notera att under denna period Junosuando-vägen förlängdes till Vittangi, varigenom Torne lappmark fick sin första landsvägsförbindelse. Från Korpilombolo byggdes vidare en väg till Tärendö, då en av länets största byar. Omnämnas bör slutligen att Övertorneå fick förbindelse med Svanstein.

1890-talets första år kan sägas utgöra en milstolpe i vägförbindelsernas utveckling. Dittills hade vägnätet visat en avgjord överensstämmelse med äldre tiders kommunikationssystem. Landsvägarna följde sålunda huvudsakligen älvdalarna samt de gamla vintervägarna. Tvärförbindelser mellan älvdalarna var däremot relativt sällsynta. Särskilt var det på myrar rika området mellan de nedre delarna av Kalix och Torne älvdalar sparsamt försedda med landsvägar. Undantag utgjorde Korpilombolo kommun och södra delen av Pajala kommun, som var relativt väl tillgodosedda. Genom de ändrade grunder för våghållningsbesvärets fullgörande, vilka infördes genom 1891 års väglag och 1905 års revision av lagen och som närmast föranleddes av skogsavverkningarnas våldsamma ökning, skapades möjligheter för en fortsatt utbyggnad av vägnätet. Utbyggnaden kom fram till 1920-talet att starkt präglas av järnvägarnas tillkomst. Järnvägarna lades nämligen i stor utsträckning så, att de blott på ett fåtal ställen kom i kontakt med de existerande landsvägarna. Man nödgades därför skapa nya landsvägsförbindelser fram till järnvägarna. Som exempel på järnvägarnas betydelse för trafikens inriktning kan omnämnas att den starka trafik, som från övre Tornedalen, främst

Pajala och Korpilombolo, gick söderut mot Överkalix, vid Gällivarebanans tillkomst nästan helt överflyttades på Gällivare. Förlängningen av malmbanan till Kiruna och Riksgränsen fick, som redan framhållits i Kap. I, en avgörande betydelse för Torne lappmark. Tidigare hade trafiken från lappmarken gått mot nedre Tornedalen och mot Norge och delvis även mot Gällivare. Trafiken på Norge upphörde nu nästan helt och minskade avsevärt beträffande de andra riktningarna. Förnödenheter kunde nämligen nu lättare erhållas i det snabbt växande Kiruna, där också traktens produkter fick god avsättning. Den tidigare vintervägen från Karesuando över Soppero till Jukkasjärvi förlängdes till Kiruna och började trafikeras i en helt annan omfattning än tidigare. Till denna anslöts flera vintervägar i både Sverige och Finland. Flera av dem ersattes efter hand med landsvägar. Landsvägen Vittangi—Karesuando blev sålunda färdig 1914, sedan staten trätt emellan och hjälpt Karesuando socken med hela vägbyggnadskostnaden. Emellertid tillkom under denna tid också åtskilliga landsvägar utan något direkt samband med järnvägarna. På ett ganska tidigt stadium byggdes en väg från Björkfors till Karungi. Kontakten mellan Kalix och Torne älvdalar kom att ytterligare underlättas, då en landsväg mellan Överkalix och Övertorneå blev färdigställd. Tidigare vägar inom Pajala och angränsande socknar sammanfogades genom att vägen Korpilombolo—Överkalix färdigställdes, genom att vägen Korpilombolo—Tärendö förlängdes till Anttis och genom att vägen Övertorneå—Svanstein fortsattes längs Torne älv till Kengis.

Årtalet 1920 kan betecknas som en annan viktig milstolpe i det allmänna vägnätets utveckling. Den förhållandevis snabba utbyggnaden av vägarna under tiden efter detta år betingades av bilismens genombrott. Utvecklingen påskyndades även av den stora arbetslösheten på 1920- och 1930-talen. Vägbyggen ansågs vara lämpliga nödhjulsarbeten. Vägpolitiken har efter 1920 bestämts av olika målsättningar. En har gått ut på att knyta samman vägnätet genom nya tvärförbindelser mellan älvdalarna. En annan har varit strävan att skapa utfartsvägar från större och mindre bebyggelseområden. En tredje riktlinje slutligen har bestått i en önskan att tillgodose skogsintressena.

Denna återblick skulle vara alltför ofullständig om man ej omnämnde att det under de senaste årtiondena med statsbidrag har byggts åtskilliga skogsvägar och s. k. odlingsvägar. För renskötselns underlättande och till turismens fromma har vidare inom fjällområdena anlagts en del rödade stigar samt broar.

Det är redan nämnt att byggandet av järnvägar i Norrbottens län påbörjades under senare delen av 1800-talet. År 1894 blev sålunda norra stambanan färdig till Boden. Beslut om stambanans förlängning till Ytternormjärv fattades år 1897 och år 1904 bestämdes att den skulle dragas fram till Lappträsk. Vid 1911 års riksdag beslöts att stambanan skulle byggas vidare till Karungi med en sidolinje upp genom Tornedalen till Matarengi (Övertorneå). År 1913 nådde järnvägen Karungi. Efter en del stridigheter mellan civila och militära myndigheter fastställde 1914 års riksdag den nuvarande sträckningen mellan Karungi och Haparanda. Bandelen Karungi—Övertorneå fullbordades år 1914 och sträckan Karungi—Haparanda under år 1918. Linjen Haparanda—finska gränsen slutligen blev färdig år 1919.

Starka önskemål framfördes ganska snart, att järnvägen skulle byggas vidare från Övertorneå upp till Pajala. Medel anvisades också år 1921 till en undersökning av förutsättningarna för en sådan förlängning. Med hänvisning till undersökningens resultat motsatte sig emellertid järnvägsstyrelsen projektet och förordade i stället en av staten bekostad billinje, som skulle drivas i samtrafik med

järnvägen. Frågan avgjordes vid 1929 års riksdag till förmån för billinjen, dock först efter gemensam votering. Billinjen öppnades för trafik den 1 juli 1931.

I detta sammanhang må även erinras om att, sedan malmbanan år 1902 färdigställdes fram till riksgränsen, frågan om en utvidgning av järnvägsnätet med anslutning till denna bana vid olika tillfällen diskuterats. Vid 1917 års riksdag hemställdes sålunda motionsvägen, att medel måtte anslås för att undersöka förutsättningarna för en järnväg genom Kalix och Torne älvdalar från Nederkalix eller möjligen från Övertorneå förbi Svappavaara m. fl. malmfält till Kiruna eller annan lämplig punkt på malmbanan. Man räknade med att malmen från malmfälten längs en sådan järnvägslinje lämpligen borde utskeppas över Kalix. Förslaget föll emellertid i båda kamrarna.

Nuvarande trafik- och transportförhållanden m. m.

Vägnätet

De allmänna vägarna i Tornedalen har en längd av omkring 1 880 km. Väglängden i meter/km² är i Tornedalen 93, i länet 77 och i riket 220. Räknad i meter/inv blir väglängden i Tornedalen 40, i länet 31 och i riket 13.

De enskilda vägarna inom utredningsområdet har ett relativt ringa omfång. Bortsett från utfartsvägar och liknande av en mindre längd än 3 km, utgör de sammanlagt endast 160 km. Enligt samma beräkningsmetod finns inom området omkring 150 km skogsvägar.

Endast ett ringa antal invånare i Tornedalen saknar numera vägförbindelse. Däremot har åtskilliga byar, däribland också ett par större, otillfredsställande förbindelser på grund av att det saknas anslutningsvägar, varigenom transportvägarna i vissa fall onödigt förlänges. Inom Tornedalen finns sålunda vägar, som slutar »stunt» vid en bebyggelse. Ett typiskt exempel på en sådan situation utgör Parkalompolo by i Pajala kommun med 300 invånare. En vägförbindelse från Parkalompolo till Kitkiöjärvi — omkring 17 km — skulle förkorta vägen till kyrkbyn Muodoslompolo med omkring 170 km. Vägens tillkomst skulle vidare öka framkomstmöjligheterna till de stora flottlederna och underlätta omflyttning av sådan arbetskraft, som tillfälligt frigöres i Parkalompolo. Anledningen till att sådana »stoppsträckor» i förbindelserna icke avhjälpas är i flera fall militära skäl.

Det föreligger sålunda ett betydande behov av nya vägar i Tornedalen. Allvarigare är emellertid de befintliga vägarnas beskaffenhet och utförande. Endast de större vägarna i Tornedalen är sålunda tillåtna för högre axeltryck än 6 ton. På många vägar finns dessutom broar med låg bärighet, vilket innebär en begränsning av de redan i och för sig kläna vägarnas fulla utnyttjande. Under tjällossningsperioderna och vid långvariga regn är vägarna särskilt svaga och avstänges då i stor utsträckning för lastbilstrafik. Många vägar i Tornedalen är vidare för smala för att tillfredsställa nutida anspråk. Mötesplatsernas längd och bredd är icke sällan otillräckliga. Nu påtalade brister har på senare år blivit alltmer accentuerade genom de betydligt ökade virkestransporterna på landsväg.

Huvudtrafiklederna i Tornedalen går i stort sett i riktning från inlandet mot kusten. Längst i öster går länsväg 400 från Karesuando via Pajala och Övertorneå till Haparanda, d. v. s. inom den del av Tornedalen, där trafiken främst är inriktad mot järnvägen i Övertorneå, Haparanda stad och Haparandahamn samt Karlsborgsverken. Trafiken till Karlsborg följer dock i allmänhet icke länsväg 400 fram till Haparanda utan viker av i Hedenäset på länsvägarna 787 och 720 över Lappträsk och Björkfors. Dessa vägar blir på grund därav trafikerade med mycket tunga fordon.

Till länsväg 400 ansluter flera viktiga genomgående vägar, t. ex. länsvägarna 393 Övertorneå—Korpilombolo—Tärendö—Anttis och 395 Pajala—Junosuando—Vittangi.

Tornedalsområdets västra del genomkorsas av den för hela länet mycket betydelsefulla länsvägen 386 Töre—Morjärv—Heden—Lansjärv—Gällivare. Till denna an knyter i Heden tvärförbindelsen, länsväg 391, Överkalix—Övertorneå samt till denna i sin tur länsväg 392, Nybyn—Korpilombolo—Pajala, som tjänstgör såsom förbindelseled mot länets centrum för såväl Korpilombolo och Tärendö som Pajala kommuner.

Den nordligaste delen av Tornedalen, d. v. s. i huvudsak Karesuando kommun, har sina viktigaste förbindelser med Kiruna, varför länsväg 343 på delen från Svappavara över Vittangi till Karesuando är detta områdes mest betydelsefulla led.

Mellan det till övervägande del i riktning nordväst—sydost gående huvudvägssystemet längs älvdalarna finns ett antal tvärvägar. Närmast kusten går riksväg 13 mellan Kalix och Haparanda. Bland de övriga kan nämnas länsväg 356 mellan Morjärv och Karungi, den nyss nämnda länsväg 391 mellan Överkalix och Övertorneå och länsväg 394 mellan Gällivarevägen vid Leipojärvi över Dokkas till Tärendö.

Trafiken på vägarna inom området framgår bäst av den maskinella trafikräkning, som utfördes år 1953. Med ledning av de därvid erhållna siffrorna har medeltrafiken per dygn under sommaren beräknats. Dessa siffror utgör utgångspunkt för bedömningen av den framtida trafiken.

I tabell 26 har angivits medeltrafiken under sommardygnet år 1953 för vissa av de viktigaste vägarna i några avsnitt. Motsvarande trafik år 1975 har uppskattats bli 4,6 å 4,8 gånger större än 1953 års.

Av särskild betydelse för gränskommunerna är givetvis förbindelserna med Finland. För närvarande finns det fyra allmänna sådana förbindelser. Den viktigaste är landsvägsbron mellan Haparanda och Torneå på riksväg 13, som hittills förutom cyklister och fotgängare maximalt har trafikerats av omkring 6 000 fordon per dygn. De andra tre består av landsvägsfärjor, en vid Övertorneå på länsväg 402, en vid Pello i anslutning till länsväg 401 (omhänderhas av finska vägväsendet) och en vid Karesuando som fortsättning på länsväg 343. Den förstnämnda färjan har en bärighet av 30 ton och de båda andra vardera av 15 ton. Trafiken på varje färja har maxi-

Tabell 26. Medeltrafiken per dygn under sommaren 1953

Vägnr	Räkningsplats	Fordon/dygn
13	öster om Kalix	675
13	väster om Haparanda	600
343	söder om Karesuando	80
386	norr om Hedensbyn	270
391	öster om Nybyn	130
392	söder om Korpilombolo	130
392	söder om Pajala	100
393	söder om Korpilombolo	150
393	söder om Tärendö	70
395	väster om Pajala	200
395	väster om Junosuando	80
400	norr om Haparanda	400
400	norr om Övertorneå	350
400	söder om Pajala	170
400	söder om Karesuando	50

malt uppgått till cirka 200 fordon per dygn. Dessutom finns en allmän vinterväg över Muonio älv vid Muonio i Pajala kommun samt mellan svenska och finska Kolari en enskild vinterväg, som plogas av Pajala kommun. I detta sammanhang bör omnämnas, att förutsättningarna för en broförbindelse över Torne älv vid Pello under hand diskuterats.

Om de viktigaste vägarnas beskaffenhet och om planerade ombyggnads- och förbättringsarbeten av större betydelse årsskiftet 1957/58 är följande att säga.

Riksväg 13. Riksvägen går till en längd av 25 km genom utredningsområdet. Därav ligger 2 km inom Haparanda stad. Vägen är av relativt god standard med undantag för sträckorna Säivis—Harrioja och Salmis—Haparanda samt delen inom Haparanda stad. Riksvägen är tillåten för trafik med 7 tons axeltryck och 10 tons boggietryck. Förbindelsen mellan Haparanda och Torneå är dock tillåten endast för 6 tons axeltryck. De ur standardsynpunkt mindre tillfredsställande delarna planeras att omläggas. Endast vägporten invid Haparanda och delen genom staden fram till riksgränsen har dock kunnat inrymmas i nu upprättad flerårsplan. Sträckan Salmis—Haparanda har hösten 1957 igångsatts såsom beredskapsarbete.

Länsväg 400. Vägen är 375 km lång och är, helt naturligt med hänsyn till sin avsevärda längd, av skiftande klass. Delen Haparanda—Pajala är tillåten för ett högsta axeltryck av 7 ton, medan för sträckan norr därom gäller ett högsta axeltryck av 6 ton samt vissa ytterligare inskränkningar för broarna över Kaunisjoki och Luongasjoki. Vissa kortare sträckor har omlagts under senare tid och därigenom fått en tillfredsställande bärighet under hela året samt en tillräcklig bredd. Å övriga sträckor uppträder betydande nedsättningar i bärigheten i samband med tjällossningen samt vid långvariga nederbördsperioder. Vägbredden är även på stora sträckor alltför liten, speciellt med hänsyn till att alla transporter norr om Övertorneå måste ske på landsväg. För närvarande pågår inga arbeten med ordinarie vägbyggnadsmedel på länsväg 400. I form av beredskapsarbeten omlägges emellertid sträckan Haparanda—Kukkola samt vissa sträckor mellan Svanstein och Pello. I länsstyrelsens förslag till flerårsplan har upptagits ombyggnad av sträckan Kukkola—Karungi. Sedan denna jämte nyssnämnda beredskapsarbeten avslutats erhålles en belagd väg på hela sträckan mellan Haparanda

och Karungi. I övrigt har i flerårsplanerna endast upptagits ombyggnad av de svaga broarna norr om Pajala. Omläggningsarbeten har dessutom projekterats vid Övertorneå, Svanstein och Pello, söder om Pajala samt av infartsvägarna till Pajala.

Länsväg 386. Denna väg har inom utredningsområdet en i stort sett tillfredsställande standard ifråga om plan, profil och vägbredd. Vägen är tillåten för ett högsta axeltryck av 7 ton. Ombyggnadsarbeten på sträckan från Morjärv och upp förbi Råktfors har utförts såsom beredskapsarbeten och dylika arbeten pågår för närvarande på sträckan norr om Råktfors upp till Hedensbyn. I övrigt planeras ej några arbeten å denna väg, i varje fall icke inom utredningsområdet.

Länsvägarna 787, 720 och 721. Förbindelsen på dessa vägar från Hedenäset till Sävis och Kalix är ur bärighetssynpunkt mindre tillfredsställande. Under senare år har visserligen vägen Björkfors—Lappträsk ombyggt, men sträckan norr om Lappträsk är synnerligen tjälkänslig. Vägen är tillåten för 7 tons axeltryck men måste avlysas för trafik med lastbilar under tjällossningen.

Länsväg 391. För denna väg gäller för närvarande ett högsta tillåtet axeltryck om 6 ton på grund av ett flertal svaga broar. Dessa broar kommer under de närmaste åren att ombyggas eller förstärkas. Vägen i sin helhet är dock såväl smal som krokig. Den har emellertid ej någon större trafikintensitet.

Länsväg 392. Under de senaste åren har nybyggnad utförts på sträckan mellan Stråkan och Rödupp. Därigenom har trafiken befriats från den olägenhet, som färjförbindelsen vid Rödupp utgjort. Vägen är tillåten för 7 tons axeltryck. Bärigheten är dock mycket inskränkt under tjällossningen, speciellt å sträckan mellan Rödupp och Jokk. Broarna över Limingoån och Finnijokk är upptagna för omläggning i gällande flerårsplan. Sträckan från Teurajärvi till Korpilombolo, där planläget är mycket dåligt, avses att omläggas såsom ett beredskapsarbete. Å sträckan från Korpilombolo till Pajala finns ett flertal svaga myrsträckor och dessutom åtskilliga trafikfarliga backkrön.

Länsväg 393. Vägen, som har sträckningen Övertorneå—Korpilombolo—Tärendö—Anttis, är tillåten för 7 tons axeltryck. Liksom övriga icke ombyggda vägar utgör vägbredden endast mellan 4,5 och 5,5 meter. Särskilda mötesplatser finns ej. Vägen har en jämförelsevis god plansträckning men på sträckan Övertorneå—Korpilombolo finns ett flertal mycket farliga backkrön. Sträckan från Korpilombolo mot Tärendö är svag och tål icke tung trafik. Mindre förbättringsarbeten i syfte att avlägsna något backkrön har utförts under senare år. Inga omläggningar är upptagna i gällande flerårsplan och har ej heller i övrigt projekterats.

Länsväg 395. Denna väg, d. v. s. Vittangi—Pajala, är tillåten för 7 tons axeltryck. Den har en bredd varierande mellan 4,5 och 5 meter och saknar särskilt utbyggda mötesplatser. Bärigheten är dålig vid tjällossning och vid kraftigare nederbörd. Vissa sträckor över myrar har bristfällig bärighet även sommartid. En del förstärkningsarbeten av myrsträckorna har utförts på sista tiden. En mindre omläggning omedelbart öster om Masugnsbyn kommer att utföras såsom beredskapsarbete under år 1958. I flerårsplanerna har ej kunnat upptagas annat arbete än omläggning av genomfartsvägen i Pajala. Projekteringsarbete för omläggning av en delsträcka i Junosuando har dock pågått under de senaste åren.

Länsväg 343. Trafiken på denna väg — delen Vittangi—Karesuando — hindras av de båda färjorna vid Vittangi och Nedre Soppero. Vägen är tillåten för 6 tons axeltryck. Vägbredden varierar mellan 3,5 och 4,5 meter. Mötesplatser finns. Åtskilliga myrsträckor är mycket svaga. Några åtgärder för omläggning eller förstärkning av själva vägsträckorna har ej vidtagits. Däremot avses de inom Kiruna stad belägna färjorna att ersättas med broar.

Bland de företag av större betydelse, som utöver vad redan omnämnts upptagits i länsstyrelsens år 1957 avgivna förslag till ny flerårsplan, må omnämnas:

färjled från Reväsaari till Seskarö för att underlätta förbindelsen med ön och förbättra transporterna av råvaror till och industriprodukter från seskarösågen; ny väg söder om Armasjärvi, varigenom den nuvarande färjleden över sjön kan indragas;

ny väg från Orjasjärvi till Övertorneå;

ny färjled över Muonio gränsälv från Vassikkaniemi till finska Muonio;

väg på västra sidan av Kalixälven från Jokk till gårdarna i Hoppet vid Korpilombolo kommungräns;

ny väg från Salmi till Limingoån vid Kalix älv, avsedd att ersätta nuvarande enskilda väg, som är mycket bristfällig;

väg runt Suaningjärvi i Korpilombolo kommun; och

ny bro över Torne älv vid Junosuando på vägen Junosuando—Parkalompolo.

Av denna redogörelse framgår att vägnätets beskaffenhet i Tornedalen är otillfredsställande. Detta ger sig främst tillkänna under vår och höst samt vid långvariga regn. Hela det genomgående vägnätet är därför i behov av snar ombyggnad och förstärkning. Att så är förhållandet accentueras ytterligare av den ständigt ökande bilismen samt den allt mer tilltagande tyngre trafiken, som bl. a. beror på den fortlöpande övergången från flottning till landsvägsburna timmertransporter.

Vid en turordning av de mest nödvändiga vägarbetena bör främst de viktigare broarna förstärkas, så att i varje fall under vintern en högre belastning genomgående kan tillåtas på de vägar, som har särskild betydelse för skogstransporterna. Därefter bör de vägar ombyggas, som nu under förfallstider och kraftig nederbörd är värst utsatta.

Ett genomförande av de flerårsplaner, som länsstyrelsen upprättat under år 1957, torde icke nämnvärt upphjälpa vägsituationen i Tornedalen. På grund av den knappa medelstildelningen har länsstyrelsen nämligen nödgats till ytterlighet begränsa planerna.

Under årens lopp har flera vägföretag i Tornedalen med anledning av sysselsättningssvårigheterna där kommit att utföras såsom beredskapsarbeten utöver flerårsplanernas ram. Ehuru man sannolikt kan räkna med åtskilliga sådana vägarbeten även i fortsättningen, torde de dock ej få den omfattning att vägnätet i Tornedalen därigenom bringas i ett godtagbart skick.

Då ett vägnät av tillfredsställande standard måste anses utgöra en av de främsta förutsättningarna för att kunna åstadkomma ett bättre försörjningsläge i Tornedalen, har länsstyrelsen föranstaltat om en undersökning rörande det allmänna vägnätets förstärkning på basis av behovet av skogsbilvägar och virkestransporter. Denna undersökning sker delvis i anslutning till den utredning, som skogsbrukets transportutredning utför.

Av intresse i förevarande sammanhang torde vara omfattningen av de vägarbeten — både ordinarie sådana och beredskapsarbeten — som under

senare år utförts i Tornedalen. I följande sammanställning har därför upptagits de belopp, som utgått för väg- och brobyggnader under 5-årsperioden 1953—1957.

Tabell 27. Vägbyggnadsutgifter m. m. i Tornedalen åren 1953—1957

Byggnadens art	1953	1954	1955	1956	1957	Summa
Riksvägar.....	—	—	—	—	—	—
Länsvägar.....	3 878 000	334 000	2 225 000	1 523 000	8 009 000	15 969 000
Ödebygdevägar.....	—	645 000	—	—	—	645 000
Storbroar.....	—	—	2 366 000	—	—	2 366 000
Summa	3 878 000	979 000	4 591 000	1 523 000	8 009 000	18 980 000

Som synes har under 5-årsperioden byggts vägar och broar i Tornedalen för närmare 19 miljoner kronor. Därav utgjorde omkring 10,7 miljoner beredskapsarbeten och liknande.

Den 1 januari 1958 hade vägförvaltningen 20 tjänstemän och 184 vägarbetare fast anställda med placering i Tornedalen.

Slutligen skall i detta avsnitt något beröras kostnaderna för vägbyggande i Tornedalen.

De klimatiska och geologiska förutsättningarna för vägbyggande i Tornedalen skiljer sig icke nämnvärt från de för länet i övrigt föreliggande. Vissa speciella förhållanden beträffande Tornedalen kan dock framhållas.

Genom att högsta marina gränsen i området går förhållandevis långt in i landet — ungefär till Kaalamaa efter Muonio älv och till Lovikka efter Torne älv — kommer avsevärda vägsträckor att ligga på tjälkänsliga sedimentjordarter. Detta innebär, att man i Tornedalen måste räkna med större totala investeringar för att få vägarna bäriga även under tjällossningsperioderna. Kostnaderna för isolerings- och bärlagermaterial åter beror främst av transportlängden. Eftersom lämpliga grustäkter förekommer sparsamt i Tornedalen, blir transportavstånden ofta stora och transporterna därmed kostnadskrävande.

Eftersom arbetslösheten är störst under vintern, har beredskapsarbetena så gott som undantagslöst fått påbörjas och utföras under vintermånaderna eller i varje fall sedan marken frusit. Detta inverkar givetvis fördyrande i jämförelse med sådana arbeten, som kan drivas enbart under barmarkstid. Det är dock icke möjligt att angiva storleken av merkostnaden.

De vägbyggnader, som utföres med ordinarie väganslag, sker nästan helt i vägförvaltningens egen regi. Anbud infordras dock för planeringsarbeten, för schaktning och lastning av sidotagsmassor och bärlagermaterial samt för transporter därav. Det har därvid kunnat konstateras, att antalet anbudsgivare är något lägre för arbeten i Tornedalen än för sådana inom de sydligare delarna av länet.

Järnvägar och järnvägstrafiken

Som tidigare omnämnts går norra stambanan genom Tornedalen från Norderkalix kommuns östra gräns till Karungi eller en sträcka på omkring 30 km. Från Karungi har anslutningslinjer dragits norrut till Övertorneå och söderut till Haparanda och vidare till finska gränsen. Dessa linjer har en sammanlagd längd av 73 km. I Övertorneå är till järnvägen ansluten den 116 km långa automobilinjen till Pajala. Billinjen, som trafikeras av bussar och lastbilar, skiljer sig från övriga av Statens järnvägar drivna billinjer på så sätt, att den i alla avseenden är att betrakta som en integrerande del av statsbanenätet. Sålunda är exempelvis järnvägstrafikstadgan och taxebestämmelserna för järnvägstrafik tillämpliga på denna billinje. Likaledes får direkt fraktberäkning med genomräknad frakt äga rum. Denna billinje hör därför sakligt hemma under avsnittet om järnvägarna. Genom att Statens järnvägar har tillstånd till godsbefordran i beställningstrafik med ett antal lastbilar har järnvägen även vissa möjligheter att tillgodose trafikanternas behov av landsvägstransporter i direkt anslutning till befordran på billinjen. Tärendö, Junosuando, Kolari, Muodoslompola, Karesuando m. fl. orter kan sålunda betjänas med direkta transporter på landsväg i anslutning till järnvägsbefordran via Övertorneå.

I järnvägsorganisatoriskt avseende sorterar Tornedalen under tjugonde trafiksektionen av Statens järnvägars femte distrikt. Den omedelbara ledningen av trafiken på billinjen handhas av stationsföreståndaren i Övertorneå.

Vid järnvägslinjerna finns sammanlagt 13 trafikplatser. Av dessa har endast Haparanda och Övertorneå större kapacitet ifråga om sidospår, lastkajer och magasin. På grund av de svenska och finska järnvägarnas olika spårvidd finns i Haparanda en särskild omlastningsbrygga samt en bockkran med 20 tons lastförmåga. I detta sammanhang må omnämnas att enligt överenskommelse gods till Finland omlastas i Tornio, medan gods från Finland omlastas i Haparanda. — Vid billinjen finns 11 trafikplatser. Med undantag för trafikplatsen i Pajala, som förestås av en tjänsteman, mottages och förvaras ankommande och avgående gods av särskilda platsombud. Billinjens huvudgarage är förlagt till Övertorneå, där det också finns en motorverkstad med 13 anställda för det löpande underhållet. Även i Pajala finns ett garage, dock utan verkstad.

Tre reselägenheter om dagen finns i vardera riktningen Pajala-Haparanda, varav två har förbindelse med snälltågen söder om Boden. Den tredje har förbindelse endast med Boden och Luleå. Mellan Övertorneå och Boden samt mellan Haparanda och Boden går fyra personförande tåg dagligen i vardera riktningen. Sön- och helgdagar finns dock endast 3 förbindelser mellan Övertorneå och Boden. För närvarande går ett godståg vardagar i båda riktningar mellan Övertorneå och Haparanda. Dessa har i Karungi anslutning till ett av de två godstågpar, som vardagar går mellan Haparanda och Boden.

Högsta tillåtna hastigheten är på sträckan Vitvattnet—Karungi—Haparanda 80 km/tim för loktåg och 100 km/tim för rälsbuss. På sträckan Ka-

rungi—Övertorneå är hastigheten begränsad till 60 respektive 80 km/tim. Högsta tillåtna axeltryck är på den förstnämnda sträckan 18 ton och på den andra 20 ton.

För Tornedalen gäller speciella taxebestämmelser, den s. k. tornedals-taxan. Denna innebär vissa nedsättningar i biljettavgifter och fraktsatser för den lokala trafiken på järnvägslinjen Haparanda—Övertorneå och bil-linjen Övertorneå—Pajala samt beträffande persontrafik även på järnvägs-sträckan Karungi—Lappträsk. Priset för en färdbiljett är sålunda i genom-snitt 25 % lägre än enligt den allmänna taxan. Vad styckegodstrafiken beträffar gäller numera ordinarie taxa. Beträffande vagnslastgods är en generell jämförelse svår att göra, då fraktavgifterna är beroende av såväl varuslaget (som i allmänna taxan indelas i icke mindre än 16 grupper) som vikten. Som exempel kan nämnas att för en vagnslast mjöl (enligt taxan tillhörande grupp I) om 5 ton innebär tornedalstaxan vid längsta avståndet, 195 km, en fraktavgift, som är ca 20 % lägre än enligt allmänna taxan. Tornedalstaxan är icke tillämplig vid transporter med Statens järnvägars ovannämnda yr-kesmässiga lastbilar. Därvid tillämpas länsstyrelsens taxor, vilka beröres i det följande.

Tornedalstaxan torde främst ha tillkommit för att möta konkurrensen från den finska järnvägen på motsatta sidan Torne älv och mindre för att gynna befolkningen i Tornedalen. Dess värde för bygdens handel och näringsliv kan också diskuteras, då den endast har tillämpning inom ett be-gränsat område. Den förbilligar följaktligen icke fraktavgifterna för sådana varor, som måste föras till Tornedalen från övriga delar av Sverige eller från utlandet. Då det icke finns någon hamn med järnvägsanslutning i Tor-nedalen, kan tornedalstaxan icke tillämpas i någon större utsträckning be-träffande varor, som in- eller utföres sjövägen.

Vid sidan av tornedalstaxan tillämpar Statens järnvägar även andra reduktioner av de allmänna biljett- och fraktpriserna. Från de olika järnvägsstationerna i Tornedalen — alltså ej från de olika platserna utmed billinjen — försäljes sålunda fr. o. m. den 1 april 1955 s. k. endagsbiljetter till Boden och Luleå. Avgiften för en sådan biljett erlägges med belopp, som svarar mot avgiften för tur- och retur-biljett minskat med 25 %. Biljetten gäller för fram- och återresa samma dag. Vidare träffas med större befraktare speciella fraktavtal. Sådana avtal har bl. a. ingåtts med Svenska sockerbolaget beträffande sockertransporter.

Statens järnvägar för icke någon regelbunden statistik över antalet resenärer eller över befordrade godskvantiteter. Däremot registreras antalet sålda personbiljetter liksom antalet avsända och mottagna expeditioner av paket-, ilstykke-, fraktstycke- och vagnslastgods. Dessa uppgifter anses nämligen till-räckliga för att en uppfattning skall erhållas om de olika trafikplatsernas inbördes storlek och om tendenserna till ökning eller minskning i trafiken.

Av tjänsterapporterna från trafikplatserna i Tornedalen under åren 1951—1957 framgår att Haparanda, Övertorneå och Pajala är störst såväl be-

träffande person- som godsbefordran. Därefter kommer Karungi och Lappträsk. Beträffande Haparanda kan i jämförelse med andra trafikplatser noteras ovanligt mycket vagnslastgods. Detta förklaras av den ganska omfattande godstrafiken mellan Sverige och Finland.

Tjänsterapporterna ger vidare besked om, att antalet försålda personbiljetter visar en tendens att minska. Detta är genomgående för hela landet och torde kunna förklaras av den växande privata personbilsparken. Det är framför allt de korta resorna, som minskat i antal. Även antalet avsända och mottagna godsexpeditioner visar en klar minskning, som dock ej är så märkbar ifråga om paket- och ilstykkegods som beträffande fraktstycke- och vagnslastgods. Anledningen till den minskade godstrafiken på järnväg är övergång till landsvägstransportmedel. Övergången har främst gällt värdefullare och ömtåligare godsslag.

Slutligen bör i detta sammanhang nämnas att medeltalet vid trafikplatserna i Tornedalen försålda personbiljetter något överstiger medeltalet sålda biljetter för länet. Medeltalet godsexpeditioner i Tornedalen understiger däremot klart länsgenomsnittet.

Det gods, som järnvägstransporteras i Tornedalen, är av varierande slag. Till Tornedalen kommer dock övervägande byggnadsmaterial, fodervaror och vissa livsmedel. Från Tornedalen fraktas främst skogsprodukter. För att belysa detta förhållande kan omnämnas, att i Övertorneå under år 1957 omlastades från järnväg till billinjen sammanlagt 765 vagnslaster gods, av vilka 228 innehöll järn, tegel, cement och övrigt byggnadsmaterial, 186 fodervaror, hö och spannmål, 58 jordbrukskalk, 28 mjöl, 75 socker och 17 belysningsstolpar. Från billinjen till järnvägen omlastades under samma år tillhoppa 264 vagnslaster gods, varav 106 utgjorde bakarved, 110 slipers, 14 sågade trävaror, 2 tändsticksvirke, 6 maskiner och 12 blomjord.

Beträffande trafikutbytet mellan Sverige och Finland bör framhållas att förutom över Haparanda sådant i viss mån äger rum även på andra platser i Tornedalen under den tid Torne älv är frusen. Till Finland över Haparanda befordrades under år 1957 bl. a. 183 vagnslaster järnmalm, 31 vagnslaster färsk sill, 177 vagnslaster maskiner och maskingods, 20 vagnslaster bilar, 167 vagnslaster valsjärn, 58 vagnslaster rör och 79 vagnslaster plåt. Från Finland kom samma år 1 920 järnvägsvagnar med sågade trävaror, 85 med papp och papper, 120 med renmossa, 432 med gipsonit, 106 med wallboard och faner och 67 med maskingods m. m.

Statens järnvägar har i Pajala trafiksamarbete med statliga och enskilda billinjer till Karesuando, Tärendö, Korpilombolo och Övertorneå över Korpilombolo. Det bör observeras, att trafiksamarbetet icke innebär, att genomgående taxa med direkt avståndsberäkning tillämpas.

Hos Statens järnvägar finns — bortsett från ovan omnämnda platsombud vid billinjen — anställda 184 personer. Av dessa är 62 placerade i Haparanda, 56 i Övertorneå, 16 i Karungi och 6 i Pajala.

Hamnanläggningar och sjöfart

Publikationen »Svensk Lots» upptar tre kommersiella hamnar i tornedalsområdet, nämligen Haparanda, Haparandahamn och Sandvik. Samtliga är småhamnar och därför av begränsad betydelse för Tornedalens försörjning. I det följande lämnas en kort redogörelse för hamnarnas beskaffenhet och utseende.

Haparanda. Denna hamn är belägen i själva Haparanda stad på västra sidan av Torne älv och omkring 2 km norr om älvens mynning. Hamnanläggningen består av en brygga med 40 meters kajlängd. Farled och kaj kan endast angöras av farkoster med ett största djupgående av 1,5 meter. I regel är sjöfarten hindrad av is från början av november till slutet av maj.

Haparandahamn är uthamn till Haparanda stad. Den ligger på fastlandet i Neder-torneå kommun 17 km från järnvägsstationen i Haparanda. Farleden är tillgänglig för fartyg med ett djupgående av högst 6 meter, vid kajen högst 5,5 meter. Själva hamnbassängen är 310 meter lång och 150 meter bred samt har ett djup, som varierar mellan 3,5 och 6 meter. 75 meter av kajlängden har ett djup av 6 meter intill kajen och 35 meter ett djup av 3,5 meter. Dessutom finns en båtkaj för fiskebåtar. Fyrbelysning finns för inseglingsrännan men däremot ej i farleden.

Inom hamnområdet finns två magasin, det ena om 468 m² och det andra om 108 m². I det större kan lagras 450 ton och i det mindre 250 ton varor. Norrbottens lantmannaförbund har vidare ett magasin för konstgödning, vilket rymmer 800 ton. Inom området kan uppläggas 150 standards sågat virke.

Hamnen, som byggdes såsom nödhjälpsarbete i början av 1930-talet, anses vara för liten. Vissa delar av anläggningen företer tecken på rötskador.

Till hamnen inkommer främst gödningsämnen samt byggnadsmaterial såsom cement och asfalt. Den införda varumängden — 2 357 ton under år 1954 och 2 050 ton år 1955 — utgör en kraftig minskning jämfört med tidigare år. Sälunda har införseln av fossila bränslen på sistone helt upphört. Anledningen härtill torde vara den alltmer allmänna övergången till oljeeldning. Eldningsoljan forslas från Luleå på lastbil eller järnväg. Vidare har transporter av socker på senare år börjat helt ske med järnväg.

Utskeppningen över hamnen består uteslutande av sågade trävaror.

Exporten, som år 1954 uppgick till 26 440 m³ och år 1955 till 30 422 m³, har stadigt stigit år från år. Till hamnen framföres även rundvirke från olika delar av Tornedalen för AB Mo och Domsjöes räkning. Virket tippas i sjön och bogseras till Sorttisviken på Seskarö för flottläggning i havsbuntar.

Hamnen är i regel stängd av is från mitten av december till slutet av maj.

Sandvik är en lastageplats på norra stranden av Seskarö. Farleden till ankarplats är tillgänglig för fartyg med ett högsta djupgående av 7,2 meter. Vid kaj utgör motsvarande siffra 5,5 meter. Hamnen har en fartygsbrygga, den s. k. Haparandakajen, med 19 meter kajlängd och med ett djup vid ytterändan av 6 meter. En mindre fartygsbrygga har 13 meter kajlängd och ett djup av 4 meter vid ytterändan. Den s. k. kolkajen slutligen är 90 meter lång och djupet invid kajen utgör 1—3 meter. Fartygen ankrar i viken och förtöjer med aktern mot dykdalber. Lastning sker i regel på redde från prämar.

Utförseln består uteslutande av trävaror från AB Statens skogsindustriens sågverksanläggning på Seskarö. 1954 utskeppades från hamnen 7 364 standards granvirke. Någon införsel över hamnen förekommer icke.

Hamnen förvaltas av AB Statens skogsindustrier. Sjöfarten är i regel stängd av is från slutet av november till slutet av maj.

Utöver ovannämnda inom Tornedalen belägna hamnar skall här även beröras Töre hamn i Töre kommun. Denna hamn har nämligen fått en stigande betydelse för flera av tornedalskommunerna.

Töre hamn utbyggdes under åren 1954—1956 som beredskapsarbete. Hamnen är tillgänglig för fartyg med ett djupgående av upp till 6,8 meter såväl i farled till ankarplats som vid kaj. Kajlängden är 196 meter, varav 70 meter är nybyggda. Inom hamnområdet finns 10 magasin, som kan mottaga omkring 14 000 ton gods.

Införseln över hamnen består främst av cement, byggnadstegel, gödningsämnen, salt och mjöl. Införseln, som år 1955 uppgick till över 17 000 ton, har på senare år visat en stadig ökning. De införda varorna vidarebefordras — eventuellt efter föregående lagring — till bl. a. Överkalix, Korpilombolo, Tärendö, Övertorneå och Pajala kommuner. Över hamnen utskeppas trävaror, huvudsakligen från sågar i nyssnämnda kommuner. År 1954 utfördes 7 200 m³ och år 1955 3 600 m³ sågade trävaror.

Hamnen förvaltas av Töre kommun. Sjöfarten pågår i regel från mitten av maj till mitten av november.

Önskemål har framställts om att till hamnen drages en slinga av det under byggnad varande industrispåret Karlsborgsverken—Morjärv.

Motorfordon och landsvägstrafiken

Allmänt

Redogörelsen avser främst omnibus- och lastbilstrafiken och grundar sig på infordrade uppgifter från trafikutövare och större företagare. Den gör icke anspråk på att vara fullständig utan syftar endast till att lämna en översiktlig bild av transportförhållandena i Tornedalen.

Inledningsvis redovisas i nedanstående tabell antalet registrerade motorfordon med hemort i de olika tornedalskommunerna.

Tabell 28. Antal motorfordon i Tornedalen den 1/1 1958

Kommun	Lastbilar	Omnibusar	Personbilar
Haparanda.....	52	1	311
Nedertorneå.....	22	4	162
Karl Gustav.....	30	1	123
Hietaniemi.....	13	3	129
Övertorneå.....	72	37	404
Överkalix.....	90	7	692
Korpilombolo.....	43	1	308
Tärendö.....	17	—	108
Pajala.....	41	2	357
Junosuando.....	14	1	80
Karesuando.....	13	—	48
Hela området	407	57	2 722

I länet i dess helhet fanns vid samma tillfälle registrerade 3 272 lastbilar, 391 omnibusar och 24 557 personbilar. I Tornedalen fanns sålunda en person-

bil per 16 invånare. Motsvarande siffra för länet i dess helhet var en per 10 invånare. Uppgift rörande bilbeståndet i hela riket har ej stått att erhålla per den 1 januari 1958, men vid årsskiftet 1956/57 fanns i riket ungefär en personbil på 9 invånare. Ehuru under senare år en snabb inhämtning ägt rum, föreligger dock alltså en tydlig skillnad mellan bilbeståndet i Tornedalen samt i länet och i riket.

Yrkesmässig persontrafik

Sammanlagda längden av busslinjerna i Tornedalen utgjorde — bortsett från billinjen Övertorneå—Pajala — år 1955 2 012 km, varav 1 083 km kom på privata företagare och 929 på postverkets diligenslinjer. Postverket svarar i stort sett för trafiken längs Kalix älv och övre Tornedalen, medan de enskilda företagen främst trafikerar nedre Tornedalen och Junosuando kommun. Antalet turer varierar från 1 till 4 per dygn och torde i huvudsak svara mot det aktuella behovet. Samtliga linjeinnehavare är berättigade att även transportera gods. Inkomsterna av godstransporterna kan beträffande de privata linjerna uppskattas till 15—40 % av den totala inkomsten. Samtrafik mellan olika företagare och postverket finns numera från Sundsvall i söder till bl. a. Haparanda, Korpilombolo och Karesuando i norr. I denna samtrafik beräknas avgifterna efter en sjunkande skala i relation till avståndet. Mellan SJ:s billinje och postverkets diligenslinjer förekommer ett visst samarbete. Man tillämpar emellertid icke genomgående zontaxor utan snitttaxor, d. v. s. avgifterna beräknas för varje linje för sig och sammanställs. Passagerarantalet på omnibuslinjerna har på senare tid tenderat att nedgå. Detta har medfört en begynnande övergång från större till mindre omnibustyper.

Vid de privata busslinjerna i Tornedalen är omkring 50 personer heltidsanställda. Postverkets diligenslinjer sysselsätter likaledes ett 50-tal personer.

Antalet personbilar i beställningstrafik uppgick år 1957 till 113. Av dessa hade 34 stationsorter i Överkalix kommun, 15 i Pajala kommun och 13 i Övertorneå kommun. Det stigande antalet privata personbilar har avsevärt minskat lönsamheten för droskägarna och för närmare hälften av dem utgör skolskjutsar det huvudsakliga trafikunderlaget. Full utkomst av trafiken torde endast tillståndsinnehavarna i tätorterna ha.

I drosktrafiken sysselsättes 125 personer, varav 12 anställda. I vilken utsträckning de kan anses erhålla sin huvudsakliga bärgning därifrån, är emellertid svårt att bedöma.

Yrkesmässig lastbilstrafik

Den yrkesmässiga lastbilstrafiken i länet är på frivillig väg samordnad genom en länscentral. Under länscentralen sorterar ett antal beställningskontor

eller s. k. lastbilscentraler. I Tornedalen finns sådana i Haparanda, Övertorneå, Pajala, Tärendö, Korpilombolo och Överkalix. Varje lastbilscentral har sitt verksamhetsområde, vars omfattning framgår av tabellen nedan. Anslutningen till lastbilscentralerna uppgår genomsnittligt till 97 %. Åkarna i Karesuando tillhör ej någon lastbilscentral utan har i stället bildat en förening med motsvarande uppgifter som en lastbilscentral. Endast en, utslutande för gods avsedd lastbilslinje finns, nämligen mellan Kalix och Haparanda.

Antalet lastbilar i yrkesmässig trafik inom de olika kommunerna och lastbilscentralernas verksamhetsområden har redovisats i följande sammanställning.

Tabell 29. Antalet lastbilar i yrkesmässig trafik år 1957

Kommun	Lb-central	Permanent tillstånd	Tillfälliga tillstånd
Haparanda	Haparanda	9	1
Nedertorneå		7	—
Karl Gustav		10	—
Hietaniemi	Övertorneå	5	—
Övertorneå		19	—
Överkalix	Överkalix	27	3
Korpilombolo	Korpilombolo	14	—
Tärendö	Tärendö	7	2
Pajala	Pajala	17	—
Junosuando		5	—
Karesuando		6	—
Hela området	Karesuando förening	126	6

Den genomsnittliga lastkapaciteten hos de i Tornedalen brukade lastbilarna i yrkesmässig trafik är 4,7 ton, vilket är densamma som för länet i dess helhet. Under senare år har kunnat iakttagas en förskjutning mot tyngre och kraftigare bilar. Anledningen därtill är, att större lastbilar särskilt i kombination med släpvagnar anses möjliggöra billigare transporter. Framför allt är denna regel tillämplig ifråga om skogsprodukter. Det nu tillåtna axel- och boggietrycket — vanligen 6 resp. 10 ton — på vägarna i Tornedalen medför emellertid, att de större lastbilarna under barmarkstid ofta kan utnyttjas till endast omkring 70 % av sin kapacitet. Under vintern, då axeltrycket på flertalet vägar är höjt till 8 ton, förbättras dock situationen något. Denna begränsning måste ur olika synpunkter betraktas som mindre tillfredsställande.

Utnyttjandet av den yrkesmässiga bilparken inom området företer enligt uppgift inga större variationer, även om inom vissa lastbilscentraler transporterna är mindre sommartid än om vintern.

Gällande taxa för beställningstrafik för godsbefordran torde i praktiken ej ha någon större betydelse vid avgiftsdebiteringen i Tornedalen. Ersättningen bestämmes nämligen i flertalet fall — detta gäller i synnerhet tim-

merkörslor och andra tyngre transporter — genom särskilda överenskomelser, varvid det är ganska vanligt att taxan underskrides med 20—40 %. Endast vid enstaka korta transporter förekommer debitering efter taxan. Vid den privata godslinjen däremot torde den för godstransporter i linjetrafik med omnibus eller personautomobil fastställda taxan vanligen tillämpas.

Som bekant är riket för beräkning av avgifter i beställningstrafik indelat i fem tariffområden. Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län utgör ett tariffområde. Inom varje tariffområde fastställer vederbörande länsstyrelse lämplig taxa. Enligt gällande taxa för Norrbottens län kan ersättning beräknas efter antingen tintariff eller kombinerad tariff. Tintariffen innebär, att avgifter beräknas efter den tid, som bil med förare står till beställarens förfogande. Enligt den kombinerade tariffen utgör avgiften summan av en tidsavgift för den tid, som åtgår för uppdraget, och en sträckavgift, som är beroende på transportavståndet. Då taxan användes, tillämpas vanligen den kombinerade tariffen. Tintariffen användes huvudsakligen i sådana fall, då överenskommelse ej kunnat uppnås. — För godsbefordran i linjetrafik med omnibus och lastbil finns fastställd en särskild, på grundval av normaltaxa utarbetad maximitaxa. Länets taxa är den högsta av i landet tillämpade normaltaxetyper.

De stora avstånden och den glesa bebyggelsen i Tornedalen innebär redan i och för sig att transportkostnaderna blir högre där än i södra och mellersta Sverige. Härtill kommer att gällande prissättning på drivmedel med varierande zontillägg alltefter avståndet från importhamnarna för Tornedalen medför en avsevärd ytterligare fördyring. I Tornedalen tillämpas nämligen enbart de högre zontilläggen 4—6; vissa orter är icke ens inordnade i zon-systemet.

För att utröna möjligheterna att åstadkomma en utjämning av bränslepriserna har länsstyrelsen undersökt tilläggens betydelse för transportkostnaderna. Undersökningen har visat, att zontilläggen exempelvis under första halvåret 1954 utgjorde för bensin 6 % och för motorbrännolja 14,28 % av den totala försäljningssumman för respektive varuslag. För Tornedalen var dessa procentsatser givetvis högre. Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen har sedermera beslutat att utvidga undersökningen till att avse en för dessa län gemensam utredning rörande zontilläggens inverkan på bl. a. transportkostnaderna och vad ett slopande av zontilläggen skulle medföra för konsekvenser i olika avseenden. Denna utredning pågår.

I detta sammanhang bör erinras om att i två likalydande motioner vid 1956 års riksdag (I: 398 och II: 471) hemställdes om en utredning i syfte att ernå en utjämning av priserna på flytande drivmedel i olika delar av landet. Under återopande av en inom priskontrollnämnden pågående utredning, som bl. a. berörde ifrågavarande spörsmål, hemställde emellertid allmänna beredningsutskottet, att motionerna icke måtte föranleda någon åtgärd. Detta blev också riksdagens beslut. Frågan har ånyo aktualiserats vid 1958 års riksdag.

Landsvägstransporterna

För att rätt kunna bedöma transportläget i Tornedalen, måste man känna till de viktigaste försörjningsvägarna samt de varuslag, som i huvudsak in- och utföres till och från Tornedalen. Här skall göras ett försök att lämna en sådan översikt. Ehuru den avser såväl den privata som den yrkesmässiga godstrafiken har av praktiska skäl den ovannämnda indelningen i verksamhetsområden för lastbilscentraler följts.

Haparanda (Haparanda stad samt Nedertorneå och Karl Gustavs kommuner). De viktigaste införselvarorna består av byggnadsmaterial, konstgödning, maskiner och livsmedel från södra Sverige. Byggnadsmaterial och konstgödning kommer huvudsakligen med fartyg till Haparandahamn, medan övriga varuslag anländer med järnväg. Varorna transporteras till största delen vidare på firmornas egna lastbilar. Från och genom området går övervägande skogsprodukter (främst sågtimmer och massaved), varav icke obetydliga kvantiteter från Finland. Dessa föres främst till AB Statens skogsindustriers anläggningar på Sesarö, i Båtskärsnäs och Karlsborgsverken, men även för flottläggning vid Sesarö. Inom området förekommer vidare transporter av jord, grus m. m. Mjolktransporterna till mejeriet i Hedenäset är ganska omfattande. Vidare går djurtransporter till Norrbottens slakteriförenings anläggning i Karungi. Nu omnämnda transporter utföres till största delen med åkarbilar.

Mest anlitade vägar är riksväg 13 och länsväg 400.

Övertorneå (Hietaniemi och Övertorneå kommuner). Även här är byggnadsmaterial, gödningsämnen, maskiner och livsmedel de viktigaste införselvarorna. De kommer på järnväg eller hämtas med firmabilar från Haparanda eller hamnarna vid kusten. Ganska mycket olja och bensin föres med tankbilar från Luleå. Den yrkesmässiga trafiken svarar till stor del för transporterna av utförselvarorna. De består av timmer, ved och virke, vilka föres till AB Statens skogsindustriers anläggningar samt för flottläggning vid Sesarö. Inom området transporteras fyllnadsmaterial för byggen, mjölk till mejerierna i Hedenäset och Pajala, slaktdjur till slakteriet i Karungi m. m.

Mest anlitade vägar är länsvägarna 400, 393 och 391.

Överkalix (Överkalix kommun). De viktigaste införselvarorna är byggnadsmaterial, konstgödning, maskiner, livsmedel och flytande bränslen. Huvuddelen av byggnadsmaterielen och gödningsämnena hämtas från Töre hamn med återförsäljarnas egna bilar. Övriga varor föres med privata bilar direkt från Luleå eller hämtas vid Morjärvs station, dit de ankommit på järnväg. Åkarbilarna transporterar utförselvarorna, som består av skogsprodukter. De föres till större delen till AB Statens skogsindustriers anläggningar i Karlsborg och Töre samt till malmfälten. Omkring en fjärdedel av virkesmängden transporteras dock till cirkelsågverk inom kommunen och från dessa i förädlad form för utskIPPING över Töre och Luleå. Åkarna utför även inom kommunen omfattande masstransporter. Styckegodspan style="text-decoration: underline;">transporterna ombesörjes till övervägande del av postverkets bussar och dess godsbillinje Morjärv—Överkalix—Lansjärv.

Huvudsakligen anlitade vägar är länsvägarna 386, 392 och 391.

Korbilombolo (Korpilombolo kommun). Även här utgör livsmedel, byggnadsmaterial och flytande bränslen de viktigaste införselvarorna. Huvudparten hämtas med firmabilar från Haparanda och Töre hamnar. Åtskilligt styckegods kommer dock med fjärrtrafikbilar och på postverkets diligenser. Enda utförselvaran är skogsprodukter, som åkarbilar till stor del transporterar till AB Statens skogs-

industriens anläggningar i Karlsborg och Töre. Inom området utföres yrkesmässigt en del masstransporter.

Länsvägarna 392 och 393 torde vara mest anlitade.

Tärendö (Tärendö kommun). Till området föres livsmedel, byggnadsmaterial och flytande bränslen. Till en del kommer dessa nyttigheter till Övertorneå med järnväg och föres vidare med bil- och busslinjer och på firmabilar. En dryg del, särskilt byggnadsmaterial, kommer dock från Töre hamn. Flytande bränslen transporteras även direkt från Luleå. Den yrkesmässiga trafiken svarar för utförselvarorna, som främst består av skogsprodukter. De föres nästan uteslutande till flottleder. Mjolk transporteras till mejeriet i Pajala. Transporter av jord, grus m. m. förekommer inom området i ganska stor utsträckning.

De viktigaste trafiklederna är länsvägarna 393, 394 och 395.

Pajala (Pajala och Junosuando kommuner). Huvudsakligen byggnadsmaterial och livsmedel införes till området. Varorna kommer till stor del på järnväg till Övertorneå och vidarebefordras på Statens järnvägars godsbillinje. Åtskilligt byggnadsmaterial och konstgödning kommer emellertid på firmabilar från Töre hamn. Den yrkesmässiga bilparken utnyttjas i stor utsträckning för transport av timmer, som föres till Torne älv för flottning. Inom området forslas jord och grus till olika byggen ävensom mjolk till mejeriet i Pajala.

Mest anlitade vägar är länsvägarna 400, 392 och 386.

Karesuando kommun. Till kommunen införes byggnadsmaterial, livsmedel och andra förbrukningsvaror. Införselvarorna, varav mer än hälften består av byggnadsmaterial, kommer främst från Kiruna men även från Pajala och i någon mån från Gällivare. Dessa transporter utföres med såväl firmabilar som åkarvagnar och bussar. Från kommunen transporteras så gott som uteslutande virke, till största delen uppsågat till sparrar, plank och bräder. Huvudparten transporteras med åkarbilar till Kiruna. Inom kommunen utföres transporter åt vägförvaltningen.

De vägar som anlitas är länsvägarna 343 och 400.

Uppgifter om för vilka ändamål lastbilarna utnyttjas har endast kunnat erhållas beträffande den yrkesmässiga trafiken. Inom de olika lastbilscentrallernas verksamhetsområden fördelar sig transporterna procentuellt på varuslag enligt följande tabell.

Tabell 30. De yrkesmässiga transporternas fördelning på varuslag

Godsslag	Haparanda lb	Övertorneå lb	Överkalix lb	Korpilombolo lb	Tärendö lb	Pajala lb	Karesuando för.
Skogsprodukter	40	62	47	70	60	40	30
Masstransporter	25	20	40	20	30	20	60
Övriga transporter	35	18	13	10	10	20	10

Av tabellen kan utläsas att den yrkesmässiga lastbilsparken till icke mindre än mellan 80 och 90 % tages i anspråk för transporter av skogsprodukter och för masstransporter till väg- och husbyggen.

I detta sammanhang må anmärkas att sysselsättningen för lastbilarna i yrkesmässig trafik i Tornedalen är ungefär densamma som för landet men betydligt lägre än för länet. Driftsstatistiken för tornedalsområdet redovisar

sålunda en genomsnittlig körtid per bil och månad av 176,0 timmar, medan länsmedeltalet är 194,2 timmar och riksmideltalet 174,9 timmar.

Denna översikt rörande landsvägstransporterna utvisar, att de varor, som införes till Tornedalen, huvudsakligen transporteras på privata bilar, som går tomma i retur. Utförselvarorna åter fraktas mest med bilar i yrkesmässig trafik, som i sin tur föres tomma tillbaka. Då in- och utförselvarorna ofta går på samma vägar, synes en förbilligande samordning kunna ske. Särskilt torde detta vara fallet beträffande transporter av sådana godsslag, som utföres respektive införes över samma eller närliggande platser, d. v. s. närmast AB Statens skogsindustriers anläggningar vid kusten samt Haparanda och Töre hamnar. Från trafikbilägarhåll har emellertid framhållits, att bristen på tillräckliga magasin i hamnarna framtvingar en koncentration av transporterna av det ankommande godset till den korta seglationstiden. Då virkestransporterna på grund av vägarnas bärighet i avsevärd omfattning måste förläggas till vintern, omöjliggöres eller försvåras den önskvärda samordningen av den in- och utgående trafiken.

Från olika håll, ej minst från företrädare för den yrkesmässiga lastbilstrafiken, har uttryckts önskemål om en sådan förstärkning av vägnätet i Tornedalen, som medger ett axeltryck av 9 ton och ett boggietryck av 14 ton. I första hand bör förstärkningen avse de mest trafikerade vägarna, d. v. s. förutom riksväg 13 samtliga genomgående länsvägar inom området. Av dessa torde sträckan Töre—Heden—Korpilombolo—Tärendö (386, 391, 392 och 393) samt vägdelen Haparanda—Pajala (400) vara särskilt betydelsefulla. Även länsvägarna Hedenäset—Lappträsk (787) och Lappträsk—Björkfors—Kalix (720) bör beaktas, då stora delar av de tunga timmertransporterna från övre delarna av Kalix och Torne älvdalar samt från Finland framföres på dessa vägar.

Telekommunikationer och post

Tornedalen beröres i telehänseende av tre s. k. centralstationsområden, nämligen Haparanda, Kalix och Kiruna centralstationsområden. Till Haparanda hör i huvudsak Haparanda stad samt Nedertorneå, Karl Gustavs, Hieta-niemi, Övertorneå, Pajala, Junosuando, Tärendö och Korpilombolo kommuner, till Kalix centralstationsområde Överkalix kommun samt till Kiruna centralstationsområde Karesuando. Centralstationsområdena är indelade i två eller flera taxeområden, vartdera med ett antal växelstationer och fristående samtalsstationer. I Tornedalen finns omkring 4 500 telefonabonnenter.

Vissa stationer är automatiserade. I regel har det varit svårigheter att

erhålla föreståndare för de manuella stationerna, som framtvingat automatiseringen. Någon mera systematisk automatisering i dessa trakter har televerkets anslag hittills ej kunnat medgiva. Nätgruppsautomatisering torde ej bli aktuell förrän i mitten av 1960-talet. Allt eftersom automatiseringen genomföres kommer viss personalindragning på stationerna att äga rum. Däremot torde anläggnings- och underhållspersonalen bli ungefär lika stor som för närvarande.

Väntetiden för rikssamtal inom Tornedalen uppgår normalt till 10 minuter. Medelväntetiden till Luleå är under bråd tid från Haparanda, Övertorneå, Korpi-lombolo och Pajala 30 minuter och från Överkalix omkring 10 minuter. Under bråd tid utgör medelväntetiden till Stockholm cirka 30 minuter från Haparanda centralstationsområde, cirka 60 minuter från Kalix centralstationsområde och cirka 2 timmar från Kiruna centralstationsområde. Emellertid måste man beakta, att telenätet i Tornedalen till övervägande del består av luftledningar, som är känsliga för klimatförhållandena. Man bör därför räkna med kortare eller längre avbrott på grund av isbildning m. m.

Televerket heltidssysselsätter 150 personer inom Tornedalen. Härtill kommer 166 på växelstationer deltidssysselsatta.

Huvuddelen av posten införes till området på järnvägslinjen Boden—Karungi och därifrån till Haparanda resp. Övertorneå; till vissa orter längst i norr dock över Kiruna. Till de orter, som ej är belägna vid järnväg, vidarebefordras posten i huvudsak på omnibuslinjer. Ur postbefordringssynpunkt viktigast är därvid SJ:s billinje Övertorneå—Pajala och postverkets diligenslinjer. Från ovannämnda postala huvudstråk utgår ett relativt *finfö*rgrenat nät av postförings-, lantbrevbärings- och postväskobefordringslinjer.

Inom Tornedalen finns 2 postkontor, 4 postexpeditioner, 49 poststationer och 35 postombud. Lantbrevbäringslinjernas antal är 4, postföringslinjernas 19 och postväskobefordringslinjernas 22. I Haparanda, Övertorneå, Pajala och Sesarö finns brevbaring inom samhällena.

Vid postkontoren och postexpeditionerna är anställda 31 tjänstemän samt vid diligenslinjer och garageverkstäder 42 personer. Övrig personal är deltidanställd eller fullgör uppdrag enligt avtal.

KAPITEL VII

Elkraftförsörjningen

Kraftkällor och distribution

I Tornedalen finns endast två kraftstationer, den ena i Ekfors vid Armasjoki i Hietaniemi kommun och den andra i Kengis vid Torne älv i Pajala kommun. Den förra tillhör Ekfors kraftaktiebolag och den senare Kengis bruk. Båda kraftverken är små och tillgodoser tillsammans endast omkring 5 % av kraftbehovet i Tornedalen. Elkraften i övrigt erhålles från storkraftstationerna vid Lule älv. Överföringen sker på 40 000 volts ledningar, som är anslutna till länsnätet för 130 000 volt. Överförings- och huvudledningarna är, såvitt man nu kan bedöma, fullt tillräckliga för att tillföra Tornedalen den elkraft, som för närvarande är och inom den närmaste tiden kan tänkas bli erforderlig. Även produktionsförmågan hos de bakomliggande kraftstationerna är sådan, att den icke utgör någon begränsande faktor för kraftförsörjningen.

För distributionen inom Tornedalen svarar till övervägande delen Norrbottens Kraftverk. Den övriga distributionen ombesörjes av ett antal enskilda och kommunala företag. Haparanda stads elverk svarar sålunda för distributionen i staden samt närmast Haparanda belägna områden liksom i Nikkala i Nedertorneå kommun. Sävis belysningsförening har hand om distributionen i ett mindre område av Nedertorneå kommun samt Ekfors kraftaktiebolag inom ett område utmed Torne älv, vilket omfattar de östliga delarna av Nedertorneå, Karl Gustavs och Hietaniemi kommuner samt sydöstra delen av Övertorneå kommun. Kengis bruk försörjer ett mindre område vid bruket i Pajala kommun. Hela antalet konsumenter i Tornedalen uppgår till 11 000, varav omkring 8 000 får sin kraft från Norrbottens Kraftverk. Distributionsföretagen erhåller sin råkraft genom Norrbottens Kraftverk med undantag dock, som redan nämnts, för Kengis bruk och Ekfors kraftaktiebolag. Sistnämnda bolag täcker för närvarande emellertid endast ungefär $\frac{1}{5}$ av sitt kraftbehov med egen vattenkraft. Planer föreligger dock på en viss utbyggnad av Ekfors kraftstation.

Distributionsnäten har vanligen från början byggts för att i första hand tillgodose behovet av belysningsenergi. Senare har kraftbehoven successivt stegrats bl. a. genom att elektriska hushållsapparater av olika slag och hydroforanläggningar tillkommit. Detta har medfört krav på förstärkning och komplettering av distributionsanläggningarna, som nu till större

delen genomförts. För att klarlägga, vilka möjligheter som för närvarande står till buds att tillgodose behovet av elkraft för småindustri och hantverk, lämnas nedan kommunvis en redogörelse för distributionsnätens beskaffenhet. Redogörelsen redovisar däremot icke förutsättningarna att tillgodose medelstora och större industrier med elkraft. Skulle ett mera betydande kraftbehov uppkomma, måste i varje särskilt fall undersökas om det är möjligt att tillfredsställa detsamma.

Haparanda. Ledningsnätet inom staden är så dimensionerat och utfört, att kraft till småindustri och hantverk bör kunna tillhandahållas, eventuellt efter någon mindre komplettering.

Nedertorneå. Inom de delar av kommunen, där Haparanda stads elverk svarar för distributionen — d. v. s. landsbygdsområdet närmast staden samt Nikkala — torde inom vissa områden transformatorstationerna behöva kompletteras för att industriellkraft skall kunna levereras i tillräcklig omfattning.

I det område av kommunen, där Sävis belysningsförening handhar distributionen, behövs en avsevärd upprustning för att nätet skall anses fullgott. I själva Sävis torde dock industriellkraft kunna levereras efter komplettering med transformatoreffekt.

I östra delen av kommunen, inom vilken Ekfors kraftaktiebolag ombesörjer distributionen, torde uttag av industriellkraft i någon nämnvärd omfattning förutsätta, att lågspänningsnäten ombygges samt att nya transformatorstationer utföres i viss omfattning. Om inmatning av kraften sker söderifrån, d. v. s. från Norrbottens Kraftverks transformatorstation i Haparanda, torde dock någon förstärkning av bolagets högspänningsnät i denna kommun ej vara erforderlig.

Inom de delar av kommunen slutligen, där Norrbottens Kraftverk numera svarar för distributionen, har näten nyligen upprustats och medger anslutning av småindustri i normal omfattning. På Sesarö kan industriellkraft tillhandahållas i erforderlig omfattning.

Karl Gustav. Där Ekfors kraftaktiebolag handhar distributionen, fordras samma förstärkningar av nätet, som ovan nämnts ifråga om bolagets område i Nedertorneå kommun.

Inom återstoden av kommunen, där Norrbottens Kraftverk sköter distributionen, kan industriellkraft levereras i normal omfattning.

Hietaniemi. Inom Ekfors kraftaktiebolags verksamhetsområde behövs samma förstärkningar som beträffande Nedertorneå och Karl Gustavs kommuner.

Inom Norrbottens Kraftverks område av kommunen har vissa kompletteringar redan utförts.

Övertorneå. Inom Ekfors kraftaktiebolags distributionsområde behövs en liknande ombyggnad av lågspänningsnätet och komplettering med transformatorstationer som inom övriga delar av bolagets verksamhetsområde. Av tätorterna i kommunen är Övertorneå relativt väl försedd med transformatorstationer. Däremot behöver byarna Kuivakangas, Juoksengi och Svanstein kompletteras i detta avseende.

Inom kommunen i övrigt — där Norrbottens Kraftverk sköter distributionen — har högspänningsnätet nyligen ombyggt och en del nya transformatorstationer byggts.

Överkalix. Såväl högspänningsledningar som transformatorstationer och lågspänningsnät ombygges för närvarande. I de flesta större tätorterna kan fullgod industriellkraft tillhandahållas.

Korpilombolo. Förstärkningsarbetena är i denna kommun i det närmaste slutförda. Kraft kan erbjudas i tillfredsställande omfattning.

Tärendö. I denna kommun har Norrbottens Kraftverk nästan slutfört upprustningen.

Pajala. Ombyggnad pågår av anläggningarna. För alla tätorterna har högspänningsledningarna redan förstärkts.

Det område av Pajala kommun, som Kengis bruk betjänar, är så begränsat, att några svårigheter att inom detsamma tillhandahålla industriellkraft icke torde föreligga, även om vissa kompletteringar av distributionsanläggningen skulle behövas.

Junosuando. Motsvarande ombyggnadsarbeten som i Pajala kommun pågår i Norrbottens Kraftverks regi. I de större tätorterna kan industriellkraft tillhandahållas.

Karesuando. Sedan anläggningarna år 1956 övergått i Norrbottens Kraftverks ägo, har högspänningsledningarna förstärkts och upprustning av anläggningarna pågår. I Karesuando kyrkby finns tillgång till elkraft för småindustri i normal omfattning.

Av redogörelsen torde framgå att möjligheterna att tillhandahålla elkraft i Tornedalen är relativt goda. Inom Ekfors kraftaktiebolags verksamhetsområde fordras dock vissa förstärkningar och ombyggnader för att bolagets distribution skall nå den standard, som distributionen får i största delen av Tornedalen sedan pågående upprustning av näten genomförts.

Elektrifieringen är i Tornedalen nästan fullständigt genomförd med undantag för Junosuando och Karesuando kommuner, där den uppgår till 92 respektive 85 %. Anledningen till denna lokala eftersläpning torde främst vara den utpräglade glesbebyggelsen i dessa kommuner. En förbättring torde emellertid vara att vänta inom den närmaste framtiden, då medel numera av staten ställts till förfogande även för mera kostnadskrävande elektrifieringsprojekt.

Norrbottens Kraftverk beräknar avgifterna för lågspänd elektrisk kraft efter den på hela rikets landsbygd av de statliga kraftföretagen tillämpade s. k. normaltariffen. De övriga distributionsföretagen i Tornedalen har därifrån och sinsemellan avvikande taxor. Genomsnittspriset för olika kategorier konsumenter med normal uttagning framgår av nedanstående tabell.

Tabell 31. Genomsnittspriser för konsumtionselkraft den 1/1 1958

Kategori	Genomsnittspris i öre/kilowattimme
Bostäder	13,6—15,4
Jordbruk med binärningar	13,3—16,1
Hantverk och småindustri	13,3—16,3

I stort sett kan prisnivån sägas vara normal och överensstämja med den, som gäller för övriga delar av landet.

Vid leverans av industrielkraft till större förbrukare tillämpas vanligen speciella taxor.

Elkraftförbrukning

Kännetecknande för den nuvarande kraftförbrukningen i Tornedalen är att någon elkraft icke alls utnyttjas för samfärdsel samt att sådan endast i ringa omfattning användes för industriändamål. Av den i Tornedalen förbrukade elkraften användes sålunda i runt tal endast 0,5 % till storindustri (Statens skogsindustriers anläggningar på Seskarö) mot 65 % inom länet och 63 % inom riket. På de inom Tornedalen resterande 99,5 %, som således utgör detaljförbrukning, finns ej någon exakt statistisk uppdelning. Emellertid kan man uppskatta att detaljförbrukningen i stort sett fördelar sig lika på de tre förbrukningskategorierna jordbruk, bostäder samt hantverk och småindustri. I sistnämnda kategori ingår jämväl affärslokaler samt bostäder i anslutning till butiker och hantverkslokaler. Helt allmänt kan dock sägas, att elkraftförbrukningen för hantverks- och småindustriändamål i Tornedalen torde vara förhållandevis lägre än i länet och riket. Samtidigt bör framhållas, att förbrukningen för bostadsändamål är högre i såväl Tornedalen som länet än i riket. Detta torde bero på att den mörkare årstiden är längre och att elspisar och elektrisk uppvärmning förekommer i större utsträckning i dessa landsdelar än i de södra delarna av landet.

Beträffande förutsättningarna för utbyggnad av vattendragen i Tornedalen föreligger i och för sig intet hinder att anlägga flera kraftstationer än de två, som ovan nämnts. Av olika anledningar — bl. a. de mindre gynnsamma betingelserna för regleringar samt Torne och Muonio älvars egenskap av gränsvatten — torde emellertid, såvitt nu kan bedömas, en utbyggnad av vattendragen i Tornedalen i någon nämnvärd omfattning icke vara att vänta inom den närmaste tiden.

Avslutningsvis kan omnämnas, att omkring 75 personer i Tornedalen har sin utkomst av den verksamhet, som beskrivits i detta kapitel.

KAPITEL VIII

Jordbruket

Inledning

Jordbruket är alltså en av huvudnäringarna i Tornedalen. Av hela befolkningen i undersökningsområdet var enligt 1951 års jordbruksräkning 53,1 % bundna vid »jordbruk med binärningar», varvid med binärningar i jordbruksräkningen främst avsågs skogsbruk och fiske. Den förvärvsarbetsbetande befolkningen i området uppgick vid samma tid till 16 958 personer. Härav sysselsattes 33,7 % i jordbruket, 17,3 % i skogsbruket och 0,5 % i fisket.

I Kap. II. Allmän beskrivning har omnämnts, att Tornedalens förnämsta odlingsområden är belägna i svackor och dalgångar. Sedimentjordarna utgör där en fruktbar jordmån för sådana kulturväxter, som är lämpade för det hårda klimatet. Även de omfattande myrmarkerna mellan älvdalarna bildar mångenstädes goda växtplatser, särskilt för kulturgräsen.

Den korta vegetationsperioden, med stort antal ljustimmar, medför att det i huvudsak blir ljusälskande och snabbväxande kulturväxter, som kan odlas fältmässigt.

Nederbördsförhållandena kännetecknas, som framgår av nyssnämnda kapitel, av låg nederbörd under eftervintern och försommaren men rikligare under hög- och eftersommaren. Detta betyder en påtaglig olägenhet såväl för grödornas utveckling som för de utvunna skördarnas kvalitet.

Jorden och skogen hör nära samman i Tornedalen liksom inom länet i övrigt. Jordbruket är i hög grad beroende av skogsinnehav. Skogens betydelse i kombinationsbruket har också undan för undan ökats. I den avdelning av detta kapitel, som benämnts Jordbruksfastigheterna, kommer både jord och skog att behandlas. Driftsförhållandena beträffande jordbrukets skog beskrives däremot gemensamt med skogsbruket i övrigt i Kap. XI. Skogsbruket.

Jordbruksfastigheterna

Brukningens enheternas antal och storleksgruppering

Från materialet till 1944, 1951 och 1956 års jordbruksräkningar har beträffande Tornedalen sammanställts följande uppgifter om antalet brukningsenheter inom olika, efter åkerareal i ha angivna storleksgrupper.

Tabell 32. Antalet bruksenheter i olika storleksgrupper åren 1944, 1951 och 1956

Kommun	År	Antal bruksenheter med åkerareal i ha om						S:a bruks- enh.
		0,26—2	2—5	5—10	10—15	15—20	över 20	
Haparanda.....	1944	26	3	2	1	—	—	32
	1951	22	4	2	—	1	—	29
	1956	3	4	2	—	—	1	10
Nedertorneå.....	1944	197	196	80	21	—	1	495
	1951	163	158	113	23	4	2	463
	1956	167	153	121	19	8	2	470
Karl Gustav.....	1944	115	146	126	37	—	10	434
	1951	95	137	167	49	13	9	470
	1956	109	121	168	46	17	13	474
Hietaniemi.....	1944	121	116	56	9	—	1	303
	1951	120	116	80	27	1	—	344
	1956	124	127	95	21	8	—	375
Övertorneå.....	1944	318	147	63	10	—	1	539
	1951	310	292	129	19	8	2	760
	1956	331	284	132	32	5	3	787
Överkalix.....	1944	638	363	81	12	—	—	1 094
	1951	587	415	122	13	1	—	1 138
	1956	578	390	129	21	2	—	1 120
Korpilombolo.....	1944	174	81	7	—	—	—	262
	1951	238	206	20	1	—	—	465
	1956	314	218	25	—	—	—	557
Tärendö.....	1944	152	65	7	—	—	—	224
	1951	159	106	21	—	—	—	286
	1956	233	105	19	1	—	—	358
Pajala.....	1944	582	216	23	9	—	—	830
	1951	440	302	61	2	—	1	806
	1956	443	309	96	2	1	1	852
Junosuando.....	1944	175	54	6	1	—	—	236
	1951	137	105	14	1	—	—	257
	1956	166	102	18	1	—	—	287
Karesuando.....	1944	78	14	1	—	—	—	93
	1951	71	18	1	—	—	—	90
	1956	94	20	2	—	—	—	116
Hela området.....	1944	2 576	1 401	452	100	—	13	4 542
	%	57	31	10	2	—	—	100
	1951	2 342	1 859	730	135	28	14	5 108
	%	46	36	14	3	1	—	100
	1956	2 562	1 833	807	143	41	20	5 406
	%	47,4	33,9	14,9	2,6	0,8	0,4	100

Tabellen visar att av antalet bruksenheter år 1956 innehöll icke mindre än 81,3 % högst 5 ha åker. Endast 3,8 % hade över 10 ha åker. Småbruket dominerar således kraftigt. Det framgår också att totala antalet bruksenheter ökat mellan jordbruksräkningarna. Närmare kommentarer till siffermaterialet kommer att lämnas i det följande.

Fördelning i ägoslag samt jordbrukets skogsinnehav m. m.

Med ledning huvudsakligen av materialet till 1957 års fastighetstaxering har i tabell 33 sammanställts uppgifter om arealens fördelning på olika ägoslag inom skilda ägarekategorier; uppgifterna omfattar ej gruppen »annan fastighet».

Av den sammanlagda arealen, 2,04 milj. ha, utgör den odlade jorden 0,9 %, ängen 0,2 % och skogsmarken 43,2 %. Frånräknas Karesuando kommun blir motsvarande procenttal 1,3 för åker, 0,3 för äng och 59,7 för skogsmark.

Med kronans marker avses i tabellen främst domänfondens fastigheter, d. v. s. kronoparker och i närheten av fjällen kronoöverloppsmarker. — Av den åkerareal om ca 700 ha, som enligt tabellen tillhör kronan, ingår den största delen i kronatorp, som brukas av enskilda. Ungefär hälften av kronans åkerareal är belägen i Korpilombolo kommun.

Övriga allmänna fastigheter redovisas i kolumnerna med beteckningen »Kommuner, kyrkan m. fl.» I gruppen har dock icke medtagits lantbruksnämndens markinnehav. Denna mark äges endast tillfälligt av nämnden och skall överföras till jordbrukarna; den har därför hänförs till gruppen »Övriga enskilda jordbruksfastigheter».

Allmänningsskogarna i Pajala, Junosuando och Tärendö kommuner har gemensam styrelse och förvaltning. Intäkterna tillföres en av länsstyrelsen förvaltd skogsmedelsfond, vars avkastning skall användas för jordbrukets förkovran inom kommunerna. Karesuandos allmänningsskog är belägen inom Pajala kommun. Denna allmänning skiljer sig från de övriga därigenom att delägarskapet icke är knutet till den mantalssatta jorden. Avkastningen tillfaller därför alla i kommunen boende.

Bolagens markinnehav redovisas för sig. Övriga enskilda fastigheter har fördelats i två grupper, varav den ena upptar rena skogsfastigheter och den andra jordbruksfastigheter.

Som nämnts har materialet till 1957 års fastighetstaxering i huvudsak legat till grund för tabellen. Den totala åkerarealen inom området är enligt denna beräkning 18 050 ha. I en preliminär sammanställning till 1956 års jordbruksräkning anges åkerarealen något högre, 18 350 ha.

Enligt landstingets näringsutredning år 1944 utgjordes av den dåvarande åkerarealen, 14 986 ha, 62 % av fastmarksjord och 38 % av myrmark. Några större förändringar torde icke ha skett under åren 1944—1957. Inom Tornedalen varierar enligt denna beräkning myrmarksjordens andel mellan lägst 22 % för Överkalix och högst 53 % för Karl Gustavs kommun. Av övriga kommuner har Nedertorneå 30 %, Pajala och Karesuando omkring 35 % samt Hietaniemi, Övertorneå, Korpilombolo, Tärendö och Junosuando 40—45 % myrmark.

Som framgår av tabell 33 innehar det enskilda jordbruket 41,8 % av skogsinnehavet i Tornedalen. I tabell 34 återges, från primärmaterialet till en år 1952 verkställd utredning angående behovet av stödskog, närmare uppgifter rörande de enskilda jordbruksfastigheternas skogsinnehav.

Tabell 34. Skogens fördelning på jordbruksfastigheter av olika storleksordning

Kommun (storleksgrupp)	Antal brukningsenheter med skogsmark i ha om						Summa brukn. enh.
	0—10	10—30	30—60	60—90	90—100	över 100	
Nedertorneå							
0—2 ha åker.....	126	48	17	5	0	7	203
2—5 " ".....	26	56	42	19	8	24	175
över 5 " ".....	5	19	41	18	4	45	132
	157	123	100	42	12	76	610
Karl Gustav							
0—2 ha åker.....	96	30	4	1	0	1	132
2—5 " ".....	43	44	29	11	2	7	136
över 5 " ".....	34	47	59	32	7	60	239
	173	121	92	44	9	68	607
Hietaniemi							
0—2 ha åker.....	82	38	23	15	2	37	197
2—5 " ".....	14	22	30	12	5	52	135
över 5 " ".....	2	5	18	16	0	61	102
	98	65	71	43	7	150	434
Övertorneå							
0—2 ha åker.....	196	122	62	28	4	27	439
2—5 " ".....	45	59	58	39	15	65	281
över 5 " ".....	4	9	17	30	8	68	136
	245	190	137	97	27	160	866
Överkalix							
0—2 ha åker.....	391	76	87	29	9	23	615
2—5 " ".....	114	49	76	49	20	70	378
över 5 " ".....	11	7	29	22	10	49	128
	516	132	192	100	39	142	1 121
Korpilombolo							
0—2 ha åker.....	182	69	49	25	8	22	355
2—5 " ".....	36	12	27	19	19	24	137
över 5 " ".....	3	0	1	1	1	5	11
	221	81	77	45	28	51	503
Tärendö							
0—2 ha åker.....	96	43	52	29	27	64	311
2—5 " ".....	6	3	7	10	10	58	94
över 5 " ".....	1	0	0	0	0	3	4
	103	46	59	39	37	125	409
Pajala							
0—2 ha åker.....	171	75	89	56	17	101	509
2—5 " ".....	43	18	50	36	15	128	290
över 5 " ".....	0	5	11	4	2	29	51
	214	98	150	96	34	258	850
Junosuando							
0—2 ha åker.....	74	21	19	15	5	54	188
2—5 " ".....	8	3	4	6	5	70	96
över 5 " ".....	0	0	0	1	0	14	15
	82	24	23	22	10	138	299
Karesuando							
0—2 ha åker.....	11	19	25	14	8	44	121
2—5 " ".....	2	0	1	0	1	15	19
över 5 " ".....	0	0	0	0	0	0	0
	13	19	26	14	9	59	140
Hela området							
0—2 ha åker.....	1 425	541	427	217	80	380	3 070
2—5 " ".....	337	266	324	201	100	513	1 741
över 5 " ".....	60	92	176	124	32	334	818
	1 822	899	927	542	212	1 227	6 629
%	32,4	16,0	16,4	9,6	3,8	21,8	100

1952 års stödskogsutredning grundades på uppgifter från 1951 års fastighets-taxering. Antalet brukningsenheter inom de olika kommunerna överensstämmer därför ej med 1956 års jordbruksräkning. Några större förändringar i skogsfördelningen inom olika storleksgrupper torde icke ha skett efter år 1952.

Av tabellen framgår att fastigheternas skogstillgång är rätt begränsad. Av samtliga brukningsenheter har endast 35 % mer än 60 ha skogsmark och ungefär 25 % över 90 ha. Betraktar man endast de fastigheter, som har minst 5 ha åker, blir situationen annorlunda. 60 % av sådana fastigheter har mer än 60 ha skogsmark.

I detta sammanhang bör erinras om att enligt svensk rätt till fastigheterna normalt hör fiskerätten i de vattenområden som ingår i fastigheterna. I vissa delar av gränsälvarna föreligger emellertid särskilda rättsförhållanden beträffande laxfisket. Kronan har sålunda länge hävdat fiskerätten efter lax och utarrenderar den till jordägare enligt ett förfarande, som regleras i konvention med Finland. I Nedertorneå skärgård, där f. n. fångas betydligt mer lax än i älven, tillhör fiskerätten däremot fastigheterna.

Fastighetsbeståndets utveckling

Avvittring och laga skifte

Grunden för den nuvarande fastighetsindelningen lades genom avvittringen. Vid denna allmänna ägoreglering bestämdes vilka skogsområden byar och andra enheter skulle tilldelas samt fastställdes gränserna kring enheterna (»skifteslagen»).

I Tornedalen påbörjades avvittringen redan på 1780-talet. Förberedelsearbeten gjordes de följande årtiondena främst i dåvarande Nedertorneå, Karl Gustavs och Övertorneå socknar. Verksamheten avbröts av 1808—1809 års krig. Då byarna vid den nya riksgränsens dragning i stor utsträckning kom att få ägor på båda stränderna och på holmarna i gränsälvarna, krävdes omfattande åtgärder för att häva ägoblandningen. Regleringen blev vidlyftig och måste utföras på bekostnad av avvittringen. Den avslutades först år 1823. Regleringen kunde dock ej helt genomföras. En del holmar kom sålunda att förbli oreglerade, de s. k. suveränitetsholmarna. Frågan om dessa holmar behandlas utförligare under avsnittet om nuvarande ägoanordning.

Arbetet med avvittringen togs upp på nytt år 1824 i de nedre tornedalssocknarna. Länsstyrelsens avvittringsutslag är från tiden omkring år 1840 för Nedertorneå och Karl Gustavs socknar, 1870 för dåvarande Övertorneå och Överkalix socknar och 1880 för dåvarande Pajala socken. Karesuando socken kom i ett senare skede; det slutliga avvittringsutslaget gavs först år 1915.

Genom avvittringen tilldelades byarna skogsmark i proportion till mantalen, d. v. s. i stort sett med hänsyn till dåvarande innehav av åker och äng. Den utveckling, som de olika byarna hade nått vid tidpunkten för avvittringen, blev alltså bestämmande för tilldelningen av skog och annan utmark.

Den skog, som ej behövdes till byar och hemman, disponerades huvudsakligen för kronoparker men också för anläggning av nybyggen m. m. I de sydligaste socknarna var skogstillgången mycket knapp. I Nedertorneå socken blev sålunda intet och i Karl Gustavs och Hietaniemi socknar endast ringa över till kronoskogar. I de andra socknarna däremot uppkom större eller mindre över-

loppsmarker. Den proportion mellan enskildas och kronans skogar, som avvittningen alltså gav till följd, har i stort sett blivit bestående. Även gränsdragningen på marken är i huvudsak oförändrad.

Sedan byarnas och andra enheters områden blivit bestämda genom avvittningen, kunde fastighetsindelningen inom enheterna närmare regleras genom laga skifte. Denna verksamhet följde i Tornedalen tätt efter avvittningen och genomfördes i huvudsak under tiden 1850—1890. Undantag utgör Karesuando kommun, där laga skiften f. n. är under utförande.

Jordbrukets expansion

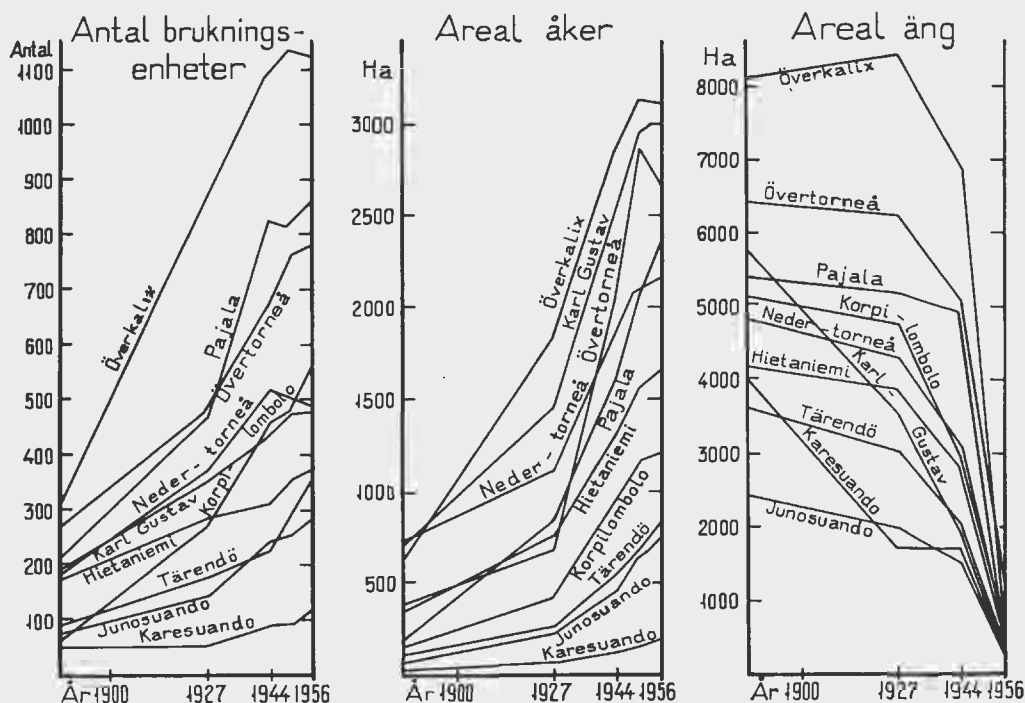
De vid byskiftena utlagda fastigheterna kom snart i stor omfattning att delas genom hemmansklyvningar m. m. Här skall icke närmare beröras den ekonomiska bakgrunden till den följande utvecklingen. Att den fortgående folkökningen inneburit ett starkt tryck är emellertid tydligt. Den liberalistiska jordpolitiken under perioden 1881—1928 möjliggjorde och understödde genom rätt till helt fri klyvning en utveckling mot allt fler brukningsenheter. I Tornedalen liksom annorstädes i länet kom uppdelningen tidigast att äga rum i trakterna nära sågverken (Salmis och Seskarö i Nerdertorneå kommun). Delningsprocessen fortsatte undan för undan allt längre norrut och har pågått livligt ända fram till 1940-talet. Därefter har den ekonomiska utvecklingen i förening med en allt mera restriktiv jorddelningslagstiftning dämpat den legala delningsverksamheten, vilken efter hand nästan helt avstannat. Vid sidan av de legala delningarna har i betydande utsträckning gjorts sāmjedelningar. Sådana förekommer fortfarande (härom se avsnittet om äganderättsförhållanden).

Ökningen av antalet brukningsenheter och jordbrukets arealmässiga expansion framgår schematiskt av följande grafiska framställning.

Till den grafiska framställningen må lämnas följande kommentarer.

Vid tiden för byskiftena motsvarade brukningsenheterna i stort sett de vid skiftena utlagda hemmanslotterna (fastigheterna). Med tiden har delningar och tilläggsförvärv medfört att brukningsenheterna ofta består av två eller flera registerfastigheter eller sāmjelotter. Som exempel på nuvarande situation må nämnas att i Karl Gustavs kommun detta är fallet med 30 % av de brukningsenheter, som har en åkerareal om minst 2 ha. Förhållandet verkar försämrande på arronderingen, eftersom de i samma brukningsenhet ingående fastigheterna eller sāmjelotterna ofta icke ligger intill varandra.

Totalt har antalet brukningsenheter inom undersökningsområdet enligt tillgängliga uppgifter ökat från 1 650 vid byskiftetiden i slutet av 1800-talet till 3 450 år 1927 och 5 400 år 1956. Ökningen under åren 1927—1956 är 57 %, d. v. s. betydligt större än länstalet, som icke uppgår till 20 %. Relativt har ökningen de sista trettio åren varit starkast i de nordliga kommunerna, Korpilombolo, Tårendö, Pajala, Junosuando och Karesuando,

Figur 1. Ökningen av antalet brukningsenheter och jordbrukets arealmässiga expansion

där antalet brukningsenheter fördubblats. Även i Övertorneå och Övertälix kommuner har antalet vuxit kraftigt.

Antalet brukningsenheter åren 1944, 1951 och 1956 har närmare redovisats i tabell 32. Ökningen mellan åren 1944 och 1951 anges emellertid där så stor, att man måste ifrågasätta om 1944 års jordbruksräkning var tillförlitlig, särskilt för Övertorneå och Korpilombolo kommuner. Men även bortsett från osäkerheten i siffermaterialet kan konstateras, att en ökning av antalet brukningsenheter inom området har skett ända in på de senaste åren, medan inom länet och riket i övrigt jordbruksfastigheternas antal minskat. Tillväxten synes emellertid tendera att avtaga. Den utgjorde perioden 1951—1956 för hela Tornedalen 6 %. I hela länet minskade antalet enheter under samma tid med 1 % och i hela riket med 8 %. En omsvängning till minskning är utan tvivel att vänta även i tornedalskommunerna.

I takt med ökningen av antalet brukningsenheter har försiggått nyodling av betydande omfattning. Vid tiden för byskiftena fanns i undersökningsområdet ca 3 600 ha åker. År 1927 var åkerarealen enligt jordbruksräkningen 7 600 ha, år 1944 14 200 ha, år 1951 17 400 ha och år 1956 såsom förut nämnts 18 300 ha. Ökningen under perioden 1927—1951 är 130 %; motsvarande siffra för hela länet är endast 50 %. Särskilt markant är till-

skottet under nyssnämnda period i Övertorneå kommun, nämligen från 700 till 2 870 ha. Efter år 1951 har inträtt en stagnation. För de flesta kommunerna redovisas dock alltså en viss ökning av åkerarealen, särskilt i de nordligare (Pajala, Tärendö, Junosuando). Den relativa ökningen åren 1951—1956 är för undersökningsområdet 5 %; för länet är motsvarande tal 3,3 %.

I Tornedalen liksom annorstädes i länet utgjorde naturängar tidigare en stomme i jordbruket. Övergången från kombinerat ängs- och åkerbruk till övervägande åkerbruk framgår tydligt av den grafiska framställningen ovan. Särskilt snabbt har ängsbruket övergivits det sista decenniet. Totalarealen slätter- och betesäng inom undersökningsområdet utgjorde enligt jordbruksräkningen år 1927 43 100 ha, år 1944 33 400 ha, år 1951 8 900 ha och år 1956 enligt tabell 33 endast 3 800 ha. Ännu har dock naturängarna viss betydelse på sina håll.

Trots den stora ökningen av antalet brukningsenheter har jordbrukets expansion varit sådan, att medelarealen åker per brukningsenhet stigit, särskilt under tiden efter år 1927. Ökningen har varit förhållandevis störst i kommunerna Karl Gustav (från 4,1 ha år 1927 till 6,2 ha år 1956), Hieta-niemi (från 2,6 till 4,1) och Övertorneå (från 1,5 till 3,5).

Den nuvarande storlekssammansättningen är dock klart ogynnsam. Av de ca 5 400 brukningsenheterna innehöll enligt 1956 års jordbruksräkning endast 204 eller 3,8 % mer än 10 ha åker. Icke mindre än 47 % hade en åkerareal understigande 2 ha. Självfallet kan jordbruket under sådana förhållanden endast bidra med en mindre del till försörjningen. En förskjutning av antalet enheter från mindre till större är emellertid märkbar.

Det kan anmärkas, att jordbruksräkningarna — som bygger på jordbrukarnas deklarationer — enligt vad lantbruksnämnden upplyst ofta anger åkerarealerna i underkant, varför den verkliga storleksgrupperingen torde vara något gynnsamare än vad statistiken visar.

Jordbrukets totala skogstillgång har under den nu berörda tiden varit oförändrad eller minskat genom bolagsförvärv m. m. Medelarealen skogsmark per brukningsenhet åter har successivt gått ned. Som typiska jämförelsetal må nämnas att jordbruken i Övertorneå kommun på 1890-talet bör ha haft 200 ha produktiv skogsmark i medeltal mot nu endast 60 ha; motsvarande siffror för Överkalix kommun är 240 resp. 40 ha.

Nuvarande ägoanordning

Allmän karakteristik

De nuvarande ägoförhållandena beträffande brukningsområdenas storlek och form, ägoavstånd m. m. kan beskrivas allmänt och generaliserat med utgångspunkt från den i föregående avsnitt antydda utvecklingen av fastighetsbeståndet. Det har där omtalats, att stommen i fastighetsindel-

ningen utlades innan jordbruket började expandera på allvar. Vid byskiftena i Tornedalen kunde hemmanen till övervägande del få sina åkrar rätt väl samlade utan att gårdar behövde flyttas ut ur byn i nämnvärd omfattning. Byarna har därför i stor utsträckning behållit sin samlade prägel. Genom de senare hemmansklyvningarna splittrades emellertid ofta de ursprungliga åkerskiftena, varjämte man vid den fortgående nyodlingen tvingades allt längre bort från byn. Därigenom ökade ägoavstånden och försämrades även eljest åkerarronderingen.

Andra försämrande faktorer blev tillkomsten av nya allmänna och enskilda vägar samt järnvägar. Dessa byggdes nämligen utan hänsyn till fastighetsindelningen, liksom ej heller fastighetsindelningen anpassades efter vägnas sträckning. Vidare bör framhållas den fortgående och under senare tid alltmer tilltagande insprängningen av bostadsbebyggelse och andra anordningar av urban karaktär i jordbruksbyarna. Detta har i många fall avsevärt försvårat betingelserna för jordbruksdriften.

De till slätter använda naturängarna låg vanligen utspridda längs sjöar och vattendrag, på holmar i älvarna m. m. Avståndet till brukningscentrum var ofta avsevärt. Sedan ängsbruket i stort sett nedlagts, ligger ängsskiftena likväl kvar som enklaver i skogsmarken och blir lätt ett hinder för skogsbruket. I lappmarkskommunen Karesuando har fastigheterna utångar — s. k. ströängar — inom kronomarkerna. Även här har ängsbruket gått hastigt tillbaka.

I skogsmarken mötte från början inga svårigheter att ernå en från dåtida skogsbrukssynpunkter ändamålsenlig fastighetsindelning. De geografiska förhållandena medförde visserligen att hemmanen vid sidan av hemskogskiften måste tilläggas utskiften ofta på stort avstånd från byarna; som ytterlighetsexempel må nämnas att byarna i Hietaniemi socken fick avsevärda utskogsområden på 80 km avstånd och mera (längst norrut i Övertorneå socken). Viktigare än utskogens läge framstod dock att hemskogskiften utlades inom bekvämt räckhåll. De senare mångfaldiga sekundära delningarna har praktiskt taget helt skett inom den ursprungliga stommen och i allmänhet genom att skogsskiftena delats på längden. Följden har blivit den för norrlandsförhållanden typiska indelningen med långsmala och till arealen små ägoskiften. Vägsystemet har utbildats i efterhand och blivit närmast fristående från fastighetsindelningen. Indelningen i skogen framstår sålunda som i stora delar föråldrad, till avsevärt men för modern skogsskötsel och skogsdrift.

I sen tid har i nedre Tornedalen tillkommit ett nytt arronderingsförsämrande moment genom att kronan förvärvat eller långtidsarrenderat ganska betydande markområden för försvarets räkning. Enligt uppgift har i de fyra sydligaste kommunerna förvärvats ca 1 800 ha och arrenderats ca 1 700 ha enligt 600 arrendeavtal.

Som allmänt omdöme kan sägas att jordbrukets ägoanordning i Torne-

dalen i stor utsträckning är ogynnsam. Den är naturligt nog sämre i de tätare bebyggda, mer parcellerade delarna än i glesbygderna.

Särskilda undersökningar

Det möter stora svårigheter att siffermässigt belysa ägoförhållandena inom så stora regioner som kommuner. Försök därtill gjordes vid lands-tingets näringsutredning (Norrbottens läns jordbruk II sid. 39 ff och I tab. 98). I det följande lämnas ett sammandrag av näringsutredningens undersökning.

Enligt näringsutredningen uppgick antalet odlade skiften per jordbruk inom tornedalsområdet år 1944 i medeltal till 1,6, med variationer mellan 1,3 och 1,8 skiften per jordbruk. Länsmedeltalet var 1,8. — I medeltal låg, i avrundat tal, 81 % av arealen inom 1 km avstånd från brukningscentrum. Procenttalet varierade mellan 63 % för Övertorneå och 94 % för Karesuando. Länsmedeltalet var 74 %. Inom avståndet 1—2 km från brukningscentrum låg 9 % av arealen odlad jord. Variationer förelåg mellan 4 % för Korpilombolo och 15 % för Övertorneå. Länsmedeltalet var 11 %. På över 2 km avstånd låg 9 % av arealen, med variationer mellan 2 % för Korpilombolo och 22 % för Övertorneå. Länsmedeltalet var 15 %. Vid bedömning av här angivna siffror måste beaktas, att undersökningen inrymmer även de minsta jordbruksfastigheterna. Siffrorna torde därför visa ett alltför gott resultat för de något större jordbruken.

I följande tabell återges näringsutredningens uppgifter om antalet skogsskiften per jordbruk (uppgifterna omräknade till relativa tal). Jordbruk med skogsareal under 25 ha har ej medtagits. Då uppgifterna rörande förhållandena i Karesuando är alltför ofullständiga, har de uteslutits.

Tabell 35. Antalet skogsskiften per jordbruk enligt näringsutredningen

Kommun	Relativa antalet jordbruk med nedanstående antal skogsskiften, %				Genomsnitt- ligt antal skiften per jordbruk
	1	2	3	4 och flera	
Nedertorneå.....	14	29	32	25	2,8
Karl Gustav.....	29	39	23	9	2,2
Hietaniemi.....	20	34	32	14	2,5
Övertorneå.....	20	47	23	10	2,3
Överkalix.....	16	34	29	21	2,6
Korpilombolo.....	11	38	38	13	2,6
Tärendö.....	25	25	26	24	2,6
Pajala.....	32	31	24	13	2,3
Junosuando.....	9	36	31	24	2,9
Länet.....	28	35	23	14	2,3

Förhållandena inom kommunerna är så växlande, att genomsnittssiffror sådana som de av näringsutredningen redovisade ej lämnar någon pregnant uppfattning om situationen. Ett antal punktundersökningar har ansetts åskådliggöra förhållandena bättre. Med anledning därav har fyra större jordbruksbyar i Karl Gustavs, Hietaniemi och Övertorneå kommuner granskats. Dessa byar kan anses i stort sett representativa för de viktigare

jordbruksdistrikten inom Tornedalen. Referaten av undersökningarna har också intresse som en bakgrund till det följande avsnittet om rationaliseringen. De har därför gjorts relativt utförliga. Utöver dessa undersökningar må hänvisas till de uppgifter om ägoförhållandena i Nedertorneå kommun, som intagits i den s. k. Nedertorneåutredningen (SOU 1947: 33).

*Kukkola by i Karl Gustavs kommun.*¹ Bebyggelsen i byn är helt koncentrerad till ett ganska smalt bälte utefter Torne älv. Den sträcker sig från Karungi kyrkby i norr omkring 10 km söderut längs länsväg 400. Folkmängden är omkring 800 personer. I byn finns 2 skolor och 4 affärer. Huvuddelen av befolkningen försörjer sig på jord- och skogsbruk. Fisket i Kukkolaforsen är en ganska betydande binäring. Två cirkelsågverk och en smidesverkstad utgör byns enda småindustrier. Den icke jordbrukande befolkningen i byn får sin utkomst huvudsakligen av skogs- och flottningsarbete.

Byns ägor är fördelade på dels ett område, som ligger mellan Torne älv i öster och bäcken Keräsjo i väster, och dels ett utskogsområde, som sträcker sig från Keräsjo i vidare västerut till Lappijärvi by. Inom byns gränser finns, utom andra enklaver, ett mycket stort antal urfjällsägor (naturängar), tillhörande främmande byar. Å andra sidan har Kukkola by en hel del urfjällsägor inom Övre Vojakkala och Karungi byar.

Beträffande brukningsenheternas storlek och ägosammansättning må följande nämnas. Sammanlagt finns 89 brukningsenheter med en åkerareal större än 2 ha. Medelarealerna för dessa är: åker 9,4 ha, skogsmark 118 ha, övrig mark 46 ha. I arealen för övrig mark ingår även ängsmarken. Denna utgöres huvudsakligen av holmängar, vilka numera ej har så stor betydelse som tidigare. Fördelningen på olika storleksklasser är följande:

Storleksklass	2— 5 ha åker:	25 brukningsenheter
»	5—10 » »	38 »
»	10—15 » »	13 »
»	15— » »	13 »

Utöver här nämnda enheter finns närmare 30 såsom jordbruksfastigheter taxerade enheter med åkerareal mindre än 2 ha.

Undersökning av *arronderingen i åkerjorden* har skett med ledning av ekonomiska kartan. Antalet åkerskiften per brukningsenhet är i genomsnitt 1,8. 40 brukningsenheter har endast ett åkerskifte, 36 två och 13 tre eller flera skiften. I den sistnämnda gruppen återfinnes huvudsakligen sådana brukningsenheter, som består av två eller flera registerfastigheter. Det vägda medelågoavståndet för samtliga brukningsenheter är omkring 0,7 km. Egentliga ägovägar finns endast i undantagsfall.

Åkerskiftenas form är i stort sett regelbunden och rektangulär, med undantag endast då terrängen föranlett avvikelser. Många skiften är dock alltför långsmala för att konfigurationen skall kunna anses god. En granskning av skiftesbredderna visar att 30 % av antalet åkerskiften är mindre än 50 m breda. 38 % har 50—100 m, 27 % 100—200 m och 5 % mer än 200 m bredd. Medelbredden för samtliga åkerskiften har beräknats till 80 m. I siffermaterialet ingår här småbruken med mindre än 2 ha åker. På grund härav blir frekvensen av smala skiften större än om dessa fastigheter uteslutits vid beräkningen. Älven, länsväg 400 och järnvägen begränsar främst åkerskiftenas längd. Mellan älven och lands-

¹ Undersökningen utförd av distriktslantmätaren Birger Simu.

vägen varierar skifteslängden i huvudsak från 200 till 400 m och mellan landsvägen och järnvägen 500—1 200 m. Väster om järnvägen finns odlingar om i stort sett högst 500 m längd. Många brukningsenheter har åker i genomgående längd från älven upp till hemskogens början. Ett motiv för dylik skiftesläggning lär bl. a. ha varit åkerjordens skiftande beskaffenhet. De smalaste skiftena är vanligen korta.

Även undersökningen av *arronderingen i skogsmarken* har skett med ledning av ekonomiska kartan. Antalet skogsskiften per brukningsenhet är i genomsnitt 2,7. 5 enheter har ett skogsskifte, 43 två skiften, 24 tre skiften och 12 enheter fyra skogsskiften.

De flesta skogsskiftena är utpräglad långsmala. Medellängden för hemskogsskiftena är omkr. 4 km räknat från järnvägen mot väster. De längsta skiftena är ca 9 km långa. Medelbredden är omkr. 100 m. De smalaste skiftena har icke större bredd än 25—30 m. I utskogen är skiftenas medellängd omkr. 5 km och medelbredd omkr. 150 m. De längsta skiftena är 10 km långa och de smalaste endast 40 m breda.

Beträffande utdrivningsförhållandena för skogsprodukter må framhållas, att då avståndet till kusten är endast 2—3 mil, förekommer numera ej någon flottning av virke. Praktiskt taget allt gagnvirke med undantag för brännved transporteras med bilar till kusten. Kukkola bys skogsområden får anses tämligen välbelägna i förhållande till allmänna vägar. Däremot råder stor brist på skogsvägar, särskilt i utskogen.

Av uppgifterna ovan framgår att behovet av storleksrationalisering för att överföra de ofullständiga jordbruken till bärkraftiga enheter är ganska betydande. Beträffande behovet av åtgärder för att förbättra arronderingen må framhållas följande.

Arronderingen i åkerjorden företer stora brister men är knappast så ogynnsam att det behövs en total omarrondering av inägorna. De förefintliga bristerna kan sannolikt avhjälpas successivt medelst ägoutbyten, avstyckningar och sammanläggningar.

I skogsmarken — ca 10 000 ha produktiv mark — synes däremot en mera fullständig omreglering behövlig. Man bör först planlägga och bygga ett rationellt utformat nät av skogsvägar. Enligt ett vid undersökningen upprättat principutkast erfordras omkr. 20 km permanenta vägar och 6 km bilbasvägar. Det må i detta sammanhang nämnas att Kukkola by tillsammans med angränsande byar bildat ett skogsvårdsområde. Anslutningen är god men dock icke 100-procentig. Vidare finns ett s. k. bondeskogsdistrikt, som drives i skogsägareföreningens regi med uppgift att samordna avverkningarna och försäljningarna. Sådana samarbetsorgan kan minska men icke eliminera olägenheterna av den dåliga arronderingen.

*Niemis by i Hietaniemi kommun.*¹ Niemis (Luppio) by ligger vid länsväg 400, omkring 6 km norr om kyrkbyn Hedenäset. Folkmängden uppgår till ca 350 personer. Folkskola finns i byn liksom två lantaffärer. Jord- och skogsbruket utgör huvudnäringarna. En kvarn och ett cirkelsågverk är byns enda småindustrier. Bebyggelsen är nästan helt koncentrerad till själva älvdalen. Den ligger som ett band utefter länsvägen på en sträcka av omkr. 5 km.

Byn omfattar dels ett huvudområde och dels ett utskogsområde vid Pello by i

¹ Undersökningen utförd av distriktslantmätaren Birger Simu.

Övertorneå kommun, omkr. 8 mil från byn. Utskogens förläggning beror på att vid avvitrningen rådde brist på välbelägen mark; den nuvarande kronoparken i Hietaniemi utgjorde vid denna tid stockfångstskogar åt Björkfors och Ekfors.

Antalet brukningsenheter med mer än 2 ha åker är 39. Medelarealerna för dessa är: åker 6,6 ha, skogsmark 76 ha, övrig mark 31 ha. I arealen för övrig mark ingår även ängsmarken. Denna utgöres huvudsakligen av ängar på suveränitetsholmar, där 20 brukningsenheter har i medeltal 1,6 ha (avstånd 7—10 km från byn). Fördelningen på olika storleksklasser är följande:

Storleksklass	2— 5 ha åker:	22 brukningsenheter
»	5—10 » »	10 »
»	10—15 » »	4 »
»	15— » »	3 »

Brukningens enheternas medelstorlek är otillfredsställande både i fråga om åker och skogsmark. Välbelägen odlingsmark saknas. Ängsmarken på suveränitetsholmarna ligger för långt borta. Den ringa skogstillgången beror på att många fastighetsägare avyttrat sina utskogskiften. En stor del av denna sålda mark bildar numera en skogsfastighet med ca 1 800 ha skogsmark.

Beträffande *arronderingen i åkerjorden* kan antecknas att antalet åkerskiften per brukningsenhet är i medeltal 2,0. 13 brukningsenheter har endast ett åkerskifte, 18 två och 8 tre eller flera. Det vägda medelågoavståndet är omkring 1,8 km. Att det är så stort beror delvis på att flera brukningsenheter har betydande åkerarealer vid Songankijoki och Armasjoki, 3—6 km från byn, tillkomna genom nyodling på senare tid. Brukningsenheterna i södra delen av byn har korta ågoavstånd men i regel också små åkerarealer.

Åkerskiftenas form är i stort sett regelbunden. Det finns dock sämre utformade skiften, framförallt i bykärnan. Betydande åkerarealer är lättåtkomliga från allmänna vägar.

I *skogsmarken* har brukningsenheterna i genomsnitt 2,2 skogsskiften. 5 brukningsenheter har skogsmark endast å gårdsskiftet medan 11 brukningsenheter ej har någon skogsmark å gårdsskiftet. Endast sju brukningsenheter har numera utskogskifte.

Gårds- och hemskogskiftena har i genomsnitt en längd av omkr. 1,7 km och en bredd av omkr. 140 m. Utskogskiftena har en genomsnittlig längd av ca 1,7 km och en bredd av omkr. 350 m.

Skogsmarken i gårds- och hemskogskiftena är tämligen välbelägen i förhållande till såväl vägar som flottled. All skogsmark ligger inom 2 km avstånd från bilvägar och huvuddelen av den ligger inom 2 km avstånd från flottleden Puostijoki—Armasjoki. Utdrivningsförhållandena får därför anses goda. Niemis utskog sträcker sig från Torne älv, mellan Pello och Jarhois, omkr. 10 km västerut. Drivningsavståndet varierar mellan 1 och 6 km.

Då det övervägande antalet brukningsenheter är hänförligt till gruppen ofullständiga jordbruk, finns ett betydande behov av storleksrationalisering. Beträffande behövligen ägoreglering må framhållas följande.

En betydande del av åkerjorden ligger långt från byn. Utflyttning av gårdar dit lär knappast vara tänkbar. Det synes ej heller av andra skäl vara behövt att en total omreglering av byns inägoområde göres.

I hemskogskiftet synes en omreglering av fastighetsindelningen erforderlig. Den underlättas av att det befintliga vägnätet är ganska välutvecklat. En ny skogsväg skulle dock behövas. Utskogen ligger så långt från byn att den borde

bytas bort. Detta skulle kunna genomföras genom ett ägoutbyte mellan kronan, Olkamangi, Pello och Niemis byar. Vederlagsmarken skulle Niemis by i så fall få från kronoparken inom Hietaniemi kommun. Effekten skulle dock icke bli så stor för Niemis, då huvuddelen av utskogen redan avyttrats. Om man däremot utvidgade bytet till att avse alla hietaniemibyars utskogar, skulle åtgärden bli av stor betydelse.

Kuivakangas by i Övertorneå kommun. En allmän beskrivning av byn har lämnats i Kap. III. Kommuner och tätorter.

Heltidsarbete utanför jordbruksfastigheterna förekommer endast i mycket begränsad omfattning. Några av byns invånare arbetar vid vägförvaltningen och tullverket. Säsongarbete förekommer emellertid i form av skogs-, byggnads- och vägarbete. Åtskilliga byggnads- och grovarbetare har sålunda under de senaste åren arbetat i Övertorneå.

Den sammanlagda åkerarealen inom skifteslaget utgjorde enligt en år 1957 verkställd inventering 618 ha samt den produktiva skogsmarksarealen 8 766 ha. Inom skifteslaget finns 146 jordbruksenheter. Medelarealen åker är 4,2 ha och medelarealen skogsmark 60 ha. Dessutom finns 74 andra fastigheter, huvudsakligen bostadsfastigheter. Av jordbruksenheterna innehåller 43 mindre än 2 ha åker, 55 mellan 2 och 5 ha, 40 mellan 5 och 10 ha samt 8 över 10 ha. 63 av fastigheterna har mer än 50 ha skogsmark, varav 27 mer än 100 ha produktiv skogsmark. 17 av brukningsenheterna var i sambruk. 65 var kreaturslösa. Antalet kreatursenheter per ha åker var 0,88.

Av brukarna var 45,4 % under 50 år, 2,8 % under 30 år och 20,4 % över 60 år. 32 av brukningsenheterna ägdes av personer, som ej var bosatta på fastigheterna. Dessa ägde 13 % av den totala åkerarealen och 21,8 % av den totala produktiva skogsmarken. Kronan eller bolag äger ej någon mark inom skifteslaget.

Beträffande arronderingsförhållandena i åkern må följande framhållas. 35 % av fastigheterna med över 2 ha åker har två åkerskiften, 23 % tre åkerskiften samt 12 % fyra eller flera, d. v. s. 70,9 % av fastigheterna har två eller flera åkerskiften. Medeltalet skiften per brukningsenhet var 2,2. Av fastigheterna över 5 ha åker har 88 % två eller flera skiften. Medeltalet skiften för dessa fastigheter var 2,5.

Vad gäller skogsskiftena har 87 % av fastigheterna med över 5 ha åker två eller flera skiften. Avståndet till skogsskiftena håller sig inom 20 km.

Sammanfattningsvis kan om Kuivakangas sägas följande.

Byn är en jordbruksby där antalet stödjordbruk och ofullständiga jordbruk klart dominerar. Sysselsättningsmöjligheterna vid sidan av jordbruket är mycket begränsade. Åldern på jordbrukarna är tämligen hög.

Antalet åkerskiften per brukningsenhet är ej onormalt. Då emellertid fastigheternas totala åkerareal vanligen är under 10 ha, blir likväl varje skifte som regel litet och oekonomiskt att bruka med maskiner. Antalet skiften i skogen är ej heller stort. Även där gäller dock att på grund av det relativt ringa skogsinnehavet, varje skifte oftast är för litet och för smalt för en rationell drift.

Ägovägar, utfartsvägar samt skogsvägar finns ej i tillräcklig omfattning. Vissa områden av den mer centralt belägna åkermarken översvämmas om vårarna av Torne älv. Undersökning pågår emellertid om invallning av dessa områden kan ske i samband med omläggning av allmänna landsvägen genom byn. Endast en ringa areal är täckdikad. Ordnade beten förekommer endast i mindre utsträckning. Anmärkningsvärt är slutligen att närmare hälften av antalet fastigheter är kreaturslösa samt att så stor areal äges av personer, som ej är bosatta inom byn.

Juoksengi by i Övertorneå kommun. Även beträffande denna by återfinnes en beskrivning i Kap. III. Kommuner och tätorter, till vilken hänvisas.

I byn finns 2 maskinhållare, varav en har grävmaskiner och lastbilar samt en jordbruksmaskiner. Endast några väg- och telegrafarbetare samt ett par tullmän har heltidsarbete utanför jordbruket. Deltidsarbete förekommer i begränsad omfattning i skogs-, flottnings- samt vägarbeten. Under senare år har beredskapsarbeten bedrivits för anläggande av vatten- och avloppsledningar.

En år 1957 gjord undersökning lämnade följande resultat.

Den huvudsakliga åkerarealen ligger på tre platser nämligen Isosuo, Aihkionoja och Rajoja odlingsområden. Isosuoområdet är störst. Det ligger huvudsakligen söder om byn och omfattar ca 325 ha åker samt ca 500 ha odlingsmark. Området översvämmas mer eller mindre varje vår av Torne älv. Aihkionojaområdet ligger ca 3 km nordväst om byn och består av ca 10 ha åker samt 70 ha odlingsmark som utdikats. Rajoja odlingsområde ligger ca 3 km norr om byn och omfattar ca 45 ha odlingsmark som torrlagts. Av dessa har f. n. ca 12 ha uppodlats. Till Isosuoområdet kommer man direkt från allmän väg. Ägovägar finns däremot endast sparsamt. Till Aihkionojaområdet finns en framkomlig odlingsväg, som håller på att omprojekteras. Rajojaområdet slutligen saknar väg.

Skifteslaget omfattar 620 ha åker och 5 270 ha produktiv skogsmark. Av de 123 jordbruksfastigheterna har 34 mindre än 2 ha, 56 2—5 ha, 31 5—10 ha samt 12 över 10 ha åker. Dessutom finns 83 andra gårdar, i huvudsak bostadsfastigheter. 41 av jordbruksfastigheterna d. v. s. 33.3 % har mer än 50 ha produktiv skogsmark. 12 eller ca 10 % har över 100 ha skogsmark. Medelarealen åker per fastighet är 5 ha samt medelarealen produktiv skogsmark 43 ha. 25 % av jordbruken är sämjedelade samt 24 % kreaturslösa. I det närmaste samtliga tillhör gruppen ofullständiga och stödjordbruk. Antalet åkerskiften och skogsskiften per brukningsenhet är 2.

Brukarnas medelålder är 50 år. Omkr. 15 % av brukningsenheterna ägs av personer bosatta utom Juoksengi. Deras fastigheter har ca 13 % av åkerarealen samt ca 24 % av den produktiva skogsarealen. Ingen mark inom skifteslaget ägs av kronan eller bolag. Utarrendering av mark i vanlig bemärkelse förekommer mycket sparsamt. På de kreaturslösa fastigheterna bärgar brukarna själva grödan eller säljer den på rot.

Om Juoksengi by kan sammanfattningsvis sägas, att stödjordbruk och ofullständiga jordbruk dominerar. Brukarnas medelålder är tämligen hög. Arbete vid sidan av jordbruket finns endast i begränsad omfattning. Under tiden september—maj råder viss arbetslöshet inom byn. Antalet skiften per fastighet är endast två. Arronderingen försämras emellertid på grund av att såväl åker- som skogsskiftena är långsmala och relativt små. Dessutom saknas i huvudsak lämpliga ägo- och skogsvägar. — Det stora odlingsområdet vid Isosuo översvämmas som tidigare nämnts årligen av Torne älv. Undersökning pågår om möjligheterna att genom invallning rädda ca 300 ha åker och 200 ha odlingsmark. — Betesfrågan är svårlöst, enär hemskiftena är små. Endast en ringa del av åkerarealen är täckdikad. — Slutligen bör framhållas, att betydande arealer åker och produktiv skogsmark ägs av personer, som ej är bosatta inom byn, samt att omkring en fjärdedel av jordbruken är kreaturslösa.

Som avslutning på detta avsnitt skall något beröras de s. k. *suveränitetsholmarna*. Särskilt värdefulla för jordbruket var länge naturängarna på holmar i Torne älv. De har delvis uppodlats och nyttjas alltjämt i betydande omfattning, ehuru ägoförhållandena ofta är undermåliga på grund av stark parcellering

och stora brukningsavstånd. Vissa av dessa holmar är s. k. suveränitetsholmar, en restföreteelse från riksgränsregleringen efter 1808—1809 års krig. De ligger inom finländskt område men innehås med ständig besittningsrätt av svenska hemman. De flesta och värdefullaste suveränitetsholmarna lyder under hemman i Hietaniemi och Övertorneå kommuner. Inom andra delar av älven finns inom svenskt område suveränitetsholmar, som innehås av finländska jordbrukare.

Suveränitetsholmarna i älven utanför Hietaniemi kommun torde utgöra ett drastiskt exempel på hur äganderäts- och brukningsförhållandena beträffande holmarna utvecklats. De ligger inom en 6 km lång älvsträcka i närheten av Hedenäset. Arealen utgör sammanlagt omkr. 500 ha. Antalet fastigheter, som innehå mark på holmarna, överstiger 200 och antalet ägoskiften, vari holmarna delats, uppgår till närmare 400. De fastigheter, som innehå ägor på holmarna, ligger inom icke mindre än sju byar i Hietaniemi, fem i Övertorneå och en i Neder-
torneå kommun. Brukningsavståndet är delvis mycket betydande (60 fastigheter har minst 20 km till sina ängsskiften). Lantbruksnämnden har börjat att förmedla avlägset liggande ängsskiften till fastigheter i de närmast holmarna liggande byarna.

Äganderätt och vissa brukningsförhållanden

För att konstatera antalet samjedelade fastigheter samt förekomsten av brukningsenheter med flera ägare, särskilt dödsbon, har en undersökning gjorts inom några kommuner. Undersökningen har skett med ledning av 1957 års fastighetstaxeringslängder. Det bör emellertid observeras, att taxeringslängderna i många fall icke möjliggör någon säker avgränsning mellan grupperna inbördes. Det resultat, som redovisas i tabell 36, torde därför endast ge en ungefärlig bild av förhållandena. I de övre tornedalskommunerna är troligen samjedelningsfrekvensen för högt och förekomsten av samägda enheter för lågt skattad.

Tabell 36. Procentuellt antal samjedelningar och brukningsenheter med flera ägare

Kommun	Sämjeenheter		Enheter med flera ägare		Anm.
	Samtliga	Inom gruppen enheter med åkerareal om minst 2 ha	Samtliga	Därav dödsbon	
Karl Gustav....	6	7	10	7	Sämjedelningsfrekvensen i skilda storleksgrupper efter åkerareal, inom vidstående kommuner sammantagna: 0,1—1 ha 20 % 1—2 » 35 % 2—5 » 34 % 5—10 » 21 % 10—15 » 9 % 15— » 4 %
Hietaniemi....	18	18	13	7	
Övertorneå....	36	37	10	7	
Korpilombolo...	7	12	12	5	
Tärendö.....	48	54	7	5	
Pajala.....	34	39	8	6	
Junosuando....	48	51	9	6	
Summa	27	28	10	6	

Till sämjeenhet har vid undersökningen hänförs sådan såsom jordbruksfastig-

het för sig taxerad enhet, som består av eller inrymmer del av registerfastighet. Frekvensen anges såsom procentuell andel av samtliga brukningsenheter inom resp. område eller storleksgrupp därinom. Detta gäller även enheter med flera ägare.

De flesta av de jordbruksfastigheter i Tornedalen, som nybildats vid legala förrättningar de senaste decennierna, har tillkommit genom klyvnings-skiften. I en del fall har dock förrättningsformen avstyckning använts. I viss utsträckning har två eller flera hela jordbruksfastigheter sammanlagts till en, varigenom antalet fastigheter minskats. De två sista grupperna kan antagas någorlunda väl balansera varandra. Man hör därför få en ganska god uppfattning rörande antalet nya sämjedelningar, om ökningen av antalet brukningsenheter enligt jordbruksräkningarna åren 1944, 1951 och 1956 jämföres med ökningen av antalet jordbruksfastigheter genom klyvningsskiften under motsvarande tidsperioder. En sådan jämförelse har gjorts i tabell 37. Med hänsyn till den tidigare nämnda osäkerheten i det statistiska underlaget måste dock resultatet bedömas med försiktighet. Särskilt torde talen för Övertorneå och Korpilombolo kommuner i första sifferkolumnen vara alltför höga.

Tabell 37. Jämförelse beträffande förändringar i antalet brukningsenheter

Kommun	Ändring av antalet brukn.enheter enl. jord- bruksräkn. (ökning +, minskning —)		Ökning av antalet jord- bruksfastigheter genom klyvningsskiften	
	1944—50	1951—56	1944—50	1951—56
Haparanda.....	— 3	— 19	—	—
Nedertorneå.....	— 32	+ 7	+ 9	+ 1
Karl Gustav.....	+ 36	+ 4	+ 13	+ 4
Hietaniemi.....	+ 41	+ 31	+ 6	+ 1
Övertorneå.....	+ 221	+ 27	+ 23	+ 2
Överkalix.....	+ 44	— 18	+ 21	+ 10
Korpilombolo.....	+ 203	+ 92	+ 7	+ 4
Tärendö.....	+ 62	+ 72	+ 21	+ 2
Pajala.....	— 24	+ 46	+ 44	+ 18
Junosuando.....	+ 21	+ 30	+ 14	+ 2
Karesuando.....	— 3	+ 26	—	+ 1
Hela området	+ 566	+ 298	+ 158	+ 45

I tabell 38 har med ledning av 1957 års fastighetstaxeringslängder sammanställts antalet och storleken av de fastigheter i Tornedalen, som ej beboddes av ägarna (bolagsmark har därvid ej medräknats).

Antalet kreaturslösa jordbruk torde vara av särskilt intresse. Övergång till sådan drift är nämligen erfarenhetsmässigt ofta det första steget till avflyttning från fastigheten eller utarrendering av densamma. Från RLF:s centralregister har i tabell 39 gjorts en sammanställning över sådana brukningsenheter.

Tabell 38. Antal av ägaren ej bebodda brukningsenheter

Kommun	Antal fastigheter	Åker		Skogsmark, produktiv	
		areal ha	% ¹	areal ha	% ¹
Haparanda.....	—	—	—	—	—
Nedertorneå.....	63	153	7,2	3 020	10,9
Karl Gustav.....	17	70	2,3	1 125	4,5
Hietaniemi.....	64	75	4,6	10 789	2,5
Övertorneå.....	78	73	2,8	1 796	3,5
Överkalix.....	48	70	2,4	2 778	5,9
Korpilombolo.....	38	163	18,4	862	4,1
Tärendö.....	54	82	10,4	2 304	6,3
Pajala.....	63	71	3,1	5 363	6,5
Junosuando.....	61	25	3,5	4 094	10,1
Karesuando.....	15	5	2,6	2 271	14,0
Hela området	501	787	4,6	34 402	8,7

¹ Av hela kommunens enskilda åker- resp. skogsareal.

Antalet kreaturslösa jordbruk i Tornedalen är sålunda drygt 1/3-del av hela antalet fastigheter, eller ungefär detsamma som gäller för länet i övrigt.

De kreaturslösa jordbruken inom Tornedalen säljes icke i någon större omfattning. Som regel behålles jordbruksfastigheten även sedan jordbruket blivit kreaturslöst och innehavaren övergått till annan verksamhet vare sig ägaren bor kvar på fastigheten eller ej. Utarrendering i vanlig bemärkelse, d. v. s. med skriftligt kontrakt under en följd av år, förekommer mera sällan. Som regel säljes grödan på rot eller utarrenderas marken ettårsvis utan kontrakt. Huvudintresset kommer sålunda att stanna vid skogsinnehavet.

Den gradvisa överföring som på detta sätt sker av jord och skog till icke jordbrukare är ett förhållande, som måste ägnas den största uppmärksamhet.

Tabell 39. Antal kreaturslösa brukningsenheter hösten 1957

Kommun	Antal	% ¹	Åker		Skogsmark, produktiv	
			Areal i ha	% ²	Areal i ha	% ²
Nedertorneå.....	238	50,6	765	35,9	10 250	36,9
Karl Gustav.....	174	36,7	865	28,7	6 400	25,5
Hietaniemi.....	137	36,6	418	25,8	14 850	34,9
Övertorneå.....	316	40,2	773	29,8	18 050	35,0
Överkalix.....	425	37,9	773	26,3	10 600	22,5
Korpilombolo.....	48	8,6	65	7,3	1 800	8,6
Tärendö.....	145	40,5	240	30,5	13 300	36,2
Pajala.....	306	35,9	556	24,3	20 150	24,4
Junosuando.....	92	32,1	170	23,6	12 250	30,1
Karesuando.....	69	59,5	42	22,0	5 850	36,2
Summa	1 950	36,1	4 667	27,5	113 500	29,0

¹ Av hela antalet brukningsenheter inom kommunen.

² Av hela kommunens åker- resp. skogsmarksareal i enskild ägo (bolag ej inräknade).

Rationaliseringsfrågor*Storleksrationalisering*

Som framgått av den tidigare redogörelsen är fastigheternas åker- och skogsinnehav som regel ringa. En storleksrationalisering är därför önskvärd. Då de bästa odlingsmöjligheterna redan tillvaratagits, är det endast i mindre omfattning möjligt att genom nyodling förstärka de ofullständiga enheterna. Förstärkningen måste av detta skäl huvudsakligen ske genom sammanläggning av jordbruk.

För Tornedalens jordbruksbygder synes jordbruk med 10—20 ha åker och komplement i skog vara de lämpligaste. Man bör dock räkna med att utvecklingen kan gå mot än större enheter. Om åkerns storlek kan principiellt sägas att den bör vara av sådan omfattning, att de kostnader som nedlägges i fasta anläggningar, exempelvis ekonomibyggnader och vägar, kan förräntas av den avkastning jordbruket ger. Med hänsyn till bl. a. byggnadskostnaderna ställer det sig svårt att på de nuvarande små jordbruken göra sådana anläggningar och räkna med en normal förräntning. Men det bör framhållas, att det är mycket vanskligt att uppställa någon allmängiltig regel hur stort ett jordbruk måste vara för att kunna betecknas som bärkraftigt.

Det lämpliga antalet stödjordbruk och andra småbruk beror i första hand på möjligheterna till varaktiga arbetstillfällen i skogs-, flottnings- och vägarbete m. m. Med hänsyn till de stora skogsarealerna inom området borde goda möjligheter finnas till skogsarbete. Dessa möjligheter synes emellertid av olika skäl ej helt utnyttjade. Det är synnerligen angeläget att söka utröna hur många personer, som kan sysselsättas vid sidan av jordbruket och då främst i skogen. Länsstyrelsen har också beaktat spörsmålet och påbörjat en undersökning i detta syfte.

En sammanslagning i stor omfattning av jordbruk kan självfallet medföra en icke önskvärd uttunning av landsbygdsbefolkningen. En fullt genomförd rationalisering av jordbruken i Tornedalen kräver därför att andra sysselsättningsmöjligheter skapas. Oavsett alla rekommendationer kommer det emellertid att finnas samtliga mellanformer av jordbruk, och dessa har till ett visst antal en nyttig funktion att fylla, åtminstone så länge andra och mer lönsamma arbetsobjekt saknas. Antalet mindre jordbruk är f. n. påtagligt för stort, och det gäller att åstadkomma en lämplig avvägning mellan större och mindre jordbruk.

För att få en uppfattning om rationaliseringsbehovet har genom länets lantbruksnämnd verkställt en beräkning av det antal fastigheter, som kan bildas vid *full* yttre rationalisering.

Beräkningen har gjorts i samråd med representanter för de olika kommunerna samt med ledning av den ekonomiska kartan. Man har sökt få fram antalet lämpliga jordbruksfastigheter med hänsyn till arrondering, jordmån och skogstillgång. Hänsyn har även tagits till byggnadsbeståndet. Man har vidare utgått ifrån att inom de s. k. kustbygdskommunerna ett bärkraftigt jordbruk bör uppgå till minst 10 ha

åker och 80—100 ha produktiv skogsmark. Inom skogsbygden, d. v. s. i huvudsak inom norra delen av Pajala kommun, Junosuando, Tärendö, Korpilombolo kommuner samt Överkalix kommun norr om samhället Överkalix, har arealen för samma jordbrukstyp beräknats uppgå till 6—7 ha åker och 150—200 ha produktiv skogsmark. Småbruket har ansetts böra innehålla ca 4 ha åker samt husbehovsskog.

Inom gruppen småbruk har medtagits en del jordbruk, vilkas storlek varierar mellan 2 och 10 ha åker samt ca 60 ha eller mer skogsmark och som är så belägna att de icke lämpar sig för sammanslagning och saknar odlingsmöjligheter. Med hänsyn till deras byggnadsbestånd och närheten till varaktiga arbetstillfällen har de emellertid ansetts bli bestående för längre tid.

Beräkningen har gett det resultat, som framgår av tabell 40.

Tabell 40. Antalet fastigheter vid »full rationalisering»

Kommun	Småbruk	Bärkraftiga jordbruk	S:a brukningsenheter	Minskning i % jämfört med antalet år 1956
Nedertorneå.....	71	113	184	61
Karl Gustav.....	42	181	223	53
Hietaniemi.....	56	132	188	50
Övertorneå.....	112	238	350	56
Överkalix.....	45	97	142	87
Korpilombolo.....	41	34	75	86
Tärendö.....	7	80	87	76
Pajala.....	22	139	161	81
Junosuando.....	27	67	94	67
Karesuando.....	34	—	34	71
Summa	457	1 081	1 538	71
%	30	70	100	

Om full yttre rationalisering genomfördes i Tornedalen skulle alltså antalet jordbruk behöva minskas från 5 406 (år 1956) till 1 594, m. a. o. en reduktion av nuvarande antal fastigheter med 71 %. Det innebär bl. a. att småbruken minskas från ca 5 200 till ca 480, medan antalet bärkraftiga jordbruk ökas från ca 200 till ca 1 100. Om man räknar med att medelfamiljen består av 3—4 personer skulle åtgärden betyda en befolkningsminskning inom jordbruket om 11 500—15 200 personer.

Det bör i detta sammanhang kraftigt betonas, att om arbetstillfällen finns, som är lämpliga att kombinera med småbruk och om intresse föreligger för denna form av jordbruk, bör självfallet icke en så stark reduktion av de mindre jordbruken ske, som tabellen anger. Tabellen vill främst ungefärligen visa hur många fullständiga jordbruk, som det i dagens läge är tänkbart att bilda, samt hur många människor som därvid frigöres och måste sysselsättas i annat arbete.

I debatten om möjligheterna att förbättra jordbruket har också upptagits frågan om skogskomplettering. Här skall endast omnämnas, att på begäran av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning år 1952 gjordes några specialundersökningar inom länet för att klarlägga vissa av förutsättningarna för en dylik komplettering.

Undersökningen visade, att om de ofullständiga jordbruken skulle sammanläggas till bärkraftiga enheter, erfordrades ingen kompletteringsskog utifrån. I det fall åter, att alla ofullständiga jordbruk skulle kompletteras med skog för att bli bärkraftiga, räckte varken kronans eller bolagens skogar till vad beträffar Karl Gustavs och Nedertorneå kommuner. I de övriga kommunerna, med undantag av Junosuando och Hietaniemi, skulle i det närmaste all skogsmark, som ej tillhör jordbrukare, behövas för kompletteringen. Totalt skulle erfordras ca 262 000 ha skogsmark för att förstärka alla jordbruk till bärkraftiga i tornedalskommunerna.

Av åtskilliga anledningar kan emellertid ej alla fastigheter förstärkas. Hänsyn måste sålunda tagas till bl. a. åkerarealens storlek på de olika fastigheterna, åkerns arrondering och beskaffenhet, fastigheternas byggnadsbestånd och läge samt tillgången på lämplig kompletteringsskog inom rimligt avstånd.

Genom länets lantbruksnämnd har verkställts en undersökning där man huvudsakligen har tagit hänsyn till en av nämnda faktorer, nämligen åkerarealen, och funnit att inom tornedalskommunerna skulle endast 195 fastigheter kunna komma ifråga för skogskomplettering, om man begränsade sig till fastigheter, som i kustlandet håller minst 7 ha och i inlandet minst 4—5 ha åker. Under sådana förutsättningar skulle i samtliga kommuner utom Karl Gustavs kompletteringsskog kunna erhållas från skogsmark tillhörande dels ofullständiga enheter, som ägarna ej bebor, dels enskilda skogsfastigheter, och dels splittrade skogsområden i jordbruksbygd tillhöriga kronan, bolag, kyrkan o. dyl. I Karl Gustavs kommun skulle det emellertid bli nödvändigt att taga en stor del av kompletteringsskogen från skog utanför jordbruksbygd, vilket torde vara synnerligen svårgenomförbart.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas att möjligheterna till komplettering med skogsmark är mycket begränsade, om den skall ske på annat sätt än genom sammanslagning av befintliga jordbruksfastigheter. Man måste därför utgå från att det övervägande antalet jordbruk måste komplettera sitt skogsinnehav genom sammanslagning med andra jordbruksfastigheter. Att bibehålla antalet jordbruk i sin nuvarande omfattning och göra dessa bärkraftiga genom skogskomplettering är alltså ej möjligt. En avsevärd reduktion av antalet jordbruksfastigheter måste även av denna anledning ske, om bärkraftiga enheter skall eftersträvas.

Storleksrationaliseringen torde behöva rätt lång tid för att genomföras i Tornedalen. Ledigblivna fastigheter går nämligen ofta i arv eller överlåtes till ny ägare utan att sammanläggas med annan fastighet. En annan faktor är att innehavarna av de ofullständiga enheterna — många är i 50-årsåldern — gärna behåller sina fastigheter även när de går över till annat arbete.

Fastighetsreglering i övrigt

Förut har framgått att jordbruksfastigheternas ägoanordning ofta är otillfredsställande och att en omreglering i stor utsträckning är behövlig. I arronderingsförbättrande syfte förekommer f. n. ägoutbyten och avstyckningar m. m. efter enskilt eller allmänt initiativ och ofta med ekonomiskt stöd av det allmänna. Även i fortsättningen måste man räkna med att arronderingen till övervägande del måste förbättras successivt från fall till fall

genom åtgärder av begränsad regional räckvidd. Till ledning för det allmän-
nas medverkan härvid behövs viss lokal planering.

I en del större jordbruksbyar torde arronderingsproblemen dock icke
kunna lösas utan en mera genomgripande fastighetsreglering. Enligt en
åt 1954 års fastighetsbildningskommitté under år 1957 företagen prelimi-
när inventering skulle dylika omregleringar av hela byar kunna komma att
avse omkring 15 % av fastighetsbeståndet i Tornedalen. Därutöver torde
arronderingsproblemen i skogsmarken i ej obetydlig utsträckning komma
att för sin lösning kräva vidlyftigare åtgärder. Frågan är delvis beroende av
utvecklingen beträffande samverkan i skogsbruket mellan skogsägarna och
av möjligheterna att samordna sådan samverkan med åtgärder för fastig-
hetsindelningens modernisering. Ett sätt att lösa frågan med enskilda hem-
skogsskiften och gemensamhetsskog i utmarkerna har föreslagits i den
tidigare omnämnda Nedertorneå-utredningen av år 1947.

Sådana större fastighetsregleringar som här antytts torde förutsätta att
viss storleksrationalisering genomförts före regleringen eller att den kan
genomföras i samband med denna, t. ex. genom fördelning av en i det all-
männas hand samlad rationaliseringsreserv. En förutsättning är naturligtvis
också att en klar majoritet av jordbrukarna inom ett ifrågasatt reglerings-
område ställer sig bakom projektet. Pågående lagstiftningsarbete — fastig-
hetsbildningskommittén, lagberedningen m. fl. — kan även väntas leda till
bättre möjligheter att genomföra större fastighetsregleringar.

Jordbrukets fasta anläggningar

Nyodling

Norrbotten utgör ett av de få län, där nyodling av någon betydenhet före-
kommit under senare tid. Speciellt i Tornedalen har nyodlingsverksamheten
varit stor. Under perioden 1945—1951 nyodlades sålunda inom länet ca 3 500
ha, varav ca 48 % i tornedalskommunerna. Under samma period utfördes
omkring 13 % av all nyodling i landet inom Tornedalen.

Enligt hushållningssällskapets och lantbruksnämndens handlingar ny-
odlades i Tornedalen under åren 1935—1957 med stöd av bidrag i tabell 41
angivna arealer.

Av tabellen framgår att den statsunderstödda nyodlingsverksamheten
minskat först på sista tiden. Nyodling sker numera i det närmaste enbart
för att utvidga redan befintliga fastigheter. På grund av att kvarvarande
odlingsmarker ofta är belägna långt från brukningscentra och då kostna-
derna för torrläggning är höga, blir det för närvarande i regel oekonomiskt
att nyodla. Stora arealer odlingsbar mark finns dock inom området — enligt
landstingets tidigare omnämnda näringsutredning omkring 44 000 ha.

Tabell 41. Nyodlingsverksamheten i ha åren 1935—1957

Kommun	1935—1944 medeltal	1945—1954 medeltal	1955—1957 medeltal	S:a 1935—1957
Haparanda	—	—	—	—
Nedertorneå	21,5	25,5	14,0	512
Karl Gustav	38,0	33,0	10,0	740
Hietaniemi	19,5	17,5	3,0	379
Övertorneå	48,5	36,5	18,0	904
Överkalix	32,5	30,0	23,0	694
Korpilombolo	13,5	15,5	7,0	311
Tärendö	12,5	14,0	10,0	295
Pajala	29,5	48,0	47,0	916
Junosuando	10,0	15,5	10,0	285
Karesuando	4,6	3,4	1,0	83
Hela området	230,1	238,9	143,0	5 119

Täckdikning

Endast omkring 1 000 ha eller ca 5,5 % av den totala åkerarealen i Tornedalen torde vara täckdikad. Motsvarande procentsiffra för länet är ungefär densamma. För hela riket uppgår den emellertid till närmare 27. Behovet av ytterligare täckdikning i Tornedalen beräknas uppgå till omkring 7 000 ha. I genomsnitt får man räkna med att i samtliga kommuner med undantag för Karesuando 65—85 % av fastmarksjorden är i behov av täckdikning. För täckdikning i denna omfattning torde erfordras 12 milj. 2" och 2 milj. 3" tegelrör.

Av följande redovisning framgår, att den täckdikningsverksamhet vartill statsbidrag utgår varit ringa.

Tabell 42. Täckdikningsverksamheten i areal, ha

Kommun	1949—1953	1954—1957	Antal för- rättningar	S:a areal
Nedertorneå	13,5	26,8	18	40,3
Karl Gustav	31,2	22,1	18	53,3
Hietaniemi	9,9	2,8	6	12,7
Övertorneå	2,2	1,2	2	3,4
Överkalix	25,7	22,0	22	47,7
Korpilombolo	—	—	—	—
Tärendö	0,8	8,6	3	9,4
Pajala	2,8	8,8	4	11,6
Junosuando	—	—	—	—
Karesuando	—	—	—	—
Summa	86,1	92,3	73	178,4

Bidragande orsaker till den ringa täckdikningsverksamheten torde vara de smala tegarna, som omöjliggör större sammanhängande fält, samt de relativt höga kostnaderna. Då täckdikningsrör ej tillverkas inom länet, måste de köpas från Syd- och Mellansverige, vilket innebär fördyring. Statsbidrag utgår dessutom endast med 25 %. För andra inre rationaliseringsåtgärder

såsom nyodling, betesanläggningar etc. är bidraget däremot 40 %. Efter framställning av lantbruksnämnden har lantbruksstyrelsen emellertid hos Kungl. Maj:t hemställt om att även statsbidraget för täckdikning skall utgå med 40 %. Den genomsnittliga kostnaden per ha för den täckdikning, som utförts med bidrag under angiven tid, uppgick till ca 1 050 kronor. Motsvarande kostnad för länet var ca 980 kronor.

En avsevärd ökning av den täckdikade arealen måste anses vara en förutsättning för en mer differentierad växtodling. Täckdikning av fastmarksjordarna ger längre vegetationsperiod, snabbare torrläggning på våren och möjlighet för ett djupare rotsystem samt är överhuvudtaget förutsättningen för en lönsam odling av ett flertal mer krävande kulturväxter. Samtidigt ger täckdikningen större möjligheter till mer ekonomiskt utnyttjande av moderna maskiner och jordbruksredskap med större arbetsbredd.

Betesanläggningar

Det föreligger stora svårigheter att i Tornedalen ordna kultiverade beten på ett rationellt sätt intill brukningscentra, bl. a. på grund av de i regel små hemskiftena. Möjligheter bör emellertid finnas att ordna betesfrågan i form av gemensamhetsbeten och då främst för ungdjuren. På holmarna i Torne älv samt på utskiftena finns i många fall områden, som väl lämpar sig för detta ändamål.

Arealen kultiverad betesmark i Tornedalen beräknas uppgå till 300—400 ha. Den ringa anläggningsverksamheten framgår av följande tabell, som utvisar det antal anlagda beten åren 1949—1957, vartill statsbidrag söktes genom lantbruksnämnden.

Tabell 43. Betesanläggningar utförda åren 1949—1957, ha

Kommun	1949—1953	1954—1957	Antal företag	S:a areal i ha
Nedertorneå.....	10,3	29,0	24	39,3
Karl Gustav.....	21,8	9,5	17	31,3
Hietaniemi.....	0,6	2,0	2	2,6
Övertorneå.....	7,1	3,5	9	10,6
Överkalix.....	18,4	41,7	39	60,1
Korpilombolo.....	—	—	—	—
Tärendö.....	7,3	15,4	18	22,7
Pajala.....	5,3	10,9	12	16,2
Junosuando.....	2,5	1,7	3	4,2
Karesuando.....	—	—	—	—
Sunma	73,3	113,7	124	187,0

Den genomsnittliga kostnaden per ha bete har under tidsperioden uppgått till ca 1 400 kronor. Motsvarande kostnad för hela länet var 1 385 kronor.

Betesfrågan kommer att ytterligare behandlas under avsnittet Åkerjordens användning och avkastning.

Jordbruksvägar

Längden och antalet av byggda odlings- och ägovägar vartill lantbruksnämnden lämnat statsbidrag framgår av följande tabell.

Tabell 44. Odlings- och ägovägar i meter utförda åren 1948—1957

Kommun	1948—1953	1954—1957	Antal företag	S:a meter
Nedertorneå.....	1 505	4 374	7	5 879
Karl Gustav.....	3 260	6 675	9	9 935
Hietaniemi.....	910	2 945	7	3 855
Övertorneå.....	—	9 034	8	9 034
Överkalix.....	1 880	7 854	9	9 734
Korpilombolo.....	—	520	1	520
Tärendö.....	3 637	2 975	9	6 612
Pajala.....	15 924	7 615	13	23 539
Junosuando.....	—	2 089	4	2 089
Karesuando.....	—	710	2	710
Summa	27 116	44 791	69	71 907

Den genomsnittliga kostnaden per längdmeter har uppgått till 10,7 kronor. Kostnaden per längdmeter inom länet under samma tid var 11,3 kronor.

De jordbruksvägar, som hittills byggts, torde endast täcka en ringa del av behovet. Hur stort detta är har icke kartlagts. Dock vågar man påstå att behovet av jordbruksvägar är mycket stort. Kostnaderna för deras utbyggnad torde uppgå till miljonbelopp.

Behovet av permanenta skogsbilvägar kommer att behandlas i Kap. XI. Skogsbruket.

Ekonomibyggnader

Av lantbruksnämnden har under åren 1949—1957 beviljats avskrivningslån (statsbidrag) med följande belopp.

Tabell 45. Av lantbruksnämnden åren 1949—1957 beviljade avskrivningslån till ekonomibyggnader

Kommun	1—5 ha åker			5—10 ha åker			10 ha åker eller mer		
	Ant.	Kostnad	Avskr. lån	Ant.	Kostnad	Avskr. lån	Ant.	Kostnad	Avskr. lån
Nedertorneå.....	4	74 066	10 375	14	182 000	37 270	9	128 200	15 805
Karl Gustav.....	1	15 000	3 250	12	252 300	48 750	14	284 136	55 790
Hietaniemi.....	6	66 352	14 005	21	284 740	56 775	7	134 000	24 025
Övertorneå.....	7	69 050	13 220	21	402 920	79 420	14	305 550	58 270
Överkalix.....	28	282 450	66 370	28	510 451	100 695	4	86 950	14 930
Korpilombolo.....	7	67 634	13 570	4	62 074	12 885	—	—	—
Tärendö.....	6	69 650	14 480	6	89 732	17 260	1	18 000	3 700
Pajala.....	27	370 650	80 695	15	257 260	54 725	1	22 600	4 400
Junosuando.....	11	78 858	17 330	4	46 900	10 940	—	—	—
Karesuando.....	5	24 237	5 330	3	2 369	585	—	—	—
Summa	102	1 117 947	238 625	128	2 090 746	419 305	50	979 436	176 920

Numerärt sett beviljades såsom framgår av tabell 45 det mesta statliga stödet till jordbruk mellan 5 och 10 ha åker. Om emellertid antalet jordbruk i de olika storleksklasserna tages till jämförelsegrund, finner man, att statligt stöd tilldelats 24,5 % av antalet jordbruk över 10 ha åker, 15,8 % av jordbruken med 5—10 ha åker och 3,4 % av jordbruken med 1—5 ha åker.

Under sjuårsperioden 1951—1957 förnyades med statligt stöd 137 ladugårdar i Tornedalen. Man kan antaga att den icke statsunderstödda byggnadsverksamheten var av ungefär samma omfattning. Med utgångspunkt från att det totala antalet ladugårdar enligt landstingets näringsutredning var 4 700 och att detta antal alltså är oförändrat, blir den årliga förnyelsen ca 0,8 %. Enligt samma utredning skulle betydligt över hälften av samtliga ekonomibyggnader varit i behov av att ny- eller ombyggas. Tydligt är att byggnadsverksamheten är alltför knapp för att svara mot ersättningsbehovet. Under förutsättning av att alla de ladugårdar, som inventerades år 1944, bör bibehållas, skulle byggnadstakten behöva tredubblas. Med hänsyn till behovet av storleksrationalisering kan man dock självfallet icke förutsätta att samtliga dåliga byggnader på nuvarande brukningsenheter skall ny- eller ombyggas.

Enligt lantbruksnämnden beviljades under åren 1951—1957 till jordbruk i Tornedalen statligt stöd i form av avskrivningslån och garantilån till ny- eller ombyggnad av ladugårdar med 1 041 000 kronor och av andra ekonomibyggnader, såsom hönshus, svinhus, silos, gödselstäder etc. med 77 000 kronor. För ungefär 5 fastigheter av 100 inom storleksgruppen 1—20 ha söktes och erhöles under dessa år statligt stöd till ekonomibyggnader. Per ha åkerjord ligger Norrbottens län 400 % högre ifråga om avskrivningslån och ca 70 % högre beträffande garantilån än riket i övrigt.

Det kan konstateras att man i Tornedalen finansierar uppförandet av ekonomibyggnaderna med egna insatser i större utsträckning än inom riket i övrigt. Endast omkring 1/6-del av byggnadskostnaden upplånas. För länet är motsvarande tal 1/5-del och för riket 1/3-del. Det har också påvisats att de statligt understödda byggnadsföretagen i Tornedalen genomsnittligt är mera omfattande och kostnadskrävande än i länet och riket i övrigt. Detta torde bero på att man i Tornedalen bygger förhållandevis mycket nytt medan man i sydligare delar av landet mera inriktar sig på smärre reparationer samt kompletteringar av byggnaderna med silos och mekaniska hjälpmedel m. m.

Liksom egnahemsbyggandet är uppförandet av ekonomibyggnader för jordbruket starkt säsongbetonat. Ett skäl därtill är, att djurstallarna främst byggs under den årstid, då kreaturen kan vistas ute eller uppställas provisoriskt. För denna byggnadsverksamhet anlitas i allmänhet yrkesarbetare mycket sparsamt. Arbetena utföres regelmässigt av gårdsfolket med tillfälligt biträde av någon byggnadskunnig person. Byggnadsvirket, som utgör den största materialposten, hämtas ur de egna skogarna. Betongsten för la-

dugårdsvägar samt inredningar, såsom fönster och dörrar, inköpes däremot hos företagare på orten.

Från skogsallmänningssfonderna utdelas årligen avsevärda belopp. Då dessa bidrag till större delen utgår till andra jordbruksfrämjande ändamål än fasta anläggningar, har redogörelsen därför ansetts böra lämnas under avdelningen Jordbruksdriften nedan.

Jordbruksdriften

Åkerjordens användning och avkastning

Åkerjordens användning absolut och relativt inom Tornedalen och länet enligt 1951 års jordbruksräkning framgår av följande tabell.

Tabell 46. Åkerjordens användning och avkastning

Kommun	Slåttervall och grönfoder		Spannmål		Potatis och rotfrukter		Bete	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Haparanda och Nedertorneå...	1 840	85,4	158	7,3	69	3,2	62	2,9
Karl Gustav.....	2 488	84,1	213	7,2	81	2,7	150	5,1
Hietaniemi.....	1 345	86,8	113	7,3	46	3,0	28	1,8
Övertorneå.....	2 567	89,3	162	5,6	95	3,3	39	1,4
Överkalix.....	2 787	88,6	161	5,1	112	3,6	57	1,8
Korpilombolo.....	1 103	94,0	9	0,8	47	4,0	7	0,6
Tärendö.....	632	92,4	13	1,9	31	4,5	7	1,0
Pajala.....	1 879	92,0	36	1,8	67	3,3	37	1,8
Junosuando.....	606	94,2	8	1,2	24	3,7	4	0,6
Karesuando.....	144	96,6	—	—	5	3,4	—	—
Hela området.....	15 391	88,6	873	5,0	577	3,3	391	2,3
Länet.....	69 934	81,3	8 645	10,1	2 629	3,1	3 250	3,8

I tabellen har slåttervall och areal för odling av grönfoder till hö sammanförts. Spannmål har redovisats tillsammans och alltså oberoende av sädesslaget. Emellertid odlas inom länet huvudsakligen korn, något blandsäd och havre samt obetydliga arealer ärter och vårvete, varför en uppdelning knappast har något större värde. Potatis och foderrotfrukter har likaledes sammanförts. Då emellertid den totala arealen potatis omfattar omkring 3 % av den odlade jorden, förstås att foderrotfruktodlingen har mycket liten omfattning. Slutligen har i en särskild kolumn redovisats vallar för annat ändamål än slåtter och då angivits som beten.

I fråga om slåttervallarna har tornedalskommunerna något större vallodling än länsmedeltalet. Spannmålsarealen i de flesta kommunerna är mindre än länsmedeltalet. Odlingen av potatis är proportionsvis större i tornedalskommunerna än medeltalet för länet. Detta förhållande torde bero på att varje enskild brukningsdel genomsnittligt har liten odlad areal medan antalet medlemmar per jordbrukarfamilj är högt och man eftersträvar att

åtminstone fylla den egna familjens konsumtionsbehov av potatis genom egen odling. Vad slutligen beträffar betesarealerna är dessa i större delen av Tornedalen synnerligen blygsamma och understiger väsentligt länsmedeltalet, vilket redan det i och för sig är lågt. Ett undantag utgör Karl Gustavs kommun, där de förhållandevis stora brukningsdelarna uppenbarligen i större omfattning har ordentliga kulturbeten.

Jämföres uppgifterna i tabellen med medelsiffrorna för riket, framgår tydligt hur ringa differentieringen av växtodlingen är såväl i Tornedalen som i hela länet. Relativt sett har länet nära dubbelt så stor slättervallsareal som landet i genomsnitt och endast omkring en tredjedel av spannmålsarealen. Potatis- och foderrotfruktsodlingen understiger väsentligt landets medeltal. Tar man hänsyn även till sockerbetsodlingen och oljeväxtodlingen i de sydligare delarna av landet, så framträder växtodlingens ensidighet än mera markant.

Anmärkningsvärt är att kulturbetet ej fått större omfattning i Tornedalen, där vallodlingen dock har så stort utrymme. Att anläggning av beten är ringa har framhållits under avsnittet Betesanläggningar ovan. Flera skäl för eftersläpningen torde kunna anföras. Den snabba tillväxten på våren försvårar avbetningen. Ensilering av överskottsfoder från kulturbeten sker ännu ej i tillräcklig omfattning. De korta somrarna och den på de många slättervallarna rikliga återväxten på hösten gör det också mindre angeläget för jordbrukarna att ordna kulturbeten i egentlig mening. I tornedalskommunerna förekommer även ännu ganska allmänt fri betesgång, varigenom självväxande betesområden utnyttjas. Det är önskvärt, att detta gamla betessätt snarast möjligt avskaffas, i varje fall inom de mera tätbebyggda jordbruksområdena. Där har nämligen de bättre markerna uppodlats, varefter endast sämre naturbeten återstår.

1951 års siffror ge tyvärr belägg för att man — i varje fall då — var på god väg att ånyo öka vallarealerna på bekostnad av spannmålsodlingen. Visserligen har sannolikt vid tidigare jordbruksräkningar i många fall som spannmål redovisats säd för grönfoderhö, men en procentuell del för slättervall och grönfoder av i genomsnitt 88,6 % är dock mycket hög. Även länsmedeltalet, 81,3 %, är högt. Procenten kulturbeten har gått ned sedan år 1944 både för området och för länet, vilket visar att de nyodlade områdena i stort sett utnyttjas för att ytterligare utvidga slättervallsarealen. Spannmåls- samt potatis- och rotfruktsarealerna har procentuellt sett likaledes minskat.

En viss uppfattning om skördarnas sammanlagda storlek i Tornedalen kan erhållas vid en jämförelse mellan arealerna för olika grödor och den genomsnittliga arealskörden för länet under 10-årsperioden 1946—1955. Enligt en sådan beräkning av skördens storlek skulle i Tornedalen produceras i genomsnitt per år 1 182 ton korn, 132 ton havre, 99 ton blandsäd, 7 786 ton potatis, 252 ton foderrotfrukter och 49 867 ton hö från odlad jord.

Dessa skördeuppskattningar torde emellertid vara väl höga, enär de genomsnittliga skördesiffrorna för Tornedalen torde vara något lägre än medeltalet för länet, åtminstone ifråga om spannmål. En viss justering nedåt bör alltså göras.

Av vegetabilieproduktionen torde huvudparten användas i eget hushåll eller som foder åt djurbesättningen. Endast potatis torde säljas till utomstående i någon nämnvärd omfattning. Från lantmannaförbundet har inhämtats, att inom hela området under normala år i genomsnitt försäljes ca 370 ton potatis per år genom förbundet. Säkerligen försäljes härutöver vissa år avsevärda kvantiteter potatis direkt till förbrukare. Ovan nämnda siffra ger emellertid en uppfattning om hur stora kvantiteter potatis, som normalt finns utöver behovet på landsbygden inom området. Det är den ungefärliga avkastningen från mindre än 30 ha.

Gödningsämnen och utsäde m. m.

För att få en uppfattning om gödslingsintensitet inom tornedalskommunerna har lantmannaförbundets försäljningssiffror studerats. Med ledning därav har kunnat konstateras, att förhållandevis stora mängder handelsgödsel utnyttjas, särskilt inom de kommuner där allmänningsbidrag utgår till inköpen. Även inom Övertorneå, Korpilombolo och Hietaniemi kommuner förbrukas i genomsnitt större mängder handelsgödsel än inom länet. Det bör dock framhållas, att länsmedeltalet är mycket lågt i förhållande till det behov, som en intensiv växtodling torde förutsätta.

Kalkanvändningen (Ca-användningen) är betydligt större än länsmedeltalet inom Nedertorneå, Hietaniemi, Tärendö, Pajala och Junosuando kommuner. Å andra sidan användes inom andra kommuner mycket mindre kalk än länsmedeltalet. Orsakerna därtill kan vara flera. En torde vara, att våra vanligare gräsarter i vallarna klarar sig med lågt Ph-tal i jorden, varför en sparsam användning av kalk på många håll är naturlig även om säkerligen en grundgödsling med betydligt större mängder kalk i de flesta fall är motiverad och också skulle betala sig. Vissa områden i övre Tornedalen anses måhända även ha mindre behov av kalkning, då där förekommer kalkfyndigheter, som ger anledning antaga att kalkförhållandena är bättre än i övriga delar av länet.

För att lämna en ungefärlig uppfattning om kalkbehovet för grundkalkning och underhållskalkning inom Tornedalen, uttryckt i ton jordbrukskalk (CaO), har följande sammanställning gjorts. Uppgifterna i sammanställningen (tabell 47) grundar sig bl. a. på resultat från kalkningsförsök och markkarteringar, som hushållningssällskapet under senare år låtit utföra i Tornedalen.

Det är alltså betydande kvantiteter kalk, som skulle behöva tillföras jordarna för att förbättra deras struktur. Även behovet av årlig underhållskalkning är väsentligt i förhållande till de kvantiteter, som använts under

Tabell 47. Behov av grund- och underhållskalkning

Kommun	Odlad jord ha	Grundkalkning (beräknad)			Underhålls- kalkning per år i ton
		Ej behov ha	Behov ha	Behov i ton CaO	
Haparanda och Neder- torneå.....	2 181	700	1 481	8 145	327
Karl Gustav.....	2 999	1 000	1 999	10 994	449
Hietaniemi.....	1 572	500	1 072	5 896	235
Övertorneå.....	2 937	900	2 037	11 203	440
Överkalix.....	3 182	900	2 282	12 551	477
Korpilombolo.....	1 175	350	825	4 537	176
Tärendö.....	706	210	496	2 728	105
Pajala.....	2 077	750	1 327	7 298	311
Junosuando.....	650	200	450	2 475	97
Karesuando.....	149	50	99	544	27
Hela området	17 628	5 560	12 068	66 371	2 644

senare år. Med utgångspunkt från nuvarande priser skulle grundkalkningskostnaderna komma att uppgå till omkring 5,3 milj. kronor och kostnaderna för den årliga underhållskalkningen till omkring 0,2 milj. kronor.

Från lantmannaförbundet, som beräknas omhänderha 90 % av korn- och havreutsädesförsäljningen samt 75 % av vallfröförsäljningen i länet, har inhämtats, att inköpen av korn och havre i Tornedalen i genomsnitt utgör 7,4 kg/ha samt av vallfrö 3,4 kg/ha. Motsvarande siffror för länet är 4,7 resp. 1,8. Härav kan man dra slutsatsen att utsädesodlingen i Tornedalen är ringa. Detta torde särskilt vara fallet i de övre och inre delarna av Tornedalen, där mognad är svår att åstadkomma.

En år 1956 under ledning av professor Erik Akerberg i Svalöv genomförd vallinventering i länet torde i detta sammanhang ha intresse. En kortfattad redogörelse för inventeringen skall därför lämnas.

Inledningsvis bör omnämnas, att hela länet har en hög procent gamla vallar, ofta ett svagt utsäde och nästan genomgående frö av okänd härstamning och en hög ogräshalt i vallarna. Dessutom är gödslingen i regel mycket otillfredsställande.

Undersökningsresultaten grundar sig på uppgifter från 141 slumpvis uttagna gårdar i olika storleksklasser. Någon redovisning av olika bygders förhållanden har ej gjorts. En uppdelning har dock skett på kustlandet och på inlandet med 94 resp. 47 gårdar som underlag. Resultaten torde likväl kunna betraktas som generellt tillämpliga vid bedömandet av vallodlingens intensitet.

Vid de 94 gårdarna i kustlandet undersöktes 278 vallar, varav 80 1-årsvallar, 60 2-årsvallar, 48 3-årsvallar, 56 4-årsvallar och 34 äldre vallar. Av gårdarna var 28 % i storleksklassen 2—5 ha, 34 % i klassen 5—10 ha, 35 % i klassen 10—20 ha och 3 % med mer än 20 ha odlad jord.

17,2 % av den odlade jorden utnyttjades för stråsädesodling till mogen skörd, 76,3 % för vallodling, 1,2 % för grönfoderodling och 3,2 % för odling av rot-

frukter och potatis. Slutligen låg 2,1 % obrukad eller i träda. Kulturbete hade endast 9 gårdar. Bete på vanliga vallar, som ej utnyttjades för slätter, förekom på 45 gårdar, medan 33 gårdar hade naturbete. Av dessa senare hade 2 gårdar endast skogsbete. Utsädesmängden vallfrö per ha varierade mellan 15 och 52 kg med så pass gott medeltal som 28,2 kg per ha. Klöverfrösmängden har varierat mellan 1 och 18 kg och timotejfrösmängden mellan 3 och 52 kg. Endast en vall har insåts med klöverfrö av känd stam, »kusträskstammen», medan beträffande timotej sådant frö av »bottniastam» använts till 42 vallar. I 112 fall har frö använts helt eller delvis från egen odling.

Vid insådden har i genomsnitt använts 29 ton naturlig gödsel per ha, 249 kg fosfatgödsel, 39 kg kaligödsel och 16 kg kvävegödsel. Under provtagningsåret 1956 har vallarna i medeltal erhållit övergödsling med 60 kg fosfat-, 23 kg kali- och 62 kg kvävegödsel per ha. Härtill kommer gödselvatten, som utnyttjats i ett flertal fall.

Av vallgrödan har 94,3 % beretts till hö, endast 2,2 % till ensilage, 2,4 % utnyttjats för betning, 0,7 % delvis till höberedning och delvis för betning och slutligen 0,4 % till frötäkt.

De 47 undersökta inlandsgårdarna hade totalt 128 vallar, varav 28 1-årsvallar, 16 2-årsvallar, 21 3-årsvallar, 21 4-årsvallar och 42 äldre vallar. Här dominerar således de äldre vallarna. 25 gårdar var i storleksklassen 2—5 ha, 19 gårdar i klassen 5—10 ha och endast 3 gårdar i klassen 10—20 ha odlad jord.

Den odlade jorden utnyttjades till 4,8 % för stråsädesodling till mogen skörd, medan den totala vallarealen omfattade 88,6 %. Grönfoder odlades på 3,7 % samt potatis och rotfrukter på 2,8 %. Obrukad jord eller träda förekom endast på 0,1 % av den totala åkerarealen. Kulturbete fanns på 8 gårdar. Bete på vanlig vall, som ej utnyttjades för slätter, fanns på 13 gårdar. 7 gårdar hade naturbete och 12 gårdar endast skogsbete. Betesförhållandena är redovisade endast för 40 gårdar av de 47, som ingick i undersökningen.

Utsädesmängd vid vallinsådden varierade mellan 16 och 60 kg med det höga medeltalet 31,8 kg per ha. Klöverfrösmängden visade så stora variationer som mellan 1 och 22 kg och timotejfrösmängden mellan 9 och 60 kg. Samtliga vallar har insåts med inköpt frö. Klöverfröstammen är i intet fall känd, medan 29 vallar insåts med »bottniatimotej».

Under insåningsåret användes i medeltal 33 ton naturgödsel, 192 kg fosfat-, 93 kg kali- och 118 kg kvävegödsel. För övergödsling åter användes förutom vissa kvantiteter gödselvatten och naturgödsel, 174 kg fosfat-, 97 kg kali- och 137 kg kvävegödsel per ha.

Inlandets jordbrukare använde som synes avsevärt större mängder gödsel till vallodlingar än kustbygdens. Detta torde främst bero på att betydande bidrag för inköp av handelsgödsel förekommer inom de inlandskommuner, där skogsallmänningarna lämnar särskilt stöd därtill. Likaså har ofta inlandets jordbrukare proportionsvis fler kreatursenheter än kustbygdens, men mindre möjligheter till differentierad växtodling. Inlandets vallar blir därför också tillförda större mängder naturgödsel per ha.

Av vallgrödan bereddes vid gårdarna i inlandet 96 % till hö och 2,4 % till ensilage. 1,6 % användes för enbart betesändamål. Några frötäkter förekom ej.

Även om de här redovisade resultaten från 1956 års vallinventering ingalunda är hämtade enbart från Tornedalen, utan i stället till övervägande del från andra delar av länet, torde de likväl vara representativa för Tornedalen.

Den extensiva vallodlingen torde vara en av orsakerna till den ringa lönsamheten för Tornedalens jordbruk.

Husdjursskötseln

Inom Tornedalen, liksom för övrigt i hela länet, måste husdjursskötseln av naturliga skäl bli den dominerande produktionsinriktningen. Det förhållandevis extensiva jordbruket i Tornedalen med stor procent av den odlade arealen i vall och med spannmålsodling uteslutande för produktion av fodersäd, måste bygga på kreatursskötsel för att en förädling av grödorna skall möjliggöras. Husdjursskötseln och speciellt då nötkreatursskötseln är också i förhållande till den odlade arealen mycket omfattande.

Med ledning av uppgifterna från hushållningssällskapets husdjursräkning per den 1 juni 1955 visas i tabell 48 antalet husdjur av olika slag inom tornedalskommunerna.

Tabell 48. Antalet husdjur totalt och per 100 ha odlad jord

Kommun	Hästar		Nötkreatur				Får		Svin		Fjäderfä	
			vuxna		ungdjur							
	totalt	per 100 ha	totalt	per 100 ha	totalt	per 100 ha	totalt	per 100 ha	totalt	per 100 ha	totalt	per 100 ha
Haparanda o. Nedertorneå	205	9	1 392	64	471	22	181	8	49	2	4 107	188
Karl Gustav	272	9	1 743	58	762	25	248	8	11	—	2 087	70
Hietaniemi . .	167	11	1 188	76	506	32	89	6	69	4	771	49
Övertorneå . .	405	14	2 481	84	1 020	35	925	31	32	1	814	28
Överkalix . . .	373	12	2 136	67	825	26	247	8	4	—	1 544	49
Korpilombolo	188	16	1 184	101	535	46	409	35	5	—	360	31
Tärendö	115	16	719	102	325	46	610	88	—	—	164	23
Pajala	322	16	1 910	92	985	47	832	40	22	1	697	34
Junosuando . .	116	18	629	97	224	34	466	72	—	—	164	25
Karesuando . .	62	42	342	230	130	87	23	15	—	—	—	—
Hela området	2 225	13	13 724	78	5 783	33	4 030	23	192	1	10 708	61
Länet	8 923	10	48 417	55	19 254	22	13 060	15	2 353	3	73 509	83

En jämförelse med tidigare jordbruksräkningar utvisar att förändringarna i husdjursantalet i vissa fall är väsentliga såväl för de olika kommunerna i Tornedalen som för länet i dess helhet. Förändringarna är dock i stort sett desamma som för riket. Hästantalet har sålunda minskat väsentligt. Även antalet nötkreatur i förhållande till den odlade arealen har sjunkit betydligt och särskilt anmärkningsvärt är att antalet vuxna nötkreatur sjunkit mest. Detta förhållande bör kanske ses mot bakgrunden av den synnerligen låga och dåliga skörden år 1954. Antalet ungdjur vid 1955 års jordbruksräkning var däremot högre än vid den officiella räkningen år 1951. Detta måste anses utgöra ett belägg för en ansträngning att ånyo höja ungdjursbeståndet. Tidpunkten för husdjursräkningarna bör

dock även beaktas. År 1955 utförde hushållningssällskapet räkningen sålunda per den 1 juni, medan den officiella räkningen år 1951 genomfördes per den 1 september.

I fråga om nötkreaturen kan vidare konstateras ett större antal kor per ha odlad jord i tornedalskommunerna än medeltalssiffran för länet. Att Karl Gustavs kommun har förhållandevis få djur torde till en del bero på, att man inom denna kommun överfört större arealer till kulturbeten och ej utnyttjar slåtterängar i någon nämnvärd omfattning. Samtidigt torde kreatursskötseln just inom denna kommun, av mjölkinvägningarna att döma, ha kommit förhållandevis långt. Utfodringen är tydligen också intensiv, vilket i viss mån torde förklara det lägre djurantalet.

Fårantalet har nedgått starkt från år 1951. Minskningen utgör för hela länet 14 % och för Tornedalen ej mindre än 24 %. Fårantalet per 100 ha odlad jord i länet är dock betydligt större än i landet i dess helhet. Av tornedalskommunerna har de tre sydligaste och Överkalix ett ringa fårbestånd.

Det år 1955 för Tornedalen redovisade antalet svin — djur över tre månader — är mycket lågt. Det är endast ca 1/3-del av motsvarande siffra vid 1951 års räkning, som var 735 (6 095 för hela länet). En stark utökning av svinaveln i kustbygden hade dock kunnat väntas på grund av det nytillkomna mejeriet i Hedenäset.

Fjäderfäantalet har enligt 1955 års räkning ökat inom området jämfört med år 1951 med 3 576 djur eller med 50 %. Antalet fjäderfä inom hela länet minskade däremot något för samma tid. Den positiva utvecklingen i Tornedalen torde till stor del vara resultatet av Norrbottens äggförenings verksamhet och agitation inom större delen av området. Hönsantalet måste dock alltså anses vara förhållandevis litet, möjligen med undantag för Haparanda och Nedertorneå.

De redovisade siffrorna pekar även på att hästantalet jämfört med tidigare räkningar minskat såväl inom samtliga tornedalskommuner som inom länet. Man torde emellertid kunna förutsätta, att mekaniseringen av jordbruks- och skogsdriften inom Tornedalen ej kan resultera i någon nämnvärd ytterligare minskning av hästantalet. De små brukningsdelarna och den öppna avdikningen samt de fortfarande bestående skiftesladorna kräver nämligen en avsevärd användning av hästar i jordbruket. Även för skogsbruket behövs hästar.

Inom Norrbottens län har tidigare smittsam blodbrist varit allmänt utbredd bland hästar. Under senare decennier har sjukdomen undanträngts till de inre delarna av länet och i Tornedalen förekommit huvudsakligen inom Pajala och Junosuando kommuner. Orsaken till denna hästsjukdom har förklarats på olika sätt under olika tidsperioder. Under den tid då statlig ersättning utgick för utslaktning av »blodbristhästar» torde mycket ringa forskning ha ägt rum på området. På senare år har man gjort en del undersökningar bl. a. med utgångspunkt från, att en naturlig förklaring till blodbristen kunde vara dålig miljö för hästarna med därav följande sänkt motståndskraft. Det tunga skogsarbetet vin-

tertid, olämpliga foderstater och magert skogsbete jämte den stora förekomsten av blodsugande insekter sommartid, måste helt naturligt anses utgöra sämsta tänkbara miljöförhållanden för arbetshästarna. Med bidrag från staten och länets nödhjälpsfond har bl. a. genomförts viss veterinärkontroll av sjuka hästar. Därjämte har bättre betesförhållanden ordnats i viss utsträckning.

Genom anslag från Skandinaviska Kreatursförsäkringsbolaget har s. k. hästhälsokontroll genomförts, vilket innebär att veterinär eller annan sakkunnig person vintertid besöker skogsstallarna på de större avverkningarna och där lämnar råd om hästarnas vård, utfodring och användning. Resultaten hittills synes tyda på att det stora rekryteringsbehovet av hästar i regel ej förorsakas av någon smittsam blodbrist utan av en foderanemi. Detta styrkes också av att blodbristen hos hästar i länets kustbygd numera försvunnit sedan miljöförhållandena väsentligt förbättrats samtidigt som kravet på hästarnas arbetsprestationer minskat. I inlandet däremot är miljöförhållandena fortfarande i regel dåliga och anspråken på hästarna, särskilt i skogsbruket, synnerligen höga.

Härefter skall lämnas några uppgifter beträffande inköp för husdjursdriften.

Genom jordbruksinstruktörerna har inhämtats att i Tornedalen årligen i genomsnitt inköpes ca 500 livdjur (hästar och mjölkkor). Speciellt höga inköp har skett inom Övertorneå och Överkalix kommuner, men även Pajala kommun visar en hög siffra. Inköpen av livdjur torde i stort sett vara lika med vad som för närvarande gäller för länet i övrigt. Det bör emellertid erinras om, att Tornedalen sedan gammalt haft gott anseende ifråga om uppfödning av nötkreatur, icke endast för egen del utan även för jordbrukare långt utanför Tornedalen. Den nuvarande bristen på djur för Tornedalens försörjning måste därför betecknas som allvarlig och pekar på en tillbakagång av jordbruket. Å andra sidan ger siffrorna anvisning på

Tabell 49. Total förbrukning i ton av olika kraftfodermedel åren 1954—1957

Kommun	1954		1955		1956		1957		Genomsnitt åren 1954— 1957	
	Olje- kraft- foder	Övr.	Olje- kraft- foder	Övr.	Olje- kraft- foder	Övr.	Olje- kraft- foder	Övr.	Olje- kraft- foder	Övr.
Haparanda och Nedertorneå....	66	410	69	502	84	570	88	559	77	510
Karl Gustav.....	78	526	81	615	96	656	107	639	91	609
Hietaniemi.....	39	340	51	380	60	416	64	401	54	384
Övertorneå.....	64	704	62	711	72	760	90	708	72	721
Överkalix.....	48	499	77	672	73	583	45	455	61	552
Korpilombolo.....	18	190	15	108	22	205	24	242	20	186
Tärendö.....	32	260	42	280	45	240	50	245	42	256
Pajala.....	80	703	105	725	115	720	130	730	108	720
Junosuando.....	25	200	30	225	33	210	40	215	32	213
Karesuando.....	8	45	9	40	10	50	10	50	9	46
Hela området.....	458	3 877	541	4 258	610	4 410	648	4 244	566	4 197
Länet.....	2 654	14 648	2 116	13 871	2 553	14 387	—	—	¹ 2441	¹ 14 302

¹ Avser åren 1954—1956.

en väg, som Tornedalens jordbrukare kan gå för att erhålla ett bättre ekonomiskt utbyte. Att bygga mjölkproduktionen på inköpta livdjur kan nämligen ej vara ekonomiskt riktigt. Det kan ej heller vara fördelaktigt för Tornedalens jordbruk att från annat håll importera det hästmateriel, som trots mekanisering och traktoranskaffning alltjämt behövs inom skogsbruket och för jordbruksändamål.

En betydande import av hästar sker f. n. från Finland. Dessa hästar torde dock endast undantagsvis lämpa sig för tyngre skogsarbete. En utökad hästuppfödning inom Tornedalens nedre del och kanske även inom pajalaområdet är därför att rekommendera. En sådan hästuppfödning torde även kunna förordas sedan hästpriserna numera icke obetydligt stigit.

På basis av lantmannaförbundets försäljningssiffror har i tabell 49 en sammanställning gjorts angående förbrukningen av kraftfodermedel.

Vidare har uträknats kraftfoderinköpen i kg per kreatursenhet (byggd på 1955 års husdjursräkning; 1 vuxet nötkreatur = 1 enhet; 2 ungdjur = 1 enhet; 1 häst = 1 $\frac{1}{2}$ enhet; 100 höns = 3 enheter; 2 svin = 1 enhet; får, inget kraftf.). Denna uträkning har redovisats i tabell 50.

Tabell 50. Genomsnittligt inköp av vissa kraftfoderslag i kg per kreatursenhet år 1955

Kommun	Antal kreatursenheter	Oljekraftfoder kg	Övrigt kraftfoder kg
Haparanda och Nedertorneå	2 048	34	245
Karl Gustav	2 555	32	241
Hietaniemi	1 722	30	221
Övertorneå	3 571	17	199
Överkalix	3 094	25	221
Korpilombolo	1 715	9	63
Tärendö	1 040	40	269
Pajala	2 864	37	250
Junosuando	901	33	250
Karesuando	490	18	82
Hela området	20 000	27	217
Länet	73 323	29	189

Ovanstående siffror lämnar ej exakt besked om den verkliga användningen av kraftfoder i Tornedalen, då viss spannmålsodling förekommer åtminstone i nedre delen av området. Tabellerna gör det dock möjligt att beräkna jordbrukarnas kostnader för foderinköp. Det förtjänar nämnas att år 1955 utgjorde tornedalskommunernas förbrukning av oljekraftfoder 20 % och av övrigt kraftfoder 31 % av hela länets förbrukning.

Den förhållandevis ringa mjölkproduktionen, räknad i kg per ko och år, och de mindre goda förutsättningarna för att öka spannmålsodlingen i Tornedalen torde visa, att en av betingelserna för en tillfredsställande produktionshöjning måste vara ytterligare inköp av kraftfoder. Frågan om ensilage kommer att något beröras senare, men redan här kan framhållas, att en mera allmän användning av denna förvaringsmetod för saftigt foder

torde kunna begränsa foderinköpen och dessutom medföra en väsentlig produktionshöjning per ko och år.

Beträffande foderinköpens omfattning i förhållande till djurantalet bör erinras om, att i Tornedalen förekommer omfattande skogskörslor och att skogshästarna förbrukar relativt stora mängder fodersäd.

Härefter skall något behandlas avsaluproduktionen, i första hand av mjölk. Från Norrbottens läns producentförening har inhämtats vissa uppgifter om mjölkinvägningen i Tornedalen. Uppgifterna har sammanställts i tabell 51.

Tabell 51. Mjölkinvägning i ton per kommun m. m.

Kommun	1953	1954	1955	1956	1957	Genom- snitt 1953— 1957	1955		
							Antal kor	Ton mjölk till mejeri	Mjölk- inv. per ko och år i kg.
Haparanda och Nedertorneå	3 040	2 588	1 918	2 020	1 974	2 308	1 392	1 918	1 378
Karl Gustav	3 600	3 091	2 813	2 962	2 886	3 070	1 743	2 813	1 614
Hietaniemi	2 210	2 059	1 928	2 036	1 986	2 044	1 188	1 928	1 623
Övertorneå	3 410	3 521	3 441	3 600	3 545	3 504	2 481	3 441	1 387
Överkalix	1 876	1 536	1 379	1 550	1 473	1 563	2 136	1 379	646
Korpilombolo	774	883	928	996	1 015	919	1 184	928	784
Tärendö	880	830	775	856	810	830	719	775	1 078
Pajala	2 375	2 270	2 110	2 260	2 270	2 257	1 910	2 110	1 105
Junosuando	525	510	460	490	514	500	629	460	731
Karesuando	20	14	11	20	21	17	342	11	32
Hela området	18 710	17 302	15 763	16 790	16 494	17 012	13 724	15 763	1 149
Länets	75 733	69 802	61 950	67 227	66 382	68 219	48 417	61 950	1 280

Det är givet att en viss mjölkförsäljning har skett och alltjämt sker även utanför mejeriorganisationen. En sådan försäljning kommer säkerligen att tilltaga allt eftersom antalet kreaturslösa jordbruk ökar samt tätbebyggelse uppkommer. Sammanställningen torde dock ge en någorlunda riktig bild av förhållandena, då större delen av den sålda mjölken går över mejerierna. Speciellt hög i förhållande till länsmedeltalet är invägningen i de fyra nedre tornedalskommunerna och särskilt i Karl Gustavs och Hietaniemi kommuner. Karl Gustavs kommun har såsom tidigare visats de genomsnittligt största bruksningsdelarna och inom Hietaniemi kommun har mjölkproduktionen säkerligen intensifierats efter centralmejeriets tillkomst. Förbrukningen av inköpt kraftfoder är däremot ingalunda störst inom dessa kommuner, vilket åtminstone delvis torde bero på den egna spannmålsodlingen och tillgången på goda beten. Synnerligen låg invägning visar Karesuando, Överkalix, Junosuando och Korpilombolo kommuner. Uppgifterna får dock ej tagas som ett absolut bevis för produktionskapa-

citeten per ko och år, då mjölken som tidigare nämnts inom vissa trakter, exempelvis Karesuando kommun, i större eller mindre omfattning säljes direkt till konsumenterna. Därjämte kan »hemkonsumtionen» avsevärt skifta i de skilda kommunerna, bl. a. på grund av familjernas olika storlek.

Någon närmare uppgift om storleken av slaktdjursförsäljningen i Tornedalen har ej varit möjlig att erhålla. Slakteriföreningen har nämligen icke sin omsättning redovisad kommunvis. Därtill kommer att slaktdjursförsäljningen i tornedalskommunerna sker till ett flertal slaktuppköpare. Det kan emellertid förutsättas att slaktdjursantalet står i ett direkt förhållande till kreatursstockens storlek och att alla de slaktdjur, som ej förbrukas i lanthushållen, säljes inom området eller till andra delar av länet. Troligt är att den egna förbrukningen per person inom själva gränsområdet är betydligt mindre än i andra delar av länet, då gränshandeln gör det möjligt att från Finland regelbundet erhålla köttvaror till konkurrenskraftiga priser. De numera höjda slaktdjurspriserna synes dock ha stimulerat intresset för slaktdjursuppfödning.

Tidigare har något berörts frågan om anordnande av ensilage för grönfoder. Den agitation och propaganda, som sedan länge bedrivits för ensilering, har tyvärr ej lett till några nämnvärda resultat.

Flertalet äldre silosanläggningar är gropsilos i trä. Numera övergår man rätt allmänt till betongsilos samt — särskilt i samband med nybyggnad av ekonomihus — även till tornsilos. Under åren 1949—1957 har lantbruksnämnden beviljat statsbidrag till ett 50-tal silosanläggningar i Tornedalen. Samtliga silosanläggningar torde icke uppgå till mer än omkring 100, av vilka säkerligen en hel del står oanvända.

För att intensifiera och förbilliga mjölkproduktionen behöver användningen av ensilagefoder ökas. Härför krävs ytterligare rådgivnings- och upplysningsverksamhet ej endast i fråga om fodrets användning och värdefulla egenskaper utan även beträffande tillvägagångssättet vid själva ensileringen. Det bör i detta sammanhang framhållas, att med en intensifierad mjölkproduktion avses icke i första hand en höjning av den totala mjölkproduktionen utan en ökning per ko och år räknad.

Slutligen kan omnämnas, att odling av höstraps för ensilering givit goda resultat i Norrbotten.

Trädgårdsodlingen

I Norrbottens län — liksom i hela Norrland — har frilandsodlingen av köksväxter avtagit märkbart efter andra världskriget. Odlingen under glas är förhållandevis ringa.

I Tornedalen finns f. n. endast två handelsträdgårdar, nämligen en i Korva (Övertorneå kommun) och en i Karungi (Karl Gustavs kommun).

Anläggningen i Korva omfattar omkr. 4 ha friland, varav 1,7 i träda. Av återstoden nyttjas 0,2 ha för odling av sockerärter, 1,2 ha för jordgubbar, 0,3 ha för hallon och vinbär, 0,5 för morötter samt återstoden för kryddgrönsaker, rödbetor m. m. Därjämte finns under glas 3 300 m² för odling främst av gurkor, tomater och paprika.

Vid anläggningen i Karungi odlas gängse köksväxter på 1,6 ha friland. Därjämte finns 1 100 m² växthus och 600 m² bänkar för odling av gurkor, tomater och blommor. Vintertid uppdrives ca 120 000 blomsterlökar. Försäljningen sker i egna blomsteraffärer i Haparanda och Övertorneå.

Utöver nyssnämnda jordgubbs- och vinbärsodling i Korva samt en vinbärsodling i Erkheikki (Pajala kommun) och en i Junosuando kommun odlas icke bär i någon nämnvärd utsträckning i Tornedalen. Med hänsyn till de naturliga förutsättningarna för bärodling samt den arbetskraftsreserv, som de stora barnkullarna utgör, kan det synas märkligt, att denna möjlighet att förbättra försörjningen ej utnyttjas mera.

Även grönsaksodlingen synes åsidosatt. De medelpriser, som erhålles för grönsaker, bör medgiva en relativt god arbetsförtjänst. Avsättningssvårigheter finns ej och köparna är klart medvetna om de norrbottniska alstrens företräden. Vissa lagringsmöjligheter finns i källare, varför icke hela skörden behöver utbjudas omedelbart vad beträffar rotfrukter.

Avsaknaden av en riksomfattande försäljningsorganisation, som kan trygga avsättningen, utgör en återhållande faktor för en ökad köksväxtodling. Länets trädgårdsodlare har gjort upprepade försök att få en sådan organisation till stånd, dock hittills utan någon framgång. Det kan framhållas, att en frysanläggning torde komma att uppföras i Boden inom en icke alltför avlägsen framtid. Denna torde bli till nytta för en ökad trädgårdsodling även i Tornedalen.

Jordbrukets mekanisering

För att erhålla en uppfattning om maskinparkens storlek vid jordbruken i Tornedalen har vissa uppgifter hämtats från hushållningssällskapets maskininventering per den 31 december 1956. I tabellerna 52 och 53 redovisas antalet större jordbruksmaskiner samt mjölkmaskiner.

Av dessa tabeller framgår att övermekanisering föreligger i fråga om traktorer. Speciellt stort traktorbestånd i förhållande till den odlade arealen visar Karesuando, Pajala, Överkalix, Tärendö, Junosuando och Hietaniemi kommuner. I hela Tornedalen finns i genomsnitt en traktor på 26 ha. Med tanke på vallarnas långa livslängd och den numera förhållandevis ringa nyodlingsverksamheten blir traktor användningen i jordbruket blygsam. Inom de övre kommunerna användes dock traktorerna även i skogsbruket, vilket kan förklara det stora antalet där. Maskinhållningen blir emellertid i allmänhet dyrbar och det beräknade anskaffningsvärdet för större maskiner per 100 ha åker är i Tornedalen väsentligt större än i länet i dess helhet. Av disponibla medel till statliga lån och bidrag har till torne-

Tabell 52. Maskinbestånd inom jordbruket den 31/12 1956

Kommun	Trak- torer	Själ- v- bin- dare	Trösk- verk	Potatisupptagare			Mjolk- maski- ner	Beräknat anskaff- nings- värde
				häst	trak- tor	S:a		
Haparanda och Nedertorneå.	67	6	17	14	2	16	90	820 400
Karl Gustav	53	3	12	17	1	18	113	676 100
Hietaniemi	56	3	24	13	1	14	78	711 700
Övertorneå	79	3	40	18	2	20	117	1 025 900
Överkalix	181	5	35	4	2	6	88	2 004 100
Korpilombolo	39	—	11	5	—	5	23	444 400
Tärendö	35	—	4	8	—	8	21	383 600
Pajala	119	—	15	15	—	15	61	1 292 800
Junosuando	30	—	4	6	—	6	12	325 200
Karesuando	16	—	—	—	—	—	1	160 800
Hela området	675	20	162	100	8	108	604	7 845 000
Länet	2 738	438	811	400	56	456	4 000	34 460 000

Tabell 53. Antalet jordbruksmaskiner m. m. per 100 ha åker den 31/12 1956

Kommun	Trak- torer	Själ- v- bin- dare	Trösk- verk	Pota- tisup- tagare	Mjolk- maski- ner	Anskaff- nings- värde	Lån	Bidrag
Haparanda och Neder- torneå	3,1	0,3	0,8	0,7	4,1	37 616	1 383	489
Karl Gustav	1,8	0,1	0,4	0,6	3,8	22 544	4 410	1 045
Hietaniemi	3,6	0,2	1,5	0,9	5,0	45 274	6 307	1 746
Övertorneå	2,7	0,1	1,4	0,7	4,0	34 930	3 568	998
Överkalix	5,7	0,2	1,1	0,2	2,8	62 982	3 931	1 004
Korpilombolo	3,3	—	0,9	0,4	2,0	37 821	2 440	617
Tärendö	5,0	—	0,6	1,1	3,0	54 291	5 483	1 370
Pajala	5,7	—	0,7	0,7	2,9	62 244	3 726	1 002
Junosuando	4,6	—	0,6	0,9	1,8	50 000	4 480	1 688
Karesuando	10,7	—	—	—	0,7	107 919	8 322	2 801
Hela området	3,8	0,1	0,9	0,6	3,4	44 502	3 860	1 039
Länet	3,1	0,5	0,9	0,5	4,5	39 088	2 808	697

dalskommunerna uppenbarligen utgått en förhållandevis stor andel. Be-
träffande tröskverk och potatisupptagare redovisas för Tornedalen ungefär
samma antal som för länet i dess helhet. I fråga om självbindare åter är
mekaniseringen i Tornedalens spannmålsdistrikt mycket ringa i jämförelse
med länet totalt.

Mjolkmaskiner förekommer i ringa omfattning i Tornedalen. Detta är
förklarligt med hänsyn till de förhållandevis små besättningarna. Kvin-
norna arbetar också allttjämt i stor utsträckning i ladugårdarna.

Bidrag till investeringar

I detta avsnitt skall lämnas vissa uppgifter om beviljade bidrag från hus-
hållningssällskapet, allmänningsskatterna m. fl. till investeringar för jord-
bruksdriften i Tornedalen. Det statliga stöd, som förmedlas av lantbruks-

nämnden, har redovisats under avdelningen om jordbrukets fasta anläggningar ovan.

Från de båda skogsmedelsfonderna Pajala, Tärendö och Junosuando samt Karesuando utdelas årligen bidrag för jordbruksfrämjande ändamål. Bidrag utgår i första hand i form av rabatter vid inköp av handelsgödsel, till ekonomibyggnader och jordbruksredskap ävensom till tjur- och kontrollföreningsverksamhet. I tabell 54 lämnas en sammanställning över de bidrag, som för olika ändamål utgått från fonderna under åren 1949—1957 (Karesuando dock endast åren 1954—1957).

Tabell 54. Bidrag från skogsmedelsfonderna

Bidrag till	Tärendö	Pajala	Junosuando	Karesuando	S:a
byggnader.....	164 305	237 670	33 675	—	435 650
jordbruksredskap....	28 608	45 760	40 508	—	114 876
tjur- och kontrollföreningar.....	50 288	160 094	6 729	—	217 111
handelsgödsel.....	233 017	415 499	391 094	33 458	1 073 068
omplöjning.....	2 355	158 225	26 615	—	187 195
stipendier.....	2 300	7 018	1 200	—	10 518
premier för frö.....	—	231	—	—	231
fiske.....	—	—	200	—	200
veterinärverksamhet..	—	—	—	4 000	4 000
Summa	480 873	1 024 497	500 021	37 458	2 042 849

Stöd till maskinanskaffning för jordbruksändamål lämnas genom hushållningssällskapet. Bidrag och lån i Tornedalen för detta ändamål under åren 1948—1957 framgår av tabell 55.

Tabell 55. Beviljade bidrag och lån till jordbruksmaskiner åren 1948—1957

Kommun	Bidrag	Lån
Haparanda och Nedertorneå..	10 634	30 416
Karl Gustav.....	31 360	145 610
Hietaniemi.....	27 701	100 074
Övertorneå.....	33 615	127 160
Överkalix.....	32 080	125 690
Korpilombolo.....	7 400	29 040
Tärendö.....	9 620	38 500
Pajala.....	20 993	79 302
Junosuando.....	10 970	29 120
Karesuando.....	3 100	12 400
Hela området.....	187 473	717 312
Länet.....	673 525	2 667 110

Som synes är det betydande belopp, som investerats i jordbruksmaskiner. Särskilt gäller detta Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå och Pajala kommuner.

Administration

Såväl lantbruksnämnden som hushållningssällskapet har vissa tjänstemän, som främst verkar i Tornedalen. Lantbruksnämnden har sålunda en byggnadskonsulent, tre instruktörer och tre distriktskonsulenter verksamma där. För hushållningssällskapet arbetar i Tornedalen en jordbrukskonsulent, en hemkonsulent, ett antal mjölkkontrollassistenter samt tre jordbruksinstruktörer. Överkalix kommun tillhör ett utom Tornedalen liggande distrikt med en jordbrukskonsulent, en jordbruksinstruktör och en hemkonsulent. Inom hela Tornedalen arbetar dessutom en av fiskerikonsulenterna, en trädgårdsinstruktör och tidvis även en maskininstruktör. Hushållningssällskapets husdjurskonsulent, trädgårdskonsulent, maskinkonsulent och överassistent, vilka har hela länet till arbetsfält, ägnar givetvis också åtskillig tid åt arbetsuppgifter i Tornedalen.

Jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse

De för Tornedalens jordbruk mest betydelsefulla ekonomiska föreningarna är Norrbottens läns producentförening, Norrbottens lantmannaförbund samt Norrbottens slakteriförening. Producentföreningen omhändertar, distribuerar och förädlar mjölken från jordbruken. Lantmannaförbundet säljer gödningsmedel och foder samt köper spannmål och andra jordbruksprodukter. Slakteriföreningen mottager jordbrukarnas slakt kreatur och ombesörjer livdjursförmedling av hästar, nötkreatur och smågrisar. Slakteriföreningens verksamhet är närmast koncentrerad till Överkalix och tornedalskommunerna från kusten t. o. m. Övertorneå.

Inom Tornedalen arbetar också Norrbottens läns skogsägareförening, som säljer medlemmarnas skogsprodukter. I regel vill föreningen sälja för direkt leverans och förmedlar mera undantagsvis försäljning på rot.

Norrbottens äggförening har ett antal medlemmar inom området, huvudsakligen inom kustkommunerna.

Med hänsyn till den ekonomiska föreningsrörelsens betydelse för jordbruket har det ansetts lämpligt att i tabell 56 visa anslutningen till nämnda föreningar i Tornedalen.

Tabellen visar att anslutningen varierar betydligt mellan kommunerna.

Utöver nu nämnda föreningar kan nämnas Norrbottens ullspinneri- och textilfabrik i Morjärv. Till denna är förutom enskilda fårägare även allmänningen i Pajala samt något enskilt s. k. gille anslutet genom andelsteckning. Under år 1957 har en kommunal andelsteckning skett.

I Tornedalen finns vidare fyra av länets elva lokala frörenseriföreningar, nämligen Överkalix kvarn- och frörenseriförening med renseri i Nybyn (265 medl.), Tornedalens fröodlare- och frörenseriförening med renseri i Kuivakangas (206 medl.), Tärendö fröodlareförening u. p. a. med renseri i Tärendö (40 medl.) och Nedre Tornedalens frörenseriförening med frörenseri i Kukkola (197 medl.).

I Tornedalen finns slutligen 47 tjurföreningar med 990 medlemmar. Av medlemmarna är omkring 240 anslutna till kontrollförening.

Tabell 56. Antal medlemmar i ekonomiska föreningar den 31/12 1957

Kommun	Slakteri- föreningen	Producent- föreningen	Lantmanna- förbundet	Skogsägare- föreningen	Ägg- föreningen
Haparanda och Neder- torneå.....	230	301	276	114	10
Karl Gustav.....	240	204	393	129	7
Hietaniemi.....	180	131	242	164	5
Övertorneå.....	400	487	567	321	—
Överkalix.....	300	364	447	188	—
Korpilombolo.....	200	173	96	86	—
Tärendö.....	243	97	63	129	—
Pajala.....	582	384	127	319	1
Junosuando.....	220	141	14	81	—
Karesuando.....	23	50	—	—	—
Hela området.....	2 618	2 332	2 225	1 531	23
Länet.....	12 932	7 405	9 247	5 035	180

KAPITEL IX

Renskötseln

Inom Karesuando kommun förekommer renskötsel huvudsakligen som fjällrenskötsel i två lappbyar, nämligen Könkämä och Lainiovuoma fjällappbyar. Dessutom utövas i sydöstra delen av kommunen viss skogsrenskötsel av lappar, som tillhör Vittangi skogslappby.

Inom övriga tornedalskommuner har renskötseln helt formen av skogsrenskötsel. Dessa kommuner ingår i Muonio, Sattajärvi, Tärendö, Övertorneå, Sangis och Kalix skogslappbyar.

Renskötseln kan betecknas som huvudnäringen i Karesuando kommun. Normalt uppgår renstammen i kommunen till närmare 30 000 djur, som år 1957 var fördelade på 85 hushåll med 350 personer. Avkastningen per år kan beräknas motsvara ungefär en femtedel av stammen eller 6 000 djur. Med 100 kronors medelpris för slaktren blir hela avkastningsvärdet omkring 600 000 kronor. Hushållsförbrukningen av renkött är betydande och torde uppgå till 2 000—3 000 renar. För utförsel från kommunen skulle följaktligen återstå omkring 3 000 djur. Åtskilliga handlare i kommunen har också sin största inkomst av renprodukter. Sammanlagt är det alltså ett avsevärt antal personer i Karesuando kommun, som har sin utkomst av rennäringen. Det bör emellertid framhållas, att nomadernas andel av kommunens skatteunderlag är relativt ringa. Av hela antalet skattskyldiga var vid 1957 års taxering 26 % nomader. Endast 10 % av det totala antalet påförda skattekrönor belöpte emellertid på dem.

Inom de övriga tornedalskommunerna — främst i de övre — kan renskötseln närmast anses utgöra en biinkomst vid sidan om intäkterna från jordbruket. Antalet renar och renägare i samtliga här berörda kommuner enligt 1957 års renlängder redovisas i tabell 57.

Sammanlagda antalet renar uppgår alltså till cirka 15 000. Utgår man från denna siffra, vilken torde ange det enligt meddelade koncessioner normala antalet renar, skulle avkastningen enligt den tidigare för Karesuando kommun angivna normen utgöra omkring 3 000 djur, representerande ett slaktvärde av 300 000 kronor. För att fullständiga bilden av rennäringen bör omnämnas, att omkostnaderna för en skötesren uppgår till 10 à 20 kronor om året.

Tabell 57. Antal renar och renägare enligt 1957 års renlängder

Kommun	Antal renskötande husbönder	Antal renar tillh. renskötare	Antal skötes- renägare	Antal renar tillh. skötes- renägare
Haparanda.....	—	—	2	35
Nedertorneå.....	—	—	37	266
Karl Gustav.....	—	—	10	59
Hietaniemi.....	1	74	39	259
Övertorneå.....	3	273	217	1 452
Överkalix.....	2	214	135	1 302
Korpilombolo.....	3	170	116	997
Tärendö.....	2	347	89	1 058
Pajala.....	10	2 988	237	3 608
Junosuando.....	4	932	35	465
Summa	25	4 998	917	9 501

Slutligen bör omnämnas, att länsstyrelsen gjort vissa förberedande undersökningar för ett renslakteri jämte konservfabrik i Karesuando. Sålunda har en lämplig plats rekognoscerats, dit vatten- och elledningar samt vägar utan större svårigheter kan framdragas. Vidare har byggnadsritningar upprättats och vissa kostnadsberäkningar gjorts. Undersökningsmaterialet har sedermera överlämnats till den år 1956 tillsatta renutredningen.

KAPITEL X

Fisket

Sötvattensfisket

I gränsälvarna är lax och sik de viktigaste fiskslagen. Fisket är emellertid ej mer omfattande, än att det kan betecknas som husbehovsfiske. Ett undantag utgör möjligen nedre delen av Torne älv, där det bör rubriceras som ett till jordbruket knutet binäringsfiske. Älvfisket saknar alltså större betydelse som sysselsättning för befolkningen. Detta förhållande accentueras ytterligare av att laxtillgången på senare år minskat märkbart.

Vad här sagts innebär dock icke att fisket skulle sakna ekonomisk betydelse. Tvärtom bidrar det icke oväsentligt till jordbruksbefolkningens försörjning. Det ekonomiska utbytet av fisket torde emellertid kunna förbättras och näringsgrenens betydelse för hela bygden ökas om i samarbete med turistorganisationerna fiskevattnen mer än nu bleve tillgängliga för sportfiske. Sannolikt är att älvarna i Tornedalen kommer att tilldraga sig ett ökat intresse från turistorganisationerna, allt eftersom landets övriga älvar utbyggs för kraftändamål. Redan nu är Torne och Kalix älvar två av landets mest laxförande vattendrag.

Av de ekonomiskt betydelsefullare laxfiskena kan nämnas Kiviranta, Kukkola, Karungi och Vitsaniemi, samtliga i Torne älv. Dessa laxfiskens upplåtes för gemensamt nyttjande åt byamännen på den svenska och finska sidan med undantag för Kukkola, där fisket är delat. I laxnotvarpen vid Karungi och Vitsaniemi har den upplåtna fiskerätten delats så, att svenska och finska medborgare nyttjar fiskeplatserna vartannat dygn.

Kiviranta karsinapata, som är det största laxfisket i älven, ligger till större delen på den finska sidan. De svenska föreningsmedlemmarna är hemmansägare i de svenska byarna Mattila samt Nedre och Övre Vojakkala. Arbetskraften är vanligen finsk.

Medelfångsten under åren 1949—1953 var för ifrågavarande fisken: Kiviranta inom Nedertorneå kommun 15 296 kg,¹ Kukkola inom Karl Gustavs kommun 2 463 kg, Karungi likaledes inom Karl Gustavs kommun 3 462 kg och Vitsaniemi inom Hietaniemi kommun 846 kg.

Arrendeavgiften är bestämd med hänsyn till fångstens storlek. Den utgår, sedan tionde avdragits, med 10 % av fångstens bruttovärde intill 2 000 kg

¹ Denna siffra avser den totala fångsten. Bokföringen är nämligen gemensam för den svenska och den finska föreningen. De svenska laxfiskeföreningarna i Kukkola, Karungi och Vitsaniemi har däremot en från de finska föreningarna skild bokföring.

beträffande Kukkola, Karungi och Vitsaniemi samt intill 5 000 kg rörande Kiviranta samt därefter med respektive 10 (Vitsaniemi), 20 (Karungi) och 30 % (Kiviranta och Kukkola) av överskjutande fångst.

I vissa sjöar i skogslandet bedrives ett ganska omfattande husbehovsfiske, som tillgodoser byamännens vinterbehov av salt fisk. Rätt stora mängder salt sik säljes också på den lokala marknaden, varför insjöfisket stundom får karaktären av binäringsfiske. Viktigast bland fiskesjöarna är Paittasjärvi och Idijärvi i Karesuando kommun samt Kitkiöjärvi i Pajala kommun. Även sjöarna Armasjärvi i Hietaniemi kommun, Puostijärvi i Övertorneå konmun samt Mieköjärvi och Djupträsk i Överkalix kommun är betydande ur fiskesympunkt.

Kustfisket

Kustfisket i Haparanda skärgård har utvecklats till skärgårdsfiske och något egentligt havsfiske förekommer ej. Under sommaren år 1955 utförde en fiskare i Haparanda försök med trålning utomskärs. Försöken lämnade emellertid ej särskilt uppmuntrande resultat. Havsbotten torde vara mindre lämpad för trålning med nuvarande metoder. Under den korta säsongen torde det också kunna bli svårt att få avsättning för större fångster, då tillgången på strömming och siklöja ändå är god på marknaden. Den korta tid, som Bottenviken är fri från is, är sannolikt ej tillräcklig för att fisket skall ge det utbyte, som fordras för förräntning och amortering av båtar och redskap. Såvitt man kan bedöma torde alltså ett trålfiske från Norrbotten för att bli lönande bära under senhösten och vintern förläggas till Bottenhavet eller Östersjön.

Fisket i skärgården tillhör — med vissa smärre undantag — kust- och skärgårdsbyarna samt Haparanda stad. Fisket har hittills utarrenderats för sexårsperioder genom offentliga auktioner. Perioderna omfattar samma tider för alla kustbyar, vilket innebär påtagliga fördelar beträffande fiskets organisation m. m. Inom varje by indelas vattenområdena i arrendelotter, som utbjudes var för sig. Den sammanlagda arrendesumman uppgår för perioden 1955—60 till över 183 000 kronor per år och har alltså avsevärd ekonomisk betydelse för jordägarna i byarna. Auktionsförfarandet har stundom medfört, att arrendeavgifterna blivit så höga, att arrendatorerna ej fått skäligen ersättning för sitt arbete. Genom lagen den 27 juni 1957 om fiskearrenden får emellertid arrendatorerna vid nuvarande arrendeperiods utgång optionsrätt till sina arrenden. På grund därav torde arrendeavgifterna komma att bättre anpassas till fiskets avkastning, spekulationer i arrenden förhindras samt större trygghet skapas för de fiskeutövare, som investerat kapital i den för storryssjefiske omfattande redskapsutrustningen.

Flertalet fiskare är jordägare eller medlemmar av dessas familjer — yngre

bröder, söner etc. till jordägaren. Fiskarnas jordbruksenheter varierar från smärre stödjordbruk till ofullständiga jordbruk av en inom kustlandet vanlig storlek. Uppgifterna beträffande antalet yrkes- och binäringsfiskare fluktuerar starkt från år till år, vilket är naturligt med hänsyn till att gränserna mellan dessa kategorier är tämligen flytande. En redogörelse av siffrorna för åren 1944, 1954 och 1956 ter sig på sätt framgår av tabell 58.

Tabell 58. Antalet fiskare inom Nedertornd kommun

By	Yrkesfiskare			Binäringsfiskare		
	1944	1954	1956	1944	1954	1956
Haparanda.....	2	6	1	3	4	2
Vuono.....	8	7	2	5	5	3
Nikkala.....	42	47	39	26	20	32
Seskarö.....	15	21	18	18	8	12
Säivis.....	—	—	1	8	8	8
Summa	67	81	61	60	45	57

Variationerna i antalet binäringsfiskare torde i viss mån avspegla förhållandena på den lokala arbetsmarknaden. Är möjligheterna till andra tillfälliga arbetsförtjänster relativt begränsade, ägnar sig förhållandevis fler personer åt tillfälligt förvärvsfiske. Vid de större laxfiskena i Nikkala anlitas under försommaren ofta främmande arbetskraft — i regel ett 25-tal personer. Dessa fiskeriarbetare är i allmänhet finska medborgare. De finns ej redovisade i statistiken.

Den fisk, som fångas i Haparanda skärgård, utgöres främst av lax, sik, siklöja och strömming. Vidare fiskas mindre mängder laxöring, gädda, abborre m. m. Mängder och värden av under år 1956 fångad fisk av olika slag framgår av följande sammanställning.

Tabell 59. Mängd och värde av fiskfångster år 1956

Fiskslag	Mängd i kg	Värde i kronor
Lax.....	47 000	519 000
Sik.....	24 000	57 000
Siklöja (inkl. siklöjerom)	36 000	82 000
Strömming.....	7 000	5 000
Laxöring, gädda m. m..	20 000	94 000
Summa	134 000	757 000

Så gott som all lax och sik samt huvudparten av siklöja och strömming fångas i storryssjor. Fiske med skötar och nät förekommer numera endast i ringa omfattning. Det sammanlagda värdet av fiskeredskap är, som framgår av tabell 60, betydande.

Härtill kommer de icke obetydliga värden, som ligger i talrika fiskarstugor och redskapsbodan i skärgården.

Tabell 60. Värdet år 1956 av fiskeredskap m. m.

Redskap m. m.	Antal	Värde i kronor
Laxstorryssjor.....	1 535	1 535 000
Löj- och strömmings- ryssjor.....	50	99 000
Skötar.....	220	16 000
Nät.....	1 199	41 600
Båtar.....	—	371 000
Summa	—	2 062 600

Den årliga nyanskaffningen av redskap (ersättning av förslitna delar av ryssjor m. m.) har beräknats till omkring 15 % av totalvärdet. Tillsammans med ränta och amortering torde den årliga kostnaden för redskapen uppgå till närmare 20 % eller omkring 340 000 kronor. För båtarna bör räknas med en avskrivningstid av 10 år, vilket betyder ett årligt avskrivningsbelopp om 37 000 kronor. Då som redan nämnts den sammanlagda årliga arrendesumman för närvarande uppgår till 183 000 kronor samt värdet av fångsten under år 1956 allenast belöpte sig till 757 000 kronor, framgår, att skärgårdsfisket befinner sig i en prekär situation. På grund därav synes det troligt att antalet fiskare kommer att minska. Enär laxtillgången för närvarande är relativt dålig, torde någon förbättring av läget ej kunna vinnas genom att ytterligare öka antalet storryssjor. Fiskets lönsamhet bör emellertid kunna upphjälpas genom nedsättning av arrendeavgifterna, intensifiering av fisket med rörliga redskap efter laxöring, strömming, sik och siklöja samt genom en effektivisering av försäljningsorganisationen.

Handeln med färsk fisk omhänderhas till ungefär hälften av Nikkala fiskförsäljningsförening. Återstoden är fördelad mellan ett antal uppköpare i Haparanda. Fiskförsäljningsföreningen har under år 1954 uppfört en motagnings- och invägningshall med iskällare och anordningar för saltning i större skala. Hittills har dock endast nedsaltats några hundra kg skadad lax årligen. Möjligheter finns emellertid för saltströmmingsberedning under vårströmmingsfisket. För att bättre kunna tillvarata och reglera priserna på lax bildade fiskarna i Nikkala ett bolag, vilket skulle bedriva fryseri-rörelse. År 1947 erhöll bolaget ett statligt lån med 50 000 kronor till ett fryshus. Bristande insikter om fryshusets skötsel, oenighet bland fiskarna m. fl. orsaker ledde emellertid till, att företaget efter några få år måste nedlägga verksamheten. Fryseriet har numera övergått i enskild ägo. Under år 1957 har i detsamma för Kalix fiskförsäljningsförenings räkning nedfrusits betydande mängder siklöja.

Slutligen bör nämnas att i Nikkala och på Seskarö finns relativt nya och välhållna fiskehamnar. Till Nikkala ilandför samtliga till Nikkala fiskförsäljningsförening anslutna fiskare sina fångster. Till seskaröhamnen sker ej någon ilandföring av fisk men den är hemhamn för drygt hälften

av de på Seskarö bosatta fiskarna. På Sandskär inrättades för ett 20-tal år sedan en fiskehamn, avsedd för strömmingsfiskare. Denna hamn har dock utnyttjats mycket litet under senare år. I Malörens lotshamn finns också möjlighet för strömmingsfiskare att gå in. Hamnen torde dock icke äga någon större betydelse för fisket.

KAPITEL XI

Skogsbruket

Skogsbrukets naturliga förutsättningar

De naturliga växtvillkoren, topografien och klimatet i Tornedalen har behandlats i Kap. II. Allmän beskrivning.

För skogarnas tillväxt liksom för deras föryngring har det nordliga läget och höjden över havet stor betydelse. Tornedalens sträckning från Bottenviken i söder mot gränsfjällen i nordväst konstituerar väsentliga olikheter i dess nedre och övre delar. Växtförhållandena i nedre och mellersta Tornedalen avviker i stort sett icke från dem för Norrbottens län normala. Det nordligare läget kompenseras i Tornedalen av en jämförelsevis ringa höjd över havet, som mildrar klimatet. Ju längre mot norr och nordväst man kommer, desto mindre gynnsamma blir dock förutsättningarna för skogens tillväxt och reproduktion. I Karesuando kommun går barrskogsgränsen, ovanför vilken barrträd uppträder endast i enstaka exemplar. Barrskogsgränsen är belägen på ungefär 450 meters höjd över havet och går i nästan rak sydsydvästlig riktning från Könkämä älv 6 km väster om Mauno by (nordväst om Karesuando kyrkby) till kommungränshörnet vid Suolajoki omedelbart nordväst om landsvägen Övre Soppero-Karesuando (länsväg 343). Trots mycket nordliga lägen finns dock strax nedom barrskogsgränsen i grannskapet av älvdalarna tämligen väl slutna, virkesrika bestånd; det nordligaste tallbeståndet i Skandinavien, måhända i världen, finns på Mauno byaskog.

Förhållandet mellan nederbörd, temperatur, avdunstning och avrinning har utslagsgivande betydelse för det översta markskiktets beskaffenhet och därmed också för skogarnas större eller mindre förmåga till reproduktion. Tornedalen avviker ej heller i detta avseende i någon anmärkningsvärd grad från andra länsdelar. I de övre delarna liksom ofta i de utpräglade höjdlägena föreligger avsevärda föryngringssvårigheter. På grund härav har de enskilda skogar, som är belägna i Karesuando kommun, i norra delarna av Muonionalusta kapellag och i Junosuando kommun ansetts vara så svår-föryngrade att Kungl. Maj:t förklarat, att de skall vara underkastade de i §§ 26—28 skogsvårdslagen meddelade bestämmelserna. Detta innebär främst att avverkning ej må ske utan skogsvårdsstyrelsens tillstånd.

För skogens växt är givetvis också vegetationstidens längd avgörande. Som framgår av Kap. II är denna genomsnittligt i Karesuando 129 dagar och i Haparanda 154 dagar per år. En dygnsmedeltemperatur om + 5° och däröver inträffar i Karesuando i medeltal 107 dygn och i Haparanda 134 dygn per

år. En dygnsmedeltemperatur om minst $+10^{\circ}$, vilken nära överensstämmer med björkens lövklädnadstid, råder under 64 resp. 85 dygn.

Tornedalen sträcker sig till stor del omkring $2\frac{1}{2}$ breddgrader norr om polcirkeln och $\frac{3}{4}$ breddgrad söder därom, vilket medför ett säreget ljusklimat. Det är möjligt, att den längre dagen sommartid, trots ljusets relativt sneda infallsvinkel, i viss mån uppväger den kortare vegetationsperioden. De korta dagarna under midvintern åter inverkar menligt bl. a. på skogsarbetets intensitet under denna tid.

Naturförhållandena har sålunda betydelse för skogsmarkens bonitet, som är ett uttryck för växtplatsens bördighet eller avkastningsförmåga. Denna anges genom den virkeskvantitet, som i medeltal för en 100-årig omloppstid kan produceras per ha och år. I Tornedalens nedre delar är boniteten tämligen lika med den för länet normala. I de nordligaste delarna åter råder i detta avseende extrema förhållanden.

Skogsmarken och virkesförrådet

Skogsarealen och dess fördelning på ägarekategorier

I Tornedalen omfattar utmarksarealen (skogsmark jämte impediment) omkring 20 000 km² eller 32 % av länets hela utmarksareal (62 000 km²). Enligt 1957 års fastighetstaxeringslängder uppgår skogsmarken i Tornedalen till 8 800 km², d. v. s. omkring 22 % av länets hela skogsmarksareal (40 000 km²).

Utmarkens och skogsmarkens fördelning på de olika kommunerna i Tornedalen framgår av tabell 61.

Tabell 61. Utmarksarealens m. m. fördelning på kommuner

Kommun	Utmark		Skogsmark		Skogsmarkens andel av utmarksarealen i %
	ha	%	ha	%	
Nedertorneå.....	42 180	2,1	31 076	3,5	73,7
Karl Gustav.....	42 121	2,1	27 055	3,1	64,2
Hietaniemi.....	66 781	3,3	56 516	6,4	84,6
Övertorneå.....	148 675	7,4	99 291	11,3	66,8
Överkalix.....	276 106	13,9	180 250	20,5	65,3
Korpilombolo.....	146 921	7,4	85 555	9,7	58,2
Tärendö.....	163 427	8,2	83 219	9,4	50,9
Pajala.....	348 580	17,4	207 856	23,6	59,6
Junosuando.....	123 056	6,2	64 272	7,3	52,2
Karesuando.....	640 248	32,0	45 708	5,2	7,1
Hela området	1 998 095	100,0	880 798	100,0	44,1

Som synes har Pajala och Överkalix kommuner de största skogsmarksarealerna. Även Övertorneå, Korpilombolo och Tärendö är emellertid betydande skogskommuner.

Enligt 1957 års fastighetstaxeringslängder är skogsmarken i Tornedalen fördelad på ägarekategorier på sätt tabell 62 utvisar.

Tabell 62. Skogsmarkens fördelning på ägarekategorier

Kommun	Kronan		Övr. allm.		Aktiebolag		Ovr. enskilda		Samtliga	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Nedertorneå.....	646	2,1	2 656	8,5	18	—	27 756	89,4	31 076	100
Karl Gustav.....	1 535	5,7	420	1,6	3	—	25 097	92,7	27 055	100
Hietaniemi.....	12 628	22,3	591	1,0	790	1,4	42 507	75,3	56 516	100
Övertorneå.....	44 973	45,3	209	0,2	2 558	2,6	51 551	51,9	99 291	100
Överkalix.....	105 095	58,2	465	0,3	27 505	15,3	47 185	26,2	180 250	100
Korpilombolo.....	53 447	62,5	380	0,4	10 775	12,6	20 953	24,5	85 555	100
Tärendö.....	30 994	37,2	9 592	11,5	5 920	7,1	36 713	44,2	83 219	100
Pajala.....	97 479	47,0	27 115	13,0	512	0,2	82 750	39,8	207 856	100
Junosuando.....	14 887	23,1	4 544	7,1	4 167	6,5	40 674	63,3	64 272	100
Karesuando.....	23 555	51,5	5 981	13,1	—	—	16 172	35,4	45 708	100
Hela området	385 239	43,8	51 953	5,9	52 248	5,9	391 358	44,1	880 798	100

Beträffande innebörden av de olika kategorierna hänvisas till Kap. VIII. Jordbruket. Allmänningsskogarna är dock icke särskilt redovisade utan ingår i kategorin »Övriga allmänna skogar». »Övriga enskilda skogar» utgöres nästan uteslutande av »bondeskoogar».

Till tabell 62 må anmärkas att huvuddelen av övriga allmänna skogar i Nedertorneå kommun består av till Haparanda stad donerade skogar. Allmänningen i Pajala, Junosuando och Tärendö kommuner har en total areal om 67 390 ha, varav 39 075 ha består av skogsmark. Intäkterna från allmänningen tillföres såsom tidigare antytts huvudsakligen en av länsstyrelsen förvaltat skogsmedelsfond, vars avkastning skall användas för jordbrukets förkovran inom de tre kommunerna. Karesuando kommuns skogar är belägna i Pajala kommun. Denna allmänning har en total areal om 7 000 ha, varav 4 800 ha är skogsmark. För denna allmännings karaktär m. m. har redogjorts i Kap. VIII. Jordbruket.

Enligt Statistisk årsbok för Sverige 1957 är länets skogsmarker fördelade med 55 % på kronan, 6 % på övriga allmänna skogar, 10 % på bolagsskoogar och 29 % på bondeskoogar. Det enskilda skogsinnehavet i Tornedalen är sålunda större än det för länet genomsnittliga. I Överkalix och Korpilombolo kommuner dominerar dock kronan klart. Bolagens skogsinnehav — Svenska Cellulosa AB företräder ensam bolagen i Tornedalen — är som synes relativt ringa utom i de två sistnämnda kommunerna.

Beträffande bondeskoogarnas fördelning på brukningsenheter m. m. hänvisas till Kap. VIII. Jordbruket.

De ovan lämnade uppgifterna avser endast skogsmarkens arealmässiga fördelning på ägarekategorier. För att erhålla den värdemässiga fördelningen måste hänsyn också tagas till skogsmarkernas bördighet (bonitet) och belägenhet. Dessa faktorer beaktas även vid åsättande av mark- och skogs-

Tabell 63. Bonitet, markvärde och

Kommun	Bonitet m ³ sk/ha ¹					Markvärde kr/ha				
	Krono- skogar	Övriga allm. skogar	Bolags- skogar	Övriga ensk. skogar	Samtl. skogar	Krono- skogar	Övriga allm. skogar	Bolags- skogar	Övriga ensk. skogar	Samtl. skogar
Nedertorneå .	1,75	—	—	1,62	1,62	3,77	6,45	5,56	5,79	5,80
Karl Gustav .	1,75	—	—	1,56	1,57	4,27	4,70	—	4,21	4,22
Hietaniemi . .	1,50	—	1,56	1,48	1,49	3,80	3,47	3,92	3,38	3,48
Övertorneå . .	1,50	—	1,65	1,67	1,59	2,81	2,88	3,01	3,18	3,01
Överkalix . . .	1,50	—	1,66	1,67	1,57	3,87	6,00	4,75	5,16	4,35
Korpilombolo	1,50	—	1,64	1,58	1,54	3,48	4,68	3,92	3,27	3,49
Tärendö	1,25	1,49	1,61	1,46	1,40	2,76	3,11	3,89	3,50	3,14
Pajala	1,25	1,46	1,67	1,42	1,35	1,99	3,00	2,92	2,87	2,47
Junosuando . .	1,25	1,46	1,41	1,18	1,23	1,00	1,80	1,80	2,27	1,91
Karesuando . .	0,75	1,15	—	0,55	0,73	1,00	0,70	—	0,92	0,93
Hela området	1,36	1,43	1,63	1,45	1,41	2,85	3,14	4,13	3,43	3,20

¹ Med m³sk förstås hela trädstammens kubikmassa med bark (skogskubikmeter).

värdena vid fastighetstaxeringen. Markvärdet är beroende dels av boniteten, dels av avsättningsläget. Skogsvärdet beror på avsättningsläget, virkesförrådet och virkesförrådets sammansättning. I tabell 63 lämnas vissa uppgifter om bonitet samt mark- och skogsvärden för de fyra ägarekategoriernas skogar i de olika tornedalskommunerna. Bonitetsuppgifterna härrör från fastighetstaxeringen år 1952 och övriga uppgifter från fastighetstaxeringen år 1957.

Av tabell 63 framgår att bolagens skogar är de bästa med avseende på såväl bonitet som markvärde. Kronans skogar och allmänningarna visar i allmänhet både en lägre bonitet och ett sämre avsättningsläge än övriga ägarekategoriers skogar. Att krono- och allmänningsskogarna ändå företer skogsvärdet, som i medeltal är högre, torde bero på att virkesförrådet på dessa skogar i regel är högre och i större omfattning består av äldre grov skog.

Tabell 64. Virkesförråd på skogsmark

Område	Tall			Gran		
	1000-tal m ³ sk	% av vir- kesförrådet inom området	% av tall- förrådet inom länet	1000-tal m ³ sk	% av virkes- förrådet inom området	% av gran- förrådet inom länet
Tornedalen	27 400	50,0	24,2	12 859	23,4	22,8
Övriga Norrbotten . .	85 714	55,4	75,8	43 572	28,2	77,2
Hela Norrbotten . . .	113 114	54,1	100	56 431	26,9	100

skogsvärde för olika ägarekategorier

Skogsvärde kr/ha					Skogsvärde i 1000-tal kronor									
Krono- skogar	Övriga allm. skogar	Bolags- skogar	Övriga ensk. skogar	Samtl. skogar	Krono- skogar		Övr. allm. skogar		Bolags- skogar		Övr. ensk. skogar		Samtliga skogar	
					kr	%	kr	%	kr	%	kr	%	kr	%
99	193	—	121	127	64	1,6	513	13,0	—	—	3 358	85,4	3 935	100
263	114	—	89	99	404	15,0	48	1,8	—	—	2 234	83,2	2 686	100
254	124	161	76	117	3 208	48,3	73	1,1	127	1,9	3 231	48,7	6 639	100
135	139	85	91	111	6 071	55,2	29	0,2	217	2,0	4 691	42,6	11 008	100
200	249	143	121	171	21 019	68,3	116	0,4	3 933	12,8	5 709	18,5	30 777	100
170	187	130	98	147	9 086	72,0	71	0,6	1 401	11,1	2 053	16,3	12 611	100
160	171	116	100	132	4 959	45,2	1 640	15,0	687	6,3	3 671	33,5	10 957	100
105	154	160	82	102	10 235	48,1	4 176	19,6	82	0,4	6 786	31,9	21 279	100
64	85	78	72	71	953	20,7	386	8,4	325	7,1	2 929	63,8	4 593	100
25	22	—	13	20	589	63,2	132	14,2	—	—	210	22,6	931	100
147	148	129	88	120	56 588	53,7	7 184	6,8	6 772	6,4	34 872	33,1	105 416	100

Virkesförrådets storlek och sammansättning

Ovan har redogjorts för skogsmarkens areal, markvärde och skogsvärde. För att erhålla en uppfattning om förutsättningarna för utnyttjande av de tillgångar, som skogsvärdena representerar, är det emellertid nödvändigt att klarlägga virkesförrådets storlek och dess sammansättning med avseende på trädslag.

Emellertid är det svårt att utan en tidsödande och mycket kostsam specialundersökning få fram dessa uppgifter för en så liten region som Tornedalen och ännu svårare för de olika kommunerna. Man får därför söka andra vägar.

Beträffande virkesförrådets storlek har uppgifter erhållits från senaste riksskogstaxeringen. Dessa redovisas i tabell 64.

enligt riksskogstaxeringarna 1953—1957

Björk			Övr. löv			Samtliga trädslag		
1000-tal m ³ sk	% av vir- kesförrådet inom området	% av björk- förrådet inom länet	1000-tal m ³ sk	% av vir- kesförrådet inom området	% av övr. löv-förrådet inom länet	1000-tal m ³ sk	% av vir- kesförrådet inom området	% av vir- kesförrådet inom länet
12 923	23,6	36,0	1 637	3,0	40,5	54 819	100	26,2
22 945	14,8	64,0	2 402	1,6	59,5	154 633	100	73,8
35 868	17,1	100	4 039	1,9	100	209 452	100	100

Som synes finns 26,2 % av länets totala virkesförråd i Tornedalen. Barrskogen dominerar där (73,4 %). Lövskogen utgör dock en betydligt större andel av virkesförrådet (23,6 %) än inom länet i övrigt (14,8 %). Icke mindre än 36 % av länets björkförråd förekommer inom Tornedalen.

Virkesförrådets procentuella fördelning på de olika tornedalskommunerna kan lämpligen inhämtas från kontrollängderna till 1957 års fastighetstaxering. Med tillhjälp av dessa procenttal och uppgifterna i tabell 64 angående virkesförrådets storlek har i tabell 65 uträknats virkesförrådets storlek (samtliga trädslag) inom en var kommun i Tornedalen.

Tabell 65. Totala virkesförrådets fördelning på kommuner

Kommun	1000-tal m ³ sk	m ³ sk per ha	% av områdets virkesförråd
Nedertorneå...	1 726	55,6	3,1
Karl Gustav...	1 599	59,1	2,9
Hietaniemi...	4 135	73,2	7,5
Övertorneå...	7 169	72,2	13,1
Överkalix....	12 398	68,8	22,6
Korpilombolo..	5 964	69,7	10,9
Tärendö.....	4 668	56,1	8,5
Pajala.....	12 454	60,0	22,8
Junosuando...	3 301	51,4	6,0
Karesuando...	1 405	30,7	2,6
Hela området	54 819	62,2	100,0

Som synes har Hietaniemi, Övertorneå, Korpilombolo och Överkalix kommuner de största virkesförråden per ha. Jämfört med länet redovisar Tornedalen ett något högre virkesförråd per ha.

Det hade givetvis varit önskvärt att här även kunna redovisa virkesförrådets fördelning på dimensioner. Några fullständiga uppgifter därutinnan är emellertid icke tillgängliga.

Barrskogens kvalitet i Tornedalen avviker icke nämnvärt från den för länet normala. Undantag därifrån utgör dock de östliga delarna av Nedertorneå kommun; skogarna är där allmänt av dålig beskaffenhet. Detta beror sannolikt bl. a. på, att arvsmassan kontinuerligt utarmats genom tidigare husbehovshuggningar.

Björkskogens beskaffenhet är mycket växlande. På goda marker invid älvdalarna utvecklas den oftast nöjaktigt. I de norra och inre delarna av Tornedalen däremot förekommer den icke sällan som flerstammig, krok-vuxen typ, som praktiskt taget saknar ekonomiskt värde. Den är därjämte ett avsevärt hinder för barrskogens reproduktion.

Virkesavkastningen

I detta avsnitt kommer endast att behandlas skogens kvantitativa avkastning.

Virkesuttagets storlek

Som allmän regel för förvaltningen av kronans skogar gäller, att skogsbruket skall inriktas på uthållighet med såvitt möjligt jämn avverkning och hög penningavkastning. Regeln medför bl. a. en relativt lång omloppstid med jämförelsevis stora virkesförråd och en viss ransonering även av gammal och överårig skog.

Frågan om skogens föryngring är ett av de mest betydande skogliga problemen i övre Norrland. Spörsmålet är av sådan storleksordning, att domänstyrelsen funnit sig böra tills vidare begränsa avverkningen och restaureringsarbetet till en s. k. skogsodlingsgräns, ovanför vilken som allmän princip gäller att investeringar för skogens förnyelse icke får göras och nya hyggen icke upptagas. De sålunda från skogsbruk undantagna skogarna är i allmänhet belägna i närheten av fjällen eller tundran. I Tornedalen ligger bl. a. de inre västliga delarna av kronoparken Muonio i Pajala kommun och samtliga kronomarker inom Karesuando kommun ovanför skogsodlingsgränsen. Inom kronomarkerna i Karesuando har dock, med hänsyn till det framträdande behovet av att bereda befolkningen i denna kommun utkomst-möjligheter, avdelats ett s. k. socialt skogsvårdsområde, där ovannämnda begränsningar i skogsbruket icke tillämpas. Det sociala skogsvårdsområdet omfattar kronoparken Saivo och vissa överloppsmarker, tillsammans omkring 19 000 ha.

För allmänningsskogarnas skötsel liksom för bolags- och bondeskogarna gäller skogsvårdslagens bestämmelser. Dessa föreskriver bl. a. att skogsmark med därpå växande skog skall genom att på lämpligt sätt utnyttja markens virkesalstrande förmåga skötas så, att tillfredsställande ekonomiskt utbyte vinnes och så vitt möjligt jämn avkastning erhålles. Skog får ej avverkas utan skogsvårdsstyrelsens tillstånd annorledes än genom ändamålsenlig gallring, så länge det med lämplig skötsel måste antagas bliva mera lönande att låta skogen kvarstå än att omedelbart avverka den.

Skogsvårdslagen har lönsamhetsprincipen som ledmotiv. Med en sådan målsättning blir bl. a. omloppstiden kortare än vid tillämpning av de principer, som gäller för kronans skogar. Avverkningarnas omfattning kommer i praktiken ofta att bestämmas av — förutom ägarnas personliga initiativ — gällande virkespriser.

I det följande redovisas en uppskattning av den nuvarande årliga avverkningens ungefärliga storlek. Beträffande kronoskogar, allmänningar och bolagsskogar har för detta ändamål inhämtats uppgifter, som avser den genomsnittliga årsavverkningen för perioden 1953—1956. För att få en

uppfattning om avverkningarna på bondeskogarna åter är materialet mycket ofullständigt. Efterföljande uppgifter om bondeskogarna grundar sig på en inom skogsvårdsstyrelsen gjord, erfarenhetsmässig bedömning.

Med ledning av sålunda erhållna uppgifter har i tabell 66 gjorts en sammanställning över den nuvarande årliga avverkningen i Tornedalen.

Tabell 66. Årlig avverkning under perioden 1953—1956

Kommun	Avverkningsbe- lopp m ³ sk per ha	Avverkning 1000-tal m ³ sk
Nedertorneå.....	0,9	28
Karl Gustav.....	1,0	27
Hietaniemi.....	1,1	62
Övertorneå.....	1,1	109
Överkalix.....	1,1	198
Korpilombolo.....	1,2	103
Tärendö.....	0,8	67
Pajala.....	0,8	166
Junosuando.....	0,7	45
Karesuando.....	0,4	18
Hela området	0,9	823

Avverkningarnas fördelning på barr- och lövskog har endast kunnat redovisas för kronoskogarna. Den av domänverket beräknade möjliga avverkningen av lövskog i Tornedalen utgöres av ca 154 000 m³sk per år. De kvantiteter, som i verkligheten har uttagits, är emellertid avsevärt mindre. Sålunda har under senare år endast avverkats omkring 40 000 m³sk årligen, beroende på avsättnings- och transportsvårigheter samt brist på arbetskraft för lövskogsavverkning.

Som synes av tabell 66 avverkas i Tornedalen årligen sammanlagt omkring 823 000 m³sk. Virkesuttagen per ha inom de olika kommunerna varierar något. På grund av det osäkra materialet torde det emellertid vara vanskligt att draga några närmare slutsatser därav.

En jämförelse mellan avverkningen i Tornedalen och länet i dess helhet torde vara av intresse. En beräkning grundad på riksskogstaxeringens stubbinventering visar, att 3,30 milj. m³sk årligen i genomsnitt för perioden 1952/53—1955/56 uttagits inom Norrbottens län. Detta betyder en årlig genomsnittlig avverkning om 0,8 m³sk per ha. Avverkningen i Tornedalen synes följaktligen ungefär överensstämma med medeltalet för hela länet.

Virkeskördens utnyttjande

Barrskogsvirket i Tornedalen användes främst som sågtimmer och massaved. Någon svårighet att finna avsättning för dessa industrisortiment har icke förelegat. Tvärtom har efterfrågan på sågtimmer hittills icke blivit helt tillfredsställd. Behovet fyller för närvarande delvis genom inköp från Finland.

Av lövvirket användes björk för massatillverkning och bränsle. Asp, som

på kronoskogarna torde uppgå till omkring 10 % av lövskogsförrådet, användes främst för tändstickstillverkning men även till massaved. Vissa avsättningssvårigheter beträffande lövvirket föreligger. Då det i allmänhet icke kan flottas, belastas det nämligen med så stora transportkostnader att endast de i förhållande till bilvägar och järnvägar bäst belägna skogarna kan leverera lövvirket med ekonomiskt utbyte. Brännvedsavverkningen åter är starkt lokaliserad till de närmast tätorterna belägna skogarna. Användningen av brännved minskar påtagligt år för år i den mån byggnadsbeståndet moderniseras, då kol- och oljeeldning i allmänhet kommer till användning.

Såsom tidigare omnämnts torde inom Tornedalen årligen avverkas i medeltal omkring 823 000 m³sk. Endast en ringa del av denna kvantitet användes emellertid inom Tornedalen.

De råvaruförbrukande trävaruindustrierna i Tornedalen består av Statens skogsindustriers sågverksanläggning på Seskarö samt ett 90-tal mindre cirkelsågverk, flertalet för husbehovssågning. Av dessa företag producerade seskarösågen under perioden 1953—1956 årligen i genomsnitt 6 700 stds sågat virke. Råvaran utgöres uteslutande av grantimmer, som erhålles från ett område mellan finska gränsen och Byske älv. Enligt uppgift härrör omkring 1 000 stds sågad vara från Tornedalen. Detta motsvarar ca 11 000 m³sk. På grundval av uppgifter från kommerskollegium kan beräknas, att småsågarernas råvaruförbrukning utgör omkring 110 000 m³sk, huvudsakligen barrvirke. Sammanlagt förbrukas således i Tornedalen omkring 120 000 m³sk, varav en mindre del dock torde härröra från Finland. Av den lämnade redogörelsen framgår att av Tornedalens totala avverkning icke mindre än omkring 700 000 m³sk eller 85 % förädlas vid industrier utanför området.

Av vad som här antytts framgår dels att det föreligger avsättningssvårigheter för lövvirket och dels att endast en ringa del av virkestillgångarna förädlas inom Tornedalen.

Virkesbalansen

Under återopande av det otillfredsställande arbetsmarknadsläget inom vissa delar av Norrbottens län och önskvärldheten av att finna nya sysselsättningsobjekt därstädes hemställde länsstyrelsen i underdånig skrivelse den 19 februari 1957 att bl. a. frågan huruvida råvarutillgångarna och drifts-ekonomiska förhållanden medgäve en utvidgad skogsindustriell verksamhet måtte utredas. Med anledning därav uppdrog Kungl. Maj:t åt kommerskollegium att i samråd med skogsforskningsinstitutet upprätta en virkesbalans för Norrbottens län. Uppdraget har redovisats den 15 mars 1958. Den upprättade balansräkningen har bl. a. till syfte att översiktligt belysa förhållandet mellan virkestillgångar och virkesförbrukning i Norrbottens län. Den utvisar, att avverkningen i länet ur skoglig synpunkt bör höjas med ungefär 20 % jämfört med uttagen under avverkningssäsongerna 1952/53—

1955/56. Det framgår vidare, att ca 25 % av den i Norrbotten avverkade virkeskvantiteten förädlas i andra län.

Den sålunda beräknade avverkningen per ha har, efter korrektion för virkesförråd och bonitet, tillämpats även beträffande Tornedalen. Enligt denna överslagskalkyl synes avverkningen i Tornedalen kunna höjas till omkring 1 000 000 m³sk, d. v. s. ökas med ungefär 24 %. En betydande höjning av avverkningen är sålunda önskvärd ur skoglig synpunkt.

Det bör här omnämnas, att länsstyrelsen i underdånig skrivelse den 14 april 1958 hemställt, att Kungl. Maj:t måtte genom särskilda sakkunniga låta undersöka betingelserna för att på ett ändamålsenligt sätt inom länet industriellt utnyttja det virkesöverskott, som förefinns enligt kommerskollegiets ovannämnda balansutredning.

Behov av åtgärder för att höja avkastningen

Återväxtåtgärder

Det stora behovet av återväxt- och beståndsvårdsåtgärder, som finns i Norrbotten och även föreligger i andra delar av Norrland, kan till stor del tillskrivas övergången från exploaterande till uthålligt skogsbruk och därmed sammanhängande följdverkningar samt otillräckliga erfarenheter och kunskaper på skogsvårdens olika områden. Det är uppenbart att dessa förhållanden gör sig särskilt gällande i trakter med relativt låga rotvärden samt under för skogsproduktionen ogynnsamma klimatiska och biologiska förutsättningar. Om det senare utgör den av domänstyrelsen uppdragna skogsodlingsgränsen ett påtagligt vittnesbörd. Behovet av återväxtåtgärder i Tornedalen kan emellertid endast uppskattningsvis bedömas.

Riktlinjerna för kronans nuvarande avverkningspolitik har uppdragits med nyssnämnda förhållanden för ögonen. Avverkning och reproduktionsåtgärder har därvid samordnats. Enligt domänstyrelsens direktiv skall sålunda de årliga återväxtåtgärderna inom varje revir i princip motsvara minst den areal ny föryngringsyta, som upptages, samt därutöver $\frac{1}{15}$ -del av den äldre kalmarsarealen. När ett revirs utsyning fastställts — utsyningen grundas på s. k. indelningsplaner — skall hänsyn tagas till revirets åtgärdsbehov. Om föryngringsarbetet släpar efter mera än som kan anses skäligt, skall speciella hänsyn tagas till att nya kalhyggen ej upptagas på svårförnygrade marker.

För restaureringsarbetets genomförande har på grundval av en, under en följd av år företagen åtgärdsinventering upprättats ett för varje revir gällande åtgärdsprogram. Detta syftar till att inom ca 15 år avverka restbestånd, försätta kalmarker i produktivt skick genom olika reproduktionsåtgärder (hyggesrensningar, björkbekämpning, hyggesbränning, markberedning och skogsodling) samt att genom röjningar förbättra produktionsbetingelserna i plantbestånd och ungsogar. Från programmet har beträffande återväxt-

åtgärder tills vidare undantagits de marker, som är belägna ovanför den tidigare omnämnda skogsodlingsgränsen. Avsikten med åtgärdsprogrammet är nämligen, att i första hand iståndsätta de marker, som har det bästa avsättningsläget, den bästa boniteten och de bästa reproduktionsbetingelserna. Den kalmarsareal, som årligen bör behandlas med reproduktionsåtgärder på kronans skogar, framgår av tabell 67. För att erhålla en uppfattning om behovet av reproduktionsåtgärder på skogar under skogsvårdslagen har genom skogsvårdsstyrelsens försorg utförts en utredning därom. Denna har grundats dels på infordrade uppgifter från bolag och allmänningar och dels på hos skogsvårdsstyrelsen tillgängliga statistiska uppgifter samt avser en restaureringsperiod av omkring 15 år.

Vid utredningen har medtagits redan förefintliga hyggen, den föryngringsyta, vilken förutsättes uppkomma efter avverkning av s. k. restskog, samt den föryngringsyta, vilken beräknas uppstå efter övriga föryngringshuggningar. Resultatet av utredningen framgår av tabell 67.

Tabell 67. Den kalmarsareal, som årligen bör behandlas med reproduktionsåtgärder

Kommun	Krono- skogar	Övr. allm. skogar	Bolags- skogar	Övr. en- skilda skogar	Samtliga skogar	
	ha	ha	ha	ha	ha	% av skogs- marken
Nedertorneå	—	—	—	670	670	2,2
Karl Gustav	30	—	—	550	580	2,1
Hietaniemi	300	—	10	600	910	1,6
Övertorneå	1 060	—	50	1 150	2 260	2,3
Överkalix	1 830	—	430	770	3 030	1,7
Korpilombolo	970	—	240	430	1 640	1,9
Tärendö	860	180	90	1 070	2 200	2,6
Pajala	2 720	560	10	1 930	5 220	2,5
Junosuando	410	80	70	1 250	1 810	2,8
Karesuando	150	—	—	400	550	1,2
Hela området	8 330	820	900	8 820	18 870	2,1

Tabell 67 visar att det absoluta behovet av återväxtåtgärder är störst i Pajala, Överkalix och Övertorneå kommuner. Det relativa behovet, som också torde ge ett uttryck för skogstillståndet, synes vara störst inom Junosuando, Tärendö och Pajala kommuner.

För kronans skogar uppskattas självföryngring kunna erhållas på omkring 73 % av kalmarsarealen, medan skogsodling (sådd eller plantering) erfordras på ca 27 %, motsvarande 6 080 respektive 2 250 ha per år.

Vid självföryngringen är olika förberedande åtgärder behövliga i följande omfattning:

Hyggesrensning

5 250 ha/år

Markberedning

580 ha/år

Bränning

250 ha/år

Hyggesrensningsarealen omfattar även bekämpning av icke önskvärd lövträdsvägetation med kemiska medel. Bränning erfordras dessutom på ca 750 ha/år som en förberedande åtgärd för skogsodling.

För övriga skogar (bondeskogar, bolagsskogar och allmänningsskogar) har skogsvårdsstyrelsen uppskattat behovet av olika återväxtåtgärder till denna storlek:

<i>Hyggesrensning</i>	<i>Bränning</i>	<i>Skogsodling</i>
6 850 ha/år	3 690 ha/år	2 477 ha/år

För närvarande lär utföras endast omkring $\frac{1}{4}$ å $\frac{1}{3}$ av det för samtliga skogar redovisade behovet av mer arbets- och kostnadskrävande storväxtåtgärder såsom skogsodling och markberedning. Den största delen därav torde ske på kronoskogarna.

Röjning

Förutom återväxtåtgärder på hyggen behövs i Tornedalen förbättringsåtgärder i form av plant- och ungsogsröjning.

På kronans skogar har en inventering ägt rum inom de olika reviren i Tornedalen beträffande röjningsbehovet. Inventeringen har givit vid handen, att ett årligt röjningsbehov om i medeltal 1,2 % av skogsmarksarealen föreligger. Största behovet synes finnas i Pajala och Överkalix kommuner.

Beträffande skogarna under skogsvårdslagen har en utredning rörande röjningsbehovet verkställts genom skogsvårdsstyrelsens försorg.

Det sammanlagda behovet av röjning i tornedalskommunerna redovisas i tabell 68.

Tabell 68. Årligt behov av röjning i ha

Kommun	Kronoskogar	Övriga allm. skogar	Bolagsskogar	Övriga ensk. skogar	Samtliga skogar
Nedertorneå.....	—	30	—	280	310
Karl Gustav.....	10	20	—	250	280
Hietaniemi.....	100	10	10	440	560
Övertorneå.....	260	—	30	540	830
Överkalix.....	1 550	10	290	490	2 340
Korpilombolo.....	560	—	110	220	890
Tärendö.....	250	100	60	380	790
Pajala.....	1 730	360	10	790	2 890
Junosuando.....	160	30	40	450	680
Karesuando.....	90	30	—	220	340
Hela området	4 710	590	550	4 060	9 910

Som synes föreligger absolut sett ett betydande röjningsbehov på samtliga skogar inom Tornedalen. Största delen därav hänför sig givetvis till Pajala och Överkalix kommuner, som har den största skogsmarksarealen.

Röjning utföres i ej obetydlig omfattning och främst inom storskogsbruket. Några närmare uppgifter om storleken av den areal, som röjes, står

emellertid icke att få för alla ägarekategorier. Den torde dock ej på långt när motsvara det redovisade behovet.

Avslutningsvis skall här något beröras behovet av skogsdikning. Under arbetslöshetstiden företogs i början av 1930-talet avsevärda skogsdikningar på alla skogar. På senare tid har dikningsverksamheten kraftigt minskats till förmån för andra enligt nuvarande betraktelsesätt mera angelägna åtgärder. Det fåtal dikningsföretag, som förekommit under senare år, har verkställts genom sprängning eller medelst traktordragna plogaggregat. Den framtida dikningen torde främst bero på möjligheterna att ytterligare mekanisera verksamheten. F. n. är dikningsverksamheten — i varje fall på de enskilda skogarna — i stort sett begränsad till att i mindre omfattning underhålla redan utförda skogsdiken.

Skogsbilvägar

Inledningsvis skall här omnämnas de vanligast förekommande typerna av skogsbilvägar.

Skogsbilvägarnas huvudleder benämnes stamvägar och utföres med minst 3,5 m hårdgjord bredd och av sådan standard, att de tillåter någorlunda hög trafikhastighet samt maskinellt underhåll. En enklare och billigare form av skogsbilväg användes för kortare avstånd och stickvägar, där mindre krav på trafikhastighet och lägre trafikintensitet tillåter en mera slingrande sträckning. Slutligen förekommer s. k. bilbasvägar, som är farbara endast vintertid.

Skogsbilvägnätet i Tornedalen måste anses alldeles för glest för att tillfredsställa ett modernt skogsbruk. Anledningen därtill är främst att söka i knapphändiga anslag, den ogynnsamma ägoanordningen inom bondejorden samt militära hinder. Fr. o. in. andra världskriget har på kronoskogarna i Tornedalen byggts 206 km permanenta skogsbilvägar och 99 km bilbasvägar. På övriga skogar har på samma tid med statsbidrag utförts 9 företag om sammanlagt 53 km, varav 21 km stamvägar och 32 km bilbasvägar.

Genom domänverkets och skogsvårdsstyrelsens försorg har behovet av ytterligare skogsbilvägar inom Tornedalen inventerats. Resultatet av inventeringen framgår av tabell 69.

Tabell 69. Behovet av permanenta skogsbilvägar i km

Kommun	Krono- skogar	Allm. skogar	Bolagsskogar	Övr. ensk. skogar	Summa
Nedertorneå.....	—	—	—	32	32
Karl Gustav.....	5	—	—	34	39
Hietaniemi.....	109	—	—	62	171
Övertorneå.....	122	—	—	160	282
Överkalix.....	404	—	32	54	490
Korpilombolo.....	187	—	4	12	203
Tärendö.....	39	21	8	67	135
Pajala.....	97	51	—	92	240
Junosuando.....	97	7	—	75	179
Karesuando.....	8	—	—	—	8
Hela området	1 068	79	44	588	1 779

Som synes av tabell 69 är behovet av ytterligare skogsbilvägar inom Tornedalen avsevärt. Kostnaderna för utbyggnad av det behov, som angivits i tabellen, torde uppgå till omkring 50 milj. kronor, varav 30 milj. kronor belöper på kronoskogar och 20 milj. kronor på övriga skogar. Som jämförelse kan omnämnas att anslaget till vägbyggnader å skogar i enskild ägo för innevarande budgetår utgör 7,5 milj. kronor för hela landet.

Värdet av ett tillräckligt och fullgott skogsvägnät har under senare år fortlöpande accentuerats. De mekaniserade transportmetoderna, d. v. s. främst utnyttjande av bilar och traktorer, håller sålunda på att successivt tränga ut de manuella inom skogsbruket. En fortskridande övergång från flottning till landsvägsburna timmertransporter är vidare klart märkbar. Träindustrins utveckling har därjämte medfört en stegrad efterfrågan på sådana sortiment, bl. a. lövmassaved och klenvirke, vilka på grund av sin beskaffenhet icke gärna kan flottas utan måste transporteras på väg. Det är av stor vikt att dessa sortiment tillvaratages, då industrins råvarubas tack vare dem breddas och produktionsökningar alltså möjliggöres.

Ett väl utbyggt skogsvägnät har avgörande betydelse för skogsvården. En av förutsättningarna för att skogsvårdsarbete, vilket såsom tidigare framhållits i detta kapitel kraftigt släpar efter i Tornedalen, överhuvudtaget skall kunna utföras i någon större omfattning, är nämligen att goda möjligheter för person- och materieltransporter står till buds. Det bör också framhållas, att ett väl utvecklat skogsvägnät har en stor allmännytta; som exempel må anföras skogsvägarnas betydelse för skogsbrandbekämpning.

Skogsbruket är emellertid för sina transporter icke endast beroende av skogsbilvägar. Ett villkor för att skogsbruket skall kunna bygga ut ett eget vägnät är att de allmänna vägarna har en minst lika god standard som skogsbilvägarna. Som framhållits i Kap. VI. Samfärdseln är emellertid de allmänna vägarnas beskaffenhet otillfredsställande i Tornedalen, vilket främst ger sig tillkänna under vår och höst samt vid långvariga regn. Hela det genomgående vägnätet är i behov av snar ombyggnad och förstärkning. I första hand måste de viktigaste broarna förstärkas, så att åtminstone vintertid en högre belastning genomgående kan tillåtas på de vägar, som har särskild betydelse för skogstransporterna.

Arrondering

Som omnämnts i Kap. VIII. Jordbruket erhöll de under domänverkets förvaltning stående kronomarkerna sin utformning vid avvitringen. Några större förändringar har icke skett sedan dess. Kronoskogarna är i allmänhet samlade i stora sammanhängande områden. I desamma ligger dock insprängda många enklaver av skilda slag, dels större såsom byområden, enstaka hemman, nybyggen o. dyl. och dels mindre, exempelvis i lappmarken

ströängar. Medelstorleken av kronoskogsområdena i Tornedalen är — med ungefärlig områdesbedömning å generalstabskartan — i runt tal 7 000 ha skogsmark. Några arronderingsproblem av mera genoingripande art torde ej föreligga. Många förbättringar är dock säkerligen önskvärda och möjliga. Goda utsikter torde finnas att avveckla de för skogsbruket hinderliga ströängarna; ett betänkande med förslag till fortsatt ströängsindragning har som bekant avgivits under år 1957 (SOU 1957: 30). Dessutom borde en del enklaver längre söderut kunna elimineras genom markbyten. — Ett tänkbart byte med syfte att flytta hietaniemi-byarnas utskogar närmare byarna har antytts i Kap. VIII. Ett sådant markbyte skulle beröra kronomarkerna inom Hietaniemi kommun.

* Bolagsskogarna torde huvudsakligen ha bildats genom förvärv av enskilda fastigheter. De är på grund härav avsevärt mer splittrade än kronoskogarna. Sammanlagt finns i Tornedalen omkring 160 brukningsområden med en medelareal skogsmark om något över 300 ha. Åtskilliga arronderingsförbättringar bör vara möjliga. Ett överslag med utgångspunkt från preliminära undersökningar tyder på, att utbyten för att ernå större ägokoncentration skulle kunna avse en tredjedel av bolagsinnehavet. Bytespart skulle företrädesvis bli kronan, men även det enskilda skogsbruket kan väntas bli berört av fastighetsregleringen. En fortsättning av den bytesverksamhet mellan bolag och kronan, som f. n. pågår i södra delen av länet, är således motiverad.

Beträffande allmänningsskogarna gäller i stort sett vad nyss sagts om kronomarkerna. Allmänningarna har utlagts vid avvittringen och har därvid erhållit tämligen stora sammanhängande marker. Genomsnittsområdet synes omfatta i runt tal 5 000 ha skogsmark.

Bondeskogarnas behov av omarrondering har behandlats i Kap. VIII. Jordbruket. Här skall endast erinras om att jordbruksfastigheterna i Tornedalen ofta har en otillfredsställande ägoanordning. Skogsmarken består ej sällan av mycket smala, kilometerlånga — stundom t. o. m. milslånga — skiften. Detta försvårar och i vissa fall omöjliggör ett skogsbruk enligt moderna principer. En betydande fastighetsreglering är därför önskvärd i Tornedalen.

I Kap. VIII. Jordbruket har omnämnts, att Kukkola by tillsammans med ett antal angränsande byar bildat ett s. k. bondeskogsdistrikt. Detta, som benämnes Nedre Tornedalens bondeskogsdistrikt, är det första i sitt slag inom länet. Verksamheten inom distriktet sker i Norrbottens läns skogsägareförenings regi i samarbete med länets skogsvårdsstyrelse och har till ändamål att samordna skogsvård, avverkningar och försäljningar. Distriktet har ännu icke varit i verksamhet så länge, att några resultat av betydenhet kan påvisas.

Tabell 70. Flottningsföre-

År	Antal intressenter vid Kalix och Torne älvars flottningsföreningar				Av föreningarna flottad virkesmängd						
					Kalix älv			Torne älv			
	Bolag		Virkeshandl.		Såg-timmer	Massa-ved	Bränn-ved	Såg-timmer	Massa-ved	Bränn-ved	Härav har bivattnen tillfört (i 1000-tal kb ¹)
	Inom länet	Utom länet	Inom länet	Utom länet	i 1000-tal f ³ tr (intill år 1949 flkbf) ¹			i 1000-tal f ³ tr (intill år 1949 flkbf)			
1930	15	25	4	2	6 007	5 485	—	4 936	3 758	—	6 032
1939	12	29	5	—	4 025	3 587	—	3 707	2 663	—	6 492
1949	14	33	5	—	3 100	9 258	765	3 375	8 011	486	8 354
1954	6	14	—	—	4 243	7 165	338	4 983	4 057	68	2 526
1955	6	14	—	—	3 521	6 517	269	1 684	3 497	111	3 333
1956	8	13	—	—	3 565	7 211	181	7 289	8 994	93	3 163
1957	8	14	—	—	3 327	8 837	139	5 361	9 945	114	3 423

¹ Beteckningen f³tr avser virkets volym i kubikfot efter mätning i topp- och rotända under bark.

Flottningen

Den övervägande delen av det virke, som avverkas i Tornedalen, flottas till kusten. Under senare år har emellertid direkttransporterna på landsväg ökat. Hela kvantiteten bilburet virke i Tornedalen torde dock f. n. endast belöpa sig till 20 % av den totala transportmängden.

Flottningen organiseras och ombesörjes genom flottningsföreningar. Tornedalen beröres närmast av fyra föreningar nämligen Kalix älv, Torne älv, Torne älv svenska bivattens samt Sangisälvens flottningsförening.

Kalixälvens flottledssystem omfattar Kalix älv, Täreändö älv samt Torne älv ovanför bifurkationen med respektive reglerade bivatten.

Systemet Torne älv utgöres av Torne och Muonio huvudälvar, där dessa bildar gräns mot Finland. Den allmänna flottleden slutar i norr vid Karesuando kommungräns.

Den viktigaste flottleden i gränsälvarnas bivatten är Lainio älv, som norrut utgör allmän flottled till en punkt ca 5 km norr om Lainio by.

Sangisälven har på senare tid alltmer förlorat sin betydelse som flottled och användes nu för allmän flottnings endast efter beslut i varje särskilt fall.

Flottningsavgiften debiteras f. n. per framflottad justerad f³tr utsorterat vid kustskiljestället. Helbarkat virke rabatteras med 15 % och s. k. flottningsbrännved med 20 %.

I tabell 70 lämnas vissa uppgifter om verksamheten inom flottningsföreningarna i Tornedalen.

Av tabellen framgår, att antalet flottningsintressenter varit betydligt lägre under 1950-talet än under 1930- och 1940-talen. Detta torde bl. a. bero på att en del mindre träindustriföretag under de senaste decennierna upphört eller uppgått i större koncerner, samt att vissa intressenter övergått till landtransporter.

ningarnas verksamhet

Medelkubikfot vid respektive flottledssystem			Löne- och flottningskostnader					
			Kalix älvs flottningsförening			Torne älvs flottningsförening		
Kalix älvs	Torne älvs	Torne älvs bivattnen	Timlön kr		Medelkostnad per kbf öre	Timlön kr		Medelkostnad per kbf öre
			Flottningen	Sorteringen		Flottningen	Sorteringen	
4,34	5,70	4,47	0: 50	1: 37	6,36	0: 50	0: 55	6,49
4,03	4,64	3,97	0: 60	1: 59	6,03	0: 60	0: 60	3,59
2,40	2,78	2,58	1: 82	2: 32	16,64	1: 82	1: 80	16,65
2,42	3,92	2,40	3: 25	5: 15	20,76	3: 25	4: 22	18,84
2,36	3,77	2,53	3: 59	4: 89	22,15	3: 59	5: 22	20,61
2,43	3,40	2,33	3: 75	5: 23	20,64	3: 75	5: 96	21,79
2,46	3,27	2,40	3: 85	5: 08	22,79	3: 85	5: 43	21,56

Sortimenten har på senare år undergått en påtaglig förändring från grövre till klenare dimensioner.

Att medelkostnaden per flottad kubikfot sedan 1930-talet ej stigit i samma takt som lönerna, synes kunna förklaras av vidtagna rationaliseringar och av att avsevärda byggnadsarbeten på flottlederna utförts som beredskapsarbeten.

Skogsbrukets administration m.m.

Administration

Kronoskogarna i Tornedalen administreras av Övre Norrbottens överjägmästaredistrikt jämte följande därunder lydande sju revir, nämligen Kalix revir (del av Överkalix kommun), Råneå revir (mindre del av Överkalix kommun), Torneå revir (Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi och Övertorneå kommuner samt delar av Korpilombolo och Överkalix kommuner), Korpilombolo revir (återstående delar av Överkalix och Korpilombolo kommuner), Tärendö revir (Tärendö, Pajala och Junosuando kommuner), Muonio revir (delar av Pajala och Karesuando kommuner) samt Jukkasjärvi revir (Karesuando kommun). Varje revir är indelat i 5—8 bevakningsområden under ledning av en kronojägare.

De ecklesiastiska skogarna förvaltas av pastoraten. Kontrollen av förvaltningen åvilar stiftsnämnden. Avkastningen från de ecklesiastiska skogarna tillgodogöres kyrkofonden.

Pajala, Tärendö och Junosuando sockenallmänning förvaltas gemensamt med Gällivare allmänning. Skötseln av Karesuando allmänning handhas av skogsvårdsstyrelsen direkt.

Bolagsskogarna i Tornedalen tillhör såsom redan omnämnts undantagslöst Svenska Cellulosa Aktiebolaget. Bolagets skogsförvaltning i Gyljen handhar skogarna i Överkalix, Korpilombolo, Tärendö och Pajala kommuner. Övriga bolagsskogar i Tornedalen lyder under förvaltningarna i Luleå och Gällivare.

Skötseln av allmännings- och bolagsskogarna samt bondeskogarna står under överinseende av skogsvårdsstyrelsen i länet. Länet är för detta ändamål indelat i skogsvårdsdistrikt. Tornedalskommunerna tillhör alla Tornedalens skogsvårdsdistrikt med undantag för Överkalix kommun, som ingår i Kalix-Gällivare distrikt. Tornedalsdistriktet är såvitt angår Tornedalen uppdelat på sju länsskogvaktareområden.

Bidrag till skogsförbättringsåtgärder

Enligt kungörelsen angående bidrag och lån till vissa skogsförbättrande åtgärder (SFS nr 239/48) kan ägare av skog, som lyder under skogsvårdslagen, under vissa förutsättningar erhålla visst statsbidrag för reproduktionsåtgärder på hyggen, för att iståndsätta rest- och skräpskogar samt för skogsdikning.

Möjligheten att utnyttja anslaget för de rena hyggena är ringa, då bidragsbestämmelserna är tillämpliga på endast ett fåtal av dem. Däremot är bidragsmöjligheterna större för rest- och skräpskogarna. Sistnämnda förhållande har emellertid hittills beaktats i alltför ringa omfattning.

I sin nuvarande utformning är det s. k. norrländska produktionsanslaget (SFS nr 599/40) synnerligen användbart i lappmarken. Däremot är det beträffande kusthygden enklare att utnyttja skogsförbättringsanslaget. Det kan i detta sammanhang omnämnas, att distriktsjägmästarna i Tornedalens och Kalix-Gällivare distrikt i skrivelse den 2 januari 1956 hemställt, att åtgärder måtte vidtagas för att skogarna i Övertorneå, Korpilombolo, Tärendö, Pajala och Junosuando kommuner måtte likställas med lappmarksskogarna beträffande norrländska produktionsanslaget.

Slutligen kan nämnas att statsbidrag till skogsbilvägar kan utgå ur anslaget för byggande av vägar på skogar i enskild ägo. Bidraget utgår vanligen med 50 %, i vissa fall med 70—80 %, av den beräknade kostnaden.

Utbildning

I Tornedalen bedrives skoglig utbildning i olika former.

Vid folkskolorna i Tornedalen anordnades läsåret 1956/57 åtta skogsbetonade fortsättningskurser. En kombinerad jordbruks-, skogs- och metallinje har vidare organiserats vid enhetsskolan i Hedenäset.

Tornedalens lantmannaskola i Vojakkala meddelar också viss skogsundervisning. Eleverna är sålunda uppdelade på en jordbrukslinje och en skogslinje. Skogsundervisningen omfattar 300 å 400 timmar.

Skogsvårdsstyrelsen utövar en ganska omfattande rörlig instruktörsverksamhet. Avsikten med denna är att vid besök på arbetsplatserna väcka skogsarbetarnas intresse för bättre redskapsvård och arbetsteknik samt att orientera dem om nya redskap och utbildningsmöjligheter. I Tornedalen har instruktörsverksamheten till stor del omfattat hästvård och körning.

Någon särskild skogsskola finns däremot ej i Tornedalen. Emellertid bedrives skoglig utbildning med elever till stor del från Tornedalen vid skogs- och lantmannaskolan samt vid skogsbruksskolan i Björkfors inom Nederkalix kommun. För den förra är hushållningssällskapet och för den senare skogsvårdsstyrelsen huvudman. Vid båda skolorna bedrives skoglig grundutbildning.

I Täreändö har planerats en skogsbruksskola i skogsvårdsstyrelsens regi. För ändamålet har inköpts tomt och övningsmarker.

KAPITEL XII

Industri och hantverk

Malmbrytning och metallindustri

I ett tidigare kapitel har redogjorts för de kända malmfyndigheterna inom Tornedalen. Någon brytning av malm förekommer dock ej.

Metallindustrin, som huvudsakligen består av servicebetonade verkstäder av ringa storlek, redovisas kommunvis i följande tabell.

Tabell 71. Antal metallverkstäder och sysselsatta den 1/1 1957

Kommun	Motor- och mek. verkstäder		Smidesverkstäder		Tunnplåtslagerier		Cykelverkstäder	
	Företag	Sysselsatta	Företag	Sysselsatta	Företag	Sysselsatta	Företag	Sysselsatta
Haparanda . . .	3	49	2	4	1	2	1	1
Nedertorneå . . .	2	2	1	2				
Karl Gustav . . .	2	5	2	2			1	1
Hietaniemi . . .	2	7	1	1	1	1		
Övertorneå . . .	2	12	4	5	3	8		
Överkalix	4	20			1	1		
Korpilomolo . .	2	3	1	3				
Tärendö			1	2				
Pajala	2	4	1	2			1	1
Junosuando . . .	1	1	1	1				
Karesuando . . .								
Hela området	20	103	14	22	6	12	3	3

Genom den kraftiga ökningen av antalet motordrivna fordon och redskap under de senaste åren finns inom Tornedalen liksom inom länet i övrigt behov av ytterligare motorverkstäder, speciellt för bilar. Bristen på yrkeskunnig arbetskraft utgör emellertid en hämmande faktor för en utbyggnad av denna verksamhetsgren. Då yrkesutbildningen på sistone avsevärt intensifierats, torde dock detta hinder efter hand kunna elimineras. En successiv utbyggnad av serviceverkstäderna inom Tornedalen bör därför inom en icke alltför avlägsen framtid kunna emotes, därest lämpliga företagsledare står till buds. Länsstyrelsen och länets företagareförening har också överlagt med företrädare för respektive kommuner om förutsättningarna för att åtminstone i de största orterna få till stånd tidsenliga motorverkstäder.

Det kan omnämnas, att länsstyrelsen har under prövning frågan om att till vissa orter koncentrera och samordna olika statliga förvaltningars reparationsverksamhet. Bortsett från den rationalisering, som därigenom kan

åstadkommas, torde en ökad specialisering kunna erhållas, vilket torde få betydelse för orten i skilda sammanhang; icke minst torde detta ha värde för den blivande enhetsskolans yrkeslinje.

Jord- och stenindustri

De kalktillgångar, som upptäckts inom Tornedalen, har bortsett från en mindre husbehovsbrytning icke lett till någon exploatering. Detsamma gäller beträffande lertillgångarna. Anledningen till sistnämnda förhållande synes vara att ett utnyttjande av tornedalsleran industriellt icke är lönsamt då den — såsom framhållits i Kap. V. Malmer, mineralförekomster och jordarter — visserligen kan användas till murtegel men ej är lämplig till exempelvis tak- och rörtegel.

Vissa grustillgångar användes för cementvarutillverkning. Denna utgöres främst av framställning av rör och sten, närmast för husbyggnader och smärre rörledningar inom orten. Cementvarufabrikerna drives i regel endast sommartid, då direkt avsättning finns för produkterna. Arbetskraften sys-selsättes m. a. o. inom denna liksom inom så många andra verksamhetsgrenar i Tornedalen endast säsongvis. Det förtjänar vidare framhållas, att cementvarutillverkningen ej är så stor, att Tornedalens eget behov täcks. Skälet härtill torde vara, att företagen av olika orsaker ej kunnat upptaga tillverkning av sådana produkter som vägtrummor, brunnsringar m. m. av godtagbar kvalitet.

Vad sålunda anförts om cementvarutillverkningen verifieras av tabell 72.

Tabell 72. Cementvarufabriker inom Tornedalen den 1/7 1956

Kommun	Antal		Vid fabrikerna pågår drift under			
	Fabriker	Syssel-satta	1—3 mån.	3—6 mån.	6—9 mån.	9—12 mån.
Haparanda.....	1	0				
Nedertorneå.....						
Karl Gustav.....						
Hietaniemi.....						
Övertorneå.....	1	2				1
Överkalix.....	2	8			1	1
Korpilombolo.....	2	4		2		
Tärendö.....						
Pajala.....	2	6		1		1
Junosuando.....	3	8		3		
Karesuando.....	1	2		1		
Hela området	12	30		7	1	3

Träindustri

Tornedalens enda industri av någon storleksordning är Sandviks sågverk på Seskarö. På ön bor över 900 personer, vilka för sin existens är nästan helt

beroende av sågverket. Då vidare genom skogsavverkningar, flottning och landtransporter m. m. en stor del av Tornedalen indirekt beröres av sandvikssågens verksamhet, framstår ytterligare betydelsen av denna industri. Det kan därför vara påkallat att något beröra sågverksindustrins utveckling på ön.

Under åren 1892—1893 anlades på Seskarö två träindustrier, nämligen Granviks sågverk med först tre och ett år senare fyra ramar jämte kantverk och ribb- och storverk, samt Sandviks sågverk med två sågramar. Sandviks sågverk hade tidigare varit uppfört i Ruskola inom Övertorneå kommun.

Granviks sågverk innehades under årens lopp av olika ägare, däribland ett finskt konsortium. Sågverket utvecklades till ett betydelsefullt företag, som till slut hade åtta sågramar. Sin största kapacitet uppnådde företaget under första världskriget. Sågverket avvecklades successivt under depressionsåren i början av 1920-talet för att slutligen helt nedläggas. Såväl sågverk som bostäder revs och i dag återstår som synliga rester av företaget endast några förfallna ribbkajer.

Även Sandviks sågverk drevs av skilda ägare. Det finska företaget AB Svenska Kemi, som var den siste private innehavaren, ägde sågverket under åren 1910—1928. Sistnämnda år nedlades rörelsen.

Efter misslyckade försök att intressera enskilda personer och bolag att återupptaga driften vid Sandviks sågverk inköptes efter beslut av riksdagen sågverket år 1930 av domänverket. Riksdagen anvisade för ändamålet 300 000 kronor att utgå från arbetslöshetsanslaget (riksdagens skrivelse nr 392/1930). Statens ingripande för att möjliggöra fortsatt drift avsåg närmast att lindra den stora arbetslöshet, som då rådde på ön. Domänverket moderniserade de två äldre sågramarna samt anskaffade två nya sådana. Härigenom kom sågverket alltså att omfatta fyra tidsenliga ramar. År 1942 övertogs rörelsen av AB Statens skogsindustrier.

Vid Sandviks sågverk sågas uteslutande grantimmer. Under år 1955 transporterades till sågverket från älvarna i Norrbottens län samt från Byske och Skellefteå älvar i Västerbottens län ca 323 000 gransågtimmer, motsvarande ca 1 657 000 f³tr. Årsproduktionen utgjordes av 7 244 stds trävaror, ca 55 000 m³s kokflis och ca 23 000 m³s sågspån till ett sammanlagt värde av omkring 8,5 miljoner kronor.

Vid sågning i enkelskift torde sågverkets maximala kapacitet vara ca 6 700 stds/år. Att 1955 års produktion blev något högre berodde på, att man detta år viss tid arbetade i dubbelskift. Omkring 80 000 sågtimmer från stormfällan i Gävle-distriktet kvarlåg nämligen osågade från föregående år. Då stormfällningstimmret hade större dimensioner än den vanliga norrbottensgranen, erhöles dessutom en ökad effekt i std/ramtimmer.

Under år 1955 hade i genomsnitt 117 män, 2 kvinnor och 17 minderåriga arbete vid sågverket. Därtill kom 10 tjänstemän och förmän. Antalet anställda var högst i september (163) och lägst i december (106).

Sågverket torde i dag kunna anses vara i relativt gott skick i vad avser sågramar, panncentral och serviceverkstäder. Övriga maskinella anordningar är däremot omoderna. Vidare är själva sågbyggnaden nedsliten och

trång. De betydande säsongvariationerna i sysselsättningen torde bl. a. bero på sågverkets omoderna beskaffenhet.

Egentliga kajanordningar finns ej, varför lastningen i huvudsak måste ske från läktare. Detta innebär självfallet ett fördyrande moment.

Genom läget på en ö, som saknar broförbindelse med fastlandet, uppstår givetvis olägenheter för industrin. Råvarutillförseln med bil, som under senare år tilltagit, kräver sålunda omlastningar i Reväsaari, då vintervägen över isen ej bär de tunga timmerbilarna. Vidare uppstår tidvis svårigheter att nyttiggöra all den flis, som erhålles vid sågverket. Karlsborgsverken, som utgör den huvudsakliga mottagaren av flis och avfallsbränsle, har sålunda hittills sommartid, då det är möjligt att använda pråmtransporter, ej kunnat taga emot hela den lagrade kvantiteten. År 1959 beräknas emellertid att arbetet med en färjeförbindelse mellan Seskarö och fastlandet skall kunna påbörjas. Färjan avses få en kapacitet, motsvarande två lastbilar om vardera 30 tons totalvikt. Därefter torde för industrin godtagbara kommunikationsmöjligheter föreligga mellan ön och fastlandet större delen av året.

Enligt en verkställd undersökning fanns den 1 januari 1956 icke mindre än 90 cirkelsågverk i Tornedalen. Dessa fördelar sig på de olika kommunerna sålunda: Haparanda 1, Nedertorneå 8, Karl Gustav 6, Hietaniemi 6, Övertorneå 6, Överkalix 5, Korpilombolo 19, Tärendö 4, Pajala 26, Junosuando 2 och Karesuando 7.

Investeringarna i maskiner kan uppskattas till 1,6 miljoner kronor och i byggnader och andra anläggningar till närmare 1 miljon kronor.

Undersökningen har visat att endast ett företag hade virkestork. 23 företag saknade såghus och andra byggnader under det att de övriga till stor del hade sina byggnader i mindre gott skick. Endast 53 företag hade sina sågar uppförda på egen mark.

Vid 9 av de redovisade cirkelsågverken har ej någon egentlig verksamhet utövats under de senaste åren. Av de övriga 81 har 57 uppehållit driften högst 3 mån/år, 15 mellan 3—6 mån/år, 5 mellan 6—9 mån/år och 4 mellan 9—12 mån/år. Vid flertalet cirkelsågverk förekommer blott legosågning. 44 företag utför sådan sågning endast omkring 14 dagar om året.

Följande bruttoinkomster för cirkelsågverken har noterats för år 1954: 65 högst 5 000 kr, 3 mellan 5 000—25 000 kr, 17 mellan 25 000—100 000 kr och 5 över 100 000 kr. Bruttoinkomsten för de flesta företagen ligger mellan 1 000—2 000 kronor/år.

Genom uppgifter från 55 företag, som under år 1954 haft 193 anställda, har uppskattningsvis kunnat beräknas, att vid samtliga cirkelsågverk årligen torde sysselsättas ca 250 personer under i genomsnitt 3 månader. 53 av företagen utbetalade år 1954 i arbetslöner 820 000 kronor. Två av dessa svarade för belopp, som översteg 100 000 kronor vardera.

På grundval av uppgifter från kommerskollegium om råvaruförbruk-

ningen vid sågarna i Tornedalen har beräknats, att cirkelsågarnas sammanlagda produktion torde uppgå till omkring 10 000 stds/år.

Av det anförda torde framgå att sågrörelsen i Tornedalen (flertalet sågverk utgöres av husbehovssågar) bedrivs mindre rationellt. Verksamheten är uppdelad på ett alltför stort antal enheter i förhållande till råvarutillgång och avsättning. Följden blir en utpräglad säsongsysselsättning. Ej heller utnyttjas investerat kapital på ett försvarbart sätt.

I Tornedalen fanns den 1 januari 1956 45 snickeriföretag. Många av dem är dock närmast att betrakta som smärre hantverksrörelser. Nästan vid samtliga snickeriverkstäder tillverkas endast byggnadssnickerier och köksinredningar.

Snickerifabrikernas fördelning kommunvis var den 1 januari 1956: Harparanda 2, Nedertorneå 3, Karl Gustav 3, Hietaniemi 2, Övertorneå 5, Överkalix 7, Korpilombolo 5, Tärendö 4, Pajala 11, Junosuando 2 och Kareuando 1.

En undersökning av denna bransch har visat, att värdet av maskiner m. m. torde belöpa sig till omkring 750 000 kronor. Härtill kommer investeringar i byggnader till minst motsvarande belopp.

Endast 22 av verkstäderna uppehåller drift under hela året. Vid de övriga pågår verksamhet i genomsnitt under 7,5 månader per år. Antalet anställda var vid de förstnämnda verkstäderna 73 personer, eller genomsnittligt 3,3 personer vid varje företag och vid de senare 44, eller i medeltal 1,9 anställda per företag. Bruttoomsättningen vid de verkstäder, som bedrev verksamheten hela året, har angivits vara cirka 17 000 kronor per anställd och vid de övriga 8 300 kronor per anställd. Som synes har även snickeriverkstäderna med kontinuerlig drift en ovanligt låg bruttointäkt per anställd, vilket tyder på mindre rationella driftsförhållanden. Även den omständigheten att maskinparken vid 26 av företagen utgöres av kombinationsmaskiner, antyder att verkstäderna ej är tidsenligt utrustade. Dessutom saknar nära hälften av verkstäderna virkestork.

Ifråga om snickeriverkstäderna synes sålunda råda ungefär samma förhållanden som beträffande cirkelsågarna. Utan föregående marknadsundersökningar har verkstäder startats med mindre goda förutsättningar, ej minst ifråga om maskiner och erforderligt driftkapital. Följden har blivit att det enskilda företaget ej har förutsättningar att konkurrera om större beställningar. Verkstäderna kan ej ens betjäna hela hemmamarknaden. I allmänhet nödgas de begränsa sig till inredningar för mindre byggnader av egna-hemskaraktär. Då de på grund därav vanligen måste åtaga sig hela inredningar, kan serietillverkning ej ifrågakomma. Billigare produkter med bättre kvalitativa egenskaper än de, som tillverkas på orten, tillföres därför Tornedalen i betydande utsträckning.

Därest ej omfattande åtgärder snabbt vidtages för att få en bättre ordning till stånd, lär flertalet snickeriverkstäder i Tornedalen ganska snart tvingas att nedlägga driften eller i varje fall att övergå till mera servicebetonad verksamhet. Länsstyrelsen och länets företagareförening har därför vid överläggningar med representanter för vederbörande kommuner och företagare ifrågasatt om man icke för att åstadkomma en mera rationell drift bör koncentrera verksamheten till ett fåtal större snickerifabriker. Då denna väg emellertid visat sig för närvarande vara mindre framkomlig, har i stället föreslagits att ett lämpligt antal verkstadsinnehavare sammansluter sig och att varje företagare i motsats till vad nu är förhållandet inriktar sig på endast ett eller ett par sortiment, varigenom en konkurrenskraftig serietillverkning skulle möjliggöras.

I detta sammanhang bör omnämnas, att länsstyrelsen i underdånig skrivelse den 23 maj 1955 hemställt att de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för en björkmassefabrik i Tornedalen eller dess närhet måtte närmare utredas.

Livsmedelsindustri

Ett slakteri i Karungi samt ett mejeri i vardera Hedenäset och Pajala utgör de största företagen inom livsmedelsindustrin i Tornedalen.

Slakteriet i Karungi (Karl Gustavs kommun) ägs av Norrbottens slakteriförening och består av slakteri och charkuterifabrik. Anläggningen ombesörjer såväl inköp av slaktdjur som försäljning av kött och charkuterivaror. Intransporten av djur från medlemmarna sker med föreningens bilar. Slakteriföreningen har ej sin omsättning redovisad kommunvis, varför icke någon exakt uppgift om antalet till föreningen från tornedalskommunerna levererade slaktdjur kan erhållas. Uppskattningsvis har emellertid uppgivits 4 500 djur per år, varav större delen torde komma från Neder-torneå, Karl Gustavs och Hietaniemi kommuner. Såsom redan framhållits i jordbrukskapitlet och vilket även framgår av tabell 73, tillföres privatägda slakterier en stor del av områdets slaktdjur.

Norrbottens läns producentförening äger mejerierna i Hedenäset (Hietaniemi kommun) och Pajala. Vid båda mejerierna sker beredning av konsumtionsmjölk och grädde; vid det förstnämnda också tillverkning av smör och ost. På grund av otillräcklig inleverans av mjölk utnyttjas mejeriets i Hedenäset kapacitet för ost- och smörframställning ej till fullo.

I följande tabell lämnas närmare uppgifter om livsmedelsindustrierna i Tornedalen.

Tabell 73. Livsmedelsindustrier i Tornedalen den 1/1 1957

Kommun	Slakterier och charkuterifabriker			Mejerier			Bryggerier och läskedrycksfabriker			Bagerier		
	Företag	Anställda	Oms. i 1 000 kr	Företag	Anställda	Oms. i 1 000 kr	Företag	Anställda	Oms. i 1 000 kr	Företag	Anställda	Oms. i 1 000 kr
Haparanda.....	1	12	1 000				2	7	280	3	9	300
Nedertorneå.....										3	3	60
Karl Gustav.....	1	23	4 000							1	1	30
Hietaniemi.....				1	32	5 239						
Övertorneå.....										5	9	300
Överkalix.....	1	2	500				1	4	70	7	17	430
Korpilombolo....										1	1	40
Tärendö.....	1	3	500							1	1	35
Pajala.....				1	15	2 320				5	5	130
Junosuando.....										1	1	22
Karesuando.....												
Hela området	4	40	6 000	2	47	7 559	3	11	350	27	47	1 347

I siffrorna för antalet anställda ingår även månadsanställd lednings- och kontorspersonal.

Mejeriet i Pajala har ett med hänsyn till produktionen större antal sysselsatta än mejeriet i Hedenäset. Anledningen därtill är närmast att fler chaufförer behövs inom det stora konsumtionsområdet (vari ingår bl. a. Kiruna stad).

I Kap. IX. Renskötseln har omnämnts att länsstyrelsen gjort vissa förberedande undersökningar för ett renslakteri m. m. i Karesuando.

Övrig industri och hantverk

Den grafiska industrin representeras inom området av ett enda företag, nämligen Haparandabladet, som för framställning av tidning samt för civiltryck har 25 anställda.

Läderindustrin inom området utgöres främst av reparationsskomakerier. Någon skofabrik finns ej. I Tornedalen har emellertid — senast åren under och närmast efter andra världskriget — tidvis, mycket beroende på dammodets växlingar, förekommit en rätt betydande tillverkning av näbbskostövlar (»finnstövlar»). Antalet handskomakare, som sysslat med nytillverkning av skodon, har därför periodvis varit förhållandevis stort.

Även hantverket i övrigt är av ringa omfattning och torde i vissa fall t. o. m. ej svara mot behovet. Ytterst få hantverkare har någon anställd. I Haparanda finns dock en guldsmedsrörelse med ett 15-tal anställda. Företaget tillverkar souvenirer och prynadsföremål.

I tabell 74 lämnas en översikt över hantverksföretagen i Tornedalen.

Tabell 74. Hantverksföretag i Tornedalen den 1/1 1957

Kommun	Skomakerier		Sadelmakerier o. tapetserare		Skrädderier		Herr- och damfrisörer		Guldsmeder och urmakare	
	Företag	Syssel-satta	Företag	Syssel-satta	Företag	Syssel-satta	Företag	Syssel-satta	Företag	Syssel-satta
Haparanda	4	5			1	1	11	14	2	14
Nedertorneå							1	1		
Karl Gustav					1	1	1	1		
Hietaniemi	1	1					1	1		
Övertorneå	1	1			1	1	5	5	2	5
Överkalix	5	5	1	1			5	7		
Korpilombolo	1	1			1	1	2	2		
Tärendö			1	1			2	2		
Pajala	8	8					4	4		
Junosuando							1	1		
Karesuando										
Hela området	20	21	2	2	4	4	33	38	4	19

Hemslöjd

Hemslöjd av någon betydelse förekommer endast i byn Lovikka (Junosuando kommun), som är känd för sina s. k. Lovikka-vantar. Möjligheterna till biinkomster genom hemslöjd synes i övrigt ha utnyttjats mindre väl inom Tornedalen. Enligt uppgift från länets hushållningssällskap har även husbehovsslöjden under senare år minskat. Detta lär särskilt gälla de övre delarna av Tornedalen. Med hänsyn till det stora behovet av utfyllnadsinkomster för bl. a. säsongarbetarna, kan detta synas märkligt. De stora avstånden och den i viss mån isolerade bebyggelsen torde emellertid länge ha verkat mindre gynnsamt för en traditionsbildning på detta område. De relativt låga priserna på hemslöjdsarbeten torde vara främsta orsaken till att intresset för hemslöjd även senare förblivit ringa.

KAPITEL XIII

Byggnadsverksamhet m. m.

Bostadsförhållanden och bostadsproduktion

Statistiska uppgifter om storleken, sammansättningen och beskaffenheten av bostadsbeståndet i landet finns icke tillgängliga för senare tidpunkt än år 1945, då en allmän bostadsräkning ägde rum. Uppgifter om förändringar i bostadsbeståndet under tiden efter år 1945 kan emellertid i viss utsträckning erhållas ur den löpande bostadsbyggnadsstatistiken. Denna omfattar dock för åren 1946—1948 endast s. k. planlagda områden och ger på grund därav såvitt angår Tornedalen — där stads- och byggnadsplaner i varje fall då fastställts i ringa utsträckning — en mycket ofullständig bild och kan ej heller användas för en framskrivning av uppgifterna från bostadsräkningen till senare datum. Från och med år 1949 är statistiken över bostadsbyggandet fullständigare, emedan den då bl. a. omfattar hela kommunerna. Av vissa tecken att döma har man emellertid anledning antaga, att kommunernas rapportering till bostadsstyrelsen, varpå statistiken grundar sig, icke varit fullständig. Sålunda torde ombyggnads- och förbättringsverksamheten — installation av vatten och avlopp, centralvärme etc. — sannolikt ha varit betydligt större än vad som framgår av den statistiska redovisningen.

Med anledning av uppgifternas ålder och osäkra beskaffenhet har det icke ansetts befogat att belasta utredningen med den statistik, som i berörda avseenden står till buds. Allmänt kan dock konstateras, att bostadsbeståndet i Tornedalen intill senare hälften av 1930-talet var mycket dåligt och i varje fall betydligt sämre än i länets kustland och i landet i övrigt. Efter denna tidpunkt har emellertid bostäderna undergått en genomgripande sanering.

Bostadsbyggnadsverksamheten i Tornedalen omfattar i huvudsak en- och tvåfamiljshus. Då separat byggda småhus av ekonomiska skäl icke lämpar sig som vinterbyggen, har bostadsbyggandet kommit att i regel äga rum under sommarhalvåret. Ett stort antal av byggnadsarbetarna blir på grund därav nödsakade att vintertid antaga skogsarbete, vägarbete eller liknande sysselsättning.

Byggnadskostnaderna är något högre inom utredningsområdet än i länets kustland och väsentligt högre än i Mellan- och Sydsverige. Om bostadsstyrelsens värderingsmetod och index användes som norm, är det sålunda

för närvarande ca 14 % dyrare att bygga i Tornedalen än i Mellansverige. I jämförelse med Skåne är skillnaden 25 %. De viktigaste orsakerna till fördyringen är de klimatiska förhållandena och de höga transportkostnaderna för det byggnadsmaterial, som ej kan framställas på platsen.

Under femårsperioden 1/7 1952—30/6 1957 har de statliga investeringarna i form av egnahemslån uppgått till 29,6 miljoner kronor, avseende 1 010 lägenheter inom de 11 kommunerna. Förbättringslån har under samma tidsperiod utgått med totalt 9,3 miljoner kronor till 1 800 byggnadsföretag.

I tabellerna 75 och 76 redovisas egnahems- och förbättringslåneverksamheten i området under budgetåren 1952/53—1956/57. Kommunala bi-

Tabell 75. Preliminära beslut om egnahemslån i kr/1 000 inv.

Kommun	Belopp				
	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57
Haparanda.....	78 600	81 000	191 000	53 000	69 800
Nedertorneå.....	31 800	51 300	40 300	162 700	87 200
Karl Gustav.....	177 000	59 500	130 000	150 700	75 500
Hietaniemi.....	257 000	98 000	237 000	243 600	159 700
Övertorneå.....	111 000	85 500	188 000	161 300	225 000
Överkalix.....	167 000	146 000	202 000	124 100	159 600
Korpilombolo.....	139 000	208 000	127 000	242 700	275 000
Tärendö.....	165 000	96 000	268 000	210 500	127 000
Pajala.....	136 000	116 000	162 000	133 300	176 900
Junosuando.....	226 000	218 000	343 000	158 600	86 000
Karesuando.....	50 000	201 000	51 500	95 800	207 700
Hela området.....	140 000	118 800	183 100	153 700	161 800
Hela länet.....	112 000	111 000	165 000	140 500	147 900
Hela riket.....	29 700	35 700	56 600	51 400	51 800

Tabell 76. Preliminära beslut om förbättringslån i kr/1 000 inv.

Kommun	Belopp				
	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57
Haparanda.....	200	—	2 200	2 100	—
Nedertorneå.....	31 700	51 400	40 400	53 400	14 100
Karl Gustav.....	51 500	72 000	73 500	77 000	40 000
Hietaniemi.....	102 000	94 000	93 000	54 900	39 600
Övertorneå.....	12 700	22 700	21 300	25 400	20 800
Överkalix.....	51 800	49 000	46 500	30 200	25 600
Korpilombolo.....	97 000	52 500	59 000	33 600	16 900
Tärendö.....	67 500	86 000	71 000	40 200	31 200
Pajala.....	4 400	38 500	25 400	34 200	21 000
Junosuando.....	10 100	7 300	11 300	30 100	21 400
Karesuando.....	314 000	252 000	30 400	183 500	66 800
Hela området.....	45 500	50 200	40 200	40 300	23 800
Hela länet.....	25 200	26 200	25 400	27 800	29 400
Hela riket.....	4 000	4 800	5 300	5 300	5 900

drag eller subventioner från arbetsgivare liksom flerfamiljshusbyggandet omfattas icke av uppgifterna i tabellerna.

De i tabellerna redovisade jämförelsetalen ger tydligt vid handen att ny-, ombyggnads- och förbättringsverksamheten — när det gäller småhus — varit synnerligen livlig inom området jämfört med landet i övrigt.

Som redan antytts har flerfamiljshus byggts endast i ringa utsträckning inom området. Haparanda är sålunda den enda tätorten med kontinuerlig produktion av sådana bostäder. Under de senaste fem åren tillkom blott i följande tabell angivna antal lägenheter i hyreshus.

Tabell 77. Antal lägenheter i hyreshus 1/7 1952—1/7 1957

Kommun	Lägenheter	Total kostnad
Haparanda.....	56	3 164 000
Karl Gustav.....	8	249 000
Övertorneå.....	28	1 215 200
Överkalix.....	19	1 439 000
Korpilombolo.....	12	351 420
Pajala.....	16	743 900
Summa	139	7 162 520

Om man därför till grund för en jämförelse lägger antalet nybyggda lägenheter i både egnahem och flerfamiljshus per 1 000 invånare skall man finna — ej oväntat då städer och andra tätorter på ett helt annat sätt kommer in i bilden — att medeltalet för området endast blir 3,2 mot 0,8 för länet och 8,4 för riket.

I fråga om egnahemsbebyggelsen torde ännu omkring 20 % av bostadsbeståndet återstå att sanera. Behovet av lägenheter i hyreshus torde i stort sett vara fyllt för lång tid framåt sedan i Korpilombolo och Pajala aktuella och delvis påbörjade företag genomförts. I Haparanda återstår emellertid att sanera den centrala delen av staden i syfte att förhindra ytterligare spridning av bebyggelsen.

Bostadssaneringen i Karesuando har skett efter andra regler än inom de övriga tornedalskommunerna. Det torde därför vara befogat att något närmare redogöra därför.

Av en utredning år 1950 framgick, att omkring 25 % av bostäderna i Karesuando var direkt hälsovådliga och att 20 % kunde betecknas som dåliga. Befolkningens ekonomiska förhållanden var sådana, att en förbättring icke kunde komma till stånd enligt gällande statliga lånebestämmelser. På grund därav beslöt riksdagen år 1951, att särskilt stöd i form av bidrag till ny- eller ombyggnad av bostadshus skulle lämnas till de mest behövande familjerna. Sedan dess har 59 lägenheter ny- eller ombyggts inom kommunen för en sammanlagd kostnad av 1 378 800 kronor. Härav har 1 164 300 kronor utgått som bidrag och 214 500 kronor som lån. Arbetena slutfördes år 1956 och har helt bedrivits i kommunal regi

under ledning av en särskild för ändamålet anställd arbetsledare. Den ytterligare sanering, som erfordras, torde kunna genomföras enligt de allmänna egnahems-lånebestämmelserna.

Allmänna byggnader m. m.

I tabell 78 redovisas omfattningen av den byggnadsverksamhet, som under åren 1946—1955 ägt rum inom tornedalskommunerna beträffande allmänna byggnader m. m. Uppgifterna grundar sig på meddelade byggnadstillstånd. Därav följer att vissa smärre arbeten sannolikt icke kommit att ingå i tabellen.

Tabell 78. Kostnader för allmänna byggnader m. m. åren 1946—1955

Kommun	Skolor	Sjukhus	Övriga allm. byggnader	Handel-, industri m. m.
Haparanda.....	1 627 000	328 500	2 124 700	857 500
Nedertorneå.....	3 284 560	—	464 000	493 200
Karl Gustav.....	77 000	—	601 700	110 000
Hietaniemi.....	1 498 500	80 000	181 000	702 000
Övertorneå.....	5 327 415	33 000	1 805 100	99 200
Överkalix.....	1 931 000	802 000	3 830 080	253 015
Korpplombolo.....	1 954 000	57 000	856 090	22 200
Tärendö.....	716 500	—	212 500	—
Pajala.....	3 783 740	—	984 100	741 250
Junosuando.....	40 400	47 000	465 500	105 600
Karesuando.....	318 000	150 000	423 000	7 000
Hela området	20 558 115	1 497 500	11 947 770	3 390 965

Som synes har under ifrågavarande tidsperiod investerats sammanlagt 37,5 miljoner kronor i allmänna byggnader. Den helt övervägande delen därav har nedlagts i skolor och förvaltningsbyggnader. Endast en mindre del har använts till sådana ändamål som industri, hantverk och handel.

Ytterligare investeringar torde behövas i fråga om sjukhus och skolor. Genomförandet av enhetsskolereformen lär vidare komma att medföra ett avsevärt skolbyggnadsbehov.

Slutligen bör i förevarande sammanhang omnämnas att vid utgången av år 1957 hos länsarbetsnämnden förelåg ansökningar om byggnadstillstånd inom området för skolbyggnader till en kostnad av 2,6 miljoner kronor, för övriga allmänna byggnader till 0,6 miljoner kronor och för byggnader för handel m. m. till 0,5 miljoner kronor eller sålunda sammanlagt 3,7 miljoner kronor.

Vatten- och avloppsanläggningar

Under senare år har inom tornedalskommunerna investerats betydande belopp i vatten- och avloppsanläggningar. I tabell 79 redovisas dessa för åren 1953—1957.

Tabell 79. Vatten- och avloppsanläggningar i Tornedalen åren 1953—1957

Kommun	Totalkostnad för arbeten 1953—1957		Statsbidrag			
	Gemensamma anläggningar	Separata anläggningar	Gemensamma		Separata	
			från väg- o. vattenbyggnadsstyrelsen		från arbetsmarknadsstyrelsen	från länsbostadsnämnden
			ord.	ev. tillk.		
Haparanda.....	400 000	—	—	—	49 000	—
Nedertorneå.....	1 900 000	500 000	—	—	1 345 000	250 000
Karl Gustav.....	644 000	400 000	—	—	451 000	200 000
Hietaniemi.....	387 000	700 000	—	—	245 000	350 000
Övertorneå.....	1 683 000	900 000	464 000	—	642 000	450 000
Överkalix.....	3 402 000	1 400 000	315 000	82 000	1 730 000	700 000
Korpilombolo.....	2 175 000	400 000	112 000	76 000	1 351 000	200 000
Tärendö.....	995 000	550 000	78 000	357 000	162 000	275 000
Pajala.....	2 073 000	1 200 000	498 000	912 000	—	600 000
Junosuando.....	392 000	400 000	—	275 000	—	200 000
Karesuando.....	856 000	200 000	—	—	750 000	100 000
Hela området	14 907 000	6 650 000	1 467 000	1 702 000	6 725 000	3 325 000
	21 557 000		13 219 000			

Av tabell 79 framgår att gemensamma vatten- och avloppsanläggningar utbyggts för ca 14,9 miljoner kronor under den gångna 5-årsperioden. Härav utgör ca $\frac{2}{3}$ arbeten med statsbidrag från arbetsmarknadsstyrelsen (statskommunala beredskapsarbeten) och resterande del arbeten med bidrag från väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Statsbidrag till beredskapsarbetena har utgått med ca 6,7 miljoner kronor (anläggningskostnad ca 10 miljoner kronor) under det att bidrag från väg- och vattenbyggnadsverket medgivits eller beräknas komma att lämnas med ca 3,2 miljoner kronor vid en anläggningskostnad om ca 5 miljoner kronor.

Kostnaderna för de separata vatten- och avloppsanläggningarna har under 5-årsperioden uppgått till ca 6,7 miljoner kronor. Bidrag därtill har utgått från länsbostadsnämnden med ca 3,3 miljoner kronor. Det bör observeras, att denna summa också ingår i det såsom förbättringslån under avsnittet om bostadsförhållandena ovan redovisade beloppet.

Det är sålunda mycket betydande belopp, som investerats i vatten- och avloppsanläggningar i Tornedalen. Under åren 1953—1957 har gemensamma och separata sådana utförts till ett värde av sammanlagt 21,6 miljoner kronor. Bidrag därtill har av statsmedel utgått med 13,2 miljoner kronor. En jämförelse med närmast föregående år visar att utbyggnadsvolymen då var ungefär densamma. Däremot har beredskapsarbetenas andel icke obetydligt ökat under den senaste 5-årsperioden.

För att erhålla en bild av företagens i Tornedalen relativa kostnad har vissa undersökningar gjorts. Av dessa framgår att anläggningskostnaden

inom Tornedalen i medeltal uppgår till ca 2 100 kr/person eller ca 11 000 kronor/hushåll. Motsvarande siffror för länet i sin helhet är 1 800 kronor resp. 8—9 000 kronor samt för riket 1 000 kronor resp. 4—5 000 kronor. Även om dessa värden endast är approximativa, demonstrierar de dock att vatten- och avloppsföretagen i gemen ställer sig dyrbara i Tornedalen. Orsaken därtill torde — förutom klimatförhållandena m. m. — främst vara att byarna i allmänhet är mycket vidsträckta och i regel har s. k. bandbebyggelsekaraktär med långa avstånd mellan gårdarna. I vissa fall har anläggningskostnaderna uppgått till 3—4 000 kronor/person eller 15—20 000 kronor/hushåll. Exempel därpå är Kuttainen i Karesuando kommun (4 200 kronor/person) och Bränna-Tallvik i Överkalix kommun (3 700 kronor/person) samt en projekterad anläggning i Vuono inom Nedertorneå kommun (4 000 kronor/person).

I åtskilliga fall torde anläggningarna med hänsyn till kostnaderna ej kommit att utföras — i varje fall icke vid den tidpunkt som skett — om icke arbetsmarknadsläget framtingat detta. Det bör också omnämnas, att vatten- och avloppsanläggningarna med hänsyn till sin utsträckning blivit dyra att driva för kommunerna samtidigt som det ej sällan visat sig svårt att erhålla stipulerade avgifter från fastighetsägarna.

Övrig byggnads- och anläggningsverksamhet

Den byggnads- och anläggningsverksamhet, som berör allmänna vägväsendet, jordbruket och skogsbruket, har behandlats under respektive Kap. VI. Samfärdseln, Kap. VIII. Jordbruket och Kap. XI. Skogsbruket.

Utöver de investeringar, som sålunda berörts i detta och nyssnämnda kapitel, har inom området såsom beredskapsarbeten utförts vissa försvarsarbeten, flottledsanläggningar samt restaurering av Karesuando kyrka. En redogörelse för kostnaderna för samtliga under åren 1945—1954 inom området utförda beredskapsarbeten lämnas i Kap. XVI. Arbetsmarknaden.

KAPITEL XIV

Handeln

Grosshandel

De privata detaljisterna i Tornedalen erhåller sina varor till största delen från grossistfirmor i andra delar av länet. Av 21 större grossistföretag, vilka levererar varor till området och som på begäran uppgivit sin försäljning, är således endast 4 belägna i Tornedalen (samtliga i Haparanda). Av de övriga ligger 12 i Luleå, ett i Nederkalix, ett i Gammelstad och 3 i Boden. En av firmorna i Luleå har därjämte nederlag i Gällivare.

I närmast följande tabell redovisas den enskilda grosshandelns kundkrets. Grossisterna har därvid betecknats med bokstäver.

Tabell 80. Grossisternas kunder den 1/1 1955

Kommun	Firma																				
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U
Haparanda.....	10	7	27	16	20	12	25	3	2				5	12				12	21	2	
Nedertorneå....	15	8	22	11	30	7	10	6	6			15	13	12	12	23	12	15	16	3	
Karl Gustav....	10	9	15	12	10	8	10	7	2				3	7	10	5	10	19	14	3	
Hietaniemi.....	5	7	7	6	7		10	6	3				3	7	10	1	3	17		2	
Övertorneå.....	25	22	24	30	40	30	20	9	4		2		16	12	14	7	15	6	23	4	
Överkalix.....	20	29		15		21	20		9		30	15	18	12	14	20	13	13	24	7	
Korpilombolo...	10	18	7	12	10	11	15	3	12		27		5		10	2	3	8	8	6	
Tärendö.....	5	10	7	16	5	7	10	4	7		22		6				4	5	10	6	
Pajala.....	10	24	68	22	40	20	20	14	7		23		16		10		6	5	15	5	
Junosuando		6	7	6		9	10	9	3		6		12				3	1	4	3	
Karesuando		17	7	12	30	7	10	7	11		4		10				2	1	1	4	
Antal kunder	110	157	191	158	192	132	160	68	66	200	114	30	107	62	80	58	71	102	136	45	70

Då endast 19 av de 21 företagen lämnat specificerad uppgift, har uppdelningen av kunderna på de olika kommunerna inom området tyvärr blivit ofullständig. Emellertid kan utläsas att grosshandelns totala kundantal i Tornedalen uppgår till icke mindre än 2309. Av dessa faller 612 eller 26,5 % på de 4 tornedalsgrossisterna. De 12 luleåfirmorna svarar för 54 %, den i Nederkalix för 2,9 %, den i Gammelstad för 1,9 % och de 3 bodenfirmorna för 12,8 %. Nederlaget i Gällivare slutligen har 1,9 % av kunderna.

Det sammanlagda värdet av de varor, som levereras till detaljisterna i Tornedalen utgör enligt uppgift ca 15 miljoner kronor årligen. Härav be-

löper omkring 4 miljoner kronor eller ungefär 26 % på tornedalsgrossisterna.

För varutransporten från grossisterna till detaljhandlarna utnyttjas järnväg i mycket liten utsträckning. Huvudsakligen användes företagens egna bilar och till en mindre del yrkesmässiga fordon. Med hänsyn till att ett flertal grossistföretag är belägna på samma plats och levererar till samma eller närliggande orter och med största sannolikhet i stor utsträckning även till samma kunder, kan distributionen icke anses rationellt ordnad.

Flera företag har vid uppgiftslämnandet framhållit, att varudistributionen till Tornedalen ställer sig dyrbar och att fraktkostnaderna ogynnsamt påverkar prissättningen. Det har påpekats, att detta särskilt framträder beträffande mjöl och fodervaror. En fraktnedsättning vid järnvägs-transport av sistnämnda varor i likhet med vad som exempelvis medgivits för socker har ansetts skola innebära en betydande lättnad. Ävenledes har antytts att en utsträckning av »Tornedalstaxan» till Luleå skulle gynna handeln inom Tornedalen, då huvudparten av konsumtionsvarorna levereras från Luleå.

De kooperativa affärsföretagen, lantmannaförbundet, producentföreningen samt bensin- och oljehandeln kan sägas bedriva viss egen grosshandelsrörelse. Dessa företags grossistverksamhet redovisas nedan.

Inom utredningsområdet finns fyra kooperativa handelsföreningar, nämligen Kooperativa Föreningen Tornedalen, Kooperativa Föreningen Övertorneå, Överkalix Kooperativa Handelsförening och Pajala Konsumtionsförening. Föreningarna har centrallager på de orter, där resp. föreningsstyrelse har sitt säte, nämligen Haparanda, Övertorneå, Överkalix och Pajala. Från centrallagren levereras varorna huvudsakligen med bil till vederbörande butiker. I något fall har avtal träffats med statens järnvägar om transporter från centrallagret till butikerna. Påfyllning av varor till centrallagren från fabriker, lager i Stockholm och Luleå eller från olika varuleverantörer sker som regel med järnväg.

Norrbottens Lantmannaförbund har sin verksamhet i Tornedalen organiserad på 4 distrikt, nämligen Haparanda-distriktet, omfattande Nedertorneå, Karl Gustavs och delar av Hietaniemi kommun; Övertorneå-distriktet, bestående av Övertorneå, Korpilombolo och återstående delar av Hietaniemi kommun; Överkalix-distriktet, vilket utgöres av Överkalix kommun; samt Pajala-distriktet, som omfattar Pajala, Tärändö och Junosuando kommuner samt i viss mån också Kare-suando kommun. Vid varje distriktskontor finns fast anställd personal, tillhoppa i distrikten 4 filialföreståndare, 1 kontorist, 1 lagerförmän och 3 lagerarbetare. Därtill kommer provisionsavlönade ombud i ett 40-tal byar. Vid varje distriktskontor samt i Karungi finns magasinslokaler med varuupplag. Lantmannaförbundets produkter består främst av fodervaror, gödselmedel samt maskiner och redskap. Varorna distribueras med egna och lejda bilar från järnvägsstationerna inom området. Gödselmedel levereras dock med bil från depåer vid Haparanda hamn för Haparanda-distriktet och från Töre hamn för övriga distrikt. — Lantmannaförbundets omsättning utgjorde inom dessa distrikt under år 1954 sammanlagt 3,9 miljoner kronor.

Norrbottens läns Producentförening har, som redan tidigare omnämnts, meje-

rier i Hedenäset och Pajala. Därtill driver föreningen en mjölkaffär i Haparanda. Mejeriets i Hedenäset konsumtionsområde omfattar Haparanda stad, Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi, Övertorneå och Överkalix kommuner. Mejeriet i Pajala åter har till konsumtionsområde Pajala och Korpilombolo kommuner samt Kiruna stad (belägen utanför utredningsområdet). — Vid mejeriet i Hedenäset inväges årligen normalt omkring 13 000 000 kg mjölk. Mejeriets kapacitet är 15 000 000 kg/år. I Pajala inväges varje år ca 4 000 000 kg. Detta mejeri har en kapacitet om 6 500 000 kg/år. Av den invägda mjölken vid de två mejerierna har hittills per år ca 2 700 000 kg gått ut som konsumtionsmjölk till kommunerna inom utredningsområdet och omkring 2 300 000 kg till Kiruna stad. Ca 50 000 kg har sänts till andra mejerier. Den övriga delen har använts för produktion av smör och ost. Då såsom tidigare omnämnts sådan tillverkning endast förekommer vid mejeriet i Hedenäset, måste skummjolk och grädde transporteras från Pajala till Hedenäset för förädling. En viss del av invägningen återgår emellertid till leverantörerna i form av skummjolk. — Omsättningen vid mejeriet i Hedenäset är omkring 5,2 miljoner kronor/år och vid mejeriet i Pajala 2,3 miljoner kronor/år.

Inom bensin- och oljehandeln betjänar främst Caltex Oil AB, Svenska Esso AB, Svenska Gulf Oil Company AB, Sveriges Oljekonsumenters Riksförbund (OK) och Svenska Shell AB Tornedalen med bensin, smörjoljor, fotogen, motorbrännoljor och eldningsolja. Samtliga dessa företag har s. k. oceanlager i Luleå. Gulf och Shell har inlandslager i Övertorneå. En del bensin och oljor distribueras även till utredningsområdet från Gällivare, där Gulf och OK har upplag. — Antalet försäljningsställen för bensin och oljor redovisas under avsnittet om detaljhandeln nedan. Distributionen sker med egna tankvagnar eller genom åkare, varvid bolagen ställer lösa tankar till förfogande i de fall varorna ej avses att förvaras i fat. Företagen har framhållit, att de av ekonomiska skäl önskar övergå till större tankvagnar. Detta förhindras dock av att vägarna och broarna i Tornedalen ofta har för ringa bärighet. Ett axeltryck om minst 7 ton har ansetts önskvärt.

Detaljhandel

Inom Tornedalen med dess spridda bebyggelse har detaljhandeln helt naturligt till stor del prägelns av s. k. lanthandel. I butikerna saluföres såväl livsmedel och specerivaror som hushålls- och järnvaror, skodon och textilvaror, elektriska artiklar m. m. Specialbutiker är sparsamt representerade. Det finns endast ett fåtal beklädnads-, sko-, järn- och kemikalieaffärer, några bok- och pappershandlare samt ett antal el-affärer. Dessa butiker är dessutom koncentrerade till några få orter.

Den enskilda detaljhandelns (exkl. lantmannaförbundet, producentföreningen samt bensin- och oljehandeln) butiker inom området redovisas i tabell 81.

Därutöver finns inom området ett 40-tal kiosker samt 3 varubussar.

Uppgift om storleken av den enskilda detaljhandelns omsättning har icke stått att erhålla. Av antalet anställda framgår emellertid att flertalet affärsföretag torde vara små.

Konsumentkooperationen i Tornedalen har ett förgrenat nät av butiker, vilka föreningsvis redovisas i tabell. 82.

Tabell 81. Den enskilda detaljhandeln den 1/1 1955

Kommun	Livsmedels- och diverseaffärer		Beklädnads- och skoaffärer		El- och mekaniska affärer		Järn- och sportaffärer		Kemikalieaffärer		Övriga specialaffärer	
	Bu- tiker	An- ställ- da	Bu- tiker	An- ställ- da	Bu- tiker	An- ställ- da	Bu- tiker	An- ställ- da	Bu- tiker	An- ställ- da	Bu- tiker	An- ställ- da
Haparanda.....	8	22	15	35	4	26	2	14	3	12	8	20
Nedertorneå.....	24	43	1	1	—	—	1	1	—	—	1	2
Karl Gustav.....	16	32	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—
Hietaniemi.....	8	18	—	—	—	—	1	2	—	—	1	1
Övertorneå.....	34	54	5	16	3	3	5	13	1	2	4	14
Överkalix.....	31	74	8	12	3	4	2	18	2	4	6	14
Korpilombolo.....	18	28	1	3	—	—	1	6	—	—	—	—
Tärendö.....	15	18	1	1	1	2	1	1	—	—	—	—
Pajala.....	47	62	7	12	2	2	4	15	2	3	5	8
Junosuando.....	9	14	2	4	—	—	1	2	—	—	—	—
Karesuando.....	13	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hela området	223	382	40	84	13	37	19	77	8	21	25	59

Tabell 82. Kooperativa föreningsbutiker i Tornedalen den 1/1 1955

Föreningar	Antal butiker	Omsättning	Antal anställda
Kooperativa Föreningen Tornedalen-Haparanda.....	11	2 867 869	32
Överkalix Kooperativa Handelsförening.....	12	3 011 960	38
Kooperativa Föreningen Övertorneå.....	13	3 660 000	41
Pajala Konsumtionsförening.....	13	2 709 682	32
Konsum Redlighet, Kalix (Säivis, Lappträsk).....	2	429 291	5
Hela området	51	12 678 802	148

Av tabellen framgår att även konsumentkooperationen arbetar med relativt små enheter i Tornedalen.

De tidigare nämnda oljebolagen betjänar sina kunder inom Tornedalen genom följande antal anläggningar.

Tabell 83. Oljebolagens detaljhandel den 1/1 1955

Bolag	Servicestationer	Singelpumpar
Caltex.....	1	7
Esso.....	—	17
Gulf.....	4	12
OK.....	2	20
Shell.....	3	10
Summa	10	66

Distribution av bränsle till de större konsumenterna, såsom fastighetsägare, åkare och traktorägare, sker direkt från centrallager med tankvagnar.

Postorderhandel

Postorderfirmor i olika delar av landet har en ganska betydande marknad i Tornedalen. På grund av de fåtaliga specialaffärerna måste också denna form av handel anses fylla ett visst behov inom de glesbebyggda områdena. Lagerhållningsutgifter och övriga omkostnader för sådana varor, som nu inköpes från postorderfirmorna, skulle på grund av den ringa omsättningen bli betydligt större, om de i dessa trakter skulle tillhandahållas genom den lokala detaljhandeln. Postorderhandeln betyder dessutom för köparen sparade resekostnader och en icke obetydlig tidsvinst vid varans anskaffande.

På grundval av uppgifter inhämtade genom postverket beträffande omfattningen av antalet postförskott och värdet av dessa kan postorderhandeln inom Tornedalen beräknas till 3,5 miljoner kronor/år.

Hotell, pensionat och kaféer

I Tornedalen föreligger en uppenbar brist på hotell och pensionat av acceptabel standard och storlek. Endast i Haparanda, Övertorneå och Överkalix kan kvalitativt anspråken på hotell ifråga om logi och servering anses vara tillfredsställande. Några turisthotell finns ej.

Kaféerörelsen inom Tornedalen torde i stort sett motsvara behovet även om standarden i allmänhet ej är särskilt hög.

Uppgifter rörande hotell och pensionat samt kaféer lämnas i följande tabell.

Tabell 84. Hotell, pensionat och kaféer den 1/1 1955

Kommun	Hotell och pensionat		Konditorier och kaféer	
	Antal företag	Antal anställda	Antal företag	Antal anställda
Haparanda	6	46	2	12
Nedertorneå	—	—	1	1
Karl Gustav	1	4	—	—
Hietaniemi	—	—	—	—
Övertorneå	3	12	5	7
Överkalix	3	5	8	13
Korpilombolo	2	5	1	5
Tärendö	2	3	—	—
Pajala	10	16	4	9
Junosuando	3	4	1	2
Karesuando	2	—	1	—
Hela området	32	95	23	49

Bankverksamhet m. m.

Bankverksamhet bedrivs i Tornedalen endast av en affärsbank, tre sparbanker och ett antal jordbrukskassor. AB Svenska Handelsbanken har kontor

i Haparanda, Övertorneå, Överkalix och Pajala med en sammanlagd omslutning av 20 miljoner kronor år 1956. Ett påtagligt utlåningsöverskott redovisas. Sparbanker finns i Haparanda, Övertorneå och Pajala. Sparbankernas omslutning var år 1956 tillhopa omkring 13 miljoner kronor. Jordbrukskassor är inrättade i Haparanda (Nedertorneå Jordbrukskassa), Karungi, Hedenäset, Övertorneå, Överkalix, Tärendö och Erkheikki (Pajala Jordbrukskassa). I Korpilombolo har en jordbrukskassa öppnats under år 1957. Jordbrukskassorna hade år 1956 en utlåning om 4,3 miljoner kronor och en inlåning om 3,7 miljoner kronor.

Gränshandel

Tornedalens läge intill Finland medför givetvis ett ganska livligt ömsesidigt varuutbyte. Utbytet synes dock vara i viss mån konjunktur- och säsongbetonat. Under åren efter sista världskriget, då gränshandeln var rätt betydande, införde de svenska köparna främst kött, charkuterivaror, smör och tobaksvaror samt vissa hantverksprodukter. De finska köparna åter tillhandlade sig i första hand kaffe och socker, redskap och järnvaror samt textilvaror. Genom utjämning i prissättningen under de senaste åren torde gränshandeln ha avtagit betydligt. Det utbyte av varor, som nu sker mellan de båda länderna, torde få anses gynna förhållandena i Tornedalen.

Någon gränshandel med Norge av betydelse förekommer ej.

KAPITEL XV

Turismen

Tack vare sin natur och geografiska belägenhet på och invid den s. k. Nordkalotten samt genom sin egenskap av gränsbygd där svensk, finsk och lappsk kultur möts, torde Tornedalen ha särskilt gynnsamma förutsättningar som turistlandskap. Även de goda, för en turist alltid lockande möjligheterna att kunna följa en älvdal från kusten upp mot källflödena eller omvänt, styrker riktigheten av denna bedömning.

Det är emellertid först efter andra världskrigets slut, som turismen i Tornedalen börjat att få någon större omfattning. Främst är det motorismens frammarsch, tillkomsten av färjeförbindelserna vid Pello och Karesuando samt vägnätets utbyggnad i grannländerna som åstadkommit detta. Säkertligen har också beredskapstidens omfattande inkallelser till Tornedalen medverkat till, att Tornedalen blivit mera känd och attraktiv som turistmål.

Vilken omfattning turismen f. n. har i Tornedalen torde vara ogörligt att uppskatta. En viss ledning kan måhända trafiksiffrorna över Karesuando tullstation utgöra. En sammanställning av dessa för månaderna juni, juli och augusti åren 1953—1957 har därför gjorts i nedanstående tabell.

Tabell 85. Trafiken över Karesuando tullstation

Månad	Personer					Cyklar					Motorfordon				
	1953	1954	1955	1956	1957	1953	1954	1955	1956	1957	1953	1954	1955	1956	1957
Juni	5 608	7 216	6 535	7 415	8 363	548	596	601	607	564	908	1 457	1 338	1 667	2 066
Juli	11 961	12 920	15 795	16 596	18 542	518	764	1 070	836	789	2 243	2 760	3 374	4 035	4 553
Augusti .	7 539	7 076	10 961	12 163	11 417	537	548	607	607	540	1 447	1 918	2 381	2 720	2 814

Resandefrekvensen har ökat i stort sett oavbrutet under de senaste åren framför allt under juli månad, som ju allmänt är den mest uppskattade semestermånaden. Det har beräknats att under juli månad 70—80 % samt under juni och augusti månader omkring 50 % av trafikanterna varit turister.

Haparanda stad passerades under vissa sommarsöndagar år 1957 enligt uppgift i genomsnitt av 3 000 bilar. Större delen av dessa torde kunna betraktas som turistfordon.

I detta sammanhang bör nämnas att Statens järnvägar under senare år med Luleå som utgångspunkt anordnat s. k. nordkalotturer med buss.

Dessa turer har årligen haft omkring 500 passagerare, varav 300 utlänningar.

Tornedalen har för närvarande ur turistsynpunkt närmast karaktären av genomfartsled. Anledningen härtill är i första hand den uppenbara bristen på hotell av acceptabel standard och storlek. Det är egentligen endast Haparanda och Övertorneå samt på sistone även Överkalix, som kvalitativt kan sägas tillfredsställa anspråken på logi och servering. Några speciella anläggningar för turiständamål — utom ett mindre antal vandrarhem — finns icke i Tornedalen. Hotellfrågan i länet har för något år sedan utretts av Norrbottens turistförening, som även skisserat ett antal förslag för Tornedalen. I åtminstone en kommun — Pajala — planeras att uppföra en hotellanläggning. Planerna har dock ej kommit så långt, att tidpunkten för byggnadens uppförande kan skönjas. Man kan förutsäga, att det kommer att dröja flera år, innan hotellfrågan inom Tornedalen blir tillfredsställande löst, om icke extraordinära åtgärder vidtages. Särskilt angeläget är det, att ett hotell eller måhända hellre ett motell uppföres i Karesuando, som är en knutpunkt för turismen i övre Tornedalen.

Inom Tornedalen finns nu åtta av Svenska turistföreningen upprättade vandrarhem. Dessa ligger dock alltför glest för cykelturer i »normala» dagsetapper. Vidare torde matfrågan icke alltid vara tillfredsställande ordnad, beroende på den allmänna bristen på goda matserveringar och konditorier.

Enligt uppgift utgör även svårigheten att erhålla en god bilservice ett återhållande moment för turismens utveckling i Tornedalen.

Belysande för situationen torde ett uttalande från Norrbottens turistförening vara. Föreningen har sålunda meddelat, att föreningen ej kan göra den önskade reklamen för Tornedalen, då fullgott logi ej kan erbjudas. Endast med största tvekan och med ett öppet erkännande av de otillfredsställande hotell- och serveringsförhållandena har föreningen i de särskilda fallen ansett sig kunna tillstyrka en resa genom de nordliga delarna av Tornedalen. Trots detta har emellertid ej sällan en så kraftig irritation uppstått över den låga standarden, att det ur »reklamsynpunkt» varit bättre, om resenären i stället avråtts från resan. Även den alltför stora skillnaden mellan förhållandena på den svenska och finska sidan har visat sig vara mindre lycklig. Enligt uppgift tvingas sålunda Statens järnvägars nordkalottbussar att från Haparanda genast söka sig in på finskt område, där flera välskötta och högmoderna anläggningar med utmärkt och allsidig service står till turismens förfogande.

Länsstyrelsen har år 1956 från länets kommuner infordrat uppgifter om i vilken utsträckning campingplatser anordnats för turister. Av de inkomna svaren framgår, att flertalet kommuner, vilket således även gäller tornedalskommunerna, framför allt vid kommunernas centralorter, anordnat

särskilda campingplatser. Dessa har i många fall försetts med särskilda anordningar, såsom toaletter, vattenledningar eller brunnar, inhägnader och liknande. Ännu torde emellertid åtskilligt vara att göra på detta område.

Upplysnings- och propagandaverksamheten i länet ledes av Norrbottens turistförening. Föreningen har till sitt biträde ortsombud på olika platser i länet. I de flesta kommuner finns även lokala turistnämnder, sammansatta av kommunalmän samt personer, som aktivt arbetar inom turistnäringen eller denna närliggande områden. I vissa kommuner finns också lokala turistföreningar såsom Tornedalens turistförening i Haparanda samt Övertorneå hembygds- och turistförening. Även Tornedalskommunernas förbund har ägnat turismen uppmärksamhet; bl. a. har förbundet beslutat utarbeta en för Tornedalen gemensam turisthandbok.

KAPITEL XVI

Arbetsmarknaden

Inledande synpunkter

Arbetsmarknadsläget i Tornedalen skiljer sig avsevärt från det i övriga delar av landet. Samtidigt som näringslivet i landet utvecklats i progressiv riktning, föreligger i Tornedalen sysselsättningssvårigheter av en beskaffenhet och omfattning, som icke torde ha motsvarighet annorstädes. Svårigheterna visar därjämte en tendens att skärpas.

Av Kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning framgår att befolkningen i de arbetsföra åldrarna är i stark tillväxt i Tornedalen. Även om ökningen av den totala folkmängden något bromsats upp under de senaste åren, har likväl befolkningen i arbetsför ålder tilltagit. Detta förhållande jämte den omständigheten att näringslivet ej i nämnvärd grad utvecklats, utgör den främsta orsaken till den otillfredsställande arbetsmarknadssituationen i Tornedalen. Såvitt man nu kan bedöma kommer befolkningsutvecklingen inom denna del av länet — om man bortser från in- och utflyttning — att ha samma tendens under det närmaste decenniet.

En lämpligt avvägd differentiering av näringslivet har givetvis stor betydelse ur arbetsmarknadssynpunkt. I Tornedalen har jordbruk och skogsbruk länge dominerat. Särskilt märkligt är att jordbruksbefolkningen under första hälften av 1940-talet ökade i Tornedalen, medan den under samma tid minskade på länets landsbygd i dess helhet. Under senare hälften av 1940-talet reducerades visserligen jordbruksbefolkningen även i Tornedalen, men den relativa tillbakagången var betydligt mindre än i länet, på länets landsbygd och i riket. År 1950 tillhörde över 50 % av Tornedalens invånare kategorien jordbruksbefolkning. Motsvarande relationstal för riket var endast 23 %.

Jordbruksbefolkningens stora andel av invånarantalet samt den omständigheten att endast ett ringa antal jordbrukare har hemman, som ger full försörjning, medför att ett relativt sett större antal personer i Tornedalen än på andra håll söker tillfälliga anställningar som utfyllnad till jordbruksarbetet. I sakens natur ligger, att dessa »småbrukare» är mycket »lokalt bundna» och icke kan taga arbete på större avstånd från hemmet utan att helt bryta upp från jordbruket.

En annan betydelsefull faktor i förevarande sammanhang är den fortskridande utvecklingen mot helårsanställning inom skogsbruket. I samma mån som en allt större andel av arbetsvolymen i skogsbruket fullgöres med hel-

tidsanställd arbetskraft, minskas möjligheterna för småbrukare och andra att erhålla skogsarbete som utfyllnad.

Slutligen bör beaktas den inverkan, som närheten av Finland har på arbetsmarknaden i Tornedalen. Konventionen om fri nordisk arbetsmarknad innebär som bekant bland annat, att nordiska medborgare får arbeta här i landet utan särskilt tillstånd. För att få en bild av i vilken utsträckning utländsk arbetskraft användes i Tornedalen har i tabell 86 sammanställts från polismyndigheterna infordrade uppgifter över antalet anställda utlänningar under år 1955.

Tabell 86. Antal anställda utlänningar i Tornedalen år 1955

Kommun	Antal utlänningar anställda inom												Antal anställda		
	jordbruk		skogsbruk		handel		samfärdsel		husligt arb.		övrigt arb.				
	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv	män	kv	S:a
Haparanda . . .	11	3	5	—	2	12	—	—	—	91	96	32	114	138	252
Nedertorneå . .	15	4	46	—	—	—	—	—	—	35	39	2	100	41	141
Karl Gustav . .	16	3	15	—	—	—	—	—	—	15	2	—	33	18	51
Hietaniemi . . .	6	2	66	—	—	—	—	—	—	21	3	—	75	23	98
Övertorneå . . .	13	—	135	1	2	1	—	—	—	61	19	8	169	71	240
Överkalix	1	—	14	2	—	—	—	—	—	11	10	1	25	14	39
Korpilombolo .	—	—	60	—	1	—	—	—	—	25	3	—	64	25	89
Tärendö	—	—	40	—	—	—	—	—	—	20	1	—	41	20	61
Pajala	4	—	55	—	—	—	—	—	—	28	34	1	93	29	122
Junosuando . . .	—	—	27	—	—	—	—	—	—	1	3	—	30	1	31
Karesuando . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	3	1	4
Hela området	66	12	463	3	5	13	—	—	—	309	213	44	747	381	1 128

Under år 1955 var alltså 1 128 utlänningar sysselsatta i Tornedalen. Av dessa var 1 092 finska, 13 danska, 3 norska och 12 tyska medborgare. De flesta var verksamma inom skogsbruk och husligt arbete. Även så vitt skilda yrken som läkare, tandläkare, lärare, kontorister, sjuksköterskor, banarbetare, fiskare, serveringspersonal samt olika specialarbetare var dock representerade. Polismyndigheterna har framhållit, att anställningarna ofta haft kort varaktighet. Å andra sidan torde skyldigheten för arbetsgivare att anmäla anställd utländsk arbetskraft icke alltid ha iakttagits. Emellertid torde under alla förhållanden framgå att den utländska arbetskraften innebär en skärpt konkurrens om de redan i och för sig fåtaliga lediga platserna.

I syfte att åskådliggöra arbetsmarknadsläget i Tornedalen kommer i det följande att redogöras för verksamheten vid arbetsmarknadsorganen samt för arbetslösheten. Under sistnämnda avsnitt kommer — förutom en redovisning av arbetslöshetens omfattning enligt här tillgängligt statistiskt material — även att lämnas en beskrivning av arbetslöshetskassornas verksamhet samt beredskapsarbetenas omfattning.

Verksamheten vid arbetsförmedlingsorganen

Som en inledning till detta avsnitt torde det vara på sin plats att lämna en kort redogörelse för arbetsförmedlingens organisation i Tornedalen.

Avdelningskontor för arbetsförmedlingen är inrättade i Haparanda, Övertorneå, Överkalix och Pajala. Ortsombud, d. v. s. fullständiga arbetsförmedlingsorgan med begränsad expeditionstid, är placerade i Seskarö, Karungi, Hedenäset, Juoksengi, Korpilombolo, Junosuando, Tärendö, Muodoslompolo, Karesuando och Lansjärv. På 37 andra ställen i Tornedalen finns s. k. lokalombud. Dessa utgör närmast »kontaktmän» åt arbetsförmedlingen och är i första hand avsedda att underlätta förbindelsen mellan mera avlägset boende medlemmar i de erkända arbetslöshetskassorna å den ena samt avdelningskontor och Ortsombud å den andra sidan.

Befattningshavarna vid avdelningskontoren är heltidsanställda och inplacerade i löneplan. Förändringar i denna del av förmedlingsorganisationen beslutas i sista hand av riksdagen. Antalet kontor och deras placering torde i huvudsak motsvara behovet. Länsarbetsnämnden har emellertid föreslagit vissa personella förstärkningar och tillfälliga sådana har också medgivits.

Länsarbetsnämnden beslutar rörande ombudsorganisationen inom ramen för tillgängliga anslag. I princip skall ombudsorganisationen vara elastisk och anpassbar efter behovet. Med hänsyn till den stora medlemsanslutning från glesbygderna, som arbetslöshetskassorna erhållit under de senare åren, har emellertid inom arbetsmarknadsstyrelsen viss tvekan uppstått om ombudsorganisationens möjligheter att på ett tillfredsställande sätt fullgöra på den ankommande uppgifter. Som en följd därav har ifrågasatts att — utan att öka numerären — förstärka kontoren. Därigenom skulle förutsättningar skapas att på dem överföra vissa av ombudens nuvarande uppgifter. Frågan om arbetsförmedlingens organisation är sålunda föremål för en fortlöpande uppmärksamhet.

I arbetslöshetspolitiken intar även kommunerna en betydelsefull ställning genom arbetslöshetsnämnderna. Samtliga kommuner i Tornedalen har särskilda sådana nämnder. En av kommunernas viktigaste arbetsmarknadsuppgifter är att medverka till att en reserv av lämpliga arbeten kommer till stånd, som kan tagas i anspråk vid arbetslöshet.

För att belysa arbetsförmedlingens intensitet i Tornedalen har i tabell 87 gjorts en sammanställning över den arbetsförmedlande verksamheten vid avdelningskontor och hos Ortsombud.

Av tabellen framgår att antalet arbetssökande män under de fem redovisningsåren ökat med omkring 50 %. Störst har ökningen varit vid arbetsförmedlingsorganen i Muodoslompolo, Junosuando, Karesuando och Överkalix. Viss minskning har däremot skett bl. a. vid arbetsförmedlingarna i Seskarö och Tärendö. Antalet ansökningar om arbete¹ har likaledes stigit med 40—50 %. Den mest markanta ökningen har förekommit vid ovan-

¹ Varje person, som under en månad som arbetssökande hänvänder sig till arbetsförmedlingen, räknas ha gjort en ansökan om arbete. Återkommer han under månaden efter att ha innehaft av arbetsförmedlingen under samma månad anvisat arbete, räknas han ha gjort en ny framställning om arbete. Antalet ansökningar om arbete överstiger därför vanligen antalet arbetsökande personer.

Tabell 87. Verksamheten vid arbetsförmedlingsorganen åren 1952—1956

År	Ansökn. om arbete	Arb.sök. personer	Plac. genom annan af.		Lediga platser	Tillsatta platser			Antalet ansökningar på 100 lediga platser
			Hela anta- let	Därav utom länet		Hela antalet	Därav med sök. fr. annan af.		
							Hela ant.	Från annat län	
Manliga									
1952	11 645	10 971	1 655	867	6 421	5 373	46	3	181
1953	16 346	15 306	1 343	497	6 762	6 369	112	5	242
1954	17 864	16 960	3 066	2 435	6 347	5 937	63	9	282
1955	18 108	16 947	2 433	1 720	6 456	6 030	22	1	280
1956	15 657	14 520	2 013	1 331	6 033	5 365	16	2	260
Kvinnliga									
1952	2 092	2 028	458	327	1 004	818	29	3	208
1953	1 955	1 937	552	431	859	734	15	1	228
1954	2 142	2 098	431	296	975	840	14	1	220
1955	1 901	1 873	369	260	951	805	13	1	200
1956	2 090	2 066	364	201	972	862	21	—	215

nämnda arbetsförmedlingsorgan i Muodoslompolo, Junosuando, Karesuando och Överkalix. Procentuellt är variationerna vid en del arbetsförmedlingar påfallande. Då de absoluta talen är relativt små, bör dock icke allt för bestämda slutsatser dragas av de angivna förändringarna. En anledning till stegringen av antalet arbetssökande kan vara den ökade anslutningen till arbetslöshetsförsäkringskassorna. Den nedgång, som inträtt under år 1956 ifråga om arbetsförmedlingsverksamheten för män, synes orsakad av ett jämnare utbud av arbete och tillgång på arbetskraft, som dock torde vara av tillfällig natur. Detta spørsmål kommer ytterligare att beröras nedan.

Efterfrågan på arbetskraft har icke ökat i takt med det kraftigt stigande antalet arbetssökande utan snarare sjunkit. Något egentligt bevisvärde torde dock knappast detta förhållande ha. Arbetsförmedlingens andel av det totala antalet tillsatta platser är nämligen relativt liten, varjämte efterfrågan på arbetskraft icke à priori har ett direkt samband med sysselsättningsvolymen. Det hör dock till bilden. I detta sammanhang bör omnämnas, att arbetsförmedlingsorganen i Tornedalen under åren 1952—1956 placerat ett stigande antal män — ca 3 000 år 1954 och 2 000 år 1956 — på annan ort. Emellertid bör observeras att bland dessa ingick ett till storleken okänt antal placeringar »interlokalt» inom själva Tornedalen. Vidare var under de nämnda åren ej mindre än 2 194 resp. 1 351 av de interlokalt placerade anmälda vid arbetsförmedlingen i Haparanda, varav flertalet med säkerhet torde varit finska medborgare. Den högre siffran under år 1954 härrör i viss utsträckning från förmedlad arbetskraft till stormfällningsavverkningarna i Mellansverige.

För att kunna jämföra förhållandena i Tornedalen med länet och riket har uträknats antalet ansökningar om arbete pr 100 ledig-anmälda platser. Detta antal utgjorde för år 1956 i Tornedalen 260, i länet 185 och i hela landet 164. Skillnaden är alltså markant.

Antalet tillsatta platser i förhållande till de ledig-anmälda är i Tornedalen i regel högre än i länet och riket. Under åren 1952—56 varierade antalet med män tillsatta platser i riket mellan 86.5 och 90.1 % av antalet ledig-anmälda, i länet mellan 83.4 och 90.4 % och i Tornedalen mellan 83.2 och 93.4 %. Beträffande det kvinnliga förmedlingsområdet låg motsvarande siffror för hela riket mellan 76.9 och 78.1 %, för länet mellan 78.8 och 81.3 % och för Tornedalen mellan 81.5 och 86.2 %.

Antalet arbetssökande kvinnor liksom antalet för kvinnor ledig-anmälda platser har under de senaste åren varit tämligen ringa i Tornedalen. Antalet arbetssökande kvinnor där uppgår sålunda i genomsnitt endast till 15 % av antalet arbetssökande män. Även i länet i dess helhet är kvinnornas kontakt med arbetsförmedlingsorganen liten, ehuru icke fullt så utpräglad som i Tornedalen. I hela riket utgör däremot antalet arbetssökande kvinnor 40 à 50 % av antalet arbetssökande män. Av det sagda får man emellertid ej draga den slutsatsen, att arbetsmarknadsläget i Tornedalen skulle vara relativt tillfredsställande för kvinnornas del. Rätta förhållandet torde nämligen vara, att kvinnorna i Tornedalen har mycket små möjligheter att erhålla förvärvsarbete i hemorten men mycket goda sådana på annan ort. Det är därför sannolikt, att de i stor utsträckning söker sig arbete utom länet och i betydligt högre grad än männen föredrager att skaffa sig arbete utan att anlita arbetsförmedlingen. Att möjligheterna för kvinnorna att erhålla förvärvsarbete i Tornedalen är små, kan man sluta sig till bl. a. av att de fackligt organiserade kvinnornas antal där är obetydligt. Ytterst få kvinnor i Tornedalen tillhör därför arbetslöshetskassa.

Arbetslösheten

Redan av vad ovan anförts rörande verksamheten vid arbetsförmedlingarna torde framgå, att en betydande arbetslöshet finns i Tornedalen. Att erhålla exakta uppgifter om den verkliga arbetslöshetens omfattning och geografiska fördelning, de arbetslösas ålder och yrkestillhörighet m. m. är emellertid svårt.

Sedan några år tillbaka använder arbetsmarknadsstyrelsen emellertid ett system — från 1 juli 1955 kompletterat efter statistiskt mera tillfredsställande grunder — med sammanställningar från arbetsförmedlingarna i landet över samtliga en viss dag i varje månad anmälda arbetssökande, som är arbetslösa. På basis av dessa sammanställningar har uppgjorts tabell 88, som visar utvecklingen i Tornedalen. Därvid har av tidigare anförda skäl bortsetts från arbetslösheten bland kvinnorna.

Tabell 88. Antalet manliga arbetslösa arbetssökande åren 1952—1956

Arbets- förmiddling	1952				1953				1954				1955				1956			
	febr.	maj	aug.	nov.	febr.	maj	aug.	nov.	febr.	maj	aug.	nov.	febr.	maj	aug.	nov.	febr.	maj	aug.	nov.
Haparanda...	56	60	4	93	107	64	12	169	130	97	25	116	178	181	20	76	167	154	20	97
Seskarö.....	9	13	—	25	41	22	—	14	13	20	—	12	35	12	4	28	25	17	—	—
Karungi.....	15	63	14	81	75	77	5	105	76	93	4	48	71	67	2	71	63	58	11	57
Övertorneå...	39	38	16	61	146	55	13	152	152	250	32	214	205	288	32	84	98	152	29	71
Hedenåset...	19	26	3	11	53	103	19	71	68	68	11	63	98	112	13	32	80	67	17	31
Juoksengi...	6	29	3	15	32	53	22	51	39	39	19	44	22	20	14	21	14	12	4	25
Korpilombolo	18	54	11	21	48	57	26	31	31	59	31	47	92	214	11	20	42	106	9	35
Pajala.....	7	101	—	57	47	89	53	199	70	245	55	149	105	263	19	78	49	184	41	94
Muodoslom- polo.....	—	19	—	—	11	19	—	98	7	44	3	53	14	46	—	3	9	44	2	22
Junosuando...	—	20	—	3	16	74	9	34	10	123	1	47	35	33	—	22	5	58	1	16
Tärendö.....	—	16	—	7	40	19	9	7	4	16	—	—	40	19	3	6	6	18	—	5
Överkalix...	49	98	29	44	137	142	83	156	143	271	77	191	256	436	19	96	191	298	30	106
Lansjärv.....	—	8	5	—	12	15	10	6	2	12	—	—	26	39	—	—	5	—	—	—
Karesuando...	—	17	—	16	60	54	50	36	66	72	15	62	53	48	14	27	47	39	13	23
Tornedalen...	218	562	85	434	825	843	311	1 129	811	1 409	273	1 046	1 230	1 778	151	564	801	1 207	177	582
Länät.....	909	1 038	225	1 130	2 577	2 040	609	2 453	2 497	3 247	734	2 271	3 222	4 091	472	1 669	2 656	3 399	661	1 971
Riket.....	17 482	9 269	6 812	16 115	41 382	17 510	9 607	20 094	44 220	17 862	9 722	13 667	30 440	16 270	7 579	14 491	53 861	22 830	14 251	25 392

* För dessa månader har i beredskapsarbete sysselsatta inräknats.

För att även erhålla en uppfattning om den relativa arbetslösheten har i tabell 89 arbetslöshetssiffrorna utslagits per 1 000 invånare för månaderna maj och augusti år 1955, (vilka månader i Norrbotten visar de högsta respektive de lägsta arbetslöshetstalen). Då arbetsförmedlingsorganens verksamhet icke kan renodlas kommunvis, har uträkningen skett beträffande hela Tornedalen och resultatet ställts i relation till motsvarande siffror för länet och riket.

Tabell 89. Manliga arbetslösa per 1 000 invånare under maj och augusti månader 1955

Område	Folkmängd 1/1 1954	Maj 1955		Aug. 1955		Augusti i % av maj
		antal arbetslösa	antal per 1 000 invån.	antal arbetslösa	antal per 1 000 invån.	
Tornedalen.....	46 690	1 778	38,08	127	2,72	7,14
Länet.....	249 502	4 091	16,40	353	1,41	8,63
Riket.....	7 192 316	16 270	2,26	7 239	1,00	44,49
		(febr.)				(febr.)
Riket.....		29 924	4,16			24,19

Anm. För riket infaller i regel den högsta arbetslösheten i februari. En adekvat jämförelse mellan länet och riket bör därför rätteligen avse för länet maj och augusti och för riket februari och augusti månader.

Av tabell 88 kan till en början utläsas att antalet arbetslösa män i Tornedalen nästan oavbrutet ökat fram till och med våren 1955. Under eftersommaren och hösten detta år liksom vintern 1955—1956 kan en viss nedgång noteras. Främsta anledningen härtill torde vara den ökade sysselsättningen i skogsbruket sagda säsong samt den betydande övergång till arbeten på annan ort, som ägde rum under åren 1955 och 1956 icke minst till gruvarbete i Kiruna och Malmberget.

Som synes har Tornedalen och för övrigt hela Norrbottens län såväl absolut som framför allt relativt en synnerligen hög arbetslöshet. Under maj månad 1955 föll icke mindre än en fjärdedel av landets samtliga arbetslösa på Norrbottens län. Av dessa var mer än 40 % hemmahörande i Tornedalen. Särskilt anmärkningsvärd var den höga majarbetslösheten vid arbetsförmedlingarna i Övertorneå, Överkalix, Korpilombolo och Pajala.

Det framlagda siffermaterialet visar även, att stora variationer förelegat mellan de olika redovisningsmånaderna, vilket pekar på stor säsongarbetslöshet. Förändringarna i Tornedalen var som synes betydligt kraftigare än rikets. Säsongvariationernas storlek kan uttryckas så, att arbetslösheten i Tornedalen i maj månad 1955 var 14 gånger större än i augusti. I länet var motsvarande siffra 11,6 och i riket endast 2,2 (förhållandet februari—augusti dock 4,1).

Att säsongvariationerna är så stora i länet och Tornedalen har flera orsaker. Även om man särskilt under senare år avsiktligt strävat efter att få en

mera jämn byggnadsverksamhet i övre Norrland är dock denna verksamhetsgren till följd av de klimatiska förhållandena allttjämt mycket säsongbetonad. Vidare har jordbruket en främst till slåttern starkt koncentrerad sysselsättning. Arbetet inom skogsbruket har sina toppar vid vinteravverkningen, som huvudsakligen äger rum under tiden januari—april och vid sommararbetena, som sker under tiden maj/juni—september/oktober. Särskilt säsongbetonad är den till sommarmånaderna knutna flottningen. Som i Kap. XII. Industri och hantverk framhålles har även de många småsågarna och mindre snickeriverkstäderna en mycket ojämn sysselsättning. Allt detta har till följd, att totalt sett en kraftigt markerad lågsysselsättning inträder under perioderna april—maj och oktober—december.

Då arbetslösheten bland de organiserade byggnadsarbetarna i Tornedalen är anmärkningsvärt hög, har det ansetts påkallat att något närmare beröra detta förhållande. Arbetslösheten inom detta fack kan icke förklaras enbart av säsongväxlingarna. Den egentliga förklaringen torde i stället ligga i den oproportionerligt stora byggnadsarbetarekåren i Tornedalen. Som i kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning omnämnes, visade sålunda 1950 års folkräkning, att över hälften av den förvärvsarbetande industribefolkningen i Tornedalen var sysselsatt inom byggnadsbranschen. I länet utgör motsvarande tal en tredjedel och i riket icke fullt 20 %. Det torde vara uppenbart, att i förhållande till »normal» byggnads- och anläggningsvolym byggnadsarbetarekåren på flera orter i Tornedalen är överdimensionerad. En av anledningarna till att så blivit fallet är att under 1940-talet anläggningsverksamheten till följd av då rådande exceptionella förhållanden var särskilt stor och drog till sig mycket arbetskraft. En annan orsak torde vara den korta byggnadssäsongen. Beredskapsarbeten — i regel anläggningar av skilda slag — har vidare bedrivits i betydande omfattning. Personer, som länge sysselsattes i dessa, har en benägenhet att så småningom bli byggnadsarbetare, även om de egentligen tillhör annat fack. Slutligen utgör de olika stora daghjälpbeloppen i de skilda arbetslöshetskassorna — det är främst fråga om förhållandet mellan skogs- och flottningsarbetarnas samt byggnadsarbetarnas kassor — en lockelse att så snart tillfälle därtill gives övergå från en kassa med lägre till en sådan med högre ersättning. Sådana tillfällen gives i Tornedalen i stor utsträckning till följd av de tidigare berörda säsongväxlingarna.

Ovan har antytts att det är svårt att erhålla en absolut tillförlitlig beskrivning av arbetslöshetens storlek, geografiska fördelning m. m. Ehuru de redan lämnade uppgifterna i och för sig torde vara tillräckligt talande, skall dock för att bestyrka och fullständiga bilden av arbetslöshetsläget i Tornedalen nedan lämnas en redogörelse för arbetslöshetskassornas verksamhet ävensom i vilken utsträckning det visat sig nödvändigt att tillgripa beredskapsarbeten och liknande åtgärder inom tornedalskommunerna.

Beträffande arbetslöshetskassornas verksamhet må till en början omnämnas, att i Tornedalen under åren 1952—1954 medlemsantalet i kassorna ökade med 5 à 6 %. Antalet ersättningsdagar åter steg under samma tid med icke mindre än 135 %, eller i absoluta tal från 43 300 år 1951 till 102 100 år 1954.

Största medlemsantalet kan Skogs- och flottningsarbetarnas erkända arbetslöshetskassa redovisa. Medlemmarna i denna kassa ökade sålunda från år 1951 till år 1954 med 13 %. Samtidigt steg antalet ersättningsdagar med 257 %.

Byggnadsarbetarnas erkända arbetslöshetskassa har det näst största medlemsantalet. Under ovannämnda år ökade medlemsantalet i denna kassa med närmare 5 % och antalet ersättningsdagar med 92 %. Den relativa ersättningsfrekvensen är emellertid betydligt högre bland byggnadsarbetarna än bland skogs- och flottningsarbetarna.

Av vad nyss anförts rörande ersättningsdagarna framgår att även de årligen utbetalade beloppen visar en stigande tendens. Under år 1951 utbetalades inom samtliga kassor i Tornedalen i runt tal 417 000 kronor. Under år 1952 uppgick utbetalningarna till 485 000 kronor, under år 1953 till 1 011 000 kronor och under år 1954 till 1 979 000 kronor. Sammanlagt utbetalades således åren 1951—1954 från kassorna i Tornedalen omkring 3,9 miljoner kronor. Därav belöpte 1,86 miljoner kronor på byggnadsarbetarnas kassa och 1,4 miljoner kronor på skogs- och flottningsarbetarnas. Det bör emellertid i detta sammanhang framhållas, att det icke är enbart ökningen av antalet ersättningsdagar, som medfört den kraftiga stegringen av de utbetalade beloppen. Av betydelse för ökningen är bl. a. 1953 års riksdagsbeslut att höja den övre gränsen för daghjälpbeloppen i kassorna, varigenom flertalet kassor nu har ett daghjälpbelopp av omkring 16 kronor mot tidigare 8 kronor.

För att belysa läget har i tabellerna 90 och 91 kommunvis redovisats dels storleken av utbetalda belopp och dels antalet ersättningsdagar under år 1954.

Som synes har i Tornedalen utbetalats närmare 2 miljoner kronor under år 1954, vilket utgör omkring 3 % av det för hela landet utgående ersättningsbeloppet. Uträknat per medlem var understödet i Tornedalen närmare tio gånger så stort som det för hela landet.

Vid bedömande av utbetalade beloppens storlek bör man emellertid beakta att daghjälpens storlek också bestämmes med hänsyn till antalet minderåriga barn. Antalet flerbarnsfamiljer är såsom visats i Kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning betydligt större i Tornedalen än inom riket. En riktigare bild av situationen ger därför antalet ersättningsdagar. Även en sådan bedömningsmetod visar emellertid en kraftig belastning på arbetslöshetskassorna i Tornedalen. Av tabell 91 framgår sålunda, att antalet ersättningsdagar i Tornedalen var mer än åtta gånger så stort som i riket i dess helhet.

Tabell 90. Utbetalda belopp från arbetslöshetskassorna m. m. år 1954

Kommun*	Skogs- och flottningsarb.			Byggnadsarb.			Samtliga kassor		
	Antal medlemmar	Utbetalt belopp	Utbetalt belopp per medlem	Antal medlemmar	Utbetalt belopp	Utbetalt belopp per medlem	Antal medlemmar	Utbetalt belopp	Utbetalt belopp per medlem
Haparanda.....	48	29 782:—	620:46	147	122 525:50	833:51	509	249 659:50	490:49
Nedertorneå.....	100	85 586:—	855:86	—	—	—	124	100 934:—	813:98
Karl Gustav.....	—	—	—	37	58 142:—	1 571:41	37	58 142:—	1 571:41
Hietaniemi.....	—	—	—	—	—	—	15	6 779:—	451:93
Övertorneå.....	291	171 156:—	588:16	251	297 928:—	1 186:96	744	518 586:50	697:02
Överkalix.....	423	81 256:50	192:10	201	158 285:50	787:49	841	325 542:—	387:09
Korpilombolo.....	171	59 092:—	345:57	105	134 813:50	1 283:94	316	223 344:—	706:78
Tärendö.....	35	2 588:—	73:94	33	11 935:—	361:67	68	14 523:—	213:57
Pajala.....	503	288 065:75	572:70	111	82 371:50	742:09	701	397 328:75	566:80
Junosuando.....	150	63 666:—	424:44	—	—	—	150	63 666:—	424:44
Karesuando.....	—	—	—	48	20 293:—	422:77	48	20 293:—	422:77
Hela området.....	1 721	781 192:25	453:92	933	886 294:—	949:94	3 553	1 978 797:75	557:94
Riket.....	25 935	1 933 848:—	74:56	126 000	20 800 000:—	165:08	1 176 633	68 145 613:—	57:92

* Avser den kommun i vilken respektive kassaavdelningar är hemmahörande. I vissa fall kan emellertid medlemmar i en avdelning vara bosatta i annan kommun.

Tabell 91. Antalet ersättningsdagar m. m. år 1954

Kommun*	Skogs- och flottningsarb.			Byggnadsarb.			Samtliga kassor		
	Antal medlemmar	Antal ersättningsdagar	Antal ers.-dagar per medlem	Antal medlemmar	Antal ersättningsdagar	Antal ers.-dagar per medlem	Antal medlemmar	Antal ersättningsdagar	Antal ers.-dagar per medlem
Haparanda ..	48	1 921	40,02	147	5 971	40,62	509	13 017	25,57
Nedertorneå ..	100	4 967	49,67	—	—	—	124	5 980	48,23
Karl Gustav ..	—	—	—	37	2 635	71,22	37	2 635	71,22
Hietaniemi ..	—	—	—	—	—	—	15	313	20,87
Övertorneå ..	291	10 401	35,74	251	13 388	53,34	744	26 250	35,28
Överkalix ...	423	4 257	10,06	201	7 284	36,24	841	16 321	19,41
Korpilombolo	171	3 263	19,08	105	5 283	50,31	316	10 022	31,72
Tärendö.....	35	154	4,40	33	595	18,03	68	749	11,01
Pajala.....	503	16 852	33,50	111	3 731	33,61	701	22 030	31,43
Junosuando ..	150	3 762	25,08	—	—	—	150	3 762	25,08
Karesuando ..	—	—	—	48	1 035	21,56	48	1 035	21,56
Hela området	1 721	45 577	26,48	933	39 922	42,79	3 553	102 114	28,74
Riket.....	25 935	1 244 880	4,80	126 000	1 108 000	8,80	1 176 633	4 087 876	3,50

* Avser den kommun i vilken respektive kassaavdelningar är hemmahörande. I vissa fall kan emellertid medlemmar i en avdelning vara bosatta i annan kommun.

Om man bortser från de extrema förhållandena i Nedertorneå och Karl Gustavs kommuner — vilka torde varit av tillfällig art — synes Övertorneå, Pajala och Korpilombolo kommuner vara hårdast drabbade av arbetslöshet. Av de omkring 102 000 ersättningsdagarna i Tornedalen år 1954 kom sålunda resp. 26 000, 22 000 och 10 000 på kassor i dessa kommuner. Av det sammanlagda ersättningsbeloppet om närmare 2 miljoner kronor utbetalades resp. 518 000, 400 000 och 223 000 kronor från kassorna i sagda kommuner.

Härefter skall något beröras beredskapsarbetena i Tornedalen. Som sådana kommer i det följande även att avses vissa i öppna marknaden bedrivna arbeten, som särskilt igångsatts för att motverka arbetslöshet.

För att belysa förhållandena i berörda avseende har i tabell 92 sammanställts kostnaderna för beredskapsarbeten utförda under 10-årsperioden 1945—1954.

Totalkostnaden för beredskapsarbetena i Tornedalen under nämnda år har som synes uppgått till omkring 24 miljoner kronor. Av detta belopp har 21 miljoner kronor utgått i form av statsanslag eller statsbidrag, medan återstoden fallit på kommuner eller andra huvudmän. Till arbeten i öppna marknaden, vilka igångsatts främst för att lämna sysselsättning åt arbetslösa, har vidare utgått sammanlagt omkring 5 miljoner kronor, varav 3 miljoner varit statsbidrag.

Alltför stora svårigheter möter att fördela kostnaderna för beredskaps-

arbetena på olika år. Emellertid kan utan tvekan sägas att tyngdpunkten ligger på senare delen av 10-årsperioden. Uppskattningsvis torde sålunda 18 å 19 miljoner av de sammanlagda kostnaderna om 29 miljoner falla på åren 1950—1954. Penningvärdets fall gör dock, att den förra och den senare hälften av 10-årsperioden icke är fullt jämförbara. I viss mån torde emellertid penningvärdets försämring uppvägas av att arbetslöshetsförsäkringen först under den senare perioden fått verklig betydelse och åtminstone delvis kommit att avlasta det omedelbara behovet av andra hjälpåtgärder. Under alla förhållanden åskådliggör de stegrade utgifterna för beredskapsarbeten m. m. med all önskvärd tydlighet, att sysselsättningssvårigheterna ökat i Tornedalen.

I jämförelsesyfte må nämnas att från och med budgetåret 1945/46 till utgången av år 1953 i hela riket tillhoppa nedlagts i runt tal 225 miljoner kronor i beredskaps- och därmed jämförliga arbeten. Av detta belopp har närmare 60 miljoner fallit på Norrbottens län. Omkring 40 % av länets totala kostnader har sålunda belöpt på Tornedalen.

Under vintern 1954/55 sysselsattes i beredskapsarbeten i riket maximalt något över 2 500 personer. Därav kom omkring 1 000 på Norrbottens län. Omkring 400—500 av dessa hade hemvist i Tornedalen.

Ser man på de olika tornedalskommunerna finner man, att den största delen av kostnaderna för beredskapsarbeten belöper på Överkalix kommun

Tabell 92. Kostnader i 1 000-tal kronor för beviljade beredskapsarbeten m. m. under åren 1945—1954

Kommun	Beredskapsarbeten				Anslag till vissa vägbggnadsarb.	Anslag till allmän beredskapsstat		Summa		Av kommunerna mot statsbidrag ordnade sysselsättningsarbeten i öppna marknaden	
	Statliga		Statskommunala								
	Totalt	Statsbidr.	Totalt	Statsbidr.		Totalt	Statsbidr.	Totalt	Statsbidr.	Totalt	Statsbidr.
Haparanda ..	280	112	159	62	—	—	—	439	174	—	—
Nedertorneå ..	1 179	1 139	742	543	580	1 836	1 658	4 337	3 920	—	—
Karl Gustav ..	1 419	1 116	201	140	649	80	80	2 349	1 985	—	—
Hietaniemi ..	367	305	236	160	—	401	331	1 004	796	1 209	690
Övertorneå ..	1 707	1 654	1 068	682	—	1 427	1 324	4 202	3 660	1 346	1 010
Överkalix ...	3 406	3 046	291	180	—	1 267	1 076	4 964	4 302	1 940	1 130
Korpilombolo	786	659	—	—	—	1 321	1 057	2 107	1 716	1 121	656
Tärendö.....	250	250	—	—	61	216	162	527	473	—	—
Pajala	1 075	1 000	—	—	51	730	727	1 856	1 778	—	—
Junosuando ..	—	—	—	—	33	391	370	424	403	—	—
Karesuando ..	955	928	—	—	600	—	—	1 555	1 528	—	—
Ej fördelat på kommuner ..	335	241	—	—	—	—	—	335	241	—	—
Hela området	11 759	10 450	2 697	1 767	1 974	7 669	6 785	24 099	20 976	5 616	3 486

med omkring 5 miljoner kronor för renodlade beredskapsarbeten och 1,94 miljoner kronor till arbeten i öppna marknaden. Därefter kommer Övertorneå kommun med 4,2 resp. 1,3 miljoner kronor. Denna fördelning kan emellertid icke helt anses belasta belastningen på de olika kommunerna. De rent statliga beredskapsarbetena — exempelvis vägar och försvarsarbeten — betalas nämligen helt av statliga medel. Dessutom kan vid dessa beredskapsarbeten sysselsättas arbetslösa jämväl från andra kommuner än dem i vilka beredskapsarbetena är belägna.

Den stora omfattning, som beredskapsarbetena fått, har kommit att i hög grad sätta sin prägel på arbetsmarknaden i Tornedalen liksom för övrigt även på en del andra trakter av länet. Arbetsmarknadsstyrelsen har under efterkrigsåren blivit den dominerande »arbetsgivaren» ifråga om anläggningsarbeten i Tornedalen. Då vid beredskapsarbetena tillämpas samma löneprinciper som vid den öppna marknadens arbeten, har beredskapsarbetena för många kommit att framstå som mycket åtråvärda, vilket redan i och för sig kan föranleda allvarliga problem.

De stora beredskapsarbetena medför också ett annat allvarligt spörsmål för tornedalskommunerna. Under en för landet i övrigt rådande högkonjunktur har man sålunda i Tornedalen nödgats taga i anspråk den sysselsättningsreserv, som rätteligen är avsedd att vara tillgänglig vid en lågkonjunktur. Flertalet av tornedalskommunerna torde icke ha möjlighet att någon längre tid fortsätta i nuvarande takt med att utföra anläggningsarbeten i arbetslöshetsbekämpande syfte.

KAPITEL XVII

Skolor och yrkesutbildning

Allmänt

Av Kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning framgår att i Tornedalen föddes 6 512 barn under åren 1946—1950 och 5 265 under åren 1951—1955. Den sjunkande nativiteten i hela riket under 1950-talet kan alltså konstateras också i Tornedalen, även om antalet nyfödda av hela folkmängden alltså var betydligt högre där än i andra delar av riket. Sålunda utgjorde det årliga genomsnittet födda av folkmängden under förstnämnda 5-årsperiod för Tornedalen 28,3 ‰ och för riket 18,2 ‰. Under den senare 5-årsperioden var motsvarande tal för Tornedalen 22,6 ‰ och för riket 15,2 ‰. År 1957 hade enligt preliminära uppgifter de nyfödda nedgått till i Tornedalen 19,5 ‰, i länet 18,3 ‰ och i riket 14,5 ‰ av folkmängden.

Antalet barn i folkskoleåldern i Tornedalen minskar alltså under de närmaste åren, medan antalet barn, som lämnar skolan alltså kommer att vara stort. Detta förhållande måste givetvis beaktas vid planeringen av den nioåriga enhetsskolan samt vid den fortsatta utbyggnaden av yrkesutbildningen i Tornedalen.

Länets landsting beslutade år 1955 att utreda länets folkhögskoleväsende och yrkesutbildningen, däri inbegripet lantbruksundervisningen. På den fr. o. m. den 1 juli 1958 verksamma länsskolnämnden torde ankomma att planlägga den blivande enhetsskolan. Med anledning därav har det icke ansetts påkallat att här framlägga synpunkter på skolväsendets framtida organisation i Tornedalen. I fortsättningen av detta kapitel skall därför endast redogöras för nuvarande skolor. I samband med redogörelsen för folkskoleväsendet skall också beröras vissa ekonomiska spörsmål av betydelse för kommunerna.

Allmänbildande skolor

I Tornedalen finns ett högre allmänt läroverk i Haparanda, en samrealskola i Överkalix samt tre kommunala realskolor i respektive Övertorneå, Korpilombolo och Pajala. De fyra realskolorna i Tornedalen har samtliga endast 4-årig linje. Vid början av läsåret 1957/58 tedde sig skolorna sålunda.

Haparanda högre allmänna läroverk, som har gymnasium med 3-årig allmän linje, 4-årig latinlinje och 3-årig reallinje samt realskola med en 5-årig och två 4-åriga linjer, hade sammanlagt 617 elever, varav 205 i gymnasiet, 162 i den

5-åriga realskolan och 250 i den 4-åriga realskolan. Av gymnasiets elever var 41 från Haparanda, 140 från andra orter i Tornedalen, 21 från övriga delar av länet, 2 från orter utom länet och 1 från Finland. Motsvarande siffror för realskolans elever var från Haparanda 183, annan ort i Tornedalen 218, övriga länet 6, platser utom länet 2 och Finland 3. Omkring en tredjedel av eleverna var inackorderade i Haparanda. Elevhem för 60 elever togs i bruk år 1957. Skolmältider tillhandahålles icke. Endast Nedertorneå kommun lämnar bidrag till läroböcker åt elever vid gymnasiet. 5 lektorstjänster och 11 adjunktstjänster var icke besatta med ordinarie innehavare.

Stadsfullmäktige i Haparanda har anhållit att den 5-åriga realskolan måtte få successivt avvecklas från och med läsåret 1958/59 och ersättas med en 3-årig realskola.

Samrealskolan i Överkalix hade 234 elever, varav 223 från Överkalix kommun. Elevhem med 60 platser finns. Samtliga elever erhåller skolfrukost. 80—90 % av eleverna får genom kommunalt anslag låna skolböcker. 5 adjunktstjänster var vakanta.

Kommunala realskolan i Övertorneå hade 224 elever. Av dessa var 5 från annan kommun. Ett 40-tal av eleverna var inackorderade i Övertorneå. Skolfrukost tillhandahålles samtliga elever. Eleverna från Övertorneå kommun erhåller fria läroböcker. 3 ordinarie lärartjänster var vakanta.

Kommunala realskolan i Korpilombolo undervisade 108 elever. Av eleverna kom 92 från Korpilombolo och 16 från Tärendö kommun. 38 elever var inackorderade. Svårigheten att erhålla lämpliga inackorderingsrum är betydande. Eleverna erhåller kostnadsfritt skolmältid och läroböcker. 2 adjunktstjänster var vakanta.

Kommunala realskolan i Pajala hade 226 elever. Av dessa var 176 från Pajala, 28 från Tärendö och 15 från Junosuando kommun. Skolhem finns ej. Tidvis har det visat sig svårt att uppbringa inackorderingsrum åt det 50-tal elever, som kommer från andra orter. Eleverna erhåller utan kostnad skolfrukost, läroböcker och undervisningsmateriel. 6 adjunktstjänster var vakanta vid skolan.

Hittills har flertalet inträdessökande, som uppfyllt stadgade villkor, kunnat beredas plats i begynnelseklassen i realskolorna.

Hietaniemi kommun bedriver sedan år 1949 försöksverksamhet med 9-årig enhetsskola i Hedenäset. Avgång från klass 9 ägde rum första gången våren 1954 och de första studenterna med enhetsskolan som grund utexaminerades vid Haparanda läroverk våren 1957. En närmare redogörelse för skolan kommer att lämnas under avsnittet om folkskoleväsendet nedan.

Slutligen bör här omnämnas att i Tornedalen finns en folkhögskola, nämligen Tornedalens folkhögskola i Matarengi (Övertorneå).

Huvudman för folkhögskolan är en stiftelse. Undervisningen meddelas i 1- eller 2-åriga kurser. I den 1-åriga finns en teoretisk och en praktisk linje. I andra årskursen ges däremot uteslutande teoretisk undervisning. Kurstiderna är årligen 30 veckor. För elever, som är intresserade av något specialämne, anordnas fortsättningskurser om 7—8 veckor. Skolan kan maximalt mottaga omkring 100 elever. Den har under de senaste åren haft fullt elevantal. Till skolan är även knuten s. k. bygdekursverksamhet. Denna omfattar dels kurser om 3 veckor och dels studierådgivning. Eleverna vid folkhögskolan kommer nästan helt från tornedalskommunerna; det övervägande antalet från Övertorneå, Pajala samt Karl Gustavs och Hietaniemi kommuner. Upprustning av skolans lokaler pågår. —

Enligt uppgift från skolans ledning motsvarar ej folkhögskolans storlek behovet. Kapaciteten har dock ej ansetts böra ökas, då erfarenhetsmässigt en folkhögskola ej bör ha mer än 100-talet elever.

Yrkesutbildande skolor

I Tornedalen representeras yrkesutbildningen dels av ett 3-årigt småskoleseminarium i Haparanda och dels av Centrala verkstadsskolan i Övertorneå, för vilken landstinget är huvudman, Övre Tornedalens yrkesförbunds yrkesskola i Pajala med Pajala, Tärendö och Junosuando kommuners yrkesskoleförbund som huvudman samt Haparanda stads, Nedertorneå kommuns och Överkalix kommuns yrkesskolor. Jordbruksutbildningen är tillgodosedd genom en lantmannaskola och en lantushållsskola, båda belägna i Vojakkala i Nedertorneå kommun. Hushållningssällskapet är huvudman för båda dessa skolor.

I det följande skall i korthet redogöras för nämnda skolor, sådana de gestaltade sig i början av undervisningsåret 1957/58.

Småskoleseminariet i Haparanda har tre klasser med sammanlagt 71 elever. Av dessa var endast 7 från tornedalskommunerna. Seminariet har ett elevhem om 24 platser. Skolmåltider tillhandahålles ej.

Centrala verkstadsskolan i Övertorneå har f. n. en 4-årig linje för målare, 3-åriga linjer för bilmekaniker samt bleck- och plåtslagare, 2-åriga linjer för byggnads-snickare, elektriker, reparatörer-smeder-svetsare, värme- och sanitetsmontörer, metallarbetare, murare, en 1-årig linje för kokerskor i storkök samt en 2-årig kurs för klänningssömmerskor. Vidare finns en avdelning i svetsning gemensam för vissa av de andra avdelningarna. De manliga avdelningarna hade vardera 15 och de kvinnliga 12 platser, vilka samtliga var upptagna. Höstterminen år 1957 förelåg 262 ansökningar till skolan. Plats kunde dock endast beredas åt 76 nya elever. Eleverna kommer huvudsakligen från tornedalskommunerna. — Skolans rektor har uttalat att en utbyggnad av yrkesskolan i och för sig är behövlig. På grund av svårigheten att finna lämpliga arbeten under elevernas utbildning, har han emellertid ifrågasatt, om icke en eventuell förstärkning av länets yrkes-skoleresurser bör förläggas till sådana orter, som har ett någorlunda differentierat näringsliv.

Övre Tornedalens yrkesskoleförbund arbetar med en 1-årig och en 2-årig handelsavdelning i Pajala. Varje läsår omfattar 35 veckor. Högst 75 elever kan mot-tagas vid dessa kurser. Samtliga sökande har dock ej kunnat beredas plats. Eleverna rekryteras främst från de kommuner, som ingår i förbundet, samt från Korpilombolo och Övertorneå kommuner. Fr. o. m. läsåret 1955/56 har en hus-modersskola med 20 elever påbörjats. Sedan läsåret 1956/57 driver förbundet även en 3-årig bilmekanikerlinje i Tärendö. Förbundet utövar även s. k. bygde-kursverksamhet i sömnad, vävnad, maskinskrivning m. m.

Haparanda stads yrkesskolor har två handelslinjer, uppdelade på en 2-årig kontorslinje med 28 elever och en 1-årig allmän linje med 22 elever. Vidare finns s. k. inbyggd 2-årig elektrikerlinje med 8 elever tillhörande andra årskursen samt en 3-årig bilmekanikerlinje med 7 elever i andra årskursen. Elektriker- och bil-mekanikerlinjerna inrättades hösten 1956, men på grund av brist på lokaler kunde nya elever icke intagas hösten 1957. En utvidgning av yrkesskolorna planeras

med en 1-årig husmodersskola och en fast verkstadsskola så snart erforderliga lokaler kan anskaffas.

Nedertorneå yrkesskola, som startade hösten 1956, omfattar en 3-årig bilmekanikerlinje med 13 elever (5 i första årskursen och 8 i andra). Undervisningen är förlagd till lokaler i Nikkala.

Överkalix kommuns yrkesskolor har sedan år 1948 anordnat 1-åriga heldagskurser för handelsanställda. Eleverna har de senaste åren i medeltal uppgått till 19. Flertalet av dem har kommit från Överkalix kommun. Inom kommunen har tillsatts en kommitté för att undersöka möjligheterna att utöka skolans verksamhet med utbildning av bl. a. motorskötare och bilmekaniker. Lokalfrågan har hittills ej kunnat lösas, men nybyggnad har aktualiserats. Även hushållsskola har planerats. Lokal härför finns.

Tornedalens lantmannaskola i Vojakkala anordnar årligen en vinterkurs, som pågår 171 dagar, och en sommarkurs om 110 dagar. Vinterkursen är uppdelad på en jordbrukslinje med 16 elever och en skogskurs med 26 elever.

Tornedalens lanthushållsskola i Vojakkala undervisar i hushållsgöromål, hemvård, vävning, sömnad samt trädgårds- och fjäderfäskötsel. Undervisning sker vid två 5-månaders kurser för 30—35 elever vid vardera kursen. Antalet sökande har de sista åren överstigit platstillgången. Nya skollokaler togs i bruk hösten 1955.

I detta sammanhang kan omnämnas, att under läsåret 1956/57 intogs 65 och läsåret 1957/58 37 elever från Norrbottens län vid centrala verkstadsskolor i andra delar av landet.

Folkskoleväsendet

Av vad tidigare i olika sammanhang anförts torde framgå att två speciella förhållanden utmärker folkskoleväsendet i Tornedalen, nämligen det stora barnantalet samt glesbebyggelsen. Det är därför förklarligt, att tornedalskommunerna har synnerligen betungande skolutgifter, vilket också kommer att siffermässigt påvisas i Kap. XX. Kommunernas ekonomiska förhållanden.

I samtliga tornedalskommuner — med undantag för Hietaniemi, där som redan nämnts 9-årig enhetsskola genomförts — finns 7-årig obligatorisk folkskola jämte fortsättningsskola, yrkesbestämd för gossar i manlig slöjd eller skogsbruk samt för flickor i hushållsgöromål. Hjälpklasser har därjämte inrättats vid folkskolorna inom Nedertorneå, Övertorneå, Pajala och Junosuando kommuner. I Haparanda stad och Karl Gustavs kommun har särskild hjälpundervisning ordnats för ett antal barn i de lägre klasserna.

Antalet folkskolor, läraravdelningar och lärjungar läsåret 1957/58 redovisas i tabell 93. I tabellen har även i procent angivits det genomsnittliga antal barn, som fortsatt i realskola eller annan högre skola.

I tabellen ingår icke uppgifter om skolväsendet i Hietaniemi kommun. En särskild redogörelse därför skall med anledning härav lämnas nedan.

Den 9-åriga centralskolan i Hedenäset hade vid läsårets början 326 lärjungar, uppdelade på 9 låg- och mellanstadieavdelningar samt 8 högstadieavdelningar. Av eleverna i klass 9 går 24 i de teoretiska avdelningarna samt 31 vid yrkes-

Tabell 93. Folk- och fortsättningsskolor läsåret 1957/58

Kommun	Folkskolor				Antal barn i % som fort- satt i real- skola, ca
	Antal lärjungar	Antal lärjungar per 1 000 inv.	Antal skolor	Lärar- avd.	
Haparanda.....	286	89,7	1	12	40
Nedertorneå.....	598	156,1	9	34	20
Karl Gustav.....	516	165,3	7	27	18
Övertorneå.....	1 359	184,1	16	71	22
Överkalix.....	1 472	163,4	20	73	25
Korpilombolo.....	743	186,0	13	41	20
Tärendö.....	386	170,1	5	20	19
Pajala.....	1 217	177,9	19	71	17
Junosuando.....	321	172,2	4	20	18
Karesuando.....	173	119,6	4	10	15
Summa	7 071	164,7	98	379	21

avdelningar, varav 15 flickor på hushållslinjen, 10 gossar på den helmekaniska linjen och 6 gossar på linjen för undervisning i jordbruk, skogsbruk och mekaniskt arbete. Högstadiet är avsett för elever från hela kommunen.

Till centralskolan är anslutna sexklassiga bygdeskolor i 6 byar, nämligen Niemis, Koutojärvi och Matojärvi (B1b-form) samt i Vitsaniemi, Armasjärvi och Kukasjärvi (B2b-form). Dessa bygdeskolor hade tillsammans 247 lärjungar, uppdelade på 15 läraravdelningar.

Centralskoleanläggningen i Hedenäset är i det närmaste färdigbyggd. Enligt uppgift kommer vid skolan att finnas utrymme för ett antal högstadieelever från annan kommun. En samverkan med någon eller några andra kommuner synes önskvärd, då därigenom torde skapas bättre betingelser för en ökad differentiering av undervisningen i 9 y.

I Hedenäset finns skolhem för inackordering av ett 40-tal låg- och mellanstadie-lärjungar.

Av ovanstående framgår, att vid folkskolorna i Tornedalen inkl. bygdeskolorna i Hietaniemi kommun sammanlagt undervisades 7 318 barn. Därtill kom 326 lärjungar vid Hietaniemi kommuns centralskolas låg- och mellanstadieavdelningar. Antalet folkskolor (inkl. bygdeskolorna) var 104 med sammanlagt 394 läraravdelningar.

Läsåret 1957/58 utgjorde antalet lärjungar i Tornedalens folkskolor jämte Hietaniemi kommuns bygdeskolor 160,6 per 1 000 invånare. Motsvarande tal vid vårterminens slut år 1957 var för hela länet 144,8 och för riket 113,1.

Trots det relativt stora antalet skolor i Tornedalen måste på grund av glesbebyggelsen skolskjutsar anordnas för många skolbarn. För att belysa i vilken omfattning skolskjutsar anlitas i de skilda kommunerna samt till vilka belopp kostnaderna därför uppgår, lämnas i nästa tabell uppgifter rörande skolskjutsarna under redovisningsåret 1956/57.

Tabell 94. Uppgifter rörande skolskjutsar under redovisningsåret 1956/57

Kommun = skoldistrikt	Antalet skol-skjutsar	Skol-skjutsar-nas längd i km	Kommunens totala kostnad för verksamheten	Utgående stats-bidrag	Antalet skjutsade skolbarn per dag	Kostnad per barn
Haparanda	—	—	—	—	—	—
Nedertorneå	10	40 258	41 039: 75	32 831: 80	126	325: 71
Karl Gustav	8	42 440	49 551: 20	39 640: 96	145	341: 73
Hietaniemi	7	65 244	82 730: 06	66 184: 04	223	370: 99
Övertorneå	19	59 264	53 700: 16	42 960: 13	164	327: 44
Överkalix	44	199 549	186 373: 71	149 098: 96	463	402: 54
Korpilombolo	9	41 123	60 455: 90	48 364: 73	108	559: 78
Tärendö	5	17 251	23 358: 70	18 686: 96	76	307: 35
Pajala	29	127 790	113 736: 05	90 988: 84	311	365: 71
Junosuando	7	41 868	26 864: —	21 491: 20	35	767: 54
Karesuando	1	10 272	19 260: —	15 408: —	31	621: 29
Hela området	139	645 059	657 069: 53	525 655: 62	1 682	390: 65

Som av tabellen framgår skjutsades 1 682 skolbarn per undervisningsdag. Hela kostnaden därför belöpte sig till 657 000 kronor. Som jämförelse kan nämnas att läsåret 1957/58 beräknas antalet barn per dag till 1 625 och den totala kostnaden för skolskjutsarna till 650 000 kronor.

I tabell 95 lämnas uppgifter rörande skolmåltider. I uppgifterna inkluderas realskolor och vissa yrkesskolor. Jämförelsetal för länet och riket har ej kunnat erhållas.

Tabell 95. Uppgifter rörande skolmåltider under redovisningsåret 1956/57

Kommun = skoldistrikt	Antalet utspisade måltider	Kommunens totala kostnad för verksamheten	Utgående statsbidrag	Statsbidraget i % av totala kostnaden
Haparanda	73 392	78 054: 01	16 786: 08	21,6
Nedertorneå	124 567	173 768: 71	55 917: 54	32,2
Karl Gustav	106 409	146 515: 31	48 565: 07	33,1
Hietaniemi	101 659	127 817: 84	47 520: 31	37,2
Övertorneå	314 492	370 960: 42	146 873: 33	39,6
Överkalix	317 894	456 038: 93	161 206: 49	35,3
Korpilombolo	170 569	248 809: 60	82 610: 81	33,2
Tärendö	78 321	94 255: 92	36 170: 28	38,4
Pajala	304 707	405 300: —	184 012: 11	45,4
Junosuando	67 675	103 240: —	33 172: 96	32,1
Karesuando	27 349	55 365: 31	16 905: 67	30,5
Hela området	1 687 034	2 260 126: 05	829 740: 65	36,7

Den 1 januari 1958 fanns 9 i bruk varande skolhem för folkskolornas elever. Vissa av dessa har övertagits från Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor. I hemmen kan sammanlagt mottagas omkring 250 barn. I enskilda hem inackorderas dessutom i Tornedalen varje läsår ett 50-tal elever.

Överkalix och Karesuando kommuner ingår i Norrbottens läns norra folk-skolinspektionsområde. Övriga tornedalskommuner tillhör länets östra inspektionsområde.

Avslutningsvis skall i detta kapitel omnämnas, att i Tornedalen finns ett bibliotek, benämnt Tornedalens bibliotek, som huvudsakligen drives med statliga medel. Biblioteksverksamheten omfattar, dels ett huvudbibliotek i Övertorneå (Matarengi), dels fasta bokbestånd på vissa därför lämpade platser (filialbibliotek), dels från huvudbiblioteket utsända vandringbibliotek. Biblioteket omfattar f. n. omkring 26 000 band.

KAPITEL XVIII

Hälso- och sjukvården

Vård- och sjukhusenheter

Den spridda bebyggelsen och det arealmässigt sett ringa befolkningsunderlaget i Tornedalen har utgjort svårbemästrade faktorer vid planeringen och utbyggnaden av lämpliga sjukvårdsinrättningar därstädes. Om befolkningen skall kunna erbjudas erforderlig sjukhusvård på ej alltför stort avstånd från hemorten nödgas man inrätta små, ur driftssynpunkt irrationella sjukvårdsenheter, som visserligen kan lämna en godtagbar sjukvård men ej den mera tidsenliga behandling, som är möjlig på delat lasarett eller annan större sjukvårdsinrättning. I Tornedalen har huvudmannen kompromissat mellan dessa båda principer. Sålunda räknar man med att Tornedalens befolkning skall vara hänvisad till ej mindre än fem av länets sju lasarett. Ett av dessa är beläget inom området, nämligen det odelade lasarettet i Haparanda. Därutöver finns i Övertorneå, Överkalix och Pajala sjukstugor samt i Korpilombolo och Karesuando sjukhärbargen, f. ö. de två enda som nu drives inom länet.

Den sålunda organiserade sjukhusvården i Tornedalen torde vara så tillfredsställande som förhållandena medgiver.

I tabell 96 lämnas en sammanställning över vårdplatser m. m. vid sjukvårdsanstalterna i Tornedalen.

Tabell 96. Kroppssjukvårdsanstalter i Tornedalen år 1956

Anstalt	Antal vårdplatser				Medelbe- läggn. på allm. avd. %	Dagkostn. per vård dag	Antal besök i öppen vård
	Allm. avd.	B. B. avd.	Kron. avd.	S:a			
Lasarett							
Haparanda	63	9	20	92	86	49: 49	5 920
Sjukstugor							
Övertorneå	13	11	24	48	68	26: 90	4 599
Pajala	12	5	12	29	71	41: 95	5 256
Överkalix	30	9	25	64	78	26: 32	6 240
Sjukhärbargen							
Korpilombolo	6	4	—	10	75	25: 10	—
Karesuando	4	2	—	6	22	48: 78	—

Haparanda lasarett, som förutom i tabellen angivet antal vårdplatser har en mottagningsavdelning för en arbetande läkare samt lokaler för röntgenkonsult, betecknas av huvudmannen vara i underhålligt skick och i behov av en grundlig upprustning. Under år 1957 har därför en ombyggnad av lasarettet påbörjats, vilken beräknats komma att kosta 1,6 miljoner kronor.

Sjukstugorna bör enligt en av landstinget nyligen publicerad »Plan för sjukhusvården i Norrbottens län» främst tjäna den öppna vården och diagnosverksamheten. Därför bör de emellertid ha till uppgift att klarlägga vilka fall, som skall remitteras till lasarett och centralsjukhus, att lämna vård åt kroniker- och eftervårdspatienter samt att utöva förlossningsvård. Sjukstugorna bör enligt planen normalt förestås av provinsialläkare eller distriktsläkare med därför lämpad inriktning och utbildning och alltså icke av självständiga sjukstugeläkare. Av de tre sjukstugorna i Tornedalen har de i Övertorneå och Överkalix väl disponerade och utrustade lokaler. Sjukstugan i Pajala däremot befinner sig i mindre gott skick. Landstinget har emellertid utarbetat ett detaljprogram för om- och tillbyggnad av densamma för en beräknad kostnad om 1,5 miljoner kronor. Avsevärt flera vårdplatser än nu kommer efter ombyggnaden att stå till förfogande vid denna sjukstuga.

Sjukhärbarägena torde på grund av de förbättrade kommunikationerna och den ringa verkliga sjukhusvård, som kan meddelas vid dem, numera icke ha något större berättigande. Dessa synpunkter har ej ansetts tillämpliga på sjukhärbärgets i Karesuando, då invånarna i denna kommun har mycket långt till närmaste sjukvårdsinrättning. Sjukhärbärgets främsta uppgift är att tillgodose förlossningsvården.

Öppen sjukvård

Tjänsteläkarorganisationen i Tornedalen bestod den 1 januari 1958 av 9 provinsialläkardistrikt, nämligen Haparanda, Hedenäsets, Övertorneå, Korpilombolo, Tärendö, Pajala södra, Pajala norra, Överkalix östra och Överkalix västra distrikt. Dessa omfattar samtliga tornedalskommuner utom Karesuando, som tillhör Vittangi distrikt. Vid samma tidpunkt fanns i området 25 distriktssköterskedistrikt.

Det har visat sig mycket svårt att besätta provinsialläkartjänsterna i Tornedalen. Den 1 november 1957 var sålunda tre läkartjänster obesatta, nämligen de i Haparanda, Pajala norra och Överkalix östra distrikt. I fyra distrikt uppehölls befattningarna av vikarier, varav en tillfällig. I endast tre distrikt fanns således ordinarie provinsialläkare. Någon privatpraktiserande läkare finns ej i Tornedalen.

Svårigheter att erhålla kompetenta distriktssköterskor har icke förekommit. Den 1 november 1957 var visserligen fem tjänster vakanta. Tre hade dock vikarier. Endast två tjänster saknade således helt befattningshavare.

Då en fullgod öppen sjukvård betyder en avlastning för den dyrbara slutna vården, medför svårigheterna att erhålla läkare till Tornedalen stora nackdelar med verkan icke blott för tornedalsområdet utan också för hela länet. Dels nödgas nämligen befolkningen företaga långa resor för att nå läkare och dels belägges vårdplatser på lasarett eller sjukstugor för sådan observation eller behandling, som i ambulansform kunnat ske genom tjänsteläkare.

Den främsta orsaken till svårigheterna att erhålla och behålla läkare i Tornedalen är givetvis den allmänna läkarbristen i landet. Men även speciella anledningar torde finnas. Som exempel på sådana kan nämnas »isoleringsringen» från andra kolleger på grund av de stora avstånden mellan stationeringsorterna, dessas belägenhet långt från städer eller andra större tätorter, olägenheter ifråga om barnens utbildning efter folkskolan, de höga skatterna och kanske stundom språkförhållandena.

Övrig hälsovård

Folktandvården är förhållandevis väl organiserad i Tornedalen. Den 1 november 1957 fanns sålunda 11 tandkliniker och annexpolikliniker. Vid dessa kliniker var sammanlagt 16 tandläkartjänster inrättade. I likhet med vad som gäller för provinsialläkarna har svårigheter yppat sig att besätta tandläkartjänsterna. Av dessa var sålunda vid ovannämnda tidpunkt endast 5 tjänster tillsatta med ordinarie innehavare. 8 tjänster uppehölls av utländska vikarier och 3 var obesatta.

I Tornedalen finns tre veterinärdistrikt, nämligen Haparanda, Pajala och Överkalix veterinärdistrikt. Karesuando kommun ingår i Kiruna veterinärdistrikt.

För läkemedelsförsörjningen svarar apotek i Haparanda, Överkalix och Övertorneå, det sistnämnda med filialapotek i Pajala. Karesuando kommun betjänas från apoteket i Vittangi. Under apoteken lyder ett antal läkemedelsförråd.

Den allmänna hälsovården i Tornedalen torde i princip icke avvika från förhållandena i länet i övrigt. Vid en jämförelse kan sålunda konstateras, att utvecklingen i form av bättre bostäder, modernare livsmedelsbutiker, gemensamma vatten- och avloppsanläggningar m. m. inom området hållit jämna steg med andra delar av länet.

Allmänt hälsotillstånd

Det allmänna hälsotillståndet i Tornedalen torde i stort sett kunna betecknas som gott. Tuberkulosen synes dock ej ännu ha kunnat bekämpas lika framgångsrikt i Tornedalen som i övriga delar av länet. Tillgängligt siffer-

material bestyrker detta. Under år 1956 konstaterades sålunda i Norrbottens län 277 nya fall av tuberkulos, vilket utgör 1,09 fall per tusen invånare. Centraldispensärernas i Övertorneå och Gällivare verksamhet omfattar 39 400 personer i Tornedalen. Bland dessa upptäcktes år 1956 44 nya tuberkulosfall eller 1,21 fall per tusen invånare. Jämföres åter antalet hos centraldispensärerna registrerade, aktuella fall vid samma tidpunkt med invånareantalet finner man att promilletalet »fall» blir 12,75 för hela Norrbottens län och 14,39 för berörda del av Tornedalen. Anledningen till tuberkulosens större frekvens i Tornedalen kan möjligen vara, att denna sjukdom är relativt ny därstädes och att befolkningen ännu ej fått naturlig immunitet.

Den totala sjuklighetsfrekvensen visar ett lägre tal i tornedalskommunerna än genomsnittssiffran för länet. Enligt den obligatoriska sjukförsäkringens statistik för år 1956 utgjorde sålunda antalet sjukdagar per medlem och antalet sjukdomsfall per 100 medlemmar i hela länet 11,42 respektive 35,80 medan motsvarande tal för Tornedalen — med undantag av Kare-suando kommun för vilken särskild statistik ej finnes — endast utgjorde 9,73 och 29,64.

KAPITEL XIX

Socialvården

Administration m. m.

Vid utgången av år 1957 fanns i Tornedalen en förste socialvårdsassistent och sex socialvårdsassistenter. I fem kommuner fullgjordes socialvårdsuppgifterna av resp. kommunalkamrerare. I Junosuando kommun åter handlades dessa ärenden av förtroendemän och en arvodesanställd barnavårdsman. Denna personal är icke så stor som socialvårdsärendenas antal och beskaffenhet i och för sig synes motivera. Emellertid torde folkmängden ej utgöra tillräckligt underlag för heltidsanställd socialvårdspersonal i alla tornedalskommuner. Jämfört med landet i övrigt kan också personalförhållandena i Tornedalen anses vara relativt tillfredsställande.

För handläggning av nykterhetsvårdsärenden i Nedertorneå, Karl Gustavs, Hietaniemi och Övertorneå kommuner finns sedan juni månad 1957 av kommunerna gemensamt anställd en särskild assistent.

Pajala, Korpilombolo, Tärendö och Junosuando kommuner har sammanlutit sig till ett kommunalförbund för driften av ett ålderdomshem i Pajala. Hietaniemi och Karl Gustavs kommuner har genom avtal ett gemensamt ålderdomshem i Hedenäset. De övriga kommunerna i Tornedalen har egna ålderdomshem.

Fortsättningen av detta kapitel kommer i huvudsak att begränsas till sådan socialvård, som på ett eller annat sätt direkt betungar kommunerna.

Socialhjälp

För att belysa socialhjälpens omfattning i Tornedalen lämnas i tabell 97 kommunvis uppgift om antalet understödstagare i procent av folkmängden, vårdens värde och utbetalad hjälp per 1 000 invånare under åren 1953—1955.

Av tabellen framgår att större socialhjälp — såväl antals- som värdemässigt — utgår i Tornedalen än i länet och framför allt i riket. Största antalet understödstagare och de högsta talen ifråga om vårdens värde per 1 000 invånare uppvisar Hietaniemi, Övertorneå, Junosuando och Karesuando kommuner.

I tabelluppgifterna ingår även värdet av sådan vård, som lämnats utlänningar och samer. För obligatorisk socialhjälp till utlänningar utgår full ersättning av statsmedel. Statsbidraget till socialvård åt lappar utgör $\frac{3}{4}$ av

Tabell 97. Socialhjälp åren 1953—1955

Kommun	1953			1954			1955		
	Antal under- stöds- tagare i % av folk- mäng- den	Vårdens värde i kr		Antal under- stöds- tagare i % av folk- mäng- den	Vårdens värde i kr		Antal under- stöds- tagare i % av folk- mäng- den	Vårdens värde i kr	
		Totalt	Per 1 000 inv.		Totalt	Per 1 000 inv.		Totalt	Per 1 000 inv.
Haparanda . .	4,6	59 622	19 320	6,1	62 472	20 139	5,5	57 085	18 111
Nedertorneå .	11,3	86 040	20 422	13,3	114 182	27 613	10,8	90 087	22 064
Karl Gustav .	9,1	66 898	19 857	10,5	67 659	20 179	8,6	57 685	17 486
Hietaniemi . .	11,1	82 897	30 646	12,3	75 387	28 192	11,6	78 074	29 384
Övertorneå . .	12,3	205 934	27 487	11,0	226 544	30 182	10,9	233 561	31 104
Överkalix . . .	11,8	236 849	25 916	10,2	225 104	24 701	10,5	243 789	26 740
Korpilombolo .	13,4	95 961	24 008	12,9	112 953	28 091	11,1	100 847	24 851
Tärendö	7,2	38 799	16 581	5,9	38 075	16 518	6,6	33 811	14 574
Pajala	7,4	128 978	18 191	8,0	148 938	20 857	7,9	149 497	21 160
Junosuando . .	9,0	49 678	25 726	9,4	61 577	31 988	6,6	55 436	28 903
Karesuando . .	10,4	35 195	25 541	10,9	41 806	29 545	14,1	46 936	32 891
Hela området	9,8	1 086 851	23 253	10,0	1 174 697	25 159	9,5	1 146 808	24 607
Hela länet . . .	7,4	5 225 360	21 195	7,5	5 665 134	22 706	7,2	5 626 891	22 461
Hela riket . . .	4,4	108 608 500	15 189	4,3	115 233 200	16 022	3,8	110 130 000	15 222

godkänt belopp. Som exempel kan omnämnas, att under år 1955 utbetalades statsbidrag till tornedalskommunerna för socialhjälp åt utlänningar med sammanlagt 44 830 kronor. För utbetald socialhjälp till lappar erhöll under samma år Pajala statsbidrag med 600 kronor och Karesuando med 34 895 kronor.

Slutligen förtjänar omnämnas att socialhjälpens under senare år i likhet med i länet och riket visat en tendens att minska i Tornedalen.

Aldringstillsyn

I Kap. IV. Befolkning och yrkesfördelning har under gängse förutsättningar en framskrivning till år 1965 gjorts av befolkningen över 15 år. Denna gav vid handen att i förhållande till 1950 års folkräkning år 1965 antalet män över 65 år kommer att ha ökat med 50 % och antalet kvinnor med 45 %. Motsvarande siffror för hela landet är beträffande båda könen endast 29 %. En på basis av uppgifter från socialstyrelsen gjord beräkning visar, att antalet åldringar intill år 1980 kommer att stiga ytterligare. Sålunda kommer år 1970 att finnas omkring 1 000 och år 1980 omkring 2 000 fler personer över 65 år än år 1960.

De sålunda framräknade siffrorna för antalet åldringar tyder på att tornedalskommunernas behov av platser på ålderdomshem och tillgång på pensionärslägenheter kommer att kraftigt öka. Att exakt angiva behovet torde

emellertid vara vanskligt. 1952 års åldringsvårdsutredning har sålunda bl. a. anfört följande om beräkningen av behovet av ålderdomshemsplatser.

»Behovet och omfattningen av åtgärder för de gamlas stöd och hjälp i den ena eller andra formen växlar starkt kommunerna emellan och är inte heller något för framtiden konstant. Det är därför enligt utredningens mening angeläget, att behovet av ålderdomshemsplatser bedömes från fall till fall, inte endast på grundval av befolkningsprognoser utan främst med tanke på vad ökade åtgärder för t. ex. bostadsförbättringar och hemtjänst i olika former kan betyda för att minska eller i vart fall fördröja behovet av ålderdomshemsvård. Å andra sidan spelar även den slutna åldringssjukvårdens resurser inom det aktuella området en avgörande roll vid bedömningen av omfattningen och arten av vårdbehovet på ålderdomshem. — — — Utredningen avstår emellertid från en precisering härvidlag eftersom sådana regler erfarenhetsmässigt leder till en inte önskvärd schematisering.»

Det är följaktligen ej möjligt att från åldringsvårdsutredningens betänkande erhålla några normer till ledning för en uppskattning av det framtida behovet av ålderdomshem i Tornedalen. Någon annan metod synes ej heller möjlig än att göra en bedömning därav med utgångspunkt från rådande situation samt med tillhjälp av de erfarenheter, som hittills vunnits inom länet. Resultatet av en sådan bedömning, avseende åren 1970 och 1980, redovisas i tabell 98. Därvid har beaktats att för närvarande omkring 7 % av länets befolkning över 65 år kan beredas plats på ålderdomshem, medan motsvarande siffra för Tornedalen är omkring 5,5 %. Vidare har för beräkning av investeringarna varje vårdplats förutsatts kosta 30 000 kronor.

Tabell 98. Vårdplatser m. m. vid ålderdomshemmen i Tornedalen

Kommun	Antal resp. beräknat antal vårdplatser åren			Beräknat investeringsbehov intill år 1980 kronor
	1957	1970	1980	
Haparanda	22	26	27	150 000
Nedertorneå	25	36	41	480 000
Karl Gustav	20	25	30	900 000
Hietaniemi		20	24	720 000
Övertorneå	16	45	62	1 860 000
Överkalix	50	71	81	930 000
Korpplombolo	30	23	32	960 000
Tärendö		16	20	600 000
Pajala		42	60	1 800 000
Junosuando		13	16	480 000
Karesuando	12	9	10	—
Hela området	175	326	403	8 880 000

Anmärkningsvis bör omnämnas att ålderdomshemmen i Hietaniemi och Övertorneå redan i dag måste betecknas som otidsenliga samt att det i Pajala inom en ej allt för avlägsen framtid måste ersättas.

Av tabellen framgår att enligt den använda beräkningsgrunden skulle i Tornedalen år 1970 erfordras ca 150 fler och år 1980 över dubbelt så många vårdplatser än som nu finns disponibla. Det sammanlagda investerings-

behovet för ålderdomshem fram till år 1980 skulle vidare enligt beräkningarna uppgå till nära 9 milj. kronor.

Emellertid måste kraftigt understrykas, att de siffror, som redovisats i tabell 98, är högst approximativa och att de ej kan eller får betraktas som en fingervisning om hur åldringsvården på detta område skall eller bör ordnas. Siffermaterialet avser endast att belysa hur situationen under vissa antaganden kan komma att gestalta sig under de närmaste 20 åren.

I modern socialvård utgör pensionärshemmen ett betydelsefullt led. Trots ett svagt skatteunderlag har tack vare utgående statsbidrag ganska många pensionärslägenheter tillkommit i Tornedalen. Sålunda fanns år 1956 i Haparanda 60, i Nedertorneå 24, i Karl Gustav 14, i Övertorneå 8, i Överkalix 26, i Korpilombolo 12, i Tärendö 8 och i Pajala 14 sådana lägenheter. Givetvis erfordras i vissa kommuner ytterligare investeringar för detta ändamål. Det har emellertid visat sig synnerligen svårt att ens approximativt beräkna storleken därav.

För att åskådliggöra kommunernas utgifter för pensionerna har i tabell 99 beträffande år 1954 redovisats antalet utbetalda pensioner, dessas belopp och storleken av kommunernas kostnader för desamma.

Tabell 99. Utbetalad folkpension år 1954

Kommun	Utbetalda pensioner		Kommunernas andel av kostnaderna	
	Antal	Belopp	Belopp	Per inv.
Haparanda	257	220 390	120 911	38: 98
Nedertorneå	475	506 398	130 160	31: 48
Karl Gustav	371	395 303	88 298	26: 33
Hietaniemi	300	346 720	89 065	33: 31
Övertorneå	576	691 802	171 513	22: 85
Överkalix	898	1 042 226	299 748	32: 89
Korpilombolo	317	423 037	103 765	25: 81
Tärendö	213	240 323	65 495	28: 41
Pajala	581	658 226	148 927	20: 86
Junosuando	159	184 026	42 677	22: 17
Karesuando	151	154 989	31 285	22: 11
Hela området	4 298	4 863 440	1 291 844	27: 69
Hela länet	23 192	22 532 581	9 672 284	38: 76
Hela riket	840 320	431 111 320	217 328 051	30: 22

Som synes har Överkalix, Pajala och Övertorneå de största kostnaderna för folkpensioner. Relativt sett uppvisar dock Haparanda och Hietaniemi de högsta talen, 38: 98 respektive 33: 31 kronor/invånare.

I detta sammanhang bör omnämnas att det kommunala bostadsbidraget till folkpensionärer utgår i Haparanda med 720 kronor till ensamstående och med 920 kronor till makar, allt för år räknat. I samtliga övriga torne-

dalskommuner utgör bidraget 600 kronor till ensamstående och 800 kronor till makar. Enligt uppgift från kommunalt håll har folkpensionerna jämte bostadstilläggen i allmänhet visat sig så pass stora, att socialhjälp icke i någon större omfattning behövt utgå till folkpensionärer.

Social hemhjälp

Den sociala hemhjälp är relativt väl utbyggd i Tornedalen. Samtliga kommuner med undantag av Tärendö och Junosuando kommuner har sålunda heltidsanställda hemvårdarinnor. Korpilombolo och Nedertorneå kommuner är bäst utrustade ifråga om sådan hjälp eller med en hemvårdarinna per 1 300 invånare. Den 1 januari 1956 fanns i hela Tornedalen en hemvårdarinna per 1 800 invånare. Motsvarande tal för hela länet var en per 2 100 och för hela riket en per 2 400. Landstingsbidrag utgår till hemvårdarinnornas avlöningar med 50 % av det belopp, som erhålles i statsbidrag.

På grund av de stora avstånden och den glesa bebyggelsen har hemsamaritverksamheten ej kunnat byggas ut i Tornedalen i samma omfattning som för landet i övrigt. Vid utgången av år 1956 fanns dock i Tornedalen 11 hemsamariter, av vilka 6 var i verksamhet.

Barnavård

Denna gren av socialvården torde i Tornedalen i stort sett motsvara vad som gäller för länet och riket i övrigt. I det följande skall därför endast lämnas vissa allmänt orienterande uppgifter.

Upplysningsvis skall till en början omnämnas att under tredje kvartalet år 1956 i hela utredningsområdet utbetalades barnbidragsanvisningar till 6 364 mottagare för sammanlagt 17 127 barn, vilket betyder 2,7 barn per anvisning. De barnbidragsberättigade barnen utgjorde 37,2 % av befolkningen. För landet i dess helhet var motsvarande siffra 25,1.

Inom utredningsområdet omhändertogs under år 1956 39 barn för samhällsvård och/eller skyddsuppfostran. Totalt var år 1956 209 barn omhändertagna. Kostnaden därför belöpte sig till 102 100 kronor, vilket utgjorde 2: 24 kronor/invånare. Motsvarande tal för riket var 20,2 milj. kronor eller 2: 75 kronor/invånare. Under år 1956 fanns därjämte 169 fosterbarn, som stod under lokal tillsyn. Kostnaden för dessa var omkring 63 000 kronor eller 1: 39 kronor/invånare. För landet i dess helhet var motsvarande kostnader 13,7 milj. kronor och 1: 89 kronor/invånare.

Antalet förordnanden av barnavårdsman uppgick i Tornedalen vid utgången av år 1956 till 718 eller 15,8 per 1 000 invånare. För riket var motsvarande tal 123 321 eller 16,8 per 1 000 invånare.

Under år 1956 utbetalades bidragsförskott för 235 barn i Tornedalen med ett sammanlagt belopp av 96 962 kronor. Detta betyder per invånare 2: 13

kronor. Motsvarande belopp för hela riket var 25,6 milj. kronor resp. 3: 50 kronor.

Med hänsyn till den höga nativiteten i området utgår mödrahjälp med förhållandevis stora belopp. Under år 1957 utbetalades sålunda i Tornedalen mödrahjälp med sammanlagt 228 200 kronor i 521 poster.

Nyktershetsvård

Nyktershetstillståndet i Tornedalen som helhet torde ej nämnvärt skilja sig från landet i övrigt. Några av tornedalskommunerna uppvisar dock statistiskt mindre tillfredsställande siffror. Från länsnyktershetsnämnden har inhämtats att antalet fylleriförseelser i länet uppgick till 8,9 per 1 000 invånare under år 1956. Motsvarande tal var samma år för Tornedalen 7,5. Haparanda och Korpilombolo företedde den höga siffran 15,3. Flertalet kommuner uppvisade emellertid så låga tal som 3,5—7,1 fylleriförseelser per 1 000 invånare. Detta behöver icke nödvändigt betyda, att nyktershetstillståndet är bättre i dessa kommuner utan kan exempelvis bero på att fylleriförseelserna icke kan beivras lika effektivt i glesbygder som i mera tätbebyggda trakter.

Under år 1956 meddelades beslut om tvångsintagning på vårdanstalt beträffande 132 alkoholmissbrukare i hela länet, varav 27 från Tornedalen.

Slutligen skall med några ord beröras Tornedalens rättshjälpsanstalt.

Anstalten, vars huvudkontor ligger i Haparanda, drives med anslag från staten. Enligt för rättshjälpsanstalten fastställt reglemente har denna att kostnadsfritt lämna juridiskt biträde m. m. åt mindre bemedlade inom Torneå domsaga samt Överkalix, Nederkalix och Töre kommuner av Kalix domsaga.

KAPITEL XX

Kommunernas ekonomiska förhållanden

Befolkningens förvärvskällor

Som inledning till redogörelsen för kommunernas ekonomiska situation har det ansetts lämpligt att något beröra de förvärvskällor, från vilka invånarna i Tornedalen erhåller sin utkomst. I denna avsikt har i tabell 100 sammanställts vissa uppgifter från 1956 års taxeringslängder.

Som framgår av tabellen var inkomsterna av tjänst i förhållande till den sammanlagda intäkten avsevärt större i Tornedalen än i riket. Inkomsterna av rörelse var däremot betydligt mindre, vilket bekräftar det vid olika tillfällen framhållna faktum, att bl. a. handel, industri och hantverk är mindre utvecklade näringsgrenar i Tornedalen än inom riket i övrigt. Att förvärvskällan »rörelse» icke visade ännu lägre siffror, beror på att under densamma även redovisats inkomster från allmänningssfonderna samt av renskötseln. Inkomsterna av sistnämnda näringsfång har exempelvis i Karesuando kommun beräknats till omkring 160 000 kronor.

Intäkterna av jordbruk visade relativt höga procenttal. Emellertid bör beaktas att den största delen av inkomsterna torde utgöra avkastning av skogsbruk.

Anmärkningsvärd är den låga intäkten av kapital, vilket innebär att Tornedalens befolkning har små möjligheter att med egna medel göra investeringar och företaga nyetableringar.

Kommunernas ekonomiska bärkraft

Då antalet skattekronor per invånare kan anses lämna det mest tillförlitliga uttrycket för den ekonomiska bärkraften hos kommunerna, har i tabell 101 sammanställts uppgifter därom. Därjämte har utdebiteringens storlek medtagits. Uppgifterna har hämtats från »Årsbok för Sveriges kommuner».

Tabell 101 visar, att antalet skattekronor per invånare för landskommunerna i Tornedalen endast uppgick till 57 % av medeltalet för rikets landsbygdskommuner. Lägsta antalet skattekronor per invånare hade Karesuando och Karl Gustavs kommuner. Haparanda stad hade 15:86 skattekronor mindre per person än medeltalet för rikets städer.

Utdebiteringen i Tornedalens landsbygdskommuner var fem kronor högre

Tabell 100. Inkomsternas fördelning på olika förvärvskällor enligt 1956 års taxering till statlig inkomstskatt

Kommun	Av jordbruk		Av annan fastighet		Av rörelse		Av tjänst		Av kapital		Samtliga förvärvskällor (sammansatt nettoinkomst)	
	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%
Haparanda.....	111 930	0,82	183 970	1,34	1 447 239	10,57	11 825 370	86,37	123 262	0,90	13 691 771	100
Rikets städer.....	196 018 000	0,89	322 671 400	1,47	4 008 880 300	18,25	16 905 387 400	76,94	537 722 500	2,45	21 970 679 600	100
Nedertorneå.....	1 124 530	10,61	42 610	0,40	542 810	5,12	8 815 280	83,18	72 870	0,69	10 598 100	100
Karl Gustav.....	1 264 463	16,65	13 690	0,18	487 640	6,42	5 789 150	76,23	39 260	0,52	7 594 203	100
Hietaniemi.....	1 055 450	17,22	15 940	0,26	326 770	5,33	4 672 450	76,24	58 350	0,95	6 128 960	100
Övertorneå.....	2 251 150	12,81	77 720	0,44	1 189 150	6,77	13 958 570	79,41	100 910	0,57	17 577 500	100
Överkalix.....	2 417 450	10,42	119 710	0,52	1 529 830	6,59	19 069 010	82,17	70 980	0,30	23 206 980	100
Korpilombolo.....	983 280	10,78	20 070	0,22	577 660	6,34	7 524 950	82,53	12 070	0,13	9 118 030	100
Tärendö.....	955 390	18,57	13 260	0,26	344 670	6,70	3 820 290	74,25	11 580	0,22	5 145 190	100
Pajala.....	2 665 787	16,11	55 690	0,34	1 506 942	9,10	12 192 050	73,65	132 619	0,80	16 553 088	100
Junosuando.....	904 860	21,71	5 750	0,14	299 650	7,19	2 948 140	70,74	9 260	0,22	4 167 660	100
Karesuando.....	183 391	7,65	3 240	0,14	395 540	16,49	1 801 610	75,10	14 879	0,62	2 398 660	100
Tornedalens lb.....	13 805 751	13,47	367 680	0,36	7 200 662	7,03	80 591 500	78,63	522 778	0,51	102 488 371	100
Länets lb.....	57 226 100	10,06	2 765 500	0,49	41 804 400	7,35	463 798 900	81,53	3 269 600	0,57	568 864 500	100
Rikets lb.....	2 000 294 900	14,42	119 905 100	0,86	1 376 060 300	9,92	10 062 794 100	72,53	315 381 100	2,27	13 874 435 500	100

¹ Därav Pajala m. fl. socknars allmänning 908 317 kr. av jordbruk och 75 529 kr. av kapital.² Här ingår lapparnas inkomst av renskötsel med beräknade 160 550 kr.³ Procentsatsen för rörelse om siffrorna för Karesuando ej medräknas = 6,80.

Tabell 101. Antalet skattekrönor och utdebiteringen år 1957

Kommun	Antal skattekrönor enligt 1956 års taxeringar		Utdebitering per inkomstskattekröna enligt beslut år 1956			
	Av inkomst	Skattekröna pr invånare den 1/1 1956	Allmän kommunalskatt			Hela kommunala utdebiteringen
			Borgerlig kommun	Kyrklig kommun	Inalles	
Haparanda	113 701	35: 60	10: 75	1: 00	11: 75	15: 77
Rikets städer	185 793 787	51: 46	10: 26	0: 59	10: 85	12: 64
Nedertorneå	74 138	18: 83	12: 48	1: 00	13: 48	17: 50
Karl Gustav	54 034	16: 75	12: 08	1: 10	13: 18	17: 20
Hietaniemi	47 403	17: 93	12: 90	1: 08	13: 98	18: 00
Övertorneå	133 624	18: 05	12: 13	1: 25	13: 38	17: 40
Överkalix	176 566	19: 48	13: 33	0: 90	14: 23	18: 20
Korpilombolo	74 681	18: 69	13: 22	1: 13	14: 35	18: 40
Tärendö	42 980	18: 83	13: 15	0: 80	13: 95	18: 00
Pajala	124 061	17: 87	12: 00	1: 00	13: 00	17: 05
Junosuando	32 739	17: 51	12: 55	0: 90	13: 45	17: 50
Karesuando	16 417	11: 52	10: 75	1: 75	12: 50	16: 60
Tornedalens lb	776 643	18: 15	12: 61	1: 05	13: 66	17: 67
Länets lb	5 424 785	30: 32	10: 88	0: 85	11: 73	15: 67
Rikets lb	116 235 568	31: 59	7: 97	0: 97	8: 94	12: 55

än utdebiteringen i rikets landskommuner. Utdebiteringen i Haparanda var den högsta bland landets städer.

De förhållanden, som påvisats, har i stort sett oförändrade varit rådande under en följd av år.

Ett annat sätt att belysa tornedalskommunernas ekonomiska svårigheter är att beräkna den brist på skatteunderlag och skatteintäkter, som föreligger i dessa kommuner i förhållande till medeltalssiffrorna för länet resp. riket.

Sådana beräkningar redovisas i tabell 102. Med brist på skatteunderlag har därvid betecknats det antal skattekrönor och skatteören, med vilket tornedalskommunernas skatteunderlag per invånare understiger medeltalet för länets resp. rikets landsbygd. Brist på skatteunderlag i absoluta tal erhålles alltså om kommunens invånarantal multipliceras med nämnda brist på skatteunderlag per invånare.

För landskommunerna har såsom jämförelsetal använts medelskatteunderlaget per invånare dels i länets landskommuner bortsett från Gällivare och Jokkmokks kommuner, vilka undantagits på grund av det stora antalet skattekrönor där, och dels i rikets landskommuner.

Brist på skatteintäkter har i tabellen framräknats genom att underlaget uttryckt i skattekrönor och skatteören multiplicerats med medelutdebiteringen enligt vederbörliga kommunala beslut år 1955, dels för länets landsbygd och dels för rikets landsbygd. I verkligheten har som framgår av tabell 101 samtliga tornedalskommuner en väsentligt högre utdebitering än de använda medeltalen. Därför

blir den faktiska bristen på skatteintäkter i dessa kommuner, jämfört med kommunerna i allmänhet, ännu större än vad tabell 102 utvisar.

Tabell 102. Beräknad brist på skatteunderlag och skatteintäkter den 1/1 1956

Kommun	Antal invånare 1/1 1956	Skatteunderlag per invånare 1/1 1956	Beräknad brist på skatteunderlag				Beräknad brist på skatteintäkter	
			i förhållande till länets lb utom Jokkmokk och Gällivare (jämförelsetal 24: 40)		i förhållande till rikets lb (jämförelsetal 31: 59)		med utgångspunkt från medelutdebiteringen på länets lb 11: 78	med utgångspunkt från medelutdebiteringen på rikets lb 8: 84
			skatte-kronor	%	skatte-kronor	%		
Nedertorneå ..	3 937	18: 83	21 929: 09	22,83	50 236: 12	40,39	258 324: 68	444 087: 30
Karl Gustav ..	3 226	16: 75	24 678: 90	31,35	47 873: 84	46,98	290 717: 44	423 204: 75
Hietaniemi ..	2 644	17: 93	17 106: 68	26,52	36 117: 04	43,24	201 516: 69	319 274: 63
Övertorneå ..	7 402	18: 05	47 002: 70	26,02	100 223: 08	42,86	553 691: 81	885 972: 03
Överkalix ..	9 065	19: 48	44 599: 80	20,16	109 777: 15	38,33	525 385: 63	970 430: 01
Korpilombolo ..	3 995	18: 69	22 811: 45	23,40	51 535: 50	40,84	268 718: 88	455 573: 82
Tärendö	2 283	18: 83	12 716: 31	22,83	29 131: 08	40,39	149 798: 13	257 518: 75
Pajala	6 941	17: 87	45 324: 73	26,76	95 230: 52	43,43	533 925: 32	841 837: 80
Junosuando ..	1 870	17: 51	12 891: 19	28,24	26 329: 60	44,57	151 858: 22	232 753: 66
Karesuando ..	1 425	11: 52	18 354: —	52,79	28 599: 75	63,53	216 210: 12	252 821: 79
Tornedalens lb	42 788	18: 15	267 414: 85	25,61	575 053: 68	42,55	3 150 146: 92	5 083 474: 54
Länets lb utom Jokkmokk och Gällivare	144 813	24: 40	—	—	1 041 205: 47	22,76	—	9 204 256: 35
Länets lb	178 929	30: 32	—	—	227 239: 83	4,02	—	1 625 786: 59
Rikets lb	—	31: 59	—	—	—	—	—	—

Av tabell 102 framgår att Tornedalens landsbygd i dess helhet kan sägas ha en brist på skatteunderlag, som motsvarar 25,61 % av medelskatteunderlaget för länets landsbygd med Gällivare och Jokkmokks kommuner undantagna. Motsvarande tal vid jämförelse med *hela* länets landsbygd är 40,14 %. Utelämnandet av förenämnda två kommuner inverkar alltså avsevärt.

Om man bortser från Tornedalens landsbygd samt från Gällivare och Jokkmokks kommuner, utgör skatteunderlaget för länets landsbygd i medeltal 27: 02 kronor per invånare. Jämfört med länets landsbygd, på sätt denna sålunda begränsats, har Tornedalens landsbygd i medeltal en brist på skatteunderlag motsvarande 32,82 %. Annorlunda uttryckt är alltså medelskatteunderlaget inom Tornedalens landsbygd endast $\frac{2}{3}$ av medelskatteunderlaget för länets landsbygd i övrigt bortsett från Gällivare och Jokkmokks kommuner. I förhållande till hela länets landsbygd har Tornedalen i skatteunderlag en sammanlagd brist på 267 414: 85 skatte-kronor och omkring 3 150 000 kronor kommunalskatteintäkter. Vid en jämförelse med rikets landsbygd stiger bristen till 575 053: 68 skatte-kronor och närmare 5 100 000 kronor kommunalskatteintäkter. Den största bristen relativt sett visar Karesuando och Karl Gustavs kommuner.

Bortsett från Karesuando och Överkalix kommuner visar skatteunderlaget per invånare i tornedalskommunerna en frapperande jämnhet. Mellan högsta och lägsta skatteunderlag skiljer endast 2:08 kronor per invånare. Inom utredningsområdet hade ej heller någon kommun högre skatteunderlag per invånare än det lägsta inom övriga länets landsbygd.

Det låga skatteunderlaget måste främst kompenseras genom höga utdebiteringar samt genom skattelindringsbidrag jämlikt föreskrifterna i förordningen den 18 maj 1951 angående bidrag till skattelindring åt synnerligen skattetyngda kommuner (SFS 278/51). Med anledning av skattelindringsbidragens stora betydelse för tornedalskommunerna, skall denna fråga här nedan något utförligare beröras.

Tidigare gällande författning i förevarande avseende (SFS 462/1927) föreskrev, att kommun kunde erhålla skatteutjämningsbidrag om kommunen för ett löpande år och för de två nästföregående åren haft ett skattetryck, som föranlett en utdebitering överstigande 10 kronor per skattekrona samt att skattetrycket för kyrka, skola och fattigvårds- och barnavårdsväsendet under det löpande året uppgått till sådant belopp, som föranlett en utdebitering av mer än 5.50 per skattekrona. Bidraget upptogs såsom inkomst i påföljande års inkomst- och utgiftsstat. Sedan år 1951 har bidraget utgått å den del av den beräknade sammanlagda utdebiteringen, som överstiger 11 kronor per skattekrona. För den del av utdebiteringen, som ligger mellan 11 och 13 kronor per skattekrona, beräknas bidraget med hänsyn till huruvida antalet skattekronor och skatteören per invånare inom landskommunen vid det löpande årets taxering understiger det för samma år gällande »gränsunderlaget». Beviljat skattelindringsbidrag under exempelvis år 1955 upptages som inkomst i den utgifts- och inkomststat, som upprättas på hösten samma år.

Tabell 103. Beviljade skattelindringsbidrag för åren 1945—1958

Kommun	1945—49		1950—54		1955—57		1958	
	Belopp	Per 1 000 invånare i medeltal för år	Belopp	Per 1 000 invånare i medeltal för år	Belopp	Per 1 000 invånare i medeltal för år	Belopp	Per 1 000 invånare
Haparanda....	454 741	30 769	38 000	2 502	—	—	—	—
Nedertorneå...	1 268 968	63 321	787 790	37 292	701 794	59 218	232 743	61 850
Karl Gustav...	1 180 646	68 044	968 149	57 488	791 397	82 044	263 554	86 581
Hietaniemi....	901 312	68 939	996 686	74 324	918 312	115 992	399 991	153 606
Övertorneå....	1 547 084	44 605	1 998 839	53 695	1 347 659	60 457	475 289	64 797
Överkalix....	2 714 203	59 575	1 580 098	34 447	1 208 480	44 284	812 979	91 059
Korpilombolo..	779 430	41 353	1 242 854	62 758	919 780	76 349	664 439	169 846
Tärendö.....	563 937	49 707	560 588	48 498	460 667	67 035	184 879	81 732
Pajala.....	1 205 160	35 092	1 385 547	39 110	1 501 785	72 038	530 975	78 534
Junosuando...	383 937	41 067	395 329	41 052	296 434	52 447	206 550	112 438
Karesuando...	132 542	21 326	363 676	53 822	335 309	78 015	282 783	197 750
Hela området	11 131 960	49 346	10 317 556	44 313	8 481 617	65 897	4 054 182	96 813
Hela länet....	24 297 130	21 021	12 910 178	10 574	9 198 322	12 185	4 829 611	18 811
Hela riket....	41 874 230	1 239	13 427 312	378	9 366 004	428	5 134 006	694

För att erhålla en uppfattning om och i vilken utsträckning sådana bidrag utbetalats under senare år till tornedalskommunerna har en sammanställning gjorts (tabell 103).

För åren 1945—1958 har alltså till tornedalskommunerna i skattelindringsbidrag beviljats sammanlagt ca 34 miljoner kronor. För år 1958 har dessa kommuner tilldelats icke mindre än 80 % av det till hela riket utgående bidragsbeloppet (hela länet ca 94 % därav). Detta innebär att tornedalskommunerna är landets mest skattetyngda kommuner. Utslås skattelindringsbidragen per 1 000 invånare framgår, att för år 1958 Karesuando, Korpilomolo och Hietaniemi kommuner tilldelats de största beloppen.

Kommunernas utgifter och inkomster

Efter den ovan lämnade redogörelsen för tornedalskommunernas skatteunderlag skall kommunernas utgifter och inkomster något beröras. För att erhålla ett reellt jämförelsematerial synes man därvid böra bortse från sådana utgifter och inkomster, som avses för investeringar. Dessa senare kan nämligen som bekant variera högst avsevärt från år till år inom de olika kommunerna.

I tabell 104 har sammanställts tornedalskommunernas driftsutgifter under år 1953, som är det senaste år för vilket fullständiga uppgifter varit tillgängliga. Utgifterna har, utslagna per 1 000 invånare, fördelats på de huvudtitlar, vilka upptages i gällande finansstatistikformulär, dock med den skillnaden att kostnaderna för folkskoleväsendet redovisats särskilt.

Tabellen ger vid handen, att driftsutgifterna i Tornedalens landskommuner är väsentligt högre än medeltalet för rikets landskommuner. Orsaken därtill är främst kostnaderna för folkskoleväsendet, vilka är mer än dubbelt högre i Tornedalen än genomsnittet i riket. Förklaringen till de dryga folkskolekostnaderna i Tornedalen är framförallt det stora antalet barn i skolåldern i förhållande till den vuxna befolkningen samt kommunernas stora ytvidd, som hindrar eller försvårar centralisering av skolväsendet. Bl. a. måste skolskjutsar, skolhem, skolmåltider m. m. tillhandahållas i en helt annan utsträckning än i de södra och mellersta delarna av landet.

Till de olika huvudtitlarna må följande kommentarer lämnas.

Siffrorna beträffande »allmän förvaltning» är icke alltid jämförbara. I vissa kommuner redovisas sålunda all förvaltningspersonal under denna huvudtitel. I andra kommuner åter upptages under densamma endast den kamerala avdelningens utgifter, medan övriga förvaltningsutgifter uppdelas på de andra huvudtitlarna. Sistnämnda redovisningssystem tillämpas exempelvis av Överkalix kommun.

De relativt låga förvaltningsutgifterna inom Junosuando kommun torde bl. a. bero på, att förvaltningen där alltså i avsevärd utsträckning handhas av kommunala förtroendemän.

Beträffande Nedertorneå kommun upptages en jämförelsevis hög post under »affärsverksamhet». Denna avser utgifterna för båtförbindelsen till Seskarö. Kommunen åtnjuter emellertid bidrag från staten för nästan hela kostnaden.

Karl Gustavs och Karesuando kommuner hade som synes väsentligt högre utgifter under titeln »hälso- och sjukvård» än de övriga landskommunerna i Tornedalen. Anledningen till detta är, att Karl Gustavs kommun under denna titel bokfört kostnaderna för en kommunal tvättstuga. Karesuando kommun åter redovisade under sagda huvudtitel vissa kostnader för den bostadssanering, som bedrivits inom kommunen med statligt stöd. Se härom närmare i Kap. XIII. Byggnadsverksamhet m. m.

Övertorneå, Pajala och Korpilombolo kommuner hade betydligt högre utgifter än de andra kommunerna för »annan undervisning». Detta beror på, att i dessa kommuner finns kommunala realskolor, för vilkas drift kommunerna i avsevärd grad får bära kostnaderna.

De högsta utgifterna för folkskoleväsendet uppvisar Hietaniemi kommun. Enligt uppgift från kommunalkontoret uppgick utgifterna för skolväsendet — däri alltså inbegripet jämväl »annan undervisning» — till 1 092 632 kronor under år 1954. Inkomsterna, d. v. s. i huvudsak statsbidrag, utgjorde 705 486 kronor. Återstoden täcktes med skattemedel, vilket betydde att av utdebiteringen för den borgerliga kommunen, 13 kronor 16 öre, nära hälften, eller 6 kronor 22 öre, belöpte på skolväsendet. En förklaring till de höga skolkostnaderna i Hietaniemi kommun är, att kommunen som tidigare omnämnts infört enhetsskola, vilket givetvis förorsakat folkskoleväsendet högre driftsutgifter. Emellertid bör tilläggas att i dessa utgifter även ingår kostnaderna för bl. a. kommunens folkbibliotek.

Nästan samtliga tornedalskommuner redovisar höga belopp under huvudtiteln »finansförvaltning». Detta avspeglar de stora räntekostnader för investeringar, som kommunerna nödgats göra, främst i skolbyggnader samt i vatten- och avloppsanläggningar. Påfallande stor är Hietaniemi kommuns utgifter under denna titel.

Haparanda stads utgifter bör icke utan vidare jämföras med de övriga tornedalskommunernas. Städernas kostnader för bl. a. rätts- och ordningsväsen, planerings- och anläggningsverksamhet samt affärsverksamhet brukar sålunda regelmässigt vara högre än landskommunernas. Å andra sidan kan konstateras, att kostnaderna för folkskoleväsendet i en stad av Haparandas storlek är betydligt lägre än en landskommuns. Anledningen därtill är givetvis, att mindre städer med liten areal kan begränsa antalet skolenheter till ett minimum och därigenom på olika sätt tillgodogöra sig nyttan av en centralisering. För Haparanda tillkommer därjämte, att statsverket till största delen svarar för kostnaderna för den till småskoleseminariet anslutna övningskolan (5 av stadens 17 läraravdelningar).

Tabell 104.. Kommunernas driftsutgifter

Kommun	Allmän förvaltning		Rätts- och ordningsväsen		Fastighetsförvaltning		Plan- och anläggningsverksamhet		Affärsverksamhet	
	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%
Haparanda.....	16 700	3,04	45 300	8,26	51 600	9,40	67 300	12,27	79 700	14,52
Rikets städer.....										
Nedertorneå.....	26 800	5,91	6 800	1,50	18 300	4,04	4 200	0,93	44 000	9,70
Karl Gustav.....	19 500	4,52	7 400	1,71	24 100	5,58	7 700	1,78	—	—
Hietaniemi.....	23 400	4,20	5 500	0,99	18 200	3,27	9 400	1,69	—	—
Övertorneå.....	22 100	4,78	7 200	1,56	17 500	3,78	7 600	1,64	—	—
Överkalix.....	13 400	3,03	6 200	1,40	15 600	3,53	5 600	1,27	—	—
Korpilombolo.....	18 600	3,65	11 600	2,27	19 800	3,88	4 300	0,84	—	—
Tärendö.....	27 600	5,79	8 300	1,74	36 000	7,56	4 300	0,90	—	—
Pajala.....	10 800	2,40	7 900	1,76	12 500	2,78	5 100	1,13	1 800	0,40
Junosuando.....	8 600	2,00	7 400	1,72	2 800	0,65	600	0,14	—	—
Karesuando.....	17 300	4,98	9 300	2,68	8 600	2,47	100	0,03	—	—
Tornedalsens lb....	18 000	3,92	7 500	1,63	17 200	3,75	5 500	1,20	4 500	0,98
Länets lb.....	17 100	4,07	9 000	2,14	19 400	4,62	10 500	2,50	1 700	0,40
Rikets lb.....	11 300	4,17	7 500	2,77	10 600	3,91	6 400	2,36	1 800	0,66

Tillgängligt statistiskt material medger icke att renodla driftsinkomsterna under olika huvudtitlar. I tabell 105 kommer därför att redovisas kommunalskatteinkomsterna, samtliga statliga driftsbidrag samt övriga driftsinkomster sammanlagda.

De i tabell 105 angivna statsbidragsbeloppen omfattar, som redan antytts, samtliga statsbidrag för driften, således även skattelindringsbidragen. Som synes uppgick statsbidragen under år 1953 till icke mindre än 47 % av tornedalskommunernas driftsinkomster mot 28 % för rikets landsbygd. I vissa kommuner utgjorde statsbidragen till och med mer än hälften av driftsinkomsterna.

Jämte skattelindringsbidragen, för vilka tidigare redogjorts, var statsbidragen till folkskoleväsendet naturligt nog de största statsbidragsinkomsterna. Det finns därför anledning att något dröja vid desamma.

Statsbidrag till folkskoleväsendet utgår beroende på ändamålet efter flera olika normer. Till vissa avlöningar, t. ex. åt övningslärare, utgår statsbidrag med 78 % av de verkliga kostnaderna, under det att statsbidraget till andra avlöningskostnader, såsom beträffande lärare vid folk- och småskolor, beräknas på hela lönekostnaderna, varefter avdrag göres med ett belopp, som är beroende på den hyresgrupp, vederbörande lärares stationeringsort tillhör (tornedalskommunerna tillhör grupp 2). Till kostnaderna för skolskjutsar utgår statsbidrag med $\frac{8}{10}$ av de verkliga kostnaderna samt till utgifterna för fria läroböcker m. m. med 12 kronor för varje inskriven elev. I samtliga nu nämnda fall kommer följaktligen en del av kostnaderna att falla på kommunen.

Gällande bidragsbestämmelser innebär sålunda, att de kommuner, som har ett större antal barn i skolåldern i förhållande till den arbetsföra befolk-

per 1 000 invånare år 1953

Hälsö- och sjukvård		Folkskola		Annan undervisning		Socialvård		Övriga specialförvaltningar		Finansförvaltning		Summa
Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	
22 000	4,01	117 300	21,37	22 200	4,05	84 600	15,42	19 400	3,54	22 600	4,12	548 700
		112 172										723 639
1 400	0,31	240 300	52,98	1 200	0,26	89 000	19,63	16 800	3,70	4 700	1,04	453 500
14 000	3,24	268 100	62,13	—	—	69 600	16,13	12 900	2,99	8 300	1,92	431 600
3 100	0,56	379 000	68,06	6 200	1,11	75 100	13,49	11 400	2,05	25 500	4,58	556 800
1 700	0,37	289 800	62,63	27 600	5,96	64 500	13,94	12 400	2,68	12 300	2,66	462 700
3 300	0,75	276 900	62,56	19 000	4,29	76 500	17,29	16 900	3,82	9 100	2,06	442 500
2 400	0,47	313 600	61,50	32 800	6,43	67 100	13,16	22 900	4,49	16 900	3,31	510 000
1 100	0,23	289 800	60,83	6 500	1,36	62 400	13,10	23 800	4,99	16 700	3,50	476 500
3 000	0,67	288 400	64,16	37 500	8,34	56 500	12,57	18 200	4,05	7 800	1,74	449 500
2 000	0,46	317 800	73,80	9 300	2,16	54 400	12,63	20 700	4,81	7 000	1,63	430 600
9 000	2,59	195 800	56,32	400	0,12	94 100	27,07	10 700	3,08	2 300	0,66	347 600
3 600	0,78	286 400	62,40	19 200	4,18	69 700	15,19	16 600	3,62	10 800	2,35	459 000
7 800	1,86	226 800	54,03	19 800	4,72	82 700	19,70	16 700	3,98	8 300	1,98	419 800
5 100	1,88	136 500	50,33	8 500	3,13	66 500	24,52	12 500	4,61	4 500	1,66	271 200

ningen, får en jämförelsevis större belastning för folkskoleväsendet än de kommuner, som har ett mindre antal barn. Nuvarande statsbidragsregler för folkskoleväsendet är alltså ogynnsamma för tornedalskommunerna med deras stora barnantal. Med Hietaniemi kommun som exempel har redan visats den stora del av utdebiteringen, som kostnaderna för skolväsendet trots statsbidragen tagit i anspråk i Tornedalen.

Tabell 105. Kommunala driftsinkomster per 1 000 invånare år 1953

Kommun	Allmän kommunalskatt		Statsbidrag för drift		Övriga drifts-inkomster		Summa drifts-inkomster	
	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%	Belopp	%
Haparanda.....	345 160	47,7	133 720	18,5	244 200	33,8	723 080	100
Rikets städer.....							896 522	100
Nedertorneå.....	200 190	41,4	243 870	50,5	39 010	8,1	483 070	100
Karl Gustav.....	141 990	32,1	256 520	57,9	44 290	10,0	442 800	100
Hietaniemi.....	232 160	39,6	301 230	51,4	52 990	9,0	586 380	100
Övertorneå.....	215 600	42,6	250 410	49,5	39 730	7,9	505 740	100
Överkalix.....	273 960	53,6	190 650	37,3	46 980	9,1	511 590	100
Korpilombolo.....	217 530	38,0	319 190	55,8	35 560	6,2	572 280	100
Tärendö.....	280 780	55,4	182 300	36,0	43 690	8,6	560 770	100
Pajala.....	248 270	47,6	242 880	46,6	30 190	5,8	521 340	100
Junosuando.....	260 940	49,8	231 480	44,1	31 950	6,1	524 370	100
Karesuando.....	139 360	31,2	271 940	60,8	35 830	8,0	447 130	100
Tornedalens lb.....	230 200	44,9	242 260	47,3	40 130	7,8	512 590	100
Länets lb.....	237 000	61,5	117 880	30,6	30 500	7,9	385 380	100
Rikets lb.....	221 390	60,2	102 180	27,8	44 230	12,0	367 800	100

Av tabellen framgår vidare att skatteintäkterna i tornedalskommunerna något överstigit medeltalet för rikets landsbygd. Med hänsyn till det ringa antalet skattekrönor per person i tornedalskommunerna, innebär detta — vilket för övrigt redan framhållits — att man nödgats hålla en avsevärt högre utdebitering i dessa kommuner. Fulla innebörden av detta framgår dock först om samtidigt hänsyn toges till låneupptagningen och fondbildningen. Genom lån för investeringsändamål kan ju utdebiteringen åtminstone för en tid hållas nere. Tabell 106 avser att ge en uppfattning om de fasta lånens och fondernas storlek i Tornedalen.

Tabell 106. Fasta låneskulder och egna fonder per 1 000 invånare den 1/1 1954

Kommun	Antal invånare	Fasta låneskulder	Egna fonder
Nedertorneå.....	4 135	93 422	59 661
Karl Gustav.....	3 353	241 574	48 047
Hietaniemi.....	2 674	582 685	37 734
Övertorneå.....	7 506	363 443	50 320
Överkalix.....	9 113	226 018	28 180
Korpilombolo.....	4 021	391 594	95 001
Tärendö.....	2 305	280 694	16 920
Pajala.....	7 141	195 441	108 542
Junosuando.....	1 925	150 649	124 208
Karesuando.....	1 415	28 480	22 615
Tornedalens lb.....	43 588	263 598	59 880
Länets lb.....	177 788	190 797	147 169
Rikets lb.....	3 267 689	123 488	109 896

Som synes hade Tornedalens landskommuner trots en skatteintäkt, som nästan motsvarande medeltalet för rikets landskommuner, en låneskuld, som var dubbelt så stor som riksmedeltalet. Fonderna åter var endast något mer än hälften så stora. I korthet kan sägas att den nu företedda tabellen bekräftar, vad som redan framgått av den ovan lämnade skildringen, nämligen att tornedalskommunerna i gemen har en ytterligt svag ekonomi. Parentetiskt må omnämnas att det goda medeltalet för länets landskommuner, särskilt i fråga om fonderna, beror på de speciella förhållandena i Gällivare kommun.

Befolkningens ekonomiska förhållanden

Här skall behandlas vissa frågor rörande invånarnas ekonomiska förhållanden, vilka torde vara av värde för att ytterligare belysa den nuvarande situationen i Tornedalen.

Redan i samband med redogörelsen för förvärvskällorna tidigare i detta kapitel har framhållits de anmärkningsvärt låga intäkterna av kapital i tornedalskommunerna. En bekräftelse på att tillgången på privatkapital är ringa erhålles, om de i förmögenhetslängderna upptagna förmögenheterna

på minst 50 000 kronor jämföres med medeltalen för länet och riket. Så har skett i följande tabell.

Tabell 107. I förmögenhetslängderna upptagna förmögenheter enligt 1956 års taxeringar

Kommun	Beskattad förmögenhet	Invånarantal 1/1 1955	I inkomstlängden upptagna skattskyldiga	I förmögenhetslängden upptagna skattskyldiga	Belopp (förmögenhet)		För förmögenhet taxerade i %	
					per skattskyldig	per invånare	av antalet skattskyldiga	av invånarantalet
Haparanda.....	7 095 000	3 152	1 652	50	4 295	2 251	30,27	15,86
Nedertorneå....	3 041 000	4 083	2 073	35	1 467	745	16,88	8,57
Karl Gustav....	1 821 000	3 299	1 300	23	1 401	552	17,69	6,97
Hietaniemi.....	1 695 900	2 657	1 072	22	1 582	638	20,52	8,28
Övertorneå.....	4 829 100	7 509	2 852	59	1 693	643	20,69	7,86
Överkalix.....	3 246 400	9 117	4 354	38	746	356	8,73	4,17
Korpilombolo....	454 600	4 058	1 512	7	301	112	4,63	1,72
Tärendö.....	594 900	2 320	1 040	10	572	256	9,62	4,31
Pajala.....	9 089 100	7 065	2 915	24	3 118	1 286	8,23	3,40
Junosuando....	608 300	1 918	831	7	732	317	8,42	3,65
Karesuando....	774 200	1 427	468	4	1 654	543	8,55	2,80
Hela området...	33 249 500	46 605	20 069	279	1 657	713	13,90	5,99
Länet.....	237 932 600	250 521	127 020	1 992	1 873	950	15,68	7,95
Riket.....	27 108 743 700	7 234 664	3 912 216	196 831	6 929	3 747	50,31	27,21

Av tabellen framgår bl. a. att i tornedalskommunerna förmögenheterna uppgick till endast 713 kronor per invånare, medan motsvarande siffra för riket uppgick till 3 747 kronor eller mer än fem gånger så mycket. Allenast omkring 6 ‰ av befolkningen i Tornedalen hade en beskattningsbar förmögenhet, medan siffran för riket i dess helhet var 27 ‰. Den minsta förmögenheten uppvisar Korpilombolo och Tärendö kommuner.

Av ett visst intresse torde vidare vara att undersöka befolkningens förmåga att erlägga debiterad skatt. Detta har skett i tabell 108 genom att redovisa, i vilken omfattning kvarstående skatt måste föras på restlängd.

Tabellen visar att år 1956 restfördes närmare 30 % av inkomst- och förmögenhetsskatten i Tornedalen mot knappt 15 % i riket. Sämst var skattebetalningen i Karesuando, Pajala och Korpilombolo kommuner.

Det sålunda anförda tyder på, att också invånarna i Tornedalen har en svag och labil ekonomi.

Vissa synpunkter på kommunernas ekonomiska ställning

De här redovisade undersökningarna angående tornedalskommunernas och invånarnas ekonomiska förhållanden visar att såväl kommuner som be-

Tabell 108. Erlagd och restförd kvarskatt enligt taxeringen år 1956

Kommun	Kvarskatt	Vid uppbörd erlagd kvarskatt	Restförd kvarskatt	
			Belopp	%
Haparanda.....	409 784	333 537	76 247	18,6
Nedertorneå.....	321 982	228 802	93 180	28,9
Karl Gustav.....	260 952	204 284	56 668	21,7
Hietaniemi.....	267 998	193 065	74 933	28,0
Övertorneå.....	691 246	501 413	189 833	27,5
Överkalix.....	716 634	479 014	237 620	33,2
Korpilombolo.....	284 229	185 920	98 309	34,6
Tärendö.....	218 088	154 955	63 133	28,9
Pajala.....	568 361	371 267	197 094	34,7
Junosuando.....	227 783	152 818	74 965	32,9
Karesuando.....	68 739	44 171	24 568	35,7
Hela området	4 035 796	2 849 246	1 186 550	29,4
Länet.....	24 746 533	18 625 326	16 121 131	24,7
Riket.....	1 026 807 221	875 365 200	151 308 677	14,7

¹ Häri ingår ej sjömansskatt.

folkning i jämförelse med länets och rikets landskommuner har en svag ekonomisk ställning.

Inom tornedalsområdet redovisas sålunda såväl lägre som färre förmögenheter än för riket i dess helhet. Förmågan att betala debiterad skatt synes vara sämre än vad som gäller för riket. Tornedalskommunerna har vidare ett mycket lågt skatteunderlag. Detta förhållande i förening med att tornedalskommunerna redovisar högre utgifter för den kommunala verksamheten än medeltalssiffrorna för länet och riket tar sig bl. a. uttryck i att tornedalskommunerna icke blott uppbär huvudparten av de skattelindringsbidrag, som årligen utgår av statsmedel, utan även nödgas hålla en utdebitering, som är större än länets och väsentligt högre än rikets medeltal. Det svaga skatteunderlaget och de höga utgifterna avspeglas också i en lägre skattefinansiering av investeringar, en mindre fondbildning och en högre skuldsättning i form av kommunal upplåning.

Önskvärdheten av att förutsättningarna för kommunsammanslagningar i Tornedalen undersökes har tidigare framhållits. En annan kommunindelning torde möjliggöra åtskilliga förenklingar och rationaliseringar av den kommunala verksamheten.

Tidigare har framhållits, att tornedalskommunernas höga driftsutgifter till en betydande del orsakas av exceptionellt stora kostnader för skolväsendet, vilka i sin tur är föranledda av det stora antalet skolpliktiga barn i förhållande till den vuxna befolkningen samt kommunernas stora ytvidd, som hindrar eller fördröjar en centralisering. Det är uppenbart, att en stor del av

de skattelindringsbidrag, som utbetalas till tornedalskommunerna, användes för att täcka utgifterna för skolväsendet. Det kan därför ifrågasättas, om ej en sådan bidragsgivning till skolväsendet bör övervägas, som mer än nu beaktar de speciella förhållanden vilka som tidigare nämnts råder i Tornedalen på skolväsendets område.

KAPITEL XXI

Återblick

Tornedalens säregna historiska utveckling och dess egenskap av en ända intill senaste tid avlägsen gränsbygd har skapat förhållanden, vilka i åtskilliga avseenden skiljer sig från dem som råder inom landet i övrigt. Det nordliga läget konstituerar likaledes olikheter, vilka utåt är märkbara främst i växthiologiskt hänseende, men som också ger sig tillkänna i form av fördyrade levnadskostnader och svårare arbetsförhållanden.

Även befolkningens sammansättning avviker från vad som gäller för landet i allmänhet. Kännetecknande för Tornedalen är sålunda de stora barn- och ungdomskullarna samt de yngre arbetsföra årsgrupperna. Ett påtagligt kvinnounderskott föreligger i samtliga tornedalskommuner med undantag för Haparanda. Utmärkande är också de höga födelsetalen i Tornedalen, även om de, liksom inom landet i övrigt, på senare år tenderat att minska.

Av Tornedalens befolkning torde alltså hälften tillhöra »jordbruk med binärningar» under det att motsvarande tal för hela riket endast är en femtedel. Den s. k. urbaniseringen, d. v. s. tätorternas utveckling på bekostnad av den rena landsbygden, har börjat senare och icke hunnit så långt i Tornedalen som i landet i övrigt och framför allt icke som i södra och mellersta Sverige.

Nu belysta förhållanden måste uppmärksammas när man söker klargöra, vilka åtgärder som lämpligen bör vidtagas för att åstadkomma bättre betingelser för befolkningen i Tornedalen.

Av den beskrivning över rådande förhållanden, som lämnats i de föregående kapitlen, kan utläsas att många åtgöranden är påkallade i syfte att ändamålsenligare och bättre utnyttja naturtillgångarna i Tornedalen. Närmare utformade förslag därutinnan avses såsom tidigare omnämnts att framläggas i en andra del av denna utredning. Nedan skall emellertid antydningssvis erinras om de åtgärder, som det synes vara mest betydelsefullt att vidtaga till tornedalsbefolkningens fromma. Det bör i sammanhanget framhållas, att den ordningsföljd, vari de anges, icke utgör något uttryck för angelägenhetsgraden.

Tillgången på tillräckliga och goda kommunikationer har en avgörande betydelse för näringslivets bestånd och förkovran. Tornedalen uppvisar därutinnan betänkliga brister. Järnvägsförbindelserna är fåtaliga och det

allmänna vägnätet behöver kompletteras i betydande utsträckning. Allvarligast är emellertid att de befintliga vägarna icke ens har en sådan bärighet, att de kan medgiva vanlig trafik hela året om och ännu mindre taga den växande tunga trafiken. Omfattande förstärkningar är alltså erforderliga.

Att nedbringa de på grund av de bristfälliga kommunikationerna och de stora avstånden höga transportkostnaderna utgör en angelägen uppgift. Förutom genom ovannämnda åtgärder bör detta kunna ske genom en bättre samordning av transporterna till och från Tornedalen. En sådan samordning torde emellertid förutsätta ökade lagringsmöjligheter i hamnarna. En annan transportförbilligande åtgärd är att söka åstadkomma en utjämning av drivmedelspriserna i olika delar av landet. Bensin- och brännoljepriserna i Tornedalen är mycket höga.

Jordbruket i Tornedalen måste betecknas som mindre rationellt och mindre väl anpassat efter de naturliga förutsättningarna. En bättre arrondering i såväl åker som skog och en minskning av det stora antalet småjordbruk till förmån för större bärkraftigare sådana är starkt påkallad. Även inre rationaliseringsåtgärder är trängande, exempelvis avseende byggnader, silosanläggningar, ägovägar, täckdikning och kulturbeten. Jordens skötsel samt upptagande av nya och ändring av äldre produktionsinriktningar kräver uppmärksamhet. Erfarenheten visar att goda förutsättningar finns för trädgårdsodling i Tornedalen. Denna näringsgren har emellertid mycket få utövare där. Intresset för jordbruket över huvud taget bör stimuleras genom ökade praktiska försök, demonstrationer och god utbildning.

Skogsbruket är Tornedalens viktigaste näringsgren. Verkställda undersökningar har visat att betydligt större virkesuttag än för närvarande kan göras. Det kan vidare konstateras, att ett stort behov av skogsvårdsåtgärder föreligger i Tornedalen. För att skogstillgångarna skall till fullo kunna utnyttjas fordras emellertid i första hand en avsevärd utbyggnad av skogsvägnätet. Ett ökat samgående de enskilda skogsägarna emellan är likaledes nödvändigt. En intensifierad skoglig yrkesutbildning är vidare önskvärd.

Industrin är föga utvecklad i Tornedalen. De befintliga företagen består till övervägande del av småsågar och mindre snickeriverkstäder. För att denna industriverksamhet i fortsättningen skall kunna göra sig gällande är en rationalisering och en samordning i någon form av nöden.

För övrig småindustri och speciellt olika slag av serviceverksamhet finnes gott utrymme. Den nuvarande verksamheten kan ofta ej tillfredsställa det lokala behovet. Även här är emellertid en vidgad yrkesutbildning behövlig.

Frågan om att tillskapa större industriföretag måste bedömas ur vidare intressen än Tornedalens. Lokaliseringsfrågan kan sålunda icke avgöras för Tornedalen isolerat. Hänsyn måste även tagas till förhållandena åtminstone inom närliggande länsdelar. Emellertid torde ifråga om Tornedalen kunna sägas att skogsindustrier samt en exploatering av järnmalmsfyndigheten i Kaunisvaara ligger närmast till hands. Ingående undersökningar torde dock

behöva föregå dylika projekt. Länsstyrelsen har också hemställt om att särskilda sakkunniga måtte undersöka betingelserna för att på ett ändamålsenligt sätt industriellt utnyttja länets virkesöverskott och därvid framhållit det ogynnsamma försörjningsläget i Tornedalen. Likaledes har länsstyrelsen föreslagit vissa åtgärder för att få till stånd en utredning genom Sveriges geologiska undersökning av järnmalmsfyndigheterna i länet, bl. a. den i Kaunisvaara.

Genom sitt läge och sin natur har Tornedalen speciellt goda förutsättningar som turistlandskap. Åtskilligt återstår emellertid att utföra på detta område innan turistreklam kan göras för Tornedalen. Hotell- och serveringsfrågan måste sålunda i första hand lösas. Vidare bör ytterligare turistattraktioner kunna skapas, varvid fiskemöjligheterna i gränsälvarna även bör beaktas.

Det stora antalet skolpliktiga barn i förhållande till den vuxna befolkningen samt de stora avstånden, som förhindrar eller försvårar centralisering, har medfört att tornedalskommunerna redovisar exceptionellt höga kostnader för skolväsendet. Detta kommer att ytterligare framhållas, när enhetsskolan skall genomföras och om den kommunala yrkesutbildningen utbygges i enlighet med föreliggande behov. På grund därav och då det måste förutsättas att en ej obetydlig del av ungdomen i Tornedalen icke kommer att kunna beredas utkomst på hemorten, synes en sådan bidragsgivning för undervisningen böra åvägabringas, som bättre än nu beaktar de i Tornedalen rådande speciella förhållandena.

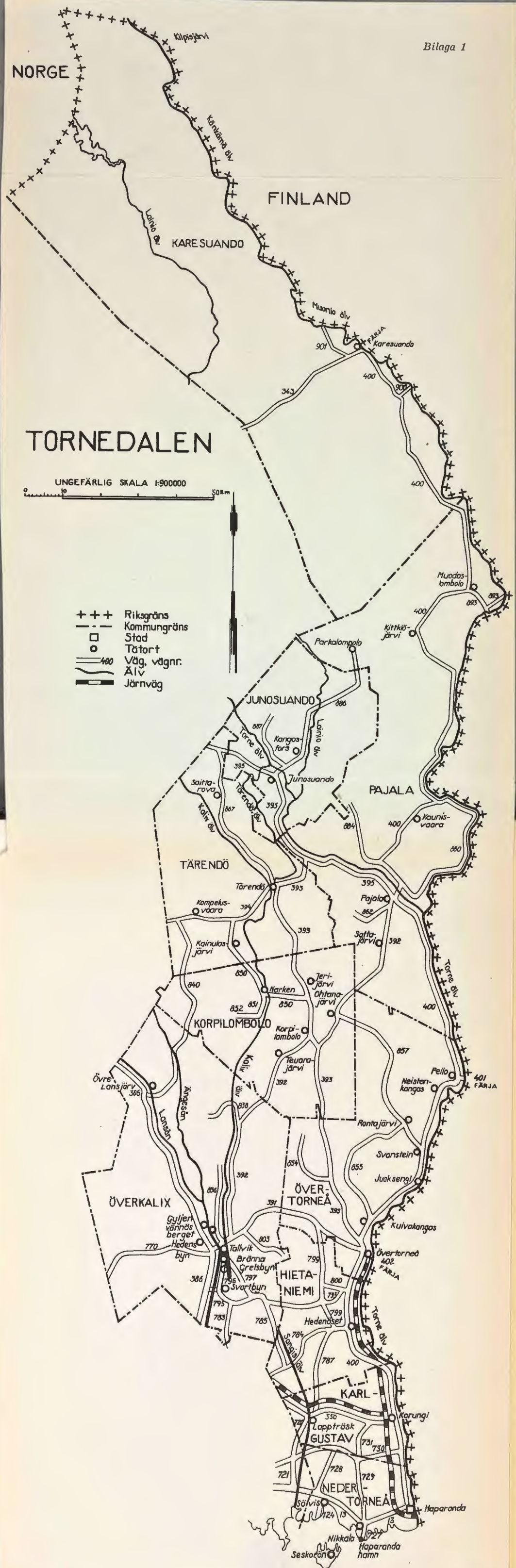
I olika sammanhang i betänkandet har framhållits önskvärdheten av att en allmän översyn företages av gällande kommunindelning i Tornedalen. Som stöd därför kan åberopas, att större kommunenheter torde medgiva en billigare och effektivare administration. Enhetsskolans genomförande och utbyggandet av en väl differentierad kommunal yrkesutbildning kräver ett större befolkningsunderlag än vad flertalet tornedalskommuner uppvisar. Större kommuner torde vidare innebära att förutsättningarna blir mindre för en utvecklingshämmande konkurrens kommunerna emellan om eventuella nya företag.

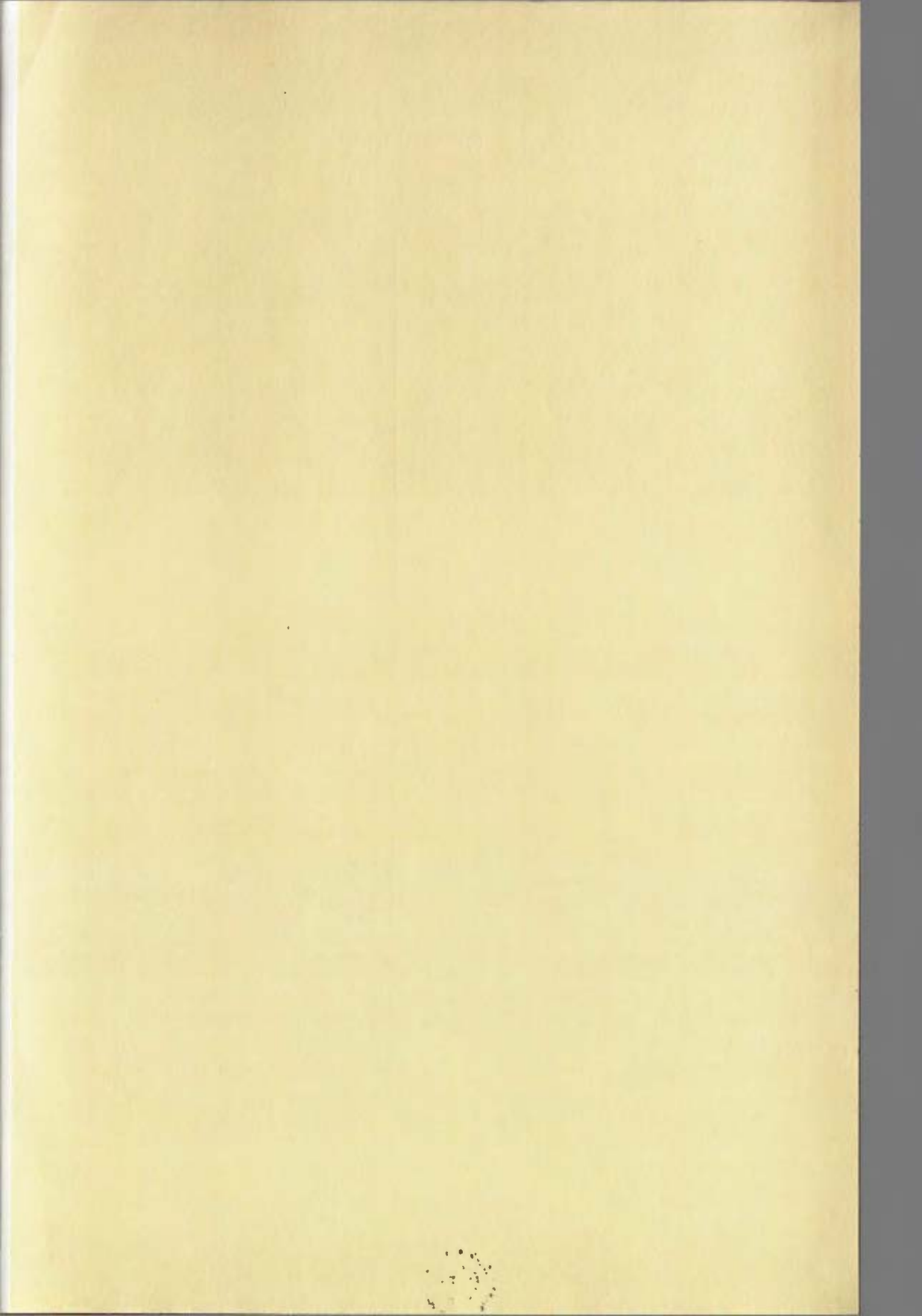

Statens offentliga utredningar 1958

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Häradsrätts sammansättning i brottmål. [9]
Förslag till varumärkeslag. [10]
Betänkande med förslag till allmän tjänstepliktslag
m. m. [16]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Utredning om vissa förhållanden vid konserverings-
forskningsinstitutet. [3]
Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid
andrakammarval. [6] 2. Regeringsarbetet. [14]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Socialförsäkring och rehabilitering. [17]

Hälsö- och sjukvård.

Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. [8]
Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena.
[15]
Mentalsjukvårdsdelegationen. 2. Behandlingshem
och mentalsjukhem för barn och ungdomar. [20]

Allmänt näringsväsen.

Gotland. [18]
Tornedalsutredningen. [22]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Småbrukarstödet. [7]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Vägplan för Sverige. Del 1. Riktlinjer och förslag
samt kartbilagor. [1] Del 2. Expertutredningar och
övriga textbilagor. [2]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m.
i samband med en utbyggd pensionering. [4]
Permanent skördeskadeskydd. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1955 Års universitetsutredning. 3. Reserverna för
högre utbildning. Beräkningar och metoddiskus-
sion. [11] 4. Lärarbrist och läraröverskott. [21]
Supplement nr 8 till Sveriges familjenamn 1920. [12]

Försvarsväsen.

Civilt försvarsutbildningen. [12]
Civilt försvarets organisation. [13]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.